નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

ખુદ્દકનિકાયે

ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથા

પારાયનવગ્ગનિદ્દેસો

૧. અજિતમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

પારાયનવગ્ગસ્સ પઠમે અજિતસુત્તનિદ્દેસે –

‘‘કેનસ્સુ નિવુતો લોકો, (ઇચ્ચાયસ્મા અજિતો,)

કેનસ્સુ નપ્પકાસતિ;
કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસિ, કિંસુ તસ્સ મહબ્ભય’’ન્તિ. –

અજિતમાણવસ્સ પુચ્છિતે પઠમપઞ્હે ચ ઉપરૂપરિપઞ્હે ચ નિદ્દેસેસુ ચ વુત્તઞ્ચ ઉત્તાનઞ્ચ વજ્જેત્વા વિસેસમેવ વક્ખામ. તત્થ **નિવુતો**તિ પટિચ્છાદિતો. **કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસી**તિ કિં અસ્સ લોકસ્સ અભિલેપનં વદેસિ?

આવુતોતિ આવરિતો. **નિવુતો**તિ પટિચ્છાદિતો. **ઓવુતો**તિ હેટ્ઠા પટિચ્છાદિતો. **પિહિતો**તિ ઉપરિભાગેન છાદિતો. **પટિચ્છન્નો**તિ અવિવટો. **પટિકુજ્જિતો**તિ અધોમુખં છાદિતો.

નપ્પકાસતીતિ નપ્પકાસો હોતિ. **નપ્પભાસતી**તિ ઞાણપ્પભાસં ન કરોતિ. **ન તપતી**તિ ઞાણતપં ન કરોતિ. **ન વિરોચતી**તિ ઞાણવિરોચનં ન કરોતિ. **ન ઞાયતી**તિ ન જાનીયતિ. **ન પઞ્ઞાયતી**તિ નપ્પઞ્ઞાયતે.

કેન લિત્તોતિ કેન લિમ્પિતો. **સંલિત્તો ઉપલિત્તો**તિ ઉપસગ્ગેન પદં વડ્ઢિતં. **આચિક્ખસિ** નિદ્દેસવસેન. **દેસેસિ** પટિનિદ્દેસવસેન . **પઞ્ઞપેસિ** તેન તેન પકારેન. અત્થં બોધેન્તો **પટ્ઠપેસિ**. તસ્સત્થસ્સ કારણં દસ્સેન્તો **વિવરસિ**. બ્યઞ્જનભાવં દસ્સેન્તો **વિભજસિ**. નિકુજ્જિતભાવં ગમ્ભીરભાવઞ્ચ હરિત્વા સોતૂનં ઞાણસ્સ પતિટ્ઠં જનયન્તો **ઉત્તાનીકરોસિ**. સબ્બેહિપિ ઇમેહિ આકારેહિ સોતૂનં અઞ્ઞાણન્ધકારં વિધમેન્તો **પકાસેસી**તિ એવં અત્થો દટ્ઠબ્બો.

૨. **વેવિચ્છા પમાદા નપ્પકાસતી**તિ મચ્છરિયહેતુ ચ પમાદહેતુ ચ નપ્પકાસતિ. મચ્છરિયં હિસ્સ દાનાદીહિ ગુણેહિ પકાસિતું ન દેતિ, પમાદો સીલાદીહિ. **જપ્પાભિલેપનન્તિ** તણ્હા અસ્સ લોકસ્સ મક્કટલેપો વિય મક્કટસ્સ અભિલેપનં. **દુક્ખન્તિ** જાતિઆદિકં દુક્ખં.

યેસં ધમ્માનન્તિ યેસં રૂપાદિધમ્માનં. **આદિતો સમુદાગમનં પઞ્ઞાયતી**તિ પઠમતો ઉપ્પાદો પઞ્ઞાયતિ. **અત્થઙ્ગમતો નિરોધો પઞ્ઞાયતી**તિ ભઙ્ગતો નિરુજ્ઝનં પઞ્ઞાયતિ. **કમ્મસન્નિસ્સિતો વિપાકો**તિ કુસલાકુસલવિપાકો

કમ્મં અમુઞ્ચિત્વા પવત્તનતો કમ્મસન્નિસ્સિતો વિપાકોતિ વુચ્ચતિ. **વિપાકસન્નિસ્સિતં કમ્મ**ન્તિ કુસલાકુસલં કમ્મં વિપાકસ્સ ઓકાસં કત્વા ઠિતત્તા વિપાકસન્નિસ્સિતં કમ્મન્તિ વુચ્ચતિ. **નામસન્નિસ્સિતં રૂપ**ન્તિ પઞ્ચવોકારે રૂપં નામં અમુઞ્ચિત્વા પવત્તનતો નામસન્નિસ્સિતં રૂપન્તિ વુચ્ચતિ. **રૂપસન્નિસ્સિતં નામ**ન્તિ પઞ્ચવોકારે નામં રૂપં અમુઞ્ચિત્વા પવત્તનતો રૂપસન્નિસ્સિતં નામન્તિ વુચ્ચતિ.

૩. **સવન્તિ સબ્બધિ સોતા**તિ સબ્બેસુ રૂપાદિઆયતનેસુ તણ્હાદિકા સોતા સન્દન્તિ. **કિં નિવારણ**ન્તિ તેસં કિં આવરણં કા રક્ખા. **સંવરં બ્રૂહી**તિ તં તેસં નિવારણસઙ્ખાતં સંવરં બ્રૂહિ. એતેન સાવસેસપ્પહાનં પુચ્છતિ. **કેન સોતા પિધીયરે**તિ કેન ધમ્મેન એતે સોતા પિધીયન્તિ પચ્છિજ્જન્તિ. એતેન અનવસેસપ્પહાનં પુચ્છતિ.

સવન્તીતિ ઉપ્પજ્જન્તિ. **આસવન્તી**તિ અધોગામિનો હુત્વા સવન્તિ. **સન્દન્તી**તિ નિરન્તરગામિનો હુત્વા સન્દમાના પવત્તન્તિ. **પવત્તન્તી**તિ પુનપ્પુનં વત્તન્તિ.

૪. **સતિ તેસં નિવારણ**ન્તિ વિપસ્સનાયુત્તા કુસલાકુસલધમ્માનં ગતિયો સમન્વેસમાના સતિ તેસં સોતાનં નિવારણં . **સોતાનં સંવરં બ્રૂમી**તિ તમેવાહં સતિં સોતાનં સંવરં બ્રૂમીતિ અધિપ્પાયો. **પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે**તિ રૂપાદીસુ પન અનિચ્ચતાદિપટિવેધસાધિકાય મગ્ગપઞ્ઞાય એતે સોતા સબ્બસો પિધીયન્તિ.

પચ્છિજ્જન્તીતિ ઉચ્છિજ્જન્તિ. **સમુદયઞ્ચા**તિ પચ્ચયઞ્ચ. **અત્થઙ્ગમઞ્ચા**તિ ઉપ્પન્નાનં અભાવગમનઞ્ચ, અનુપ્પન્નાનં અનુપ્પાદં વા. **અસ્સાદઞ્ચા**તિ આનિસંસઞ્ચ. **આદીનવઞ્ચા**તિ દોસઞ્ચ. **નિસ્સરણઞ્ચા**તિ નિક્ખમનઞ્ચ.

૫. **પઞ્ઞા ચેવા**તિ પઞ્હાગાથાય યા ચાયં તયા વુત્તા **પઞ્ઞા**, યા ચ **સતિ**, યઞ્ચ તદવસેસં **નામરૂપં**, **એતં** સબ્બમ્પિ **કત્થ** નિરુજ્ઝતિ. **એતં મે** પઞ્હં **પુટ્ઠો પબ્રૂહી**તિ એવં સઙ્ખેપત્થો વેદિતબ્બો.

કત્થેતં ઉપરુજ્ઝતીતિ એતં નામરૂપં કત્થ ન ભવતિ. **વૂપસમ્મતી**તિ નિબ્બાતિ. **અત્થં ગચ્છતી**તિ અભાવં ગચ્છતિ. **પટિપ્પસ્સમ્ભતી**તિ સન્નિસીદતિ.

૬. વિસ્સજ્જનગાથાય પનસ્સ યસ્મા પઞ્ઞાસતિયો નામેનેવ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ, તસ્મા તા વિસું ન વુત્તા. અયમેત્થ સઙ્ખેપત્થો – **યં મં** ત્વં, **અજિત**, **એતં પઞ્હં અપુચ્છિ** – ''કત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી''તિ, તદેતં **યત્થ નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ અસેસં ઉપરુજ્ઝતિ**, તં તે **વદામિ**. તસ્સ તસ્સ હિ **વિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન** સહેવ અપુબ્બં અચરિમં **એત્થેતં ઉપરુજ્ઝતિ**, એત્થેવ વિઞ્ઞાણનિરોધેન નિરુજ્ઝતિ એતં, વિઞ્ઞાણનિરોધા તસ્સ તસ્સ નિરોધો હોતિ, તં નાતિવત્તતીતિ વુત્તં હોતિ.

સોતાપત્તિમગ્ગઞાણેન અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેનાતિ સોતાપત્તિમગ્ગસમ્પયુત્તપઞ્ઞાય કુસલાકુસલચેતનાસમ્પયુત્તચિત્તસ્સ અભબ્બુપ્પત્તિકવસેન નિરુજ્ઝનેન. તત્થ દુવિધો નિરોધો અનુપાદિન્નકનિરોધો ઉપાદિન્નકનિરોધોતિ. **સોતાપત્તિમગ્ગેન** હિ ચત્તારિ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તાનિ વિચિકિચ્છાસહગતન્તિ પઞ્ચ ચિત્તાનિ નિરુજ્ઝન્તિ, તાનિ રૂપં સમુટ્ઠાપેન્તિ . તં અનુપાદિન્નકરૂપક્ખન્ધો , તાનિ ચિત્તાનિ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, તંસમ્પયુત્તા વેદના સઞ્ઞા સઙ્ખારા તયો અરૂપક્ખન્ધા. તત્થ સચે સોતાપન્નસ્સ સોતાપત્તિમગ્ગો અભાવિતો અભવિસ્સા, તાનિ પઞ્ચ ચિત્તાનિ છસુ આરમ્મણેસુ પરિયુટ્ઠાનં પાપુણેય્યું. સોતાપત્તિમગ્ગો પન નેસં પરિયુટ્ઠાનુપ્પત્તિં વારયમાનો સેતુસમુગ્ઘાતં અભબ્બુપ્પત્તિકભાવં કુરુમાનો અનુપાદિન્નકં નિરોધેતિ નામ. **સકદાગામિમગ્ગેન** ચત્તારિ

દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તાનિ દ્વે દોમનસ્સસહગતાનીતિ ઓળારિકકામરાગબ્યાપાદવસેન છ ચિત્તાનિ નિરુજ્ઝન્તિ. **અનાગામિમગ્ગેન** અણુસહગતકામરાગબ્યાપાદવસેન તાનિ એવ છ ચિત્તાનિ નિરુજ્ઝન્તિ. **અરહત્તમગ્ગેન** ચત્તારિ દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તાનિ ઉદ્ધચ્ચસહગતઞ્ચાતિ પઞ્ચ અકુસલચિત્તાનિ નિરુજ્ઝન્તિ. તત્થ સચે તેસં અરિયાનં તે મગ્ગા અભાવિતા અસ્સુ, તાનિ ચિત્તાનિ છસુ આરમ્મણેસુ પરિયુટ્ઠાનં પાપુણેય્યું. તે પન તેસં મગ્ગા પરિયુટ્ઠાનુપ્પત્તિં વારયમાના સેતુસમુગ્ઘાતં અભબ્બુપ્પત્તિકભાવં કુરુમાના અનુપાદિન્નકં નિરોધેન્તિ નામ. એવં અનુપાદિન્નકનિરોધો વેદિતબ્બો.

સચે પન સોતાપન્નસ્સ સોતાપત્તિમગ્ગો અભાવિતો અભવિસ્સા, ઠપેત્વા સત્ત ભવે અનમતગ્ગે સંસારવટ્ટે ઉપાદિન્નકક્ખન્ધપ્પવત્તં પવત્તેય્ય. કસ્મા? તસ્સ પવત્તિયા હેતૂનં અત્થિતાય. તીણિ સંયોજનાનિ દિટ્ઠાનુસયો વિચિકિચ્છાનુસયોતિ ઇમે પન પઞ્ચ કિલેસે સો મગ્ગો ઉપ્પજ્જમાનોવ સમુગ્ઘાતેતિ. ઇદાનિ કુતો સોતાપન્નસ્સ સત્ત ભવે ઠપેત્વા અનમતગ્ગે સંસારવટ્ટે ઉપાદિન્નકપ્પવત્તં પવત્તિસ્સતિ. એવં સોતાપત્તિમગ્ગો ઉપાદિન્નકપ્પવત્તં અપ્પવત્તં કુરુમાનો ઉપાદિન્નકં નિરોધેતિ નામ.

સચે સકદાગામિસ્સ સકદાગામિમગ્ગો અભાવિતો અભવિસ્સા, ઠપેત્વા દ્વે ભવે પઞ્ચસુ ભવેસુ ઉપાદિન્નકપ્પવત્તં પવત્તેય્ય. કસ્મા? તસ્સ પવત્તિયા હેતૂનં અત્થિતાય. ઓળારિકાનિ કામરાગપટિઘસંયોજનાનિ ઓળારિકો કામરાગાનુસયો પટિઘાનુસયોતિ ઇમે પન ચત્તારો કિલેસે સો મગ્ગો ઉપ્પજ્જમાનોવ સમુગ્ઘાતેતિ. ઇદાનિ કુતો સકદાગામિસ્સ દ્વે ભવે ઠપેત્વા પઞ્ચસુ ભવેસુ ઉપાદિન્નકપ્પવત્તં પવત્તિસ્સતિ . એવં સકદાગામિમગ્ગો ઉપાદિન્નકપ્પવત્તં અપ્પવત્તં કુરુમાનો ઉપાદિન્નકં નિરોધેતિ નામ.

સચે અનાગામિસ્સ અનાગામિમગ્ગો અભાવિતો અભવિસ્સા, ઠપેત્વા એકં ભવં દુતિયભવે ઉપાદિન્નકપ્પવત્તં પવત્તેય્ય. કસ્મા? તસ્સ પવત્તિયા હેતૂનં અત્થિતાય. અણુસહગતાનિ કામરાગપટિઘસઞ્ઞોજનાનિ અણુસહગતો કામરાગાનુસયો પટિઘાનુસયોતિ ઇમે પન ચત્તારો કિલેસે સો મગ્ગો ઉપ્પજ્જમાનોવ સમુગ્ઘાતેતિ. ઇદાનિ કુતો અનાગામિસ્સ એકં ભવં ઠપેત્વા દુતિયભવે ઉપાદિન્નકપ્પવત્તં પવત્તિસ્સતિ. એવં અનાગામિમગ્ગો ઉપાદિન્નકપ્પવત્તં અપ્પવત્તં કુરુમાનો ઉપાદિન્નકં નિરોધેતિ નામ.

સચે અરહતો અરહત્તમગ્ગો અભાવિતો અભવિસ્સા, રૂપારૂપભવેસુ ઉપાદિન્નકપ્પવત્તં પવત્તેય્ય. કસ્મા? તસ્સ પવત્તિયા હેતૂનં અત્થિતાય. રૂપરાગો અરૂપરાગો માનો ઉદ્ધચ્ચં અવિજ્જા માનાનુસયો ભવરાગાનુસયો અવિજ્જાનુસયોતિ ઇમે પન અટ્ઠ કિલેસે સો મગ્ગો ઉપ્પજ્જમાનોવ સમુગ્ઘાતેતિ. ઇદાનિ કુતો ખીણાસવસ્સ પુનબ્ભવે ઉપાદિન્નકપ્પવત્તં પવત્તિસ્સતિ? એવં અરહત્તમગ્ગો ઉપાદિન્નકપ્પવત્તં અપ્પવત્તં કુરુમાનો ઉપાદિન્નકં નિરોધેતિ નામ.

સોતાપત્તિમગ્ગો ચેત્થ અપાયભવં નિરોધેતિ. સકદાગામિમગ્ગો સુગતિકામભવેકદેસં. અનાગામિમગ્ગો કામભવં. અરહત્તમગ્ગો રૂપારૂપભવં, સબ્બભવેપિ નિરોધેતિ એવાતિ વદન્તિ. એવં ઉપાદિન્નકનિરોધો વેદિતબ્બો.

તત્થ ''અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેના''તિ એતેન અનુપાદિન્નકનિરોધં દસ્સેતિ. ''યે ઉપ્પજ્જેય્યું નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ, એત્થેતે નિરુજ્ઝન્તી''તિ ઇમિના પન ઉપાદિન્નકનિરોધં દસ્સેતિ.

તત્થ **સત્ત ભવે ઠપેત્વા**તિ કામભવતો કામભવં સંસરન્તસ્સ સત્ત ભવે વજ્જેત્વા. **અનમતગ્ગે સંસારે**તિ –

‘‘ખન્ધાનઞ્ચ પટિપાટિ, ધાતુઆયતનાન ચ;
અબ્બોચ્છિન્નં વત્તમાના, ‘સંસારો’તિ પવુચ્ચતી’’તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૧૯; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪.૧૯૯; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૧૧૭; ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૧૪, ૫૮; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૩૯) –

એવં વણ્ણિતે સંસારવટ્ટે. **યે ઉપ્પજ્જેય્યું નામઞ્ચ રૂપઞ્ચા**તિ નમનલક્ખણં ચતુક્ખન્ધસઙ્ખાતં નામઞ્ચ રુપ્પનલક્ખણં ભૂતોપાદાયસઙ્ખાતં રૂપઞ્ચ એતે ધમ્મા ઉપ્પજ્જેય્યું. **એત્થેતે નિરુજ્ઝન્તી**તિ એતસ્મિં સોતાપત્તિમગ્ગે એતે નામરૂપધમ્મા અભબ્બુપ્પત્તિકવસેન નિરોધં ગચ્છન્તિ. **સકદાગામિમગ્ગઞાણેના**તિ એત્થ પટિસન્ધિવસેન સકિંયેવ ઇમં લોકં આગચ્છતીતિ સકદાગામી , તસ્સ મગ્ગો સકદાગામિમગ્ગો. તેન મગ્ગેન સમ્પયુત્તઞાણેન. **દ્વે ભવે ઠપેત્વા**તિ કામધાતુયાયેવ પટિસન્ધિવસેન દ્વે ભવે વજ્જેત્વા. **પઞ્ચસુ ભવેસૂ**તિ તદવસિટ્ઠેસુ પઞ્ચસુ ભવેસુ. **એત્થેતે નિરુજ્ઝન્તી**તિ એત્થ સકદાગામિમગ્ગે એતે ધમ્મા વુત્તનયેન નિરુજ્ઝન્તિ. **એકં ભવં ઠપેત્વા**તિ ઉક્કટ્ઠવસેન રૂપધાતુયા વા અરૂપધાતુયા વા એકં ભવં વજ્જેત્વા. **રૂપધાતુયા વા અરૂપધાતુયા વા**તિ દુતિયકભવે રૂપધાતુયા ચેવ અરૂપધાતુયા ચ. **નામઞ્ચ રૂપઞ્ચા**તિ એત્થ રૂપભવે નામરૂપં, અરૂપભવે નામમેવ. **એત્થેતે નિરુજ્ઝન્તી**તિ એત્થ અનાગામિમગ્ગે એતે નામરૂપધમ્મા વુત્તનયેન નિરુજ્ઝન્તિ.

અરહતોતિ કિલેસેહિ આરકત્તા ‘‘અરહા’’તિ લદ્ધનામસ્સ ખીણાસવસ્સ. **અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા**તિ દુવિધા હિ નિબ્બાનધાતુ સઉપાદિસેસા ચ અનુપાદિસેસા ચ. તત્થ ઉપાદીયતિ ‘‘અહં મમા’’તિ ભુસં ગણ્હીયતીતિ ઉપાદિ, ખન્ધપઞ્ચકસ્સેતં અધિવચનં. ઉપાદિયેવ સેસો અવસિટ્ઠો ઉપાદિસેસો, સહ ઉપાદિસેસેન વત્તતીતિ **સઉપાદિસેસા**. નત્થેત્થ ઉપાદિસેસોતિ **અનુપાદિસેસા**. તાય અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા. **પરિનિબ્બાયન્તસ્સા**તિ નિરિન્ધનસ્સ વિય જાતવેદસ્સ નિબ્બાયન્તસ્સ અપ્પવત્તં પવિસન્તસ્સ. **ચરિમવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેના**તિ એત્થ અસ્સાસપસ્સાસાનં નિરોધવસેન. તયો ચરિમા ભવચરિમો ઝાનચરિમો ચુતિચરિમોતિ. ભવેસુ હિ કામભવે અસ્સાસપસ્સાસા પવત્તન્તિ, રૂપારૂપભવેસુ નપ્પવત્તન્તિ. તસ્મા સો **ભવચરિમો**. ઝાનેસુ પુરિમઝાનત્તયેવ પવત્તન્તિ, ચતુત્થે નપ્પવત્તન્તિ. તસ્મા સો **ઝાનચરિમો**. યે પન ચુતિચિત્તસ્સ પુરતો સોળસમેન ચિત્તેન સહુપ્પન્ના, તે ચુતિચિત્તેન સહ નિરુજ્ઝન્તિ. સો **ચુતિચરિમો નામ. અયં ઇધ ચરિમોતિ અધિપ્પેતો. યે હિ કેચિ** બુદ્ધા વા પચ્ચેકબુદ્ધા વા અરિયસાવકા વા અન્તમસો કુન્થકિપિલ્લિકં ઉપાદાય સબ્બે ભવઙ્ગચિત્તેનેવ અબ્યાકતેન દુક્ખસચ્ચેન કાલં કરોન્તિ. તસ્મા **ચરિમવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેના**તિ ચુતિચિત્તસ્સ નિરોધેનાતિ અત્થો.

પઞ્ઞા ચ સતિ ચ નામઞ્ચાતિ એતેહિ ચતુન્નં અરૂપક્ખન્ધાનં ગહણં પચ્ચેતબ્બં. **રૂપઞ્ચા**તિ એતેન ચતુન્નં મહાભૂતાનં ચતુવીસતિઉપાદારૂપાનઞ્ચ ગહણં પચ્ચેતબ્બં. ઇદાનિ તસ્સ નિરુજ્ઝનૂપાયં દસ્સેન્તો ‘‘**વિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન, એત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી**’’તિ આહ. તત્થ **વિઞ્ઞાણ**ન્તિ ચરિમવિઞ્ઞાણમ્પિ અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણમ્પિ. અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ પહીનનિરોધેન એત્થેતં ઉપરુજ્ઝતિ નિરુજ્ઝતિ દીપસિખા વિય અપણ્ણત્તિકભાવં યાતિ, ચરિમવિઞ્ઞાણસ્સ અનુપ્પાદપચ્ચયત્તા અનુપ્પાદનિરોધેન અનુપ્પાદવસેનેવ ઉપરુજ્ઝતીતિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૯૯).

૭. એત્તાવતા ચ ‘‘દુક્ખમસ્સ મહબ્ભય’’ન્તિ ઇમિના પકાસિતં દુક્ખસચ્ચં, ‘‘યાનિ સોતાની’’તિ ઇમિના સમુદયસચ્ચં, ‘‘પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે’’તિ ઇમિના મગ્ગસચ્ચં, ‘‘અસેસં ઉપરુજ્ઝતી’’તિ ઇમિના નિરોધસચ્ચન્તિ એવં ચત્તારિ સચ્ચાનિ સુત્વાપિ અરિયભૂમિં અનધિગતો પુન સેક્ખાસેક્ખપટિપદં પુચ્છન્તો ‘‘**યે ચ સઙ્ખાતધમ્માસે**’’તિ ગાથમાહ. તત્થ **સઙ્ખાતધમ્મા**તિ અનિચ્ચાદિવસેન પરિવીમંસિતધમ્મા, અરહન્તાનમેતં

અધિવચનં. **સેક્ખા**તિ સીલાદીનિ સિક્ખમાના અવસેસા અરિયપુગ્ગલા. **પુથૂ**તિ બહૂ સત્તજના. **તેસં મે નિપકો ઇરિયં પુટ્ઠો પબ્રૂહી**તિ તેસં મે સેક્ખાસેક્ખાનં નિપકો પણ્ડિતો ત્વં પુટ્ઠો પટિપત્તિં બ્રૂહીતિ.

તેસં ખન્ધા સઙ્ખાતાતિ તેસં પઞ્ચક્ખન્ધા અપ્પટિસન્ધિકં કત્વા દેસિતા, સઙ્ખેપં કત્વા ઠપિતા વા. ધાતુઆદીસુપિ એસેવ નયો. **ઇરિયન્તિ** પયોગં. **ચરિયન્તિ** કિરિયં. **વુત્તિન્તિ** પવત્તિં. **આચરન્તિ** ચરણં. **ગોચરન્તિ** પચ્ચયં. **વિહારન્તિ** ઇરિયાપથપવત્તનં. **પટિપદન્તિ** વિપસ્સનં.

૮. અથસ્સ ભગવા યસ્મા સેક્ખેન કામચ્છન્દનીવરણં આદિં કત્વા સબ્બકિલેસા પહાતબ્બા એવ, તસ્મા ''**કામેસૂ**તિ ઉપડ્ઢગાથાય સેક્ખપટિપદં દસ્સેતિ. તસ્સત્થો – વત્થુ**કામેસુ** કિલેસકામેન **નાભિગિજ્ઝેય્ય**, કાયદુચ્ચરિતાદયો ચ મનસો આવિલભાવકરે ધમ્મે પજહન્તો **મનસાનાવિલો સિયા**તિ. યસ્મા પન અસેક્ખો અનિચ્ચાદિવસેન સબ્બસઙ્ખારાદીનં પરિતુલિતત્તા **કુસલો** સબ્બધમ્મેસુ કાયાનુપસ્સનાસતિઆદીહિ ચ **સતો** સક્કાયદિટ્ઠિઆદીનં ભિન્નત્તા **ભિક્ખુ**ભાવં પત્તો હુત્વા સબ્બઇરિયાપથેસુ **પરિબ્બજતિ**, તસ્મા ''કુસલો''તિ ઉપડ્ઢગાથાય અસેક્ખપટિપદં દસ્સેતિ.

નાભિગિજ્ઝેય્યાતિ ગેધં નાપજ્જેય્ય. **ન પલિગિજ્ઝેય્યા**તિ લોભં નાપજ્જેય્ય. **ન પલિબુન્ધેય્યા**તિ લોભવસેન ન અલ્લીયેય્ય.

આવિલકરે કિલેસે જહેય્યાતિ ચિત્તાલુળકરે ઉપતાપસઙ્ખાતે કિલેસે જહેય્ય.

સબ્બે ધમ્મા અનત્તાતિ નિબ્બાનં અન્તોકરિત્વા વુત્તં. **યં કિઞ્ચિ સમુદયધમ્મન્તિ** યં કિઞ્ચિ સપ્પચ્ચયસભાવં.

સહ ગાથાપરિયોસાનાતિ ગાથાવસાનેનેવ સદ્ધિં. **યેતે બ્રાહ્મણેન સદ્ધિં એકચ્છન્દા**તિ યે એતે અજિતમાણવેન કલ્યાણછન્દેન એકજ્ઝાસયા. **એકપ્પયોગા**તિ કાયવચીમનોપયોગેહિ એકપ્પયોગા. **એકાધિપ્પાયા**તિ એકો અધિપ્પાયો રુચિ એતેસન્તિ એકાધિપ્પાયા, એકરુચિકાતિ અત્થો. **એકવાસનવાસિતા**તિ અતીતબુદ્ધસાસને તેન સદ્ધિં ભાવિતભાવના. **અનેકપાણસહસ્સાનન્તિ** અનેકેસં દેવમનુસ્સસઙ્ખાતાનં પાણસહસ્સાનં. **વિરજં વીતમલન્તિ** રાગાદિરજવિરહિતં રાગાદિમલવિરહિતઞ્ચ.

ધમ્મચક્ખુન્તિ ઇધ સોતાપત્તિમગ્ગો અધિપ્પેતો. અઞ્ઞત્થ હેટ્ઠામગ્ગત્તયં. તસ્સ ઉપ્પત્તિકારણદસ્સનત્થં ''**યં કિઞ્ચિ સમુદયધમ્મં, સબ્બં તં નિરોધધમ્મ**''ન્તિ આહ. તઞ્હિ નિરોધં આરમ્મણં કત્વા કિચ્ચવસેન એવં સબ્બસઙ્ખતં પટિવિજ્ઝન્તં ઉપ્પજ્જતિ. **તસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ અનુપાદાય આસવેહિ ચિત્તં વિમુચ્ચી**તિ તસ્સ ચ અજિતબ્રાહ્મણસ્સ અન્તેવાસિકસહસ્સાનઞ્ચ તણ્હાદીહિ અગ્ગહેત્વા કામાસવાદીહિ મગ્ગક્ખણે ચિત્તં વિમુચ્ચમાનં ફલક્ખણે વિમુચ્ચિ. **સહ અરહત્તપ્પત્તા**તિ અરહત્તપ્પત્તિયા ચ સહેવ આયસ્મતો અજિતસ્સ ચ અન્તેવાસિકસહસ્સસ્સ ચ અજિનજટાવાકચીરતિદણ્ડકમણ્ડલુઆદયો અન્તરધાયિંસુ. સબ્બેવ ઇદ્ધિમયપત્તચીવરધરા દ્વઙ્ગુલકેસા એહિભિક્ખૂ હુત્વા ભગવન્તં નમસ્સમાના પઞ્જલિકા નિસીદિંસુ. પાળિયં પન અજિતત્થેરોવ પઞ્ઞાયતિ. તત્થ **અન્વત્થપટિપત્તિયા**તિ સયં પચ્ચાસીસિતલદ્ધપટિપત્તિયા, નિબ્બાનલદ્ધભાવેનાતિ અત્થો. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ. એવં ભગવા અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠાપેસીતિ.

અજિતમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. તિસ્સમેત્તેય્યમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૯. દુતિયે તિસ્સમેત્તેય્યસુત્તનિદ્દેસે – **કોધ સન્તુસિતો**તિ નિટ્ઠિતે પન અજિતસુત્તે ‘‘કથં લોકં અવેક્ખન્તં, મચ્ચુરાજા ન પસ્સતી’’તિ (સુ॰ નિ॰ ૧૧૨૪; ચૂળનિ॰ મોઘરાજમાણવપુચ્છા ૧૪૩) એવં મોઘરાજા પુચ્છિતું આરભિ. ‘‘ન તાવસ્સ ઇન્દ્રિયાનિ પરિપાકં ગતાની’’તિ ઞત્વા ભગવા ‘‘તિટ્ઠ ત્વં, મોઘરાજ, અઞ્ઞો પુચ્છતૂ’’તિ પટિક્ખિપિ. તતો તિસ્સમેત્તેય્યો અત્તનો સંસયં પુચ્છન્તો “**કોધા**તિ ગાથમાહ. તત્થ **કોધ સન્તુસિતો**તિ કો ઇધ સત્તો તુટ્ઠો. **ઇઞ્જિતા**તિ તણ્હાદિટ્ઠિવિપ્ફન્દિતાનિ. **ઉભન્તમભિઞ્ઞાયા**તિ ઉભો અન્તે અભિજાનિત્વા. **મન્તા ન લિપ્પતી**તિ પઞ્ઞાય ન લિપ્પતિ.

પરિપુણ્ણસઙ્કપ્પોતિ નેક્ખમ્માદિવિતક્કેહિ પરિપુણ્ણસઙ્કપ્પત્તા પરિપુણ્ણમનોરથો.

તણ્હિઞ્જિતન્તિ તણ્હાય ચલિતં. **દિટ્ઠિઞ્જિતા**દીસુપિ એસેવ નયો. **કામિઞ્જિત**ન્તિ કિલેસકામેહિ ઇઞ્જિતં ફન્દિતં. ‘‘કમ્મિઞ્જિત’’ન્તિપિ પાઠો, તં ન સુન્દરં.

મહન્તો પુરિસોતિ **મહાપુરિસો**. ઉત્તમો પુરિસોતિ **અગ્ગપુરિસો**. પધાનો પુરિસોતિ **સેટ્ઠપુરિસો**. અલામકો પુરિસોતિ **વિસિટ્ઠપુરિસો**. જેટ્ઠકો પુરિસોતિ **પામોક્ખપુરિસો**. ન હેટ્ઠિમકો પુરિસોતિ **ઉત્તમપુરિસો**. પુરિસાનં કોટિપ્પત્તો પુરિસોતિ **પધાનપુરિસો**. સબ્બેસં ઇચ્છિતો પુરિસોતિ **પવરપુરિસો**.

સિબ્બિનિમચ્ચગાતિ તણ્હં અતિઅગા, અતિક્કમિત્વા ઠિતો. **ઉપચ્ચગા**તિ ભુસં અતિઅગા.

૧૦. તસ્સેતમત્થં ભગવા બ્યાકરોન્તો “**કામેસૂ**”તિ ગાથાદ્વયમાહ. તત્થ **કામેસુ બ્રહ્મચરિયવા**તિ કામનિમિત્તં બ્રહ્મચરિયવા, કામેસુ આદીનવં દિસ્વા મગ્ગબ્રહ્મચરિયેન સમન્નાગતોતિ વુત્તં હોતિ. એત્તાવતા સન્તુસિતતં દસ્સેતિ. ‘‘વીતતણ્હો’’તિઆદીહિ અનિઞ્જિતતં. તત્થ **સઙ્ખાય નિબ્બુતો**તિ અનિચ્ચાદિવસેન ધમ્મે વીમંસિત્વા રાગાદિનિબ્બાનેન નિબ્બુતો.

અસદ્ધમ્મસમાપત્તિયાતિ નીચધમ્મસમાયોગતો. **આરતી**તિ આરકા રમનં. **વિરતી**તિ તાય વિના રમનં. **પટિવિરતી**તિ પટિનિવત્તિત્વા તાય વિના રમનં. **વેરમણી**તિ વેરવિનાસનં. **અકિરિયા**તિ કિરિયાપચ્છિન્દનં. **અકરણ**ન્તિ કરણપરિચ્છિન્દનં. **અનજ્ઝાપત્તી**તિ અનાપજ્જનતા. **વેલાઅનતિક્કમો**તિ સીમાઅનતિક્કમો. સેસં તત્થ તત્થ વુત્તનયત્તા પાકટમેવ.

એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ. દેસનાપરિયોસાને અયમ્પિ બ્રાહ્મણો અરહત્તે પતિટ્ઠાસિ સદ્ધિં અન્તેવાસિકસહસ્સેન, અઞ્ઞેસઞ્ચ અનેકસહસ્સાનં ધમ્મચક્ખું ઉદપાદિ. સેસં પુબ્બસદિસમેવ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

તિસ્સમેત્તેય્યમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. પુણ્ણકમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૧૨. તતિયે પુણ્ણકસુત્તનિદ્દેસે – **અનેજન્તિ** ઇદમ્પિ પુરિમનયેનેવ મોઘરાજાનં પટિક્ખિપિત્વા વુત્તં. તત્થ **મૂલદસ્સાવિન્તિ** અકુસલમૂલાદિદસ્સાવિં. **ઇસયોતિ** ઇસિનામકા જટિલા. **યઞ્ઞન્તિ** દેય્યધમ્મં. **અકપ્પયિંસૂતિ** પરિયેસિંસુ.

હેતુદસ્સાવીતિઆદીનિ સબ્બાનિ કારણવેવચનાનેવ. કારણઞ્હિ યસ્મા અત્તનો ફલત્થાય હિનોતિ પવત્તતિ, તસ્મા **હેતૂતિ** વુચ્ચતિ. યસ્મા તં ફલં નિદેતિ 'હન્દ, ગણ્હથ ન'ન્તિ અપ્પેતિ વિય, તસ્મા **નિદાનન્તિ** વુચ્ચતિ. **સમ્ભવદસ્સાવીતિ**આદીનિ પઞ્ચ પદાનિ હેટ્ઠા દસ્સિતનયાનિ એવ. યસ્મા તં પટિચ્ચ એતિ પવત્તતિ, તઞ્ચ ફલં તતો સમુદેતિ ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મા **પચ્ચયોતિ** ચ **સમુદયોતિ** ચ વુચ્ચતિ.

યા વા પનઞ્ઞાપિ કાચિ સુગતિયોતિ ચતુઅપાયવિનિમુત્તકા ઉત્તરમાતાદયો અપ્પેસક્ખા કપણમનુસ્સા ચ દુલ્લભઘાસચ્છાદના દુક્ખપીળિતા વેદિતબ્બા. **યા વા પનઞ્ઞાપિ કાચિ દુગ્ગતિયોતિ** યમરાજનાગસુપણ્ણપેતમહિદ્ધિકાદયો પચ્ચેતબ્બા. **અત્તભાવાભિનિબ્બત્તિયાતિ** તીસુ ઠાનેસુ પટિસન્ધિવસેન અત્તભાવપટિલાભત્થાય. **જાનાતીતિ** સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન જાનાતિ. **પસ્સતીતિ** સમન્તચક્ખુના પસ્સતિ.

અકુસલાતિ અકોસલ્લસમ્ભૂતા. અકુસલં ભજન્તીતિ **અકુસલભાગિયા**. અકુસલપક્ખે ભવાતિ **અકુસલપક્ખિકા**. સબ્બે તે અવિજ્જા મૂલં કારણં એતેસન્તિ **અવિજ્જામૂલકા**. અવિજ્જાય સમોસરન્તિ સમ્મા ઓસરન્તિ ગચ્છન્તીતિ **અવિજ્જાસમોસરણા**. **અવિજ્જાસમુગ્ઘાતાતિ** અરહત્તમગ્ગેન અવિજ્જાય હતાય. **સબ્બે તે સમુગ્ઘાતં ગચ્છન્તીતિ** વુત્તપ્પકારા અકુસલધમ્મા, તે સબ્બે હતભાવં પાપુણન્તિ.

અપ્પમાદમૂલકાતિ સતિઅવિપ્પવાસો અપ્પમાદો મૂલં કારણં એતેસન્તિ અપ્પમાદમૂલકા. અપ્પમાદેસુ સમ્મા ઓસરન્તિ ગચ્છન્તીતિ **અપ્પમાદસમોસરણા**. **અપ્પમાદો તેસં** ધમ્માનં અગ્ગમક્ખાયતી**તિ સયં કામાવચરોપિ સમાનો ચતુભૂમકધમ્માનં પતિટ્ઠાભાવેન અગ્ગો નામ જાતો**.

અલમત્તોતિ સમત્થચિત્તો. **મયા પુચ્છિતન્તિ** મયા પુટ્ઠં. **વહસ્સેતં ભારન્તિ** એતં આભતભારં વહસ્સુ. **યે કેચિ ઇસિપબ્બજ્જં પબ્બજિતા**. ''ઇસિપબ્બજ્જા પબ્બજિતા''તિપિ પાઠો.

આજીવકસાવકાનં આજીવકા દેવતાતિ યે આજીવકવચનં સુણન્તિ સુસ્સુસન્તિ, તે આજીવકસાવકા, તેસં આજીવકસાવકાનં. આજીવકા ચ તેસં દેય્યધમ્મં પટિગ્ગણ્હન્તિ, તે એવ આજીવકા દેવતા. એવં સબ્બત્થ. **યે યેસં દક્ખિણેય્યાતિ** યે આજીવકાદયો દિસાપરિયોસાના યેસં ખત્તિયાદીનં દેય્યધમ્માનુચ્છવિકા. **તે તેસં દેવતાતિ** તે આજીવકાદયો તેસં ખત્તિયાદીનં દેવતા.

યેપિ યઞ્ઞં એસન્તીતિ દેય્યધમ્મં ઇચ્છન્તિ. **ગવેસન્તીતિ** ઓલોકેન્તિ. **પરિયેસન્તીતિ** ઉપ્પાદેન્તિ. **યઞ્ઞા વા એતે પુથૂતિ** યઞ્ઞા એવ વા એતે પુથુકા. **યઞ્ઞયાજકા વા એતે પુથૂતિ** દેય્યધમ્મસ્સ યાજનકા એવ વા એતે પુથુકા. **દક્ખિણેય્યા વા એતે પુથૂતિ** દેય્યધમ્માનુચ્છવિકા એવ વા એતે પુથુકા. તે વિત્થારતો દસ્સેતું ''**કથં યઞ્ઞા વા એતે પુથૂ**''તિઆદિના નયેન વિત્થારેન દસ્સેતિ.

૧૩. આસીસમાનાતિ રૂપાદીનિ પત્થયમાના. **ઇત્થત્તન્તિ** ઇત્થભાવઞ્ચ પત્થયમાના, મનુસ્સાદિભાવં ઇચ્છન્તાતિ વુત્તં હોતિ. **જરં સિતાતિ** જરં નિસ્સિતા. જરામુખેન ચેત્થ સબ્બં વટ્ટદુક્ખં વુત્તં. તેન વટ્ટદુક્ખનિસ્સિતા

તતો અપરિમુચ્ચમાનાયેવ કપ્પયિંસૂતિ દીપેતિ.

રૂપપટિલાભં આસીસમાનાતિ વણ્ણાયતનસમ્પત્તિલાભં પત્થયમાના. **સદ્દા**દીસુપિ એસેવ નયો. **ખત્તિયમહાસાલકુલે અત્તભાવપટિલાભ**ન્તિ સારપ્પત્તે ખત્તિયાનં મહાસાલકુલે અત્તભાવલાભં પટિસન્ધિં પત્થયમાના. **બ્રાહ્મણમહાસાલકુલા**દીસુપિ એસેવ નયો. **બ્રહ્મકાયિકેસુ દેવેસૂ**તિ એત્થ પુબ્બભવં સન્ધાય વુત્તં. **એત્થા**તિ ખત્તિયકુલાદીસુ.

જરાનિસ્સિતાતિ જરં અસ્સિતા. **બ્યાધિનિસ્સિતા**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. એતેહિ સબ્બં વટ્ટદુક્ખં પરિયાદિયિત્વા દસ્સિતં હોતિ.

૧૪. **કચ્ચિસુ તે ભગવા યઞ્ઞપથે અપ્પમત્તા, અતારુ જાતિઞ્ચ જરઞ્ચ મારિસા**તિ એત્થ યઞ્ઞો એવ યઞ્ઞપથો. ઇદં વુત્તં હોતિ – કચ્ચિ તે યઞ્ઞે અપ્પમત્તા હુત્વા યઞ્ઞં કપ્પયન્તા વટ્ટદુક્ખમુત્તરિંસૂતિ.

યેપિ યઞ્ઞં દેન્તિ યજન્તીતિ દેય્યધમ્મદાનવસેન યજન્તિ. **પરિચ્ચજન્તી**તિ વિસ્સજ્જેન્તિ.

૧૫. **આસીસન્તી**તિ રૂપપટિલાભાદયો પત્થેન્તિ. **થોમયન્તી**તિ ''સુચિં દિન્ન''ન્તિઆદિના નયેન યઞ્ઞાદીનિ પસંસન્તિ. **અભિજપ્પન્તી**તિ રૂપાદિપટિલાભાય વાચં ગીરન્તિ. **જુહન્તી**તિ દેન્તિ. **કામાભિજપ્પન્તિ પટિચ્ચ લાભ**ન્તિ રૂપાદિલાભં પટિચ્ચ પુનપ્પુનં કામે એવ અભિજપ્પન્તિ, ''અહો વત અમ્હાકમ્પિ સિય્યુ''ન્તિ વદન્તિ, તણ્હઞ્ચ તત્થ વડ્ઢેન્તીતિ વુત્તં હોતિ. **યાજયોગા**તિ યાગાધિમુત્તા. **ભવરાગરત્તા**તિ એવમિમેહિ આસીસનાદીહિ ભવરાગેનેવ રત્તા, ભવરાગરત્તા વા હુત્વા એતાનિ આસીસનાદીનિ કરોન્તા **નાતરિંસુ** જાતિઆદિવટ્ટદુક્ખં ન ઉત્તરિંસુ.

યઞ્ઞં વા થોમેન્તીતિ દાનં વા વણ્ણેન્તિ. **ફલં વા**તિ રૂપાદિપટિલાભં. **દક્ખિણેય્યે વા**તિ જાતિસમ્પન્નાદીસુ. **સુચિં દિન્ન**ન્તિ સુચિં કત્વા દિન્નં. **મનાપ**ન્તિ મનવડ્ઢનકં. **પણીત**ન્તિ ઓજવન્તં. **કાલેના**તિ તત્થ તત્થ સમ્પત્તકાલે . **કપ્પિય**ન્તિ અકપ્પિયં વજ્જેત્વા દિન્નં. **અનવજ્જ**ન્તિ નિદ્દોસં. **અભિણ્હ**ન્તિ પુનપ્પુનં. **દદં ચિત્તં પસાદિત**ન્તિ દદતો મુઞ્ચનચિત્તં પસાદિતન્તિ. **થોમેન્તિ કિત્તેન્તી**તિ ગુણં પાકટં કરોન્તિ. **વણ્ણેન્તી**તિ વણ્ણં ભણન્તિ. **પસંસન્તી**તિ પસાદં પાપેન્તિ.

ઇતો નિદાનન્તિ ઇતો મનુસ્સલોકતો દિન્નકારણા. **અજ્ઝાયકા**તિ મન્તે પરિવત્તેન્તા. **મન્તધરા**તિ મન્તે ધારેન્તા. **તિણ્ણં વેદાન**ન્તિ ઇરુવેદયજુવેદસામવેદાનં. ઓટ્ઠપહટકરણવસેન પારં ગતાતિ **પારગૂ**. સહ નિઘણ્ડુના ચ કેટુભેન ચ **સનિઘણ્ડુકેટુભાનં**. **નિઘણ્ડૂ**તિ નિઘણ્ડુરુક્ખાદીનં વેવચનપ્પકાસકં સત્થં. **કેટુભ**ન્તિ કિરિયાકપ્પવિકપ્પો કવીનં ઉપકારાવહં સત્થં . સહ અક્ખરપ્પભેદેન **સાક્ખરપ્પભેદાનં**. **અક્ખરપ્પભેદો**તિ સિક્ખા ચ નિરુત્તિ ચ. **ઇતિહાસપઞ્ચમાન**ન્તિ આથબ્બણવેદં ચતુત્થં કત્વા ''ઇતિહ આસ, ઇતિહ આસા''તિ ઈદિસવચનપટિસંયુત્તપુરાણકથાસઙ્ખાતો ઇતિહાસો પઞ્ચમો એતેસન્તિ ઇતિહાસપઞ્ચમા, તેસં ઇતિહાસપઞ્ચમાનં વેદાનં.

પદં તદવસેસઞ્ચ બ્યાકરણં અધિયન્તિ, વેદેન્તિ વાતિ **પદકા વેય્યાકરણા**. **લોકાયતં** વુચ્ચતિ વિતણ્ડવાદસત્થં. **મહાપુરિસલક્ખણ**ન્તિ મહાપુરિસાનં બુદ્ધાદીનં લક્ખણદીપકં દ્વાદસસહસ્સગન્થપ્પમાણં સત્થં.

યત્થ સોળસસહસ્સગાથાપદપરિમાણા બુદ્ધમન્તા નામ અહેસું. યેસં વસેન ‘‘ઇમિના લક્ખણેન સમન્નાગતા બુદ્ધા નામ હોન્તિ, ઇમિના પચ્ચેકબુદ્ધા, અગ્ગસાવકા , અસીતિમહાસાવકા (થેરગા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૨૮૮), બુદ્ધમાતા, બુદ્ધપિતા, અગ્ગુપટ્ઠાકો, અગ્ગુપટ્ઠાયિકા, રાજા ચક્કવત્તી’’તિ અયં વિસેસો ઞાયતિ. **અનવયા**તિ ઇમેસુ લોકાયતમહાપુરિસલક્ખણેસુ અનૂના પરિપૂરકારિનો, અવયા ન હોન્તીતિ વુત્તં હોતિ. અવયા નામ યે તાનિ અત્થતો ચ ગન્થતો ચ સન્ધારેતું ન સક્કોન્તિ. **વીતરાગા**તિ પહીનરાગા. એતેન અરહત્તફલટ્ઠા વુત્તા. **રાગવિનયાય વા પટિપન્ના**તિ એતેન અરહત્તમગ્ગટ્ઠા. **વીતદોસા**તિ અનાગામિફલટ્ઠા. **દોસવિનયાય વા પટિપન્ના**તિ એતેન અનાગામિમગ્ગટ્ઠા. **વીતમોહા**તિ અરહત્તફલટ્ઠા. **મોહવિનયાય વા પટિપન્ના**તિ અરહત્તમગ્ગટ્ઠા. **સીલસમાધિપઞ્ઞાવિમુત્તિસમ્પન્ના**તિ એતેહિ ચતૂહિ લોકિયલોકુત્તરમિસ્સકેહિ સીલાદીહિ સમ્પન્ના. **વિમુત્તિઞાણદસ્સનસમ્પન્ના**તિ એતેન પચ્ચવેક્ખણઞાણસમ્પન્ના વુત્તાતિ ઞાતબ્બં, તઞ્ચ ખો લોકિયમેવ. **અભિજપ્પન્તી**તિ પત્થેન્તિ. **જપ્પન્તી**તિ પચ્ચાસીસન્તિ. **પજપ્પન્તી**તિ અતીવ પચ્ચાસીસન્તિ. **યાજયોગેસુ યુત્તા**તિ અનુયોગે દેય્યધમ્મે દિય્યમાને અભિયોગવસેન યુત્તા.

૧૬. **અથ કો ચરહી**તિ અથ ઇદાનિ કો અઞ્ઞો અતારિ.

૧૭. **સઞ્ઞાયા**તિ ઞાણેન વીમંસિત્વા. **પરોપરાની**તિ પરાનિ ચ ઓપરાનિ ચ, પરત્તભાવસકત્તભાવાદીનિ પરાનિ ચ ઓપરાનિ ચાતિ વુત્તં હોતિ. **વિધૂમો**તિ કાયદુચ્ચરિતાદિધૂમવિરહિતો . **અનીઘો**તિ રાગાદિઈઘવિરહિતો. **અતારિ સો**તિ સો એવરૂપો અરહા જાતિજરં અતારિ.

સકરૂપાતિ અત્તનો રૂપા. **પરરૂપા**તિ પરેસં રૂપા. **કાયદુચ્ચરિતં વિધૂમિતન્તિ** તિવિધકાયદુચ્ચરિતં વિધૂમં કતં. **વિધમિતન્તિ** નાસિતં.

માનો હિ તે, બ્રાહ્મણ, ખારિભારોતિ યથા ખારિભારો ખન્ધેન વય્હમાનો ઉપરિટ્ઠિતોપિ અક્કન્તક્કન્તટ્ઠાનં પથવિયા સદ્ધિં ફસ્સેતિ વિય, એવં જાતિગોત્તકુલાદીનિ માનવત્થૂનિ નિસ્સાય ઉસ્સાપિતો માનો, તત્થ તત્થ ઇસ્સં ઉપ્પાદેન્તો ચતૂસુ અપાયેસુ સંસીદાપેતિ. તેનાહ – ‘‘માનો હિ તે, બ્રાહ્મણ, ખારિભારો’’તિ. **કોધો ધૂમો**તિ તવ ઞાણગ્ગિસ્સ ઉપક્કિલેસટ્ઠેન કોધો ધૂમો. તેન હિ તે ઉપક્કિલિટ્ઠો ઞાણગ્ગિ ન વિરોચતિ. **ભસ્મનિ મોસવજ્જ**ન્તિ નિરોજટ્ઠેન મુસાવાદો છારિકા નામ. યથા હિ છારિકાય પટિચ્છન્નો અગ્ગિ ન જોતતિ, એવં તે મુસાવાદેન પટિચ્છન્નં ઞાણન્તિ દસ્સેતિ. **જિવ્હા સુજા**તિ યથા તુય્હં સુવણ્ણરજતલોહકટ્ઠમત્તિકાસુ અઞ્ઞતરમયા યાગયજનત્થાય સુજા હોતિ, એવં મય્હં ધમ્મયાગયજનત્થાય પહુતજિવ્હા સુજાતિ વદતિ. યથા તુય્હં નદીતીરે યજનટ્ઠાનં, એવં ધમ્મયાગયજનટ્ઠાનટ્ઠેન **હદયં જોતિટ્ઠાનં. અત્તા**તિ ચિત્તં.

જાતીતિ જાયનકવસેન જાતિ. ઇદમેત્થ સભાવપચ્ચત્તં. સઞ્જાયનવસેન **સઞ્જાતિ**, ઉપસગ્ગેન પદં વડ્ઢિતં. ઓક્કમનવસેન **ઓક્કન્તિ**. જાયનટ્ઠેન વા **જાતિ**. સા અપરિપુણ્ણાયતનવસેન યુત્તા. સઞ્જાયનટ્ઠેન સઞ્જાતિ. સા પરિપુણ્ણાયતનવસેન યુત્તા. ઓક્કમનટ્ઠેન **ઓક્કન્તિ**. સા અણ્ડજજલાબુજવસેન યુત્તા. તે હિ અણ્ડકોસઞ્ચ વત્થિકોસઞ્ચ ઓક્કમન્તિ પવિસન્તિ ઓક્કમન્તા પવિસન્તા વિય પટિસન્ધિં ગણ્હન્તિ. અભિનિબ્બત્તનટ્ઠેન **અભિનિબ્બત્તિ**. સા સંસેદજઓપપાતિકવસેન યુત્તા. તે હિ પાકટા એવ હુત્વા નિબ્બત્તન્તિ. અયં તાવ સમ્મુતિકથા.

ઇદાનિ પરમત્થકથા હોતિ. ખન્ધા એવ હિ પરમત્થતો પાતુભવન્તિ, ન સત્તા. તત્થ ચ **ખન્ધાનન્તિ** એકવોકારભવે એકસ્સ, ચતુવોકારભવે ચતુન્નં, પઞ્ચવોકારભવે પઞ્ચન્નમ્પિ ગહણં વેદિતબ્બં. **પાતુભાવો**તિ ઉપ્પત્તિ.

આયતનાનન્તિ એત્થ તત્ર તત્ર ઉપપજ્જમાનાયતનાનં સઙ્ગહો વેદિતબ્બો. **પટિલાભોતિ** સન્તતિયા પાતુભાવોયેવ. પાતુભવન્તાનેવ હિ તાનિ પટિલદ્ધાનિ નામ હોન્તિ. સા પનેસા તત્થ તત્થ ભવે પઠમાભિનિબ્બત્તિલક્ખણા જાતિ, નિય્યાતનરસા, અતીતભવતો ઇધ ઉમ્મુજ્જનપચ્ચુપટ્ઠાના, ફલવસેન દુક્ખવિચિત્તતાપચ્ચુપટ્ઠાના વા.

જરાતિ સભાવપચ્ચત્તં. **જીરણતા**તિ આકારભાવનિદ્દેસો. **ખણ્ડિચ્ચન્તિ**આદયો તયો કાલાતિક્કમે કિચ્ચનિદ્દેસા, પચ્છિમા દ્વે પકતિનિદ્દેસા. અયઞ્હિ **જરા**તિ ઇમિના પદેન સભાવતો દીપિતા. તેનસ્સા ઇદં સભાવપચ્ચત્તં. **જીરણતા**તિ ઇમિના આકારતો, તેનસ્સાયં આકારનિદ્દેસો. **ખણ્ડિચ્ચન્તિ** ઇમિના કાલાતિક્કમે દન્તનખાનં ખણ્ડિતભાવકરણકિચ્ચતો. **પાલિચ્ચન્તિ** ઇમિના કેસલોમાનં પલિતભાવકરણકિચ્ચતો. **વલિત્તચતા**તિ ઇમિના મંસં મિલાપેત્વા તચે વલિભાવકરણકિચ્ચતો. તેનસ્સા ઇમે ખણ્ડિચ્ચન્તિઆદયો તયો કાલાતિક્કમે કિચ્ચનિદ્દેસા. તેહિ ઇમેસં વિકારાનં દસ્સનવસેન પાકટીભૂતા પાકટજરા દસ્સિતા. યથેવ હિ ઉદકસ્સ વા વાતસ્સ વા અગ્ગિનો વા તિણરુક્ખાદીનં સંભગ્ગપલિભગ્ગતાય વા ઝામતાય વા ગતમગ્ગો પાકટો હોતિ, ન ચ સો ગતમગ્ગો તાનેવ ઉદકાદીનિ, એવમેવ જરાય દન્તાદીનં ખણ્ડિચ્ચાદિવસેન ગતમગ્ગો પાકટો, ચક્ખું ઉમ્મીલેત્વાપિ ગય્હતિ, ન ચ ખણ્ડિચ્ચાદીનેવ જરા. ન હિ જરા ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યા હોતિ.

આયુનો સંહાનિ ઇન્દ્રિયાનં પરિપાકોતિ ઇમેહિ પન પદેહિ કાલાતિક્કમેયેવ અભિબ્યત્તાય આયુક્ખયચક્ખાદિઇન્દ્રિયપરિપાકસઙ્ખાતાય પકતિયા દીપિતા, તેનસ્સિમે પચ્છિમા દ્વે પકતિનિદ્દેસાતિ વેદિતબ્બા. તત્થ યસ્મા જરં પત્તસ્સ આયુ હાયતિ, તસ્મા જરા ''આયુનો સંહાની''તિ ફલૂપચારેન વુત્તા. યસ્મા ચ દહરકાલે સુપ્પસન્નાનિ સુખુમમ્પિ અત્તનો વિસયં સુખેનેવ ગણ્હનસમત્થાનિ ચક્ખાદીનિ ઇન્દ્રિયાનિ જરં પત્તસ્સ પરિપક્કાનિ આલુળિતાનિ અવિસદાનિ, ઓળારિકમ્પિ અત્તનો વિસયં ગહેતું અસમત્થાનિ હોન્તિ. તસ્મા ''ઇન્દ્રિયાનં પરિપાકો''તિ ફલૂપચારેનેવ વુત્તા.

સા પનેસા એવં નિદ્દિટ્ઠા સબ્બાપિ જરા પાકટા પટિચ્છન્નાતિ દુવિધા હોતિ. તત્થ દન્તાદીસુ ખણ્ડાદિભાવદસ્સનતો રૂપધમ્મેસુ જરા **પાકટજરા** નામ. અરૂપધમ્મેસુ પન જરા તાદિસસ્સ વિકારસ્સ અદસ્સનતો **પટિચ્છન્નજરા** નામ. તત્થ ય્વાયં ખણ્ડાદિભાવો દિસ્સતિ, સો તાદિસાનં દન્તાદીનં સુવિઞ્ઞેય્યત્તા વણ્ણોયેવ. તઞ્ચ ચક્ખુના દિસ્વા મનોદ્વારેન ચિન્તેત્વા ''ઇમે દન્તા જરાય પહટા''તિ જરં જાનાતિ. ઉદકટ્ઠાને બદ્ધાનિ ગોસિઙ્ગાદીનિ ઓલોકેત્વા હેટ્ઠા ઉદકસ્સ અત્થિભાવજાનનં વિય.

પુન અવીચિ સવીચીતિ એવમ્પિ અયં જરા દુવિધા હોતિ. તત્થ મણિકનકરજતપવાળચન્દસૂરિયાદીનં મન્દદસકાદીસુ પાણીનં વિય ચ પુપ્ફફલપલ્લવાદીસુ અપાણીનં વિય ચ અન્તરન્તરા વણ્ણવિસેસાદીનં દુબ્બિઞ્ઞેય્યત્તા જરા **અવીચિજરા** નામ, નિરન્તરજરાતિ અત્થો. તતો અઞ્ઞેસુ પન યથાવુત્તેસુ અન્તરન્તરા વણ્ણવિસેસાદીનં સુવિઞ્ઞેય્યત્તા જરા **સવીચિજરા** નામ.

તત્થ સવીચિજરા ઉપાદિન્નકઅનુપાદિન્નકવસેન એવં દીપેતબ્બા – દહરકુમારકાનઞ્હિ પઠમમેવ ખીરદન્તા નામ ઉટ્ઠહન્તિ, ન તે થિરા. તેસુ પન પતિતેસુ પુન દન્તા ઉટ્ઠહન્તિ, તે પઠમમેવ સેતા હોન્તિ, જરાવાતેન પન પહટકાલે કાળકા હોન્તિ. કેસા પન પઠમમેવ તમ્બાપિ હોન્તિ કાળકાપિ સેતકાપિ. છવિ પન સલોહિતકા હોતિ. વડ્ઢન્તાનં વડ્ઢન્તાનં ઓદાતાનં ઓદાતભાવો, કાળકાનં કાળકભાવો પઞ્ઞાયતિ. જરાવાતેન પહટકાલે ચ વલિં ગણ્હાતિ. સબ્બમ્પિ સસ્સં વપિતકાલે સેતં હોતિ, પચ્છા નીલં. જરાવાતેન પન પહટકાલે પણ્ડરં હોતિ.

અમ્બઙ્કુરેનાપિ દીપેતું વટ્ટતિ એવ. સા પનેસા ખન્ધપરિપાકલક્ખણા જરા, મરણૂપનયનરસા, યોબ્બનવિનાસપચ્ચુપટ્ઠાના. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ. એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ, દેસનાપરિયોસાને અયમ્પિ બ્રાહ્મણો અરહત્તે પતિટ્ઠાસિ સદ્ધિં અન્તેવાસિકસહસ્સેન. અઞ્ઞેસઞ્ચ અનેકસહસ્સાનં ધમ્મચક્ખું ઉદપાદિ. સેસં વુત્તસદિસમેવ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

પુણ્ણકમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. મેત્તગૂમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૧૮. ચતુત્થે મેત્તગૂસુત્તે – **મઞ્ઞામિ તં વેદગૂ ભાવિતત્ત**ન્તિ ''અયં વેદગૂ''તિ ચ ''ભાવિતત્તો''તિ ચ એવં તં મઞ્ઞામિ.

અપરિત્તોતિ ન અપ્પો. **મહન્તો**તિ ન ખુદ્દકો. **ગમ્ભીરો**તિ ન ઉત્તાનો. **અપ્પમેય્યો**તિ મિનિતું ન સક્કુણેય્યો. **દુપ્પરિયોગાળ્હો**તિ અવગાહિતું ઓતરિતું દુક્ખો. **બહુરતનો સાગરૂપમો**તિ બહૂનં ધમ્મરતનાનં આકરત્તા અનેકવિધરતનસમ્પન્નો મહાસમુદ્દો વિય બહુરતનો સાગરસદિસો.

ન મઙ્કુ હોતીતિ ન વિકુણિતમુખો હોતિ. **અપ્પતિટ્ઠિતચિત્તો**તિ દોસવસેન ન ઘનીભૂતચિત્તો. **અલીનમનસો**તિ ન સઙ્કુચિતચિત્તો. **અબ્યાપન્નચેતસો**તિ ન પૂતિચિત્તો.

દિટ્ઠે દિટ્ઠમત્તોતિ ચક્ખુવિસયે રૂપારમ્મણે દિટ્ઠમત્તોયેવ તં આરમ્મણં ભવિસ્સતિ, કત્તા વા કારેતા વા નત્થિ. યં ચક્ખુના દિટ્ઠં વણ્ણાયતનમેવ. **સુતા**દીસુપિ એસેવ નયો. અપિ ચ **દિટ્ઠે**તિ દસ્સનયોગેન વણ્ણાયતનં, સવનયોગેન સદ્દાયતનં, મુતયોગેન ઘાનજિવ્હાકાયાયતનાનિ દસ્સેતિ. ઘાનસ્સ ગન્ધાયતનં, જિવ્હાય રસાયતનં, કાયસ્સ પથવી તેજો વાયૂતિ ફોટ્ઠબ્બાયતનં, વિઞ્ઞાતયોગેન ધમ્માયતનં દસ્સેતિ. **દિટ્ઠે અનૂપયો**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન દિટ્ઠે રાગૂપયવિરહિતો. **અનપાયો**તિ કોધવિરહિતો અપ્પટિઘો . **અનિસ્સિતો**તિ તણ્હાય અનલ્લીનો. **અપ્પટિબદ્ધો**તિ માનેન ન બદ્ધો. **વિપ્પમુત્તો**તિ સબ્બારમ્મણતો મુત્તો. **વિસઞ્ઞુત્તો**તિ કિલેસેહિ વિયુત્તો હુત્વા ઠિતો.

સંવિજ્જતિ ભગવતો ચક્ખૂતિ બુદ્ધસ્સ ભગવતો પકતિમંસચક્ખુ ઉપલબ્ભતિ. **પસ્સતી**તિ દક્ખતિ ઓલોકેતિ. **ચક્ખુના રૂપ**ન્તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન રૂપારમ્મણં. **છન્દરાગો**તિ તણ્હાછન્દો.

દન્તં નયન્તિ સમિતિન્તિ ઉય્યાનકીળામણ્ડલાદીસુ હિ મહાજનમજ્ઝં ગચ્છન્તા દન્તમેવ ગોણં વા દન્તં અસ્સાજાનીયં વા યાને યોજેત્વા નયન્તિ. **રાજા**તિ તથારૂપાનેવ ઠાનાનિ ગચ્છન્તો રાજાપિ દન્તમેવ અભિરુહતિ. **મનુસ્સેસૂ**તિ મનુસ્સેસુપિ ચતૂહિ અરિયમગ્ગેહિ દન્તો નિબ્બિસેવનોવ સેટ્ઠો. **યોતિવાક્ય**ન્તિ એવરૂપં અતિક્કમ્મવચનં પુનપ્પુનં વુચ્ચમાનમ્પિ તિતિક્ખતિ નપ્પતિપ્ફરતિ ન વિહઞ્ઞતિ, એવરૂપો દન્તો સેટ્ઠોતિ અત્થો.

અસ્સતરાતિ વળવાય ગદ્રભેન જાતા. **આજાનીયા**તિ યં અસ્સદમ્મસારથિ કારણં કારેતિ, તસ્સ ખિપ્પં જાનનસમત્થા. **સિન્ધવા**તિ સિન્ધવરટ્ઠે જાતા અસ્સા. **મહાનાગા**તિ કુઞ્જરસઙ્ખાતા મહાહત્થિનો. **અત્તદન્તો**તિ એતે

અસ્સતરા વા સિન્ધવા વા કુઞ્જરા વા દન્તાવ, ન અદન્તા. યો પન ચતુમગ્ગસઙ્ખાતેન અત્તનો દન્તતાય અત્તદન્તો નિબ્બિસેવનો, અયં તતોપિ વરં, સબ્બેહિપિ એતેહિ ઉત્તરિતરોતિ અત્થો.

ન હિ એતેહિ યાનેહીતિ યાનિ એતાનિ હત્થિયાનાદીનિ ઉત્તમયાનાનિ, એતેહિ યાનેહિ કોચિ પુગ્ગલો સુપિનન્તેનપિ અગતપુબ્બત્તા ''અગત''ન્તિ સઙ્ખાતં નિબ્બાનદિસં તથા ન ગચ્છેય્ય. યથા પુબ્બભાગે ઇન્દ્રિયદમેન દન્તેન, અપરભાગે અરિયમગ્ગભાવનાય સુદન્તેન દન્તો નિબ્બિસેવનો સપ્પઞ્ઞો પુગ્ગલો તં અગતપુબ્બં દિસં ગચ્છતિ, દન્તભૂમિં પાપુણાતિ, તસ્મા અત્તદમનમેવ વરતરન્તિ અત્થો (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૨૨; મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૯૦).

વિધાસુ ન વિકમ્પન્તીતિ નવવિધમાનકોટ્ઠાસેસુ ન ચલન્તિ ન વેધેન્તિ. **વિપ્પમુત્તા પુનબ્ભવા**તિ કમ્મકિલેસતો સમુચ્છેદવિમુત્તિયા સુટ્ઠુ મુત્તા. **દન્તભૂમિં અનુપ્પત્તા**તિ અરહત્તફલં પાપુણિત્વા ઠિતા. **તે લોકે વિજિતાવિનો**તિ તે વુત્તપ્પકારા ખીણાસવા સત્તલોકે વિજિતવિજયા નામ (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩.૭૬; મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૯૦).

યસ્સિન્દ્રિયાનિ ભાવિતાનીતિ યસ્સ ખીણાસવસ્સ સદ્ધાદિપઞ્ચિન્દ્રિયાનિ અરહત્તફલં પાપેત્વા વડ્ઢિતાનિ. **અજ્ઝત્તઞ્ચ બહિદ્ધા ચા**તિ ચક્ખાદિઅજ્ઝત્તાયતનાનિ ચ રૂપાદિબહિદ્ધાયતનાનિ ચ નિબ્બિસેવનાનિ કતાનિ. **સબ્બલોકે**તિ સકલતેધાતુકે લોકે ચ. **નિબ્બિજ્ઝ ઇમં પરઞ્ચ લોક**ન્તિ ઇમઞ્ચ અત્તભાવં પરલોકે ચ અત્તભાવં અતિક્કમિત્વા ઠિતો ખીણાસવો . **કાલં કઙ્ખતિ ભાવિતો સ દન્તો**તિ સો ખીણાસવો ચક્ખાદિતો દન્તો વડ્ઢિતચિત્તો મરણકાલં પત્થેતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૫૨૨; મહાનિ॰ અટ્ઠ॰ ૯૦).

યેસં ધમ્માનં આદિતો સમુદાગમનં પઞ્ઞાયતીતિ યેસં ખન્ધાદિધમ્માનં ઉપ્પત્તિ પઞ્ઞાયતિ. **અત્થઙ્ગમતો નિરોધો**તિ અત્થઙ્ગમનવસેન તેસંયેવ અભાવો પઞ્ઞાયતિ. **કમ્મસન્નિસ્સિતો વિપાકો**તિ કુસલાકુસલકમ્મનિસ્સિતો વિપાકો કમ્મં અમુઞ્ચિત્વા પવત્તનતો વિપાકોપિ કમ્મસન્નિસ્સિતોવ નામ. **નામસન્નિસ્સિતં રૂપ**ન્તિ સબ્બરૂપં નામં ગહેત્વા પવત્તનતો નામસન્નિસ્સિતં નામ જાતં. **જાતિયા અનુગત**ન્તિ સબ્બં કમ્માદિકં જાતિયા અનુપવિટ્ઠં. **જરાય અનુસટ**ન્તિ જરાય પત્થટં. **બ્યાધિના અભિભૂત**ન્તિ બ્યાધિદુક્ખેન અભિમદ્દિતં. **મરણેન અબ્ભાહત**ન્તિ મચ્ચુના અભિહટં પહટં. **અતાણ**ન્તિ પુત્તાદીહિપિ તાયનસ્સ અભાવતો અતાયનં અનારક્ખં અલબ્ભણેય્યં ખેમં વા. **અલેણ**ન્તિ અલ્લીયિતું નિસ્સયિતું અનરહં, અલ્લીનાનમ્પિ ન લેણકિચ્ચકરણં. **અસરણ**ન્તિ નિસ્સિતાનં ન ભયહારકં, ન ભયવિનાસકં. **અસરણીભૂત**ન્તિ પુરે ઉપ્પત્તિયા અત્તનો અભાવેનેવ અસરણં, ઉપ્પત્તિસમકાલમેવ અસરણભૂતન્તિ અત્થો.

૧૯. અપુચ્છસીતિ એત્થ **અ**-ઇતિ પદપૂરણમત્તે નિપાતો, પુચ્છસિત્વેવ અત્થો. **પવક્ખામિ યથા પજાન**ન્તિ યથા પજાનન્તો આચિક્ખતિ, એવં આચિક્ખિસ્સામિ. **ઉપધિનિદાના પભવન્તિ દુક્ખા**તિ તણ્હાદિઉપધિનિદાના જાતિઆદિદુક્ખવિસેસા પભવન્તિ.

તણ્હૂપધીતિ તણ્હા એવ તણ્હૂપધિ. સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિ એવ **દિટ્ઠૂપધિ**. રાગાદિકિલેસા એવ **કિલેસૂપધિ**. પુઞ્ઞાદિકમ્માનિ એવ **કમ્મૂપધિ**. તિવિધદુચ્ચરિતાનિયેવ **દુચ્ચરિતૂપધિ**. કબળીકારાદયો આહારા એવ **આહારૂપધિ**. દોસપટિઘો એવ **પટિઘૂપધિ**. કમ્મસમુટ્ઠાના કમ્મેનેવ ગહિતા પથવાદયો ચતસ્સો ધાતુયોવ **ચતસ્સો ઉપાદિન્નધાતુયો ઉપધી**. ચક્ખાદિછઅજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાનિ એવ **છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાનિ ઉપધી**.

ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિછવિઞ્ઞાણકાયાવ **છ વિઞ્ઞાણકાયા ઉપધી. સબ્બમ્પિ દુક્ખં દુક્ખમનટ્ઠેના**તિ સબ્બતેભૂમકં દુક્ખં દુસ્સહનટ્ઠેન ઉપધિ.

૨૦. એવં ઉપધિનિદાનતો પભવન્તેસુ દુક્ખેસુ – **યો વે અવિદ્વા**તિ ગાથા. તત્થ **પજાનન્તિ** સઙ્ખારે અનિચ્ચાદિવસેન જાનન્તો. **દુક્ખસ્સ જાતિપ્પભવાનુપસ્સી**તિ વટ્ટદુક્ખસ્સ જાતિકારણં ''ઉપધી''તિ અનુપસ્સન્તો. ઇમિસ્સા ગાથાય નિદ્દેસે વત્તબ્બં નત્થિ.

૨૧. સોકપરિદ્દવઞ્ચાતિ સોકઞ્ચ પરિદેવઞ્ચ. **તથા હિ તે વિદિતો એસ ધમ્મો**તિ યથા યથા સત્તા જાનન્તિ, તથા તથા ઞાપનવસેન વિદિતો એસ તયા ધમ્મોતિ.

તત્થ **તરન્તી**તિ પઠમમગ્ગેન દિટ્ઠોઘં તરન્તિ. **ઉત્તરન્તી**તિ દુતિયમગ્ગેન કામોઘં તનુકરણવસેન ઉગ્ગન્ત્વા તરન્તિ. **પતરન્તી**તિ તમેવ નિરવસેસપ્પહાનવસેન તતિયમગ્ગેન વિસેસેન તરન્તિ. **સમતિક્કમન્તી**તિ ભવોઘઅવિજ્જોઘપ્પહાનવસેન ચતુત્થમગ્ગેન સમ્મા અતિક્કમન્તિ. **વીતિવત્તન્તી**તિ ફલં પાપુણિત્વા તિટ્ઠન્તિ.

૨૨. કિત્તયિસ્સામિ તે ધમ્મન્તિ નિબ્બાનધમ્મં નિબ્બાનગામિનિપટિપદાધમ્મઞ્ચ તે દેસયિસ્સામિ. **દિટ્ઠે ધમ્મે**તિ દિટ્ઠેવ દુક્ખાદિધમ્મે, ઇમસ્મિંયેવ વા અત્તભાવે. **અનીતિહ**ન્તિ અત્તપચ્ચક્ખં. **યં વિદિત્વા**તિ યં ધમ્મં ''સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા''તિઆદિના (ધ॰ પ॰ ૨૭૭; થેરગા॰ ૬૭૬; કથા॰ ૭૫૩) નયેન સમ્મસન્તો વિદિત્વા.

તત્થ **આદિકલ્યાણ**ન્તિ હિત્વાપિ અનુત્તરં વિવેકસુખં ધમ્મં તવ કિત્તયિસ્સામિ, તઞ્ચ ખો અપ્પં વા બહું વા કિત્તયન્તો આદિકલ્યાણાદિપ્પકારમેવ કિત્તયિસ્સામિ. આદિમ્હિ કલ્યાણં ભદ્દકં અનવજ્જમેવ કત્વા કિત્તયિસ્સામિ . મજ્ઝેપિ. પરિયોસાનેપિ ભદ્દકં અનવજ્જમેવ કત્વા કિત્તયિસ્સામીતિ વુત્તં હોતિ. યસ્મિઞ્હિ ભગવા એકગાથમ્પિ દેસેસિ, સા સમન્તભદ્દકત્તા ધમ્મસ્સ પઠમપાદેન આદિકલ્યાણા, દુતિયતતિયપાદેહિ મજ્ઝેકલ્યાણા, પચ્છિમપાદેન પરિયોસાનકલ્યાણા. એકાનુસન્ધિકં સુત્તં નિદાનેન આદિકલ્યાણં, નિગમનેન પરિયોસાનકલ્યાણં, સેસેન મજ્ઝેકલ્યાણં. નાનાનુસન્ધિકં સુત્તં પઠમાનુસન્ધિના આદિકલ્યાણં, પચ્છિમેન પરિયોસાનકલ્યાણં, સેસેહિ મજ્ઝેકલ્યાણં.

અપિ ચ સનિદાનઉપ્પત્તિત્તા આદિકલ્યાણં, વેનેય્યાનં અનુરૂપતો અત્થસ્સ અવિપરીતતાય ચ હેતુદાહરણયુત્તતો ચ મજ્ઝેકલ્યાણં, સોતૂનં સદ્ધાપટિલાભજનનેન નિગમનેન ચ પરિયોસાનકલ્યાણં.

સકલો હિ સાસનધમ્મો અત્તનો અત્થભૂતેન સીલેન આદિકલ્યાણો, સમથવિપસ્સનામગ્ગફલેહિ મજ્ઝેકલ્યાણો, નિબ્બાનેન પરિયોસાનકલ્યાણો. સીલસમાધીહિ વા આદિકલ્યાણો, વિપસ્સનામગ્ગેહિ મજ્ઝેકલ્યાણો, ફલનિબ્બાનેહિ પરિયોસાનકલ્યાણો. બુદ્ધસુબોધિતાય વા આદિકલ્યાણો, ધમ્મસુધમ્મતાય મજ્ઝેકલ્યાણો, સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તિયા પરિયોસાનકલ્યાણો . તં સુત્વા તથત્તાય પટિપન્નેન અધિગન્તબ્બાય અભિસમ્બોધિયા વા આદિકલ્યાણો, પચ્ચેકબોધિયા મજ્ઝેકલ્યાણો, સાવકબોધિયા પરિયોસાનકલ્યાણો.

સુય્યમાનો ચેસ નીવરણવિક્ખમ્ભનતો ભવનેનપિ કલ્યાણમેવ આવહતીતિ આદિકલ્યાણો, પટિપજ્જિયમાનો સમથવિપસ્સનાસુખાવહનતો પટિપત્તિયાપિ કલ્યાણમેવ આવહતીતિ મજ્ઝેકલ્યાણો, તથાપટિપન્નો (પારા॰ અટ્ઠ॰

૧.૧) ચ પટિપત્તિફલે નિટ્ઠિતે તાદિભાવાવહનતો પટિપત્તિફલેનપિ કલ્યાણમેવ આવહતીતિ પરિયોસાનકલ્યાણોતિ.

યં પનેસ ભગવા ધમ્મં દેસેન્તો સાસનબ્રહ્મચરિયં મગ્ગબ્રહ્મચરિયઞ્ચ પકાસેતિ, નાનાનયેહિ દીપેતિ. તં યથાનુરૂપં અત્થસમ્પત્તિયા **સાત્થં**. બ્યઞ્જનસમ્પત્તિયા **સબ્યઞ્જનં**. સઙ્કાસનપકાસનવિવરણવિભજનઉત્તાનીકરણપઞ્ઞત્તિઅત્થપદસમાયોગતો **સાત્થં**. અક્ખરપદબ્યઞ્જનાકારનિરુત્તિનિદ્દેસસમ્પત્તિયા **સબ્યઞ્જનં**. અત્થગમ્ભીરતાપટિવેધગમ્ભીરતાહિ **સાત્થં** . ધમ્મગમ્ભીરતાદેસનાગમ્ભીરતાહિ **સબ્યઞ્જનં**. અત્થપટિભાનપટિસમ્ભિદાવિસયતો **સાત્થં**. ધમ્મનિરુત્તિપટિસમ્ભિદાવિસયતો **સબ્યઞ્જનં**. પણ્ડિતવેદનીયતો સરિક્ખકજનપ્પસાદકન્તિ **સાત્થં**. સદ્ધેય્યતો લોકિયજનપ્પસાદકન્તિ **સબ્યઞ્જનં**. ગમ્ભીરાધિપ્પાયતો **સાત્થં**. ઉત્તાનપદતો **સબ્યઞ્જનં**. ઉપનેતબ્બસ્સ અભાવતો સકલપરિપુણ્ણભાવેન **કેવલપરિપુણ્ણં**. અપનેતબ્બસ્સ અભાવતો નિદ્દોસભાવેન **પરિસુદ્ધં**.

અપિ ચ – પટિપત્તિયા અધિગમબ્યત્તિતો **સાત્થં**. પરિયત્તિયા આગમબ્યત્તિતો **સબ્યઞ્જનં**. સીલાદિપઞ્ચધમ્મક્ખન્ધયુત્તતો **કેવલપરિપુણ્ણં**. નિરુપક્કિલેસતો નિત્થરણત્થાય પવત્તિતો લોકામિસનિરપેક્ખતો ચ **પરિસુદ્ધં**. સિક્ખત્તયપરિગ્ગહિતત્તા બ્રહ્મભૂતેહિ સેટ્ઠેહિ ચરિતબ્બતો, તેસઞ્ચ ચરિયભાવતો **બ્રહ્મચરિયં** (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧).

એવં પરિયત્તિધમ્મં દસ્સેત્વા ઇદાનિ લોકુત્તરધમ્મં દસ્સેતું **''ચત્તારો સતિપટ્ઠાને''**તિ આહ. સત્તતિંસબોધિપક્ખિયધમ્મે દસ્સેત્વા નિબ્બત્તિતલોકુત્તરં દસ્સેતું **''નિબ્બાનઞ્ચા''**તિ આહ. **નિબ્બાનગામિનિઞ્ચ પટિપદન્તિ** પુબ્બભાગસીલસમાધિવિપસ્સનાધમ્મઞ્ચ કિત્તયિસ્સામિ.

દુક્ખે દિટ્ઠેતિ દુક્ખસચ્ચે સરસલક્ખણેન દિટ્ઠે દુક્ખસચ્ચં પકાસેસ્સામિ. **સમુદયા**દીસુપિ એસેવ નયો.

૨૩. **તઞ્ચાહં અભિનન્દામી**તિ તં વુત્તપ્પકારધમ્મજોતકં તવ વચનં અહં પત્થયામિ. **ધમ્મમુત્તમ**ન્તિ તઞ્ચ ધમ્મમુત્તમં અભિનન્દામિ.

તત્થ **મહતો તમોકાયસ્સ પદાલન**ન્તિ મહતો અવિજ્જારાસિસ્સ છેદનં. અનિચ્ચલક્ખણવસેન **એસી**. દુક્ખલક્ખણવસેન **ગવેસી**. અનત્તલક્ખણવસેન સમન્તતો **પરિયેસી**. **મહતો વિપલ્લાસસ્સ પભેદન**ન્તિ મહન્તસ્સ અસુભે સુભન્તિઆદિદ્વાદસવિધસ્સ વિપલ્લાસસ્સ ભેદનં. **મહતો તણ્હાસલ્લસ્સ અબ્બહન**ન્તિ મહન્તસ્સ અન્તોતુદનટ્ઠેન તણ્હાકણ્ટકસ્સ લુઞ્ચનં. **દિટ્ઠિસઙ્ઘાટસ્સ વિનિવેઠન**ન્તિ દિટ્ઠિયેવ અબ્બોચ્છિન્નપ્પવત્તિતો સઙ્ઘટિતટ્ઠેન સઙ્ઘાટો, તસ્સ દિટ્ઠિસઙ્ઘાટસ્સ નિવત્તનં. **માનધજસ્સ પાતન**ન્તિ ઉસ્સિતટ્ઠેન ઉન્નતિલક્ખણસ્સ માનદ્ધજસ્સ પાતનં. **અભિસઙ્ખારસ્સ વૂપસમ**ન્તિ પુઞ્ઞાદિઅભિસઙ્ખારસ્સ ઉપસમનં. **ઓઘસ્સ નિત્થરણ**ન્તિ વટ્ટે ઓસીદાપનસ્સ કામોઘાદિઓઘસ્સ નિત્થરણં નિક્ખમનં. **ભારસ્સ નિક્ખેપન**ન્તિ રૂપાદિપઞ્ચક્ખન્ધભારસ્સ ખિપનં છડ્ડનં. **સંસારવટ્ટસ્સ ઉપચ્છેદ**ન્તિ ખન્ધાદિપટિપાટિસંસારવટ્ટસ્સ હેતુનસ્સનેન ઉચ્છિજ્જનં. **સન્તાપસ્સ નિબ્બાપન**ન્તિ કિલેસસન્તાપસ્સ નિબ્બુતિં. **પરિળાહસ્સ પટિપસ્સદ્ધ**ન્તિ કિલેસપરિળાહસ્સ વૂપસમં પટિપસ્સમ્ભનં. **ધમ્મધજસ્સ ઉસ્સાપન**ન્તિ નવવિધલોકુત્તરધમ્મસ્સ ઉસ્સાપેત્વા ઠપનં. **પરમત્થં અમતં નિબ્બાન**ન્તિ ઉત્તમટ્ઠેન પરમત્થં. નત્થિ એતસ્સ મરણસઙ્ખાતં મતન્તિ અમતં. કિલેસવિસપટિપક્ખત્તા અગદન્તિપિ અમતં. સંસારદુક્ખપટિપક્ખભૂતત્તા નિબ્બુતન્તિ **નિબ્બાનં**. નત્થેત્થ તણ્હાસઙ્ખાતં વાનન્તિપિ **નિબ્બાનં**.

મહેસક્ખેહિ સત્તેહીતિ મહાનુભાવેહિ સક્કાદીહિ સત્તેહિ. **પરિચેસિતો**તિ પરિચિટ્ઠો. **કહં દેવદેવો**તિ દેવાનં અતિદેવો કુહિં. **કહં નરાસભો**તિ ઉત્તમપુરિસો.

૨૪. ઉદ્ધં અધો તિરિયઞ્ચાપિ મજ્ઝેતિ એત્થ **ઉદ્ધ**ન્તિ અનાગતદ્ધા વુચ્ચતિ. **અધો**તિ અતીતદ્ધા. **તિરિયઞ્ચાપિ મજ્ઝે**તિ પચ્ચુપ્પન્નદ્ધા. **એતેસુ નન્દિઞ્ચ નિવેસનઞ્ચ, પનુજ્જ વિઞ્ઞાણ**ન્તિ એતેસુ ઉદ્ધાદીસુ તણ્હઞ્ચ દિટ્ઠિનિવેસનઞ્ચ અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણઞ્ચ પનુદેહિ. પનુદિત્વા ચ **ભવે ન તિટ્ઠે**તિ એવં સન્તે દુવિધેપિ ભવે ન તિટ્ઠેય્ય. એવં તાવ પનુજ્જસદ્દસ્સ પનુદેહીતિ ઇમસ્મિં અત્થવિકપ્પે સમ્બન્ધો. પનુદિત્વાતિ એતસ્મિં પન અત્થવિકપ્પે ભવે ન તિટ્ઠેતિ અયમેવ સમ્બન્ધો. એતાનિ નન્દીનિવેસનવિઞ્ઞાણાનિ પનુદિત્વા દુવિધેપિ ભવે ન તિટ્ઠેય્યાતિ.

સહોકાસવસેન દેવલોકો ઉદ્ધં. અપાયલોકો અધો. મનુસ્સલોકો મજ્ઝે. તત્થ **કુસલા ધમ્મા**તિ અપાયં મુઞ્ચિત્વા ઉપરિ પટિસન્ધિદાનતો કુસલા ધમ્મા **ઉદ્ધ**ન્તિ વુચ્ચન્તિ. **અકુસલા ધમ્મા** અપાયેસુ પટિસન્ધિદાનતો **અધો**તિ. તદુભયવિમુત્તત્તા **અબ્યાકતા ધમ્મા તિરિયઞ્ચાપિ મજ્ઝે**તિ વુચ્ચન્તિ. સબ્બોપરિવસેન અરૂપધાતુ ઉદ્ધં. સબ્બઅધોવસેન કામધાતુ અધો. તદુભયન્તરવસેન રૂપધાતુ મજ્ઝે. કાયચિત્તાબાધખનનવસેન સુખા વેદના ઉદ્ધં . દુક્ખમનવસેન દુક્ખા વેદના અધો. અદુક્ખમસુખા વેદના મજ્ઝે. અત્તભાવવસેન પરિચ્છેદં દસ્સેન્તો "**ઉદ્ધન્તિ ઉદ્ધં પાદતલા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ઉદ્ધં પાદતલા**તિ પાદતલતો ઉપરિ. **અધો કેસમત્થકા**તિ કેસમત્થકતો અધો. **મજ્ઝે**તિ દ્વિન્નં અન્તરં.

પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારસહગતં વિઞ્ઞાણન્તિ તેરસવિધપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારસમ્પયુત્તં કમ્મવિઞ્ઞાણં. **અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારસહગતં વિઞ્ઞાણ**ન્તિ દ્વાદસવિધઅપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારસમ્પયુત્તં કમ્મવિઞ્ઞાણં. **આનેઞ્જાભિસઙ્ખારસહગતં વિઞ્ઞાણ**ન્તિ ચતુબ્બિધં આનેઞ્જાભિસઙ્ખારસહગતં કમ્મવિઞ્ઞાણં. **નુજ્જા**તિ ખિપ. **પનુજ્જા**તિ અતીવ ખિપ. **નુદા**તિ લુઞ્ચ. **પનુદા**તિ અતીવ લુઞ્ચ. **પજહા**તિ છડ્ડેહિ. **વિનોદેહી**તિ દૂરં કરોહિ.

કમ્મભવઞ્ચાતિ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારચેતનાવ. **પટિસન્ધિકઞ્ચ પુનબ્ભવ**ન્તિ પટિસન્ધિયા રૂપાદિપુનબ્ભવઞ્ચ. **પજહન્તો** પઠમમગ્ગેન, **વિનોદેન્તો** દુતિયમગ્ગેન, **બ્યન્તી કરોન્તો** તતિયમગ્ગેન, **અનભાવં ગમેન્તો** ચતુત્થમગ્ગેન. **કમ્મભવે ન તિટ્ઠેય્યા**તિ પુઞ્ઞાદિઅભિસઙ્ખારે ન તિટ્ઠેય્ય.

૨૫. એતાનિ વિનોદેત્વા ભવે અતિક્કન્તો એસો – **એવં વિહારી**તિ ગાથા. તત્થ **ઇધેવા**તિ ઇમસ્મિંયેવ સાસને, ઇમસ્મિંયેવ વા અત્તભાવે. ઇમિસ્સા ગાથાય નિદ્દેસો ઉત્તાનત્થોવ.

૨૬. સુકિત્તિતં ગોતમનૂપધીકન્તિ એત્થ **અનૂપધીક**ન્તિ નિબ્બાનં, તં સન્ધાય ભગવન્તં આલપન્તો આહ – ''સુકિત્તિતં ગોતમનૂપધીક''ન્તિ.

નિદ્દેસે **કિલેસા ચા**તિ ઉપતાપનટ્ઠેન રાગાદયો કિલેસા ચ રાસટ્ઠેન વિપાકભૂતા પઞ્ચક્ખન્ધા ચ કુસલાદિઅભિસઙ્ખારા ચેતના ચ ''ઉપધી''તિ વુચ્ચન્તિ કથીયન્તિ. **ઉપધિપ્પહાનં** તદઙ્ગપ્પહાનેન, **ઉપધિવૂપસમં** વિક્ખમ્ભનપ્પહાનેન, **ઉપધિપટિનિસ્સગ્ગં** સમુચ્છેદપ્પહાનેન **ઉપધિપટિપસ્સદ્ધં** ફલેનાતિ.

૨૭. ન કેવલં દુક્ખમેવ પહાસિ – **તે ચાપી**તિ ગાથા. તત્થ **અટ્ઠિત**ન્તિ સક્કચ્ચં, સદા વા. **તં તં નમસ્સામી**તિ તસ્મા તં નમસ્સામિ. **સમેચ્ચા**તિ ઉપગન્ત્વા. **નાગા**તિ ભગવન્તં આલપન્તો આહ.

નિદ્દેસે **સમેચ્ચા**તિ જાનિત્વા, એકતો હુત્વા વા. **અભિસમેચ્ચા**તિ પટિવિજ્ઝિત્વા. **સમાગન્ત્વા**તિ સમ્મુખા હુત્વા. **અભિસમાગન્ત્વા**તિ સમીપં ગન્ત્વા. **સમ્મુખા**તિ સમ્મુખે. **આગું ન કરોતી**તિ પાપં ન કરોતિ.

૨૮. ઇદાનિ નં ભગવા ''અદ્ધા હિ ભગવા પહાસિ દુક્ખ''ન્તિ એવં તેન બ્રાહ્મણેન વિદિતોપિ અત્તાનં અનુપનેત્વાવ પહીનદુક્ખેન પુગ્ગલેન ઓવદન્તો **''યં બ્રાહ્મણ''**ન્તિ ગાથમાહ. તસ્સત્થો – **યં** તં અભિજાનન્તો ''અયં બાહિતપાપત્તા **બ્રાહ્મણો**, વેદેહિ ગતત્તા **વેદગૂ**, કિઞ્ચનાભાવા **અકિઞ્ચનો**, કામેસુ ચ ભવેસુ ચ અસત્તત્તા **કામભવે અસત્તો**''તિ જઞ્ઞા જાનેય્યાસિ. **અદ્ધા હિ સો ઓઘમિમં અતારિ, તિણ્ણો ચ પારં અખિલો અકઙ્ખો.**

નિદ્દેસે **રાગકિઞ્ચન**ન્તિ રાગપલિબોધં. **દોસકિઞ્ચન**ન્તિઆદિપિ એસેવ નયો. **કામોઘં તિણ્ણો** અનાગામિમગ્ગેન. **ભવોઘં તિણ્ણો** અરહત્તમગ્ગેન. **દિટ્ઠોઘં તિણ્ણો** સોતાપત્તિમગ્ગેન. **અવિજ્જોઘં તિણ્ણો** અરહત્તમગ્ગેન. **સંસારપથં તિણ્ણો કુસલાકુસલકમ્મપ્પભેદેનાતિ. ઉત્તિણ્ણો** પઠમમગ્ગેન. **નિત્તિણ્ણો** દુતિયમગ્ગેન. **અતિક્કન્તો** તતિયમગ્ગેન. **સમતિક્કન્તો ચતુત્થમગ્ગેન.**વીતિવત્તો ફલેન.

૨૯. કિઞ્ચ ભિય્યો – **વિદ્વા ચ યો**તિ ગાથા. તત્થ **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સાસને, અત્તભાવે વા. **વિસજ્જા**તિ વોસજ્જિત્વા.

નિદ્દેસે **સજ્જ**ન્તિ મુઞ્ચનં. **વિસજ્જ**ન્તિ વોસજ્જનં. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ. એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ. દેસનાપરિયોસાને ચ વુત્તસદિસો એવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

મેત્તગૂમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. ધોતકમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૩૦. પઞ્ચમે ધોતકસુત્તે – **વાચાભિકઙ્ખામી**તિ વાચં અભિકઙ્ખામિ. **સિક્ખે નિબ્બાનમત્તનો**તિ અત્તનો રાગાદીનં નિબ્બાનત્થાય અધિસીલાદીનિ સિક્ખેય્ય. નિદ્દેસે અપુબ્બં નત્થિ.

ઇતોતિ મમ મુખતો.

નિદ્દેસે **આતપ્પ**ન્તિ કિલેસતાપનં. **ઉસ્સાહ**ન્તિ અસઙ્કોચં. **ઉસ્સોળ્હી**ન્તિ બલવવીરિયં. **થામ**ન્તિ અસિથિલં. **ધિતિ**ન્તિ ધારણં. **વીરિયં કરોહી**તિ પરક્કમં કરોહિ. **છન્દં જનેહી**તિ રુચિં ઉપ્પાદેહિ.

૩૨. એવં વુત્તે અત્તમનો ધોતકો ભગવન્તં અભિત્થવમાનો કથંકથાપમોક્ખં યાચન્તો **''પસ્સામહ''**ન્તિ ગાથમાહ. તત્થ **પસ્સામહં દેવમનુસ્સલોકે**તિ પસ્સામિ અહં દેવમનુસ્સલોકે. **તં તં નમસ્સામી**તિ તં એવરૂપં તં નમસ્સામિ. **પમુઞ્ચા**તિ પમોચેહિ.

નિદ્દેસે **પચ્ચેકબુદ્ધા**તિ તં તં આરમ્મણં પાટિયેક્કં ચતુસચ્ચં સયમેવ બુદ્ધા પટિવેધપ્પત્તાતિ પચ્ચેકબુદ્ધા. **સીહસીહો**તિ અછમ્ભિતટ્ઠેન સીહાનં અતિસીહો. **નાગનાગો**તિ નિક્કિલેસટ્ઠેન, મહન્તટ્ઠેન વા નાગાનં અતિનાગો. **ગણિગણી**તિ ગણવન્તાનં અતીવ ગણવા. **મુનિમુની**તિ ઞાણવન્તાનં અતીવ ઞાણવા. **રાજરાજા**તિ ઉત્તમરાજા.

મુઞ્ચ મન્તિ મોચેહિ મં. **પમુઞ્ચ મ**ન્તિ નાનાવિધેન મુઞ્ચેહિ મં. **મોચેહિ મ**ન્તિ સિથિલં કરોહિ મં. **પમોચેહિ મ**ન્તિ અતીવ સિથિલં કરોહિ મં. **ઉદ્ધર મ**ન્તિ મં સંસારપઙ્કા ઉદ્ધરિત્વા થલે પતિટ્ઠાપેહિ. **સમુદ્ધર મ**ન્તિ સમ્મા ઉદ્ધરિત્વા થલે પતિટ્ઠાપેહિ મં. **વુટ્ઠાપેહી**તિ વિચિકિચ્છાસલ્લતો અપનેત્વા વિસું કરણવસેન ઉટ્ઠાપેહિ.

૩૩. અથસ્સ ભગવા અત્તાધીનમેવ કથંકથાપમોક્ખં ઓઘતરણમુખેન દસ્સેન્તો "**નાહ**"ન્તિ ગાથમાહ. તત્થ **નાહં સહિસ્સામી**તિ અહં ન સહિસ્સામિ ન સક્કોમિ. ન વાયમિસ્સામીતિ વુત્તં હોતિ. **પમોચનાયા**તિ પમોચેતું. **કથંકથિ**ન્તિ સકઙ્ખં. **તરેસી**તિ તરેય્યાસિ.

નિદ્દેસે **ન ઈહામી**તિ પયોગં ન કરોમિ. ન સમીહામીતિ અતીવ પયોગં ન કરોમિ. **અસ્સદ્ધે પુગ્ગલે**તિ રતનત્તયે સદ્ધાવિરહિતે પુગ્ગલે. **અચ્છન્દિકે**તિ મગ્ગફલત્થં રુચિવિરહિતે. **કુસીતે**તિ સમાધિવિરહિતે. **હીનવીરિયે**તિ નિબ્બીરિયે. **અપ્પટિપજ્જમાને**તિ પટિપત્તિયા ન પટિપજ્જમાને.

૩૪. એવં વુત્તે અત્તમનતરો ધોતકો ભગવન્તં અભિત્થવમાનો અનુસાસનિં યાચન્તો "**અનુસાસ બ્રહ્મે**"તિ ગાથમાહ. તત્થ **બ્રહ્મે**તિ સેટ્ઠવચનમેતં. તેન ભગવન્તં આમન્તયમાનો આહ ''અનુસાસ બ્રહ્મે''તિ. **વિવેકધમ્મ**ન્તિ સબ્બસઙ્ખારવિવેકં નિબ્બાનધમ્મં. **અબ્યાપજ્જમાનો**તિ નાનપ્પકારકં અનાપજ્જમાનો. **ઇધેવ સન્તો**તિ ઇધેવ સમાનો. **અસિતો**તિ અનિસ્સિતો.

૩૫-૭. ઇતો પરા દ્વે ગાથા મેત્તગૂસુત્તે વુત્તનયા એવ. કેવલઞ્હિ તત્થ ધમ્મં, ઇધ સન્તિન્તિ અયં વિસેસો. તતિયગાથાયપિ પુબ્બડ્ઢં તત્થ વુત્તનયમેવ. અપરડ્ઢે **સઙ્ગો**તિ સજ્જનટ્ઠાનં, લગ્ગનન્તિ વુત્તં હોતિ. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ, દેસનાપરિયોસાને ચ વુત્તસદિસો એવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

ધોતકમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. ઉપસીવમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૩૮. છટ્ઠે ઉપસીવસુત્તે – **મહન્તમોઘ**ન્તિ મહન્તં ઓઘં. **અનિસ્સિતો**તિ પુગ્ગલં વા ધમ્મં વા અનલ્લીનો. **નો વિસહામી**તિ ન સક્કોમિ. **આરમ્મણ**ન્તિ નિસ્સયં. **યં નિસ્સિતો**તિ યં ધમ્મં વા પુગ્ગલં વા નિસ્સિતો.

નિદ્દેસે **કામોઘ**ન્તિ અનાગામિમગ્ગેન કામોઘં. અરહત્તમગ્ગેન **ભવોઘં**. સોતાપત્તિમગ્ગેન **દિટ્ઠોઘં**. અરહત્તમગ્ગેન **અવિજ્જોઘં** તરેય્યં. **સક્યકુલા પબ્બજિતો**તિ ભગવતો ઉચ્ચાકુલપરિદીપનવસેન વુત્તં. **આલમ્બણ**ન્તિ અવત્થરિત્વા ઠાનં. **નિસ્સય**ન્તિ અલ્લીયનં. **ઉપનિસ્સય**ન્તિ અપસ્સયનં.

૩૯. ઇદાનિ યસ્મા બ્રાહ્મણો આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનલાભી તઞ્ચ સન્તમ્પિ નિસ્સયં ન જાનાતિ. તેનસ્સ ભગવા તઞ્ચ નિસ્સયં ઉત્તરિઞ્ચ નિય્યાનપથં દસ્સેન્તો "**આકિઞ્ચઞ્ઞ**"ન્તિ ગાથમાહ. તત્થ **પેક્ખમાનો**તિ તં

આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસમાપત્તિં સતો સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠહિત્વા ચ અનિચ્ચાદિવસેન પસ્સમાનો. **નત્થીતિ નિસ્સાયા**તિ તં ''નત્થિ કિઞ્ચી''તિ પવત્તં સમાપત્તિં આરમ્મણં કત્વા. **તરસ્સુ ઓઘ**ન્તિ તતો પભુતિ પવત્તાય વિપસ્સનાય યથાનુરૂપં ચતુબ્બિધમ્પિ ઓઘં તરસ્સુ. **કથાહી**તિ કથંકથાહિ. **તણ્હક્ખયં નત્તમહાભિપસ્સા**તિ રત્તિન્દિવં નિબ્બાનં વિભૂતં કત્વા પસ્સ. એતેનસ્સ દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારં કથેસિ.

નિદ્દેસે **તઞ્ઞેવ વિઞ્ઞાણં અભાવેતી**તિ આકાસાલમ્બણં કત્વા પવત્તમહગ્ગતવિઞ્ઞાણં અભાવેતિ અભાવં ગમેતિ. **વિભાવેતી**તિ વિવિધા અભાવં ગમેતિ. **અન્તરધાપેતી**તિ અદસ્સનં ગમેતિ. **નત્થિ કિઞ્ચીતિ પસ્સતી**તિ અન્તમસો ભઙ્ગમત્તમ્પિસ્સ નત્થીતિ પસ્સતિ.

૪૦. ઇદાનિ ''કામે પહાયા''તિ સુત્વા વિક્ખમ્ભનવસેન અત્તના પહીને કામે સમ્પસ્સમાનો ''**સબ્બેસૂ**''તિ ગાથમાહ. તત્થ **હિત્વા મઞ્ઞ**ન્તિ અઞ્ઞં તતો હેટ્ઠા છબ્બિધમ્પિ સમાપત્તિં હિત્વા. **સઞ્ઞાવિમોક્ખે પરમે**તિ સત્તસુ સઞ્ઞાવિમોક્ખેસુ ઉત્તમે આકિઞ્ચઞ્ઞાયતને. **તિટ્ઠે નુ સો તત્થ અનાનુયાયી**તિ સો પુગ્ગલો તત્થ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનબ્રહ્મલોકે અવિગચ્છમાનો તિટ્ઠેય્ય નૂતિ પુચ્છતિ.

નિદ્દેસે **અવિચ્ચમાનો**તિ અવિયુજ્જમાનો. **અવિગચ્છમાનો**તિ વિયોગં અનાપજ્જમાનો. **અનન્તરધાયમાનો**તિ અન્તરધાનં અનાપજ્જમાનો. **અપરિહાયમાનો**તિ અનન્તરા પરિહાનં અનાપજ્જમાનો.

૪૧-૨. અથસ્સ ભગવા સટ્ઠિકપ્પસહસ્સમત્તકંયેવ ઠાનં અનુજાનન્તો ચતુત્થં ગાથમાહ. એવં તસ્સ તત્થ ઠાનં સુત્વા ઇદાનિસ્સ સસ્સતુચ્છેદભાવં પુચ્છન્તો ''**તિટ્ઠે ચે**''તિ ગાથમાહ. તત્થ **પૂગમ્પિ વસ્સાન**ન્તિ અનેકસઙ્ખ્યમ્પિ વસ્સાનં, ગણનરાસિન્તિ અત્થો. ''પૂગમ્પિ વસ્સાની''તિપિ પાઠો. તત્થ વિભત્તિબ્યત્તયેન સામિવચનસ્સ પચ્ચત્તવચનં કાતબ્બં, પૂગન્તિ વા એતસ્સ બહૂનીતિ અત્થો વત્તબ્બો. ''પૂગાની''તિ વાપિ પઠન્તિ, પુરિમપાઠોયેવ સબ્બસુન્દરો. **તત્થેવ સો સીતિ સિયા વિમુત્તો**તિ સો પુગ્ગલો તત્થેવાકિઞ્ચઞ્ઞાયતને નાનાદુક્ખેહિ વિમુત્તો સીતિભાવપ્પત્તો ભવેય્ય, નિબ્બાનપ્પત્તો સસ્સતો હુત્વા તિટ્ઠેય્યાતિ અધિપ્પાયો. **ચવેથ વિઞ્ઞાણં તથાવિધસ્સા**તિ ''ઉદાહુ તથાવિધસ્સ વિઞ્ઞાણં અનુપાદાય પરિનિબ્બાયેય્યા''તિ ઉચ્છેદં પુચ્છતિ, ''પટિસન્ધિગ્ગહણત્થં વાપિ ભવેય્યા''તિ પટિસન્ધિમ્પિ તસ્સ પુચ્છતિ.

તસ્સ વિઞ્ઞાણં ચવેય્યાતિ તસ્સ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતને ઉપ્પન્નસ્સ વિઞ્ઞાણં ચુતિં પાપુણેય્ય. **ઉચ્છિજ્જેય્યા**તિ ઉચ્છેદં ભવેય્ય. **વિનસ્સેય્યા**તિ વિનાસં પાપુણેય્ય. **ન ભવેય્યા**તિ અભાવં ગમેય્ય. **ઉપપન્નસ્સા**તિ પટિસન્ધિવસેન ઉપપન્નસ્સ.

૪૩. અથસ્સ ભગવા ઉચ્છેદસસ્સતં અનુપગમ્મ તત્થુપપન્નસ્સ અરિયસાવકસ્સ અનુપાદાય પરિનિબ્બાનં દસ્સેન્તો ''**અચ્ચી યથા**''તિ ગાથમાહ. તત્થ **અત્થં પલેતી**તિ અત્થં ગચ્છતિ. **ન ઉપેતિ સઙ્ખ**ન્તિ ''અસુકં નામ દિસં ગતો''તિ વોહારં ન ગચ્છતિ. **એવં મુની નામકાયા વિમુત્તો**તિ એવં તત્થ ઉપ્પન્નો સેક્ખમુનિ પકતિયા પુબ્બેવ રૂપકાયા વિમુત્તો, તત્થ ચતુત્થમગ્ગં નિબ્બત્તેત્વા ધમ્મકાયસ્સ પરિઞ્ઞાતત્તા પુન નામકાયાપિ વિમુત્તો ઉભતોભાગવિમુત્તો ખીણાસવો હુત્વા અનુપાદાનિબ્બાનસઙ્ખાતં અત્થં પલેતિ ન ઉપેતિ સઙ્ખં ''ખત્તિયો વા બ્રાહ્મણો વા''તિ એવમાદિકં.

નિદ્દેસે **ખિત્તાતિ** ચલિતા. **ઉક્ખિત્તાતિ** અતિચલિતા. **નુન્નાતિ** પપ્ફોટિયા. **પણુન્નાતિ** દૂરીકતા. **ખમ્ભિતાતિ** પટિક્કમાપિતા. **વિક્ખમ્ભિતાતિ** ન સન્તિકે કતા.

૪૪. ઇદાનિ ''અત્થં પલેતી''તિ સુત્વા તસ્સ યોનિસો અત્થમસલ્લક્ખેન્તો **''અત્થઙ્ગતો સો''**તિ ગાથમાહ. તસ્સત્થો – સો અત્થઙ્ગતો ઉદાહુ નત્થિ, **ઉદાહુ વે સસ્સતિયા** સસ્સતભાવેન **અરોગો** અવિપરિણામધમ્મો સોતિ એવં **તં મે મુની સાધુ** બ્યાકરોહિ. કિંકારણા? **તથા હિ તે વિદિતો એસ ધમ્મો**તિ.

નિદ્દેસે **નિરુદ્ધો**તિ નિરોધં પત્તો. **ઉચ્છિન્નો**તિ ઉચ્છિન્નસન્તાનો. **વિનટ્ઠો**તિ વિનાસં પત્તો.

૪૫. અથસ્સ ભગવા તથા અવત્તબ્બતં દસ્સેન્તો **''અત્થઙ્ગતસ્સા''**તિ ગાથમાહ. તત્થ **અત્થઙ્ગતસ્સાતિ** અનુપાદાપરિનિબ્બુતસ્સ. **ન પમાણમત્થી**તિ રૂપાદિપમાણં નત્થિ. **યેન નં વજ્જુન્તિ** યેન રાગાદિના નં વદેય્યું. **સબ્બેસુ ધમ્મેસૂ**તિ સબ્બેસુ ખન્ધાદિધમ્મેસુ.

નિદ્દેસે **અધિવચનાનિ ચાતિ** સિરિવડ્ઢકો ધનવડ્ઢકોતિઆદયો હિ વચનમત્તંયેવ અધિકારં કત્વા પવત્તા અધિવચના નામ. અધિવચનાનં પથા **અધિવચનપથા** નામ. ''અભિસઙ્ખરોન્તીતિ ખો, ભિક્ખવે, તસ્મા સઙ્ખારા''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૭૯) એવં નિદ્ધારિત્વા સહેતુકં કત્વા વુચ્ચમાના અભિલાપા **નિરુત્તિ** નામ. નિરુત્તીનં પથા **નિરુત્તિપથા** નામ. ''તક્કો વિતક્કો સઙ્કપ્પો''તિ (ધ॰ સ॰ ૭) એવં તેન તેન પકારેન પઞ્ઞાપનતો **પઞ્ઞત્તિ** નામ. પઞ્ઞત્તીનં પથા **પઞ્ઞત્તિપથા** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૦૧-૧૦૮) નામ. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ, દેસનાપરિયોસાને ચ વુત્તસદિસોવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

ઉપસીવમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. નન્દમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૪૬. સત્તમે નન્દસુત્તે – પઠમગાથાયત્થો – **લોકે ખત્તિયાદયો**જના આજીવકનિગણ્ઠાદિકે સન્ધાય ''સન્તિ લોકે મુનયો''તિ વદન્તિ. **તયિદં કથંસૂ**તિ કિં નુ ખો તે સમાપત્તિઞાણાદિના ઞાણેન ઉપપન્નત્તા **ઞાણૂપપન્નં મુનિ નો વદન્તિ**, એવંવિધં નુ વદન્તિ, **ઉદાહુ વે** નાનપ્પકારકેન લૂખજીવિતસઙ્ખાતેન **જીવિતેનૂપપન્ન**ન્તિ.

નિદ્દેસે **અટ્ઠસમાપત્તિઞાણેન વાતિ** પઠમજ્ઝાનાદિઅટ્ઠસમાપત્તિસમ્પયુત્તઞાણેન વા. **પઞ્ચાભિઞ્ઞાઞાણેન વાતિ** પુબ્બેનિવાસાદિજાનનઞાણેન વા.

૪૭. અથસ્સ ભગવા તદુભયમ્પિ પટિક્ખિપિત્વા મુનિં દસ્સેન્તો **''ન દિટ્ઠિયા''તિ ગાથમાહ**.

૪૮. ઇદાનિ ''દિટ્ઠાદીહિ સુદ્ધી''તિ વદન્તાનં વાદે કઙ્ખાપહાનત્થં **''યે કેચિમે''**તિ પુચ્છતિ. તત્થ **અનેકરૂપેનાતિ** કોતૂહલમઙ્ગલાદિનાપિ. **તત્થ યતા ચરન્તાતિ** તત્થ સક્કાયદિટ્ઠિયા ગુત્તા વિહરન્તા.

૪૯. અથસ્સ તથા સુદ્ધિઅભાવં દીપેન્તો ભગવા ચતુત્થં ગાથમાહ.

૫૦. એવં ‘‘નાતરિંસૂ’’તિ સુત્વા ઇદાનિ યો અતરિ, તં સોતુકામો “**યે કેચિમે**”તિ પુચ્છતિ. અથસ્સ ભગવા ઓઘતિણ્ણમુખેન જાતિજરાતિણ્ણે દસ્સેન્તો છટ્ઠં ગાથમાહ.

૫૧. તત્થ **નિવુતા**તિ ઓવુટા પરિયોનદ્ધા. **યે સીધા**તિ યે સુ ઇધ, એત્થ ચ સુ-ઇતિ નિપાતમત્તં. **તણ્હં પરિઞ્ઞાયા**તિ તીહિ પરિઞ્ઞાહિ તણ્હં પરિજાનિત્વા. સેસં સબ્બત્થ પુબ્બે વુત્તનયત્તા પાકટમેવ.

૫૨. એવં ભગવા અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસનં નિટ્ઠાપેસિ, દેસનાપરિયોસાને પન નન્દો ભગવતો ભાસિતં અભિનન્દમાનો **એતાભિનન્દામી**તિ ગાથમાહ. ઇધાપિ ચ પુબ્બે વુત્તસદિસો એવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

નન્દમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. હેમકમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૫૩. અટ્ઠમે હેમકસુત્તે – **યે મે પુબ્બે વિયાકંસૂ**તિ યે બાવરિઆદયો પુબ્બે મય્હં સકં લદ્ધિં વિયાકંસુ. **હુરં ગોતમસાસના**તિ ગોતમસાસનતો પુબ્બતરં. **સબ્બં તં તક્કવડ્ઢનન્તિ** સબ્બં તં કામવિતક્કાદિવડ્ઢનં.

યે ચઞ્ઞે તસ્સ આચરિયાતિ યે ચ અઞ્ઞે તસ્સ બાવરિયસ્સ આચારે સિક્ખાપકા આચરિયા. **તે સકં દિટ્ઠિન્તિ** તે આચરિયા અત્તનો દિટ્ઠિં. **સકં ખન્તિન્તિ** અત્તનો ખમનં. **સકં રુચિન્તિ** અત્તનો રોચનં. **વિતક્કવડ્ઢનન્તિ** કામવિતક્કાદિવિતક્કાનં ઉપ્પાદનં પુનપ્પુનં પવત્તનં. **સઙ્કપ્પવડ્ઢનન્તિ** કામસઙ્કપ્પાદીનં વડ્ઢનં. ઇમાનિ દ્વે પદાનિ સબ્બસઙ્ગાહિકવસેન વુત્તાનિ. ઇદાનિ કામવિતક્કાદિકે સરૂપતો દસ્સેતું “**કામવિતક્કવડ્ઢન**”ન્તિઆદિના નયેન નવવિતક્કે દસ્સેસિ.

૫૪. **તણ્હાનિગ્ઘાતનન્તિ** તણ્હાવિનાસનં.

૫૫-૬. અથસ્સ ભગવા તં ધમ્મં આચિક્ખન્તો “**ઇધા**”તિ ગાથાદ્વયમાહ. તત્થ **એતદઞ્ઞાય યે સતા**તિ એતં નિબ્બાનં પદમચ્ચુતં ‘‘સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા’’તિઆદિના (ધ॰ પ॰ ૨૭૭; થેરગા॰ ૬૭૬; કથા॰ ૭૫૩) નયેન વિપસ્સન્તા અનુપુબ્બેન જાનિત્વા યે કાયાનુપસ્સનાસતિઆદીહિ સતા. **દિટ્ઠધમ્માભિનિબ્બુતા**તિ વિદિતધમ્મત્તા દિટ્ઠધમ્મા ચ રાગાદિનિબ્બાનેન ચ અભિનિબ્બુતા. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ, દેસનાપરિયોસાને ચ પુબ્બસદિસો એવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

હેમકમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૯. તોદેય્યમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૫૭. નવમે તોદેય્યસુત્તે – **વિમોક્ખો તસ્સ કીદિસો**તિ તસ્સ કીદિસો વિમોક્ખો ઇચ્છિતબ્બોતિ પુચ્છતિ.

૫૮. ઇદાનિસ્સ અઞ્ઞવિમોક્ખાભાવં દસ્સેન્તો ભગવા દુતિયં ગાથમાહ. તત્થ **વિમોક્ખો તસ્સ નાપરો**તિ તસ્સ અઞ્ઞો વિમોક્ખો નત્થિ.

૫૯. એવં ''તણ્હક્ખયો એવ વિમોક્ખો''તિ વુત્તેપિ તમત્થં અસલ્લક્ખેન્તો "**નિરાસસો સો ઉદ આસસાનો**"તિ પુન પુચ્છતિ. તત્થ **ઉદ પઞ્ઞકપ્પી**તિ ઉદાહુ સમાપત્તિઞાણાદિના ઞાણેન તણ્હાકપ્પં વા દિટ્ઠિકપ્પં વા કપ્પયતિ.

૬૦. અથસ્સ ભગવા તં આચિક્ખન્તો ચતુત્થં ગાથમાહ. તત્થ **કામભવે**તિ કામે ચ ભવે ચ.

રૂપે નાસીસતીતિ ચતુસમુટ્ઠાનિકે રૂપારમ્મણે છન્દરાગવસેન ન પત્થેતિ. **સદ્દા**દીસુપિ એસેવ નયો. પલિબોધટ્ઠેન રાગો એવ કિઞ્ચનં **રાગકિઞ્ચનં** મદનટ્ઠેન વા. **દોસકિઞ્ચના**દીસુપિ એસેવ નયો. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ, દેસનાપરિયોસાને ચ પુબ્બસદિસો એવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

તોદેય્યમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૦. કપ્પમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૬૧. દસમે કપ્પસુત્તનિદ્દેસે – **મજ્ઝે સરસ્મિ**ન્તિ પુરિમપચ્છિમકોટિપઞ્ઞાણાભાવતો મજ્ઝભૂતે સંસારેતિ વુત્તં હોતિ. **તિટ્ઠત**ન્તિ તિટ્ઠમાનાનં. **યથાયિદં નાપરં સિયા**તિ યથા ઇદં દુક્ખં પુન ન ભવેય્ય.

આગમનન્તિ પુબ્બન્તતો ઇધાગમનં. **ગમન**ન્તિ ઇતો પરલોકગમનં. **ગમનાગમન**ન્તિ તદુભયવસેન વુત્તં. **કાલ**ન્તિ મરણકાલં. **ગતી**તિ નિબ્બત્તિ. **ભવાભવો**તિ ભવતો ભવો. **ચુતિ ચા**તિ ભવતો ચવનઞ્ચ. **ઉપપત્તિ ચા**તિ ચુતસ્સ ઉપપત્તિ ચ. **નિબ્બત્તિ ચા**તિ પાતુભાવો ચ. **ભેદો ચા**તિ ખન્ધભેદો ચ. **જાતિ ચા**તિ જનનઞ્ચ. **જરા ચા**તિ હાનિ ચ. **મરણઞ્ચા**તિ જીવિતિન્દ્રિયસ્સ ચાગો ચ. **પુરિમાપિ કોટિ ન પઞ્ઞાયતી**તિ પુબ્બાપિ કોટિ નત્થિ ન સંવિજ્જતિ. તથા **પચ્છિમાપિ કોટિ**.

એત્તકા જાતિયોતિ એતપરમા જાતિયો. **વટ્ટં વત્તી**તિ સંસારપવત્તિ. **તતો પરં ન વત્તતી**તિ તતો ઉદ્ધં નપ્પવત્તતિ. **હેવં નત્થી**તિ એવં નત્થિ ન સંવિજ્જતિ. **હિ**-ઇતિ નિપાતો. **અનમતગ્ગોય**ન્તિ અયં સંસારો અવિદિતગ્ગો.

અવિજ્જાનીવરણાનન્તિ અવિજ્જાય આવરિતાનં. **તણ્હાસંયોજનાન**ન્તિ કામરાગસઞ્ઞાતતણ્હાબન્ધનબદ્ધાનં. **સન્ધાવત**ન્તિ કામધાતુયા પુનપ્પુનં ધાવન્તાનં. **સંસરત**ન્તિ રૂપારૂપધાતુયા સંસરન્તાનં. **દુક્ખં પચ્ચનુભૂત**ન્તિ

કાયિકચેતસિકદુક્ખં અનુભૂતં વિન્દિતં. **તિબ્બ**ન્તિ બહલં. **બ્યસન**ન્તિ અવડ્ઢિ વિનાસો. **કટસી વડ્ઢતા**તિ સુસાનવડ્ઢિતં. **અલમેવા**તિ યુત્તમેવ . **સબ્બસઙ્ખારેસૂ**તિ તેભૂમકસઙ્ખારેસુ. **નિબ્બિન્દિતુ**ન્તિ ઉક્કણ્ઠિતું. **વિરજ્જિતુ**ન્તિ વિરાગં ઉપ્પાદેતું. **વિમુચ્ચિતુ**ન્તિ મોચેતું. **વટ્ટં વત્તિસ્સતી**તિ સંસારપવત્તં તેભૂમકવટ્ટં અનાગતે પવત્તિસ્સતિ. **તતો પરં ન વત્તિસ્સતી**તિ તતો ઉદ્ધં અનાગતે સંસારપવત્તં નપ્પવત્તિસ્સતિ. **જાતિભયે**તિ જાતિં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જનકભયે. **જરાભયા**દીસુપિ એસેવ નયો.

૬૨-૩. અથસ્સ ભગવા તમત્થં બ્યાકરોન્તો ઉપરૂપરિગાથાયો અભાસિ. દુતિયગાથા વુત્તત્થાયેવ. તતિયગાથાય **અકિઞ્ચન**ન્તિ કિઞ્ચનપટિપક્ખં. **અનાદાન**ન્તિ આદાનપટિપક્ખં, કિઞ્ચનાદાનવૂપસમન્તિ વુત્તં હોતિ. **અનાપર**ન્તિ અપરપટિભાગદીપવિરહિતં, સેટ્ઠન્તિ વુત્તં હોતિ.

૬૪. ચતુત્થગાથાય **ન તે મારસ્સ પદ્ધગૂ**તિ તે મારસ્સ પદ્ધચરા પરિચારિકા સિસ્સા ન હોન્તિ.

મહાજનં પાસે નિયોજેત્વા મારેતીતિ મારો. અકુસલકમ્મે નિયુત્તત્તા **કણ્હો**. છસુ દેવલોકેસુ અધિપતિત્તા **અધિપતિ**. અકુસલાનં ધમ્માનં અન્તં ગતત્તા **અન્તગૂ**. પાપજનં ન મુઞ્ચતીતિ **નમુચિ**. સતિવિપ્પવાસપ્પમત્તપુગ્ગલાનં ઞાતકોતિ **પમત્તબન્ધુ**. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ, દેસનાપરિયોસાને ચ પુબ્બસદિસોવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

કપ્પમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૧. જતુકણ્ણિમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૬૫. એકાદસમે જતુકણ્ણિસુત્તે – **સુત્વાનહં વીર અકામકામિ**ન્તિ અહં ''ઇતિપિ સો ભગવા''તિઆદિના (પારા॰ ૧; દી॰ નિ॰ ૧.૧૫૭, ૨૫૫, ૩૦૧; અ॰ નિ॰ ૬.૧૦; સં॰ નિ॰ ૫.૯૯૭) નયેન વીર કામાનં અકામનતો અકામકામિં બુદ્ધં સુત્વા. **અકામમાગમ**ન્તિ નિક્કામં ભગવન્તં પુચ્છિતું આગતોમ્હિ. **સહજનેત્તા**તિ સહજાતસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણચક્ખુ . **યથાતચ્છ**ન્તિ યથાતથં. **બ્રૂહિ મે**તિ પુન યાચન્તો ભણતિ. યાચન્તો હિ સહસ્સક્ખત્તુમ્પિ ભણેય્ય, કો પન વાદો દ્વિક્ખત્તું.

ઇતિપિ સો ભગવા અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધોતિ ઇમેસં પદાનં અત્થો હેટ્ઠા વુત્તોવ. વિજ્જાહિ પન ચરણેન ચ સમ્પન્નત્તા **વિજ્જાચરણસમ્પન્નો**. તત્થ **વિજ્જા**તિ તિસ્સોપિ વિજ્જા અટ્ઠપિ વિજ્જા. તિસ્સો વિજ્જા ભયભેરવસુત્તે (મ॰ નિ॰ ૧.૩૪ આદયો) વુત્તનયેન વેદિતબ્બા, અટ્ઠ અમ્બટ્ઠસુત્તે (દી॰ નિ॰ ૧.૨૫૪ આદયો). તત્થ હિ વિપસ્સનાઞાણેન મનોમયિદ્ધિયા ચ સહ છ અભિઞ્ઞા પરિગ્ગહેત્વા અટ્ઠ વિજ્જા વુત્તા. **ચરણ**ન્તિ સીલસંવરો ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતા ભોજને મત્તઞ્ઞુતા જાગરિયાનુયોગો સત્ત સદ્ધમ્મા ચત્તારિ રૂપાવચરજ્ઝાનાનીતિ ઇમે પન્નરસ ધમ્મા વેદિતબ્બા. ઇમેયેવ હિ પન્નરસ ધમ્મા યસ્મા એતેહિ ચરતિ અરિયસાવકો ગચ્છતિ અમતં દિસં, તસ્મા ''ચરણ''ન્તિ વુત્તા. યથાહ – ''ઇધ, મહાનામ, અરિયસાવકો સીલવા હોતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૨૪) સબ્બં મજ્ઝિમપણ્ણાસકે વુત્તનયેન વેદિતબ્બં. ભગવા ઇમાહિ વિજ્જાહિ ઇમિના ચ ચરણેન સમન્નાગતો, તેન વુચ્ચતિ

વિજ્જાચરણસમ્પન્નોતિ. તત્થ વિજ્જાસમ્પદા ભગવતો સબ્બઞ્ઞુતં પૂરેત્વા ઠિતા, ચરણસમ્પદા મહાકારુણિકતં. સો સબ્બઞ્ઞુતાય સબ્બસત્તાનં અત્થાનત્થં ઞત્વા મહાકારુણિકતાય અનત્થં પરિવજ્જેત્વા અત્થે નિયોજેતિ, યથા તં વિજ્જાચરણસમ્પન્નો. તેનસ્સ સાવકા સુપ્પટિપન્ના હોન્તિ, નો દુપ્પટિપન્ના, વિજ્જાચરણવિપન્નાનઞ્હિ સાવકા અત્તન્તપાદયો વિય (પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧).

સોભનગમનત્તા સુન્દરં ઠાનં ગતત્તા સમ્મા ગતત્તા સમ્મા ચ ગદત્તા **સુગતો**. ગમનમ્પિ હિ ગતન્તિ વુચ્ચતિ. તઞ્ચ ભગવતો સોભનં પરિસુદ્ધમનવજ્જં. કિં પન તન્તિ? અરિયમગ્ગો. તેન હેસ ગમનેન ખેમં દિસં અસજ્જમાનો ગતોતિ **સોભનગમનત્તા સુગતો**. સુન્દરઞ્ચેસ ઠાનં ગતો અમતં નિબ્બાનન્તિ **સુન્દરં ઠાનં ગતત્તાપિ સુગતો**. સમ્મા ચ ગતો તેન તેન મગ્ગેન પહીને કિલેસે પુન અપચ્ચાગચ્છન્તો. વુત્તઞ્હેતં –

“સોતાપત્તિમગ્ગેન યે કિલેસા પહીના, તે કિલેસે ન પુનેતિ ન પચ્ચેતિ ન પચ્ચાગચ્છતીતિ સુગતો… પે॰… અરહત્તમગ્ગેન યે કિલેસા પહીના, તે કિલેસે ન પુનેતિ ન પચ્ચેતિ ન પચ્ચાગચ્છતીતિ સુગતો”તિ (મહાનિ॰ ૩૮; ચૂળનિ॰ મેત્તગૂમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૨૭).

સમ્મા વા ગતો દીપઙ્કરપાદમૂલતો પભુતિ યાવ બોધિમણ્ડા તાવ સમતિંસપારમીપૂરિકાય સમ્મા પટિપત્તિયા સબ્બલોકસ્સ હિતસુખમેવ કરોન્તો સસ્સતં ઉચ્છેદં કામસુખં અત્તકિલમથન્તિ ઇમે ચ અન્તે અનુપગચ્છન્તો ગતોતિ **સમ્મા ગતત્તાપિ સુગતો**. સમ્મા ચેસ ગદતિ યુત્તટ્ઠાનેસુ યુત્તમેવ વાચં ભાસતીતિ **સમ્મા ગદત્તાપિ સુગતો**.

તત્રિદં સાધકસુત્તં –

“યં તથાગતો વાચં જાનાતિ અભૂતં અતચ્છં અનત્થસંહિતં, સા ચ પરેસં અપ્પિયા અમનાપા, ન તં તથાગતો વાચં ભાસતિ. યમ્પિ તથાગતો વાચં જાનાતિ ભૂતં તચ્છં અનત્થસંહિતં, સા ચ પરેસં અપ્પિયા અમનાપા, તમ્પિ તથાગતો વાચં ન ભાસતિ. યઞ્ચ ખો તથાગતો વાચં જાનાતિ ભૂતં તચ્છં અત્થસંહિતં, સા ચ પરેસં અપ્પિયા અમનાપા, તત્ર કાલઞ્ઞૂ તથાગતો હોતિ તસ્સા વાચાય વેય્યાકરણાય. યં તથાગતો વાચં જાનાતિ અભૂતં અતચ્છં અનત્થસંહિતં. સા ચ પરેસં પિયા મનાપા, ન તં તથાગતો વાચં ભાસતિ. યમ્પિ તથાગતો વાચં જાનાતિ ભૂતં તચ્છં અનત્થસંહિતં, સા ચ પરેસં પિયા મનાપા, તમ્પિ તથાગતો વાચં ન ભાસતિ. યઞ્ચ ખો તથાગતો વાચં જાનાતિ ભૂતં તચ્છં અત્થસંહિતં, સા ચ પરેસં પિયા મનાપા, તત્ર કાલઞ્ઞૂ તથાગતો હોતિ તસ્સા વાચાય વેય્યાકરણાયા”તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૮૬).

એવં **સમ્મા ગદત્તાપિ સુગતો**તિ વેદિતબ્બો.

સબ્બથા વિદિતલોકત્તા પન **લોકવિદૂ**. સો હિ ભગવા સભાવતો સમુદયતો નિરોધતો નિરોધૂપાયતોતિ સબ્બથા લોકં અવેદિ અઞ્ઞાસિ પટિવિજ્ઝિ. યથાહ –

“યત્થ ખો, આવુસો, ન જાયતિ ન જીયતિ ન મીયતિ ન ચવતિ ન ઉપપજ્જતિ, નાહં તં ગમનેન લોકસ્સ અન્તં ઞાતેય્યં દટ્ઠેય્યં પત્તેય્યન્તિ વદામિ. ન ચાહં, આવુસો, અપ્પત્વાવ લોકસ્સ અન્તં દુક્ખસ્સ અન્તકિરિયં વદામિ. અપિ ચાહં, આવુસો, ઇમસ્મિંયેવ બ્યામમત્તે કળેવરે સસઞ્ઞિમ્હિ સમનકે લોકઞ્ચ પઞ્ઞપેમિ લોકસમુદયઞ્ચ લોકનિરોધઞ્ચ લોકનિરોધગામિનિઞ્ચ પટિપદં (સં॰ નિ॰ ૧.૧૦૭; અ॰ નિ॰ ૪.૪૫).

‘‘ગમનેન ન પત્તબ્બો, લોકસ્સન્તો કુદાચનં;
ન ચ અપ્પત્વા લોકન્તં, દુક્ખા અત્થિ પમોચનં.

‘‘તસ્મા હવે લોકવિદૂ સુમેધો, લોકન્તગૂ વુસિતબ્રહ્મચરિયો;
લોકસ્સ અન્તં સમિતાવિ ઞત્વા, નાસીસતી લોકમિમં પરઞ્ચા’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૦૭; અ॰ નિ॰ ૪.૪૫);

અપિ ચ – તયો લોકા સઙ્ખારલોકો સત્તલોકો ઓકાસલોકોતિ. તત્થ ‘‘એકો લોકો સબ્બે સત્તા આહારટ્ઠિતિકા’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૨) આગતટ્ઠાને સઙ્ખારલોકો વેદિતબ્બો. ‘‘સસ્સતો લોકોતિ વા અસસ્સતો લોકોતિ વા’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૨૧; મ॰ નિ॰ ૧.૨૬૯; સં॰ નિ॰ ૪.૪૧૬; વિભ॰ ૯૩૭) આગતટ્ઠાને સત્તલોકો.

‘‘યાવતા ચન્દિમસૂરિયા પરિહરન્તિ, દિસા ભન્તિ વિરોચમાના;
તાવ સહસ્સધા લોકો, એત્થ તે વત્તતી વસો’’તિ. (મ॰ નિ॰ ૧.૫૦૩) –

આગતટ્ઠાને ઓકાસલોકો. તમ્પિ ભગવા સબ્બથા અવેદિ. તથા હિસ્સ ‘‘એકો લોકો સબ્બે સત્તા આહારટ્ઠિતિકા. દ્વે લોકા નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ. તયો લોકા તિસ્સો વેદના. ચત્તારો લોકા ચત્તારો આહારા. પઞ્ચ લોકા પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા. છ લોકા છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાનિ. સત્ત લોકા સત્ત વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો. અટ્ઠ લોકા અટ્ઠ લોકધમ્મા. નવ લોકા નવ સત્તાવાસા. દસ લોકા દસાયતનાનિ. દ્વાદસ લોકા દ્વાદસાયતનાનિ. અટ્ઠારસલોકા અટ્ઠારસ ધાતુયો’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૨) અયં સઙ્ખારલોકોપિ સબ્બથા વિદિતો.

યસ્મા પનેસ સબ્બેસમ્પિ સત્તાનં આસયં જાનાતિ, અનુસયં જાનાતિ, ચરિતં જાનાતિ, અધિમુત્તિં જાનાતિ, અપ્પરજક્ખે મહારજક્ખે તિક્ખિન્દ્રિયે મુદિન્દ્રિયે, સ્વાકારે દ્વાકારે, સુવિઞ્ઞાપયે દુવિઞ્ઞાપયે, ભબ્બે અભબ્બે સત્તે જાનાતિ. તસ્માસ્સ સત્તલોકોપિ સબ્બથા વિદિતો. યથા ચ સત્તલોકો, એવં ઓકાસલોકોપિ. તથા હેસ એકં ચક્કવાળં આયામતો ચ વિત્થારતો ચ યોજનાનં દ્વાદસ સતસહસ્સાનિ ચતુતિંસ સતાનિ ચ પઞ્ઞાસઞ્ચ યોજનાનિ. પરિક્ખેપતો –

સબ્બં સતસહસ્સાનિ, છત્તિંસ પરિમણ્ડલં;
દસ ચેવ સહસ્સાનિ, અડ્ઢુડ્ઢાનિ સતાનિ ચ.

તત્થ –

દુવે સતસહસ્સાનિ, ચત્તારિ નહુતાનિ ચ;
એત્તકં બહલત્તેન, સઙ્ખાતાયં વસુન્ધરા.

તસ્સાયેવ સન્ધારકં –

ચત્તારિ સતસહસ્સાનિ, અટ્ઠેવ નહુતાનિ ચ;
એત્તકં બહલત્તેન, જલં વાતે પતિટ્ઠિતં.

તસ્સાપિ સન્ધારકો –

નવ સતસહસ્સાનિ, માલુતો નભમુગ્ગતો;
સટ્ઠિ ચેવ સહસ્સાનિ, એસા લોકસ્સ સણ્ઠિતિ.

એવં સણ્ઠિતે ચેત્થ યોજનાનં –

ચતુરાસીતિ સહસ્સાનિ, અજ્ઝોગાળ્હો મહણ્ણવે;
અચ્ચુગ્ગતો તાવદેવ, સિનેરુ પબ્બતુત્તમો.

તતો ઉપડ્ઢુપડ્ઢેન, પમાણેન યથાક્કમં;
અજ્ઝોગાળ્હુગ્ગતા દિબ્બા, નાનારતનચિત્તિતા.

યુગન્ધરો ઈસધરો, કરવીકો સુદસ્સનો;
નેમિન્ધરો વિનતકો, અસ્સકણ્ણો ગિરિ બ્રહા.

એતે સત્ત મહાસેલા, સિનેરુસ્સ સમન્તતો;
મહારાજાનમાવાસા, દેવયક્ખનિસેવિતા.

યોજનાનં સતાનુચ્ચો, હિમવા પઞ્ચ પબ્બતો;
યોજનાનં સહસ્સાનિ, તીણિ આયતવિત્થતો.

ચતુરાસીતિસહસ્સેહિ, કૂટેહિ પટિમણ્ડિતો;
તિપઞ્ચયોજનક્ખન્ધ-પરિક્ખેપા નગવ્હયા.

પઞ્ઞાસયોજનક્ખન્ધ-સાખાયામા સમન્તતો;
સતયોજનવિત્થિણ્ણા, તાવદેવ ચ ઉગ્ગતા;
જમ્બૂ યસ્સાનુભાવેન, જમ્બુદીપો પકાસિતો. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૩૭; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૫૮૪);

યઞ્ચેતં જમ્બુયા પમાણં, એતદેવ અસુરાનં ચિત્તપાટલિયા, ગરુળાનં સિમ્બલિરુક્ખસ્સ, અપરગોયાને કદમ્બસ્સ, ઉત્તરકુરૂસુ કપ્પરુક્ખસ્સ, પુબ્બવિદેહે સિરીસસ્સ, તાવતિંસેસુ પારિચ્છત્તકસ્સાતિ. તેનાહુ પોરાણા –

‘‘પાટલી સિમ્બલી જમ્બૂ, દેવાનં પારિચ્છત્તકો;
કદમ્બો કપ્પરુક્ખો ચ, સિરીસેન ભવતિ સત્તમં.

‘‘દ્વે અસીતિ સહસ્સાનિ, અજ્ઝોગાળ્હો મહણ્ણવે;
અચ્ચુગ્ગતો તાવદેવ, ચક્કવાળસિલુચ્ચયો;
પરિક્ખિપિત્વા તં સબ્બં, લોકધાતુમયં ઠિતો’’તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૩૭; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૫૮૪);

તત્થ ચન્દમણ્ડલં એકૂનપઞ્ઞાસયોજનં, સૂરિયમણ્ડલં પઞ્ઞાસયોજનં, તાવતિંસભવનં દસસહસ્સયોજનં, તથા અસુરભવનં અવીચિમહાનિરયો જમ્બુદીપો ચ. અપરગોયાનં સત્તસહસ્સયોજનં. તથા પુબ્બવિદેહો. ઉત્તરકુરુ અટ્ઠસહસ્સયોજનો. એકમેકો ચેત્થ મહાદીપો પઞ્ચસતપઞ્ચસતપરિત્તદીપપરિવારો. તં સબ્બમ્પિ એકં ચક્કવાળં એકા

લોકધાતુ. તદન્તરેસુ લોકન્તરિકનિરયા . એવં અનન્તાનિ ચક્કવાળાનિ અનન્તા લોકધાતુયો ભગવા અનન્તેન બુદ્ધઞાણેન અવેદિ અઞ્ઞાસિ પટિવિજ્ઝિ. એવમસ્સ ઓકાસલોકોપિ સબ્બથા વિદિતો. એવમ્પિ **સબ્બથા વિદિતલોકત્તા લોકવિદૂ**.

અત્તનો પન ગુણેહિ વિસિટ્ઠતરસ્સ કસ્સચિ અભાવતો નત્થિ એતસ્સ ઉત્તરોતિ **અનુત્તરો**. તથા હેસ સીલગુણેનપિ સબ્બં લોકં અભિભવતિ સમાધિ...પે॰... પઞ્ઞા... વિમુત્તિ... વિમુત્તિઞાણદસ્સનગુણેનપિ. સીલગુણેનપિ અસમો અસમસમો અપ્પટિમો અપ્પટિભાગો અપ્પટિપુગ્ગલો...પે॰... વિમુત્તિઞાણદસ્સનગુણેનપિ. યથાહ – ''ન ખો પનાહં પસ્સામિ સદેવકે લોકે...પે॰... સદેવમનુસ્સાય અત્તના સીલસમ્પન્નતર''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૩; અ॰ નિ॰ ૪.૨૧) વિત્થારો.

એવં અગ્ગપસાદસુત્તાદીનિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ઇતિવુ॰ ૯૦) ''ન મે આચરિયો અત્થી''તિઆદિકા (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૫; મહાવ॰ ૧૧; કથા॰ ૪૦૫; મિ॰ પ॰ ૪.૫.૧૧) ગાથાયો ચ વિત્થારેતબ્બા.

પુરિસદમ્મે સારેતીતિ **પુરિસદમ્મસારથિ**, દમેતિ વિનેતીતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ **પુરિસદમ્મા**તિ અદન્તા દમેતું યુત્તા તિરચ્છાનપુરિસાપિ મનુસ્સપુરિસાપિ અમનુસ્સપુરિસાપિ . તથા હિ ભગવતા તિરચ્છાનપુરિસાપિ અપલાલો નાગરાજા ચૂળોદરો મહોદરો અગ્ગિસિખો ધૂમસિખો અરવાળો નાગરાજા ધનપાલકો હત્થીતિ એવમાદયો દમિતા નિબ્બિસા કતા, સરણેસુ ચ સીલેસુ ચ પતિટ્ઠાપિતા. મનુસ્સપુરિસાપિ સચ્ચકનિગણ્ઠપુત્તઅમ્બટ્ઠમાણવપોક્ખરસાતિસોણદન્તકૂટદન્તાદયો. અમનુસ્સપુરિસાપિ આળવકસૂચિલોમખરલોમયક્ખસક્કદેવરાજાદયો દમિતા વિનીતા વિચિત્રેહિ વિનયનૂપાયેહિ. ''અહં ખો કેસિ પુરિસદમ્મે સણ્હેનપિ વિનેમિ, ફરુસેનપિ વિનેમિ, સણ્હફરુસેનપિ વિનેમી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૧૧) ઇદઞ્ચેત્થ સુત્તં વિત્થારેતબ્બં. અપિ ચ ભગવા વિસુદ્ધસીલાદીનં પઠમજ્ઝાનાદીનિ સોતાપન્નાદીનઞ્ચ ઉત્તરિમગ્ગપટિપદં આચિક્ખન્તો દન્તેપિ દમેતિયેવ.

અથ વા **અનુત્તરો પુરિસદમ્મસારથી**તિ એકમેવિદં અત્થપદં. ભગવા હિ તથા પુરિસદમ્મે સારેતિ, યથા એકપલ્લઙ્કેનેવ નિસિન્ના અટ્ઠ દિસા અસજ્જમાના ધાવન્તિ. તસ્મા ''અનુત્તરો પુરિસદમ્મસારથી''તિ વુચ્ચતિ. ''હત્થિદમકેન, ભિક્ખવે, હત્થિ દમ્મો સારિતો એકંયેવ દિસં ધાવતી''તિ ઇદઞ્ચેત્થ સુત્તં (મ॰ નિ॰ ૩.૩૧૨) વિત્થારેતબ્બં.

વીરિયવાતિ અરિયમગ્ગેન સબ્બપાપકેહિ વિરતો. **પહૂ**તિ પભૂ. **વિસવી**તિ પરસન્તાને વીરિયુપ્પાદકો. **અલમત્તો**તિ સમત્થચિત્તો.

વિરતોતિ અરિયમગ્ગેન વિરતત્તા આયતિં અપ્પટિસન્ધિકો. **સબ્બપાપકેહિ નિરયદુક્ખં અતિચ્ચા**તિ આયતિં અપ્પટિસન્ધિતાય નિરયદુક્ખં અતિચ્ચ ઠિતો. **વીરિયવાસો**તિ વીરિયનિકેતો. **સો વીરિયવા**તિ સો ખીણાસવો ''વીરિયવા''તિ વત્તબ્બતં અરહતિ. **પધાનવા વીરો તાદી**તિ ઇમાનિ પનસ્સ થુતિવચનાનિ. સો હિ પધાનવા મગ્ગજ્ઝાનપધાનેન, વીરો કિલેસારિવિદ્ધંસનસમત્થતાય, તાદિ નિબ્બિકારતાય **પવુચ્ચતે તથત્તા**તિ તથારૂપો ''વીરિયવા''તિ પવુચ્ચતિ.

તે કામકામિનોતિ એતે રૂપાદિવત્થુકામે ઇચ્છન્તા. **રાગરાગિનો**તિ રાગેન રઞ્જિતા. **સઞ્ઞાસઞ્ઞિનો**તિ રાગસઞ્ઞાય સઞ્ઞિનો. **ન કામે કામેતી**તિ રૂપાદિવત્થુકામે ન પત્થેતિ. **અકામો**તિ કામેહિ વિરહિતો. **નિક્કામો**તિ નિક્કન્તકામો.

સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણન્તિ તિયદ્ધગતં સબ્બનેય્યપથં જાનાતીતિ સબ્બઞ્ઞૂ, તસ્સ ભાવો સબ્બઞ્ઞુતા, સબ્બઞ્ઞુતા એવ ઞાણં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસઙ્ખાતં **નેત્તઞ્ચ** વાસનાય સહ કિલેસે પરાજેત્વા જિતત્તા **જિનભાવો ચ અપુબ્બં અચરિમં** અપુરે અપચ્છા **એકસ્મિં ખણે** એકસ્મિં કાલે **ઉપ્પન્નો** પુબ્બન્તતો ઉદ્ધં પન્નોતિ ઉપ્પન્નો.

૬૬. તેજી તેજસાતિ તેજેન સમન્નાગતો તેજસા અભિભુય્ય. **યમહં વિજઞ્ઞં જાતિજરાય ઇધ વિપ્પહાન**ન્તિ યં અહં જાતિજરાય પહાનભૂતં ધમ્મં ઇધેવ જાનેય્યં.

જગતીતિ પથવી. **સબ્બં આકાસગત**ન્તિ સકલં આકાસે પવત્તં પત્થટં. **તમગત**ન્તિ તમમેવ તમગતં અન્ધકારં યથા ગૂથગતં મુત્તગતન્તિ. **અભિવિહચ્ચા**તિ નાસેત્વા. **અન્ધકારં વિધમિત્વા**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણુપ્પત્તિનિવારકં અન્ધકારં પલાપેત્વા. **આલોકં દસ્સયિત્વા**તિ સૂરિયાલોકં દસ્સયિત્વા. **આકાસે**તિ અજટાકાસે. **અન્તલિક્ખે**તિ અન્તરધાતુસમત્થતુચ્છોકાસે. **ગગનપથે**તિ દેવતાનં ગમનમગ્ગે ગચ્છતિ. **સબ્બં અભિસઙ્ખારસમુદય**ન્તિ સકલં કમ્મં સમુદયં ઉપ્પાદં, તણ્હન્તિ અત્થો. **કિલેસતમં અવિજ્જન્ધકારં વિધમિત્વા**તિ કિલેસતમસઙ્ખાતં અઞ્ઞાણં અવિજ્જન્ધકારં નીહરિત્વા નાસેત્વા. **ઞાણાલોકં** પઞ્ઞાલોકં દસ્સયિત્વા. **વત્થુકામે પરિજાનિત્વા**તિ રૂપાદિવત્થુકામે ઞાતતીરણપરિઞ્ઞાય જાનિત્વા. **કિલેસકામે પહાયા**તિ ઉપતાપનસઙ્ખાતે કિલેસકામે પહાનપરિઞ્ઞાય પજહિત્વા.

૬૭. અથસ્સ ભગવા તં ધમ્મં આચિક્ખન્તો ઉપરૂપરિગાથાયો અભાસિ. તત્થ **નેક્ખમ્મં દટ્ઠુ ખેમતો**તિ નિબ્બાનઞ્ચ નિબ્બાનગામિનિઞ્ચ પટિપદં ''ખેમ''ન્તિ દિસ્વા. **ઉગ્ગહિત**ન્તિ તણ્હાવસેન દિટ્ઠિવસેન ગહિતં. **નિરત્તં વા**તિ નિરસ્સિતબ્બં વા, મુઞ્ચિતબ્બન્તિ વુત્તં હોતિ. **મા તે વિજ્જિત્થા**તિ મા તે અહોસિ. **કિઞ્ચન**ન્તિ રાગાદિકિઞ્ચનં, તમ્પિ તે મા વિજ્જિત્થ.

મુઞ્ચિતબ્બન્તિ મુઞ્ચિત્વા ન પુન ગહેતબ્બં. **વિજહિતબ્બ**ન્તિ ચજિતબ્બં. **વિનોદેતબ્બ**ન્તિ ખિપિતબ્બં. **બ્યન્તીકાતબ્બ**ન્તિ વિગતન્તં કાતબ્બં . **અનભાવં ગમેતબ્બ**ન્તિ અનુ અનુ અભાવં ગમેતબ્બં.

૬૮-૯. પુબ્બેતિ અતીતે સઙ્ખારે આરબ્ભ ઉપ્પન્નકિલેસા. **બ્રાહ્મણા**તિ ભગવા જતુકણ્ણિં આલપતિ. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ, દેસનાપરિયોસાને ચ પુબ્બસદિસો એવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

જતુકણ્ણિમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૨. ભદ્રાવુધમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૭૦. દ્વાદસમે ભદ્રાવુધસુત્તે – **ઓકઞ્જહ**ન્તિ આલયં જહં. **તણ્હચ્છિદ**ન્તિ તણ્હાકાયચ્છિદં. **અનેજ**ન્તિ લોકધમ્મેસુ નિક્કમ્પં. **નન્દિઞ્જહ**ન્તિ અનાગતરૂપાદિપત્થનાજહં. એકા એવ હિ સા તણ્હા, થુતિવસેન ઇધ નાનપ્પકારતો વુત્તા. **કપ્પઞ્જહ**ન્તિ દુવિધં કપ્પજહં. **અભિયાચે**તિ અતિવિય યાચામિ. **સુત્વાન નાગસ્સ અપનમિસ્સન્તિ ઇતો**તિ નાગસ્સ તવ ભગવતો વચનં સુત્વા ઇતો પાસાણકચેતિયતો બહુજના પક્કમિસ્સન્તીતિ અધિપ્પાયો.

યે ઉપયુપાદાનાતિ તણ્હાદિટ્ઠીહિ ઉપગન્ત્વા ગહિતા. **ચેતસો અધિટ્ઠાના**તિ ચિત્તે પતિટ્ઠિતા. **અભિનિવેસાનુસયા**તિ પતિટ્ઠહિત્વા આગન્ત્વા સયિતા.

૭૧. **જનપદેહિ સઙ્ગતા**તિ અઙ્ગાદીહિ જનપદેહિ ઇધ સમાગતા. **વિયાકરોહી**તિ ધમ્મં દેસેહિ.

સઙ્ગતાતિ એતે ખત્તિયાદયો એકીભૂતા. **સમાગતા**તિ વુત્તપ્પકારેહિ જનપદેહિ આગતા. **સમોહિતા**તિ રાસીભૂતા. **સન્નિપતિતા**તિ અધિયોગા.

૭૨. અથસ્સ આસયાનુલોમેન ધમ્મં દેસેન્તો ભગવા ઉપરૂપરિગાથાયો અભાસિ. તત્થ **આદાનતણ્હ**ન્તિ રૂપાદીનં આદાયિકં ગહણતણ્હં, તણ્હુપાદાનન્તિ વુત્તં હોતિ. **યં યઞ્હિ લોકસ્મિમુપાદિયન્તી**તિ એતેસુ ઉદ્ધાદિભેદેસુ યં યં ગણ્હન્તિ. **તેનેવ મારો અન્વેતિ જન્તુ**ન્તિ તેનેવ ઉપાદાનપચ્ચયનિબ્બત્તકમ્માભિસઙ્ખારનિબ્બત્તવસેન પટિસન્ધિક્ખન્ધમારો તં સત્તં અનુગચ્છતિ.

૭૩. **તસ્મા પજાન**ન્તિ તસ્મા એતમાદીનવં અનિચ્ચાદિવસેન વા સઙ્ખારે પજાનન્તો. **આદાનસત્તે ઇતિ પેક્ખમાનો, પજં ઇમં મચ્ચુધેય્યે વિસત્ત**ન્તિ આદાતબ્બટ્ઠેન આદાનેસુ રૂપાદીસુ સત્તે સબ્બલોકે ઇમં પજં મચ્ચુધેય્યે લગ્ગં પેક્ખમાનો , આદાનસત્તે વા આદાનાભિનિવિટ્ઠે પુગ્ગલે આદાનસઙ્ગહેતુઞ્ચ ઇમં પજં મચ્ચુધેય્યે લગ્ગં તતો વીતિક્કમિતું અસમત્થં ઇતિ પેક્ખમાનો કિઞ્ચનં સબ્બલોકે ન ઉપાદિયેથાતિ. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ, દેસનાપરિયોસાને ચ પુબ્બસદિસો એવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

ભદ્રાવુધસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૩. ઉદયમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૭૪. તેરસમે ઉદયસુત્તે – **અઞ્ઞાવિમોક્ખ**ન્તિ પઞ્ઞાનુભાવનિજ્ઝાનં તં વિમોક્ખં પુચ્છતિ.

પઠમેનપિ ઝાનેન ઝાયીતિ વિતક્કવિચારપીતિસુખચિત્તેકગ્ગતાસમ્પયુત્તેન પઞ્ચઙ્ગિકેન પઠમજ્ઝાનેન ઝાયતીતિ ઝાયી. **દુતિયેના**તિ પીતિસુખચિત્તેકગ્ગતાસમ્પયુત્તેન. **તતિયેના**તિ સુખચિત્તેકગ્ગતાસમ્પયુત્તેન. **ચતુત્થેના**તિ ઉપેક્ખાચિત્તેકગ્ગતાસમ્પયુત્તેન. **સવિતક્કસવિચારેનપિ ઝાનેન ઝાયી**તિ ચતુક્કનયપઞ્ચકનયેસુ પઠમજ્ઝાનેન સવિતક્કસવિચારેનપિ ઝાનેન ઝાયતીતિ ઝાયી. **અવિતક્કવિચારમત્તેના**તિ પઞ્ચકનયે દુતિયેન ઝાનેન. **અવિતક્કઅવિચારેના**તિ દુતિયતતિયાદિઅવસેસઝાનેન. **સપ્પીતિકેના**તિ પીતિસમ્પયુત્તેન દુકતિકઝાનેન.

નિપ્પીતિકેનાતિ પીતિવિરહિતેન તદવસેસઝાનેન. **સાતસહગતેના**તિ સુખસહગતેન તિકચતુક્કઝાનેન. **ઉપેક્ખાસહગતેના**તિ ચતુક્કપઞ્ચકેન. **સુઞ્ઞતેનપી**તિ સુઞ્ઞતવિમોક્ખસમ્પયુત્તેન. **અનિમિત્તેનપી**તિ અનિચ્ચનિમિત્તં ધુવનિમિત્તં અનિમિત્તઞ્ચ ઉગ્ઘાટેત્વા પટિલદ્ધેન અનિમિત્તેનપિ ઝાનેન ઝાયતીતિ ઝાયી. **અપ્પણિહિતેનપી**તિ મગ્ગાગમનવસેન પણિધિં સોધેત્વા પરિયાદિયિત્વા ફલસમાપત્તિવસેન અપ્પણિહિતેનપિ. **લોકિયેનપી**તિ લોકિયેન પઠમદુતિયતતિયચતુત્થેન.

લોકુત્તરેનપીતિ તેનેવ લોકુત્તરસમ્પયુત્તેન. **ઝાનરતો**તિ ઝાનેસુ અભિરતો. **એકત્તમનુયુત્તો**તિ એકત્તં એકીભાવં અનુયુત્તો પયુત્તો. **સદત્થગરુકો**તિ સકત્થગરુકો, **ક**-કારસ્સાયં **દ**-કારો કતો. સદત્થોતિ ચ અરહત્તં વેદિતબ્બં. તઞ્હિ અત્તૂપનિબદ્ધટ્ઠેન અત્તાનં અવિજહનટ્ઠેન અત્તનો પરમત્થટ્ઠેન ચ અત્તનો અત્થત્તા સકત્થોતિ વુચ્ચતિ. ફલસમાપત્તિસમાપજ્જનવસેન સકત્થગરુકો, ''નિબ્બાનગરુકો''તિ એકે. **અરજો**તિ નિક્કિલેસો. **વિરજો**તિ વિગતકિલેસો. **નિરજો**તિ અપનીતકિલેસો , ''વિતરજો''તિપિ પાઠો, સોયેવત્થો. **રજાપગતો**તિ કિલેસેહિ દૂરીભૂતો. **રજવિપ્પહીનો**તિ કિલેસપ્પહીનો. **રજવિપ્પયુત્તો**તિ કિલેસેહિ મુત્તો.

પાસાણકે ચેતિયેતિ પાસાણપિટ્ઠે પારાયનસુત્તન્તદેસિતટ્ઠાને. **સબ્બોસ્સુક્કપટિપ્પસ્સદ્ધત્તા**તિ સબ્બેસં કિલેસઉસ્સુક્કાનં પટિપ્પસ્સદ્ધત્તા, નાસિતત્તા **આસીનો**.

કિચ્ચાકિચ્ચન્તિ ''ઇદં કત્તબ્બં, ઇદં ન કત્તબ્બ''ન્તિ એવં મનસા ચિન્તેતબ્બં. **કરણીયાકરણીય**ન્તિ કાયદ્વારેન અવસ્સં ઇદં કરણીયં, ઇદં ન કરણીયન્તિ એવં કરણીયાકરણીયં. **પહીન**ન્તિ વિસ્સટ્ઠં. **વસિપ્પત્તો**તિ પગુણભાવપ્પત્તો.

૭૫. અથ ભગવા યસ્મા ઉદયો ચતુત્થજ્ઝાનલાભી, તસ્માસ્સ પટિલદ્ધઝાનવસેન નાનપ્પકારતો અઞ્ઞાવિમોક્ખં દસ્સેન્તો ઉપરૂપરિગાથમાહ. તત્થ **પહાનં કામચ્છન્દાન**ન્તિ યદિદં પઠમં ઝાનં નિબ્બત્તેન્તસ્સ કામચ્છન્દપહાનં, તમ્પિ અઞ્ઞાવિમોક્ખન્તિ પબ્રૂમિ. એવં સબ્બપદાનિ યોજેતબ્બાનિ.

યા ચિત્તસ્સ અકલ્યતાતિ ચિત્તસ્સ ગિલાનભાવો. ગિલાનો હિ અકલ્લકોતિ વુચ્ચતિ. વિનયેપિ વુત્તં – ''નાહં, ભન્તે, અકલ્લકો''તિ (પારા॰ ૧૫૧). **અકમ્મઞ્ઞતા**તિ ચિત્તગેલઞ્ઞસઙ્ખાતોવ અકમ્મઞ્ઞતાકારો. **ઓલીયના**તિ ઓલીયનાકારો. ઇરિયાપથિકચિત્તઞ્હિ ઇરિયાપથં સન્ધારેતું અસક્કોન્તં રુક્ખે વગ્ગુલિ વિય ખીલે લગ્ગિતફાણિતવારકો વિય ચ ઓલીયતિ, તસ્સ તં આકારં સન્ધાય ''ઓલીયના''તિ વુત્તં. દુતિયપદં ઉપસગ્ગવસેન વડ્ઢિતં. **લીના**તિ અવિપ્ફારિકતાય પટિકુટિતં. ઇતરે દ્વે આકારભાવનિદ્દેસા. **થિન**ન્તિ સપ્પિપિણ્ડો વિય અવિપ્ફારિકતાય ઘનભાવેન ઠિતં. **થિયના**તિ આકારનિદ્દેસો. થિયિતભાવો **થિયિતત્તં**, અવિપ્ફારવસેનેવ થદ્ધતાતિ અત્થો (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૧૬૨).

૭૬. ઉપેક્ખાસતિસંસુદ્ધન્તિ ચતુત્થજ્ઝાનઉપેક્ખાસતીહિ સંસુદ્ધં. **ધમ્મતક્કપુરેજવ**ન્તિ ઇમિના તસ્મિં ચતુત્થજ્ઝાનવિમોક્ખે ઠત્વા ઝાનઙ્ગાનિ વિપસ્સિત્વા અધિગતં અરહત્તવિમોક્ખં વદતિ. અરહત્તવિમોક્ખસ્સ હિ મગ્ગસમ્પયુત્તસમ્માસઙ્કપ્પાદિભેદો ધમ્મતક્કો પુરેજવો હોતિ. તેનાહ ''ધમ્મતક્કપુરેજવ''ન્તિ. **અવિજ્જાય પભેદન**ન્તિ એતમેવ ચ અઞ્ઞાવિમોક્ખં અવિજ્જાપભેદનસઙ્ખાતં નિબ્બાનં નિસ્સાય જાતત્તા કારણોપચારેન ''અવિજ્જાય પભેદન''ન્તિ બ્રૂમીતિ.

યા ચતુત્થે ઝાને ઉપેક્ખાતિ એત્થ ઉપપત્તિતો ઇક્ખતીતિ ઉપેક્ખા, સમં પસ્સતિ અપક્ખપતિતા હુત્વા પસ્સતીતિ અત્થો. **ઉપેક્ખના**તિ આકારનિદ્દેસો. **અજ્ઝુપેક્ખના**તિ ઉપસગ્ગવસેન પદં વડ્ઢિતં. **ચિત્તસમતા**તિ ચિત્તસ્સેકગ્ગભાવો. **ચિત્તપ્પસ્સદ્ધતા**તિ ચિત્તસ્સ ઊનાતિરિત્તવજ્જિતભાવો. **મજ્ઝત્તતા**તિ ચિત્તસ્સ મજ્ઝે ઠિતભાવો.

૭૭. એવં અવિજ્જાપભેદવચનેન વુત્તં નિબ્બાનં સુત્વા ‘‘તં કિસ્સ વિપ્પહાનેન વુચ્ચતી’’તિ પુચ્છન્તો ‘‘**કિંસુ સંયોજનો**’’તિ ગાથમાહ. તત્થ **કિંસુ સંયોજનો**તિ કિંસંયોજનો. **વિચારણ**ન્તિ વિચારણકારણં. **કિસ્સસ્સ વિપ્પહાનેના**તિ કિંનામકસ્સ અસ્સ ધમ્મસ્સ વિપ્પહાનેન.

૭૮. અથસ્સ ભગવા તમત્થં બ્યાકરોન્તો ‘‘**નન્દિસંયોજનો**’’તિ ગાથમાહ. તત્થ **વિતક્કસ્સા**તિ કામવિતક્કાદિકો વિતક્કો અસ્સ.

૭૯. ઇદાનિ તસ્સ નિબ્બાનસ્સ મગ્ગં પુચ્છન્તો ‘‘**કથં સતસ્સા**’’તિ ગાથમાહ. તત્થ **વિઞ્ઞાણ**ન્તિ અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણં.

૮૦. અથસ્સ મગ્ગં કથેન્તો ભગવા ‘‘**અજ્ઝત્તઞ્ચા**’’તિ ગાથમાહ. તત્થ **એવં સતસ્સા**તિ એવં સતસ્સ સમ્પજાનસ્સ. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ, દેસનાપરિયોસાને ચ પુબ્બસદિસોવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

ઉદયમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. પોસાલમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૮૧. ચુદ્દસમે પોસાલસુત્તે – **યો અતીતં આદિસતી**તિ યો ભગવા અત્તનો ચ પરેસઞ્ચ ‘‘એકમ્પિ જાતિ’’ન્તિઆદિભેદં અતીતં આદિસતિ.

એકમ્પિ જાતિન્તિ એકમ્પિ પટિસન્ધિમૂલકં ચુતિપરિયોસાનં એકભવપરિયાપન્નં ખન્ધસન્તાનં. એસ નયો **દ્વેપિ જાતિયો**તિઆદીસુ. **અનેકેપિ સંવટ્ટકપ્પે**તિઆદીસુ પન પરિહાયમાનો કપ્પો સંવટ્ટકપ્પો, તદા સબ્બેસં બ્રહ્મલોકે સન્નિપતનતો. વડ્ઢમાનો કપ્પો વિવટ્ટકપ્પો, તદા બ્રહ્મલોકતો સત્તાનં વિવટ્ટનતો. તત્થ સંવટ્ટેન સંવટ્ટટ્ઠાયી ગહિતો હોતિ તંમૂલકત્તા, વિવટ્ટેન ચ વિવટ્ટટ્ઠાયી. એવઞ્હિ સતિ યાનિ તાનિ ‘‘ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, કપ્પસ્સ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ. કતમાનિ ચત્તારિ? સંવટ્ટો સંવટ્ટટ્ઠાયી વિવટ્ટો વિવટ્ટટ્ઠાયી’’તિ વુત્તાનિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૫૬), તાનિ પરિગ્ગહિતાનિ હોન્તિ. **સંવટ્ટકપ્પે વિવટ્ટકપ્પે**તિ ચ કપ્પસ્સ અદ્ધં ગહેત્વા વુત્તં. **સંવટ્ટવિવટ્ટકપ્પે**તિ સકલં કપ્પં ગહેત્વા વુત્તં. કથં અનુસ્સરતીતિ ચે? **અમુત્રાસિ**ન્તિઆદિના નયેન. તત્થ **અમુત્રાસિ**ન્તિ અમુમ્હિ સંવટ્ટકપ્પે અહં અમુમ્હિ ભવે વા યોનિયા વા ગતિયા વા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયા વા સત્તાવાસે વા સત્તનિકાયે વા આસિં. **એવંનામો**તિ તિસ્સો વા ફુસ્સો વા. **એવંગોત્તો**તિ કચ્ચાનો વા કસ્સપો વા . ઇદમસ્સ અતીતભવે અત્તનો નામગોત્તાનુસ્સરણવસેન વુત્તં. સચે પન તસ્મિં કાલે અત્તનો વણ્ણસમ્પત્તિં વા લૂખપણીતજીવિતભાવં વા

સુખદુક્ખબહુલતં વા અપ્પાયુકદીઘાયુકભાવં વા અનુસ્સરિતુકામો, તમ્પિ અનુસ્સરતિયેવ. તેનાહ – ''**એવંવણ્ણો એવમાયુપરિયન્તો**''તિ. તત્થ **એવંવણ્ણો**તિ ઓદાતો વા સામો વા. **એવમાહારો**તિ સાલિમંસોદનાહારો વા પવત્તફલભોજનો વા. **એવં સુખદુક્ખપટિસંવેદી**તિ અનેકપ્પકારેન કાયિકચેતસિકાનં સામિસનિરામિસાદિપ્પભેદાનં વા સુખદુક્ખાનં પટિસંવેદી. **એવમાયુપરિયન્તો**તિ એવં વસ્સસતપરમાયુપરિયન્તો વા ચતુરાસીતિ કપ્પસહસ્સપરમાયુપરિયન્તો વા.

સો તતો ચુતો અમુત્ર ઉદપાદિન્તિ સો અહં તતો ભવતો યોનિતો ગતિતો વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિતો સત્તાવાસતો સત્તનિકાયતો વા ચુતો પુન અમુકસ્મિં નામ ભવે યોનિયા ગતિયા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયા સત્તાવાસે સત્તનિકાયે વા ઉદપાદિં. **તત્રાપાસિ**ન્તિ અથ તત્રાપિ ભવે યોનિયા ગતિયા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયા સત્તાવાસે સત્તનિકાયે વા પુન અહોસિં. **એવંનામો**તિઆદિવુત્તનયમેવ.

અપિ ચ – યસ્મા **અમુત્રાસિ**ન્તિ ઇદં અનુપુબ્બેન આરોહન્તસ્સ યાવદિચ્છકં અનુસ્સરણં. **સો તતો ચુતો**તિ પટિનિવત્તન્તસ્સ પચ્ચવેક્ખણં. તસ્મા **ઇધૂપપન્નો**તિ ઇમિસ્સા ઇધૂપપત્તિયા અનન્તરમેવસ્સ ઉપપત્તિટ્ઠાનં સન્ધાય અમુત્ર ઉદપાદિન્તિ ઇદં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **તત્રાપાસિ**ન્તિ એવમાદિ પનસ્સ તત્રા ઇમિસ્સા ઉપપત્તિયા અન્તરે ઉપપત્તિટ્ઠાને નામગોત્તાદીનં અનુસ્સરણદસ્સનત્થં વુત્તં. **સો તતો ચુતો ઇધૂપપન્નો**તિ સ્વાહં તતો અનન્તરૂપપત્તિટ્ઠાનતો ચુતો ઇધ અસુકસ્મિં નામ ખત્તિયકુલે વા બ્રાહ્મણકુલે વા નિબ્બત્તો.

ઇતિતિ એવં. **સાકારં સઉદ્દેસ**ન્તિ નામગોત્તવસેન સઉદ્દેસં, વણ્ણાદિવસેન સાકારં. નામગોત્તેન હિ સત્તો ''તિસ્સો કસ્સપો''તિ ઉદ્દિસિયતિ, વણ્ણાદીહિ ''ઓદાતો સામો''તિ નાનત્તતો પઞ્ઞાયતિ. તસ્મા નામગોત્તં ઉદ્દેસો, ઇતરે આકારાતિ. **પુબ્બેનિવાસ**ન્તિ પુબ્બે અતીતજાતીસુ નિવુટ્ઠક્ખન્ધા પુબ્બેનિવાસો. નિવુટ્ઠાતિ અજ્ઝાવુટ્ઠા અનુભૂતા અત્તનો સન્તાને ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધા, નિવુટ્ઠધમ્મા વા. નિવુટ્ઠાતિ ગોચરનિવાસેન નિવુટ્ઠા, અત્તનો વિઞ્ઞાણેન વિઞ્ઞાતા પરિચ્છિન્ના, પરવિઞ્ઞાણેન વિઞ્ઞાતાપિ વા છિન્નવટુમકાનુસ્સરણાદીસુ. તે બુદ્ધાનંયેવ લબ્ભન્તિ. તં પુબ્બેનિવાસં આદિસતિ કથેતિ. **પરેસં અતીત**ન્તિ અઞ્ઞેસં પરપુગ્ગલાનં પુબ્બેનિવાસં એકમ્પિ જાતિન્તિઆદિના નયેન આદિસતિ.

મહાપદાનિયસુત્તન્તન્તિ મહાપુરિસાનં અપદાનનિયુત્તં મહાપદાનસુત્તં (દી॰ નિ॰ ૨.૧ આદયો). **મહાસુદસ્સનિયસુત્તન્ત**ન્તિ મહાસુદસ્સનસ્સ સમ્પત્તિયુત્તં મહાસુદસ્સનસુત્તં (દી॰ નિ॰ ૨.૨૪૧ આદયો). **મહાગોવિન્દિયસુત્તન્ત**ન્તિ મહાગોવિન્દબ્રાહ્મણસ્સ અપદાનનિયુત્તં મહાગોવિન્દસુત્તં (દી॰ નિ॰ ૨.૨૯૩ આદયો). **માઘદેવિયસુત્તન્ત**ન્તિ મઘદેવરઞ્ઞો અપદાનનિયુત્તં મઘદેવસુત્તં (મ॰ નિ॰ ૨.૩૦૮ આદયો). **સતાનુસારિઞ્ઞાણં હોતી**તિ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિસમ્પયુત્તઞાણં હોતિ.

યાવતકં આકઙ્ખતીતિ યત્તકં ઞાતું ઇચ્છતિ, તત્તકં જાનિસ્સામીતિ ઞાણં પેસેતિ. અથસ્સ દુબ્બલપત્તપુટે પક્ખન્દનારાધો વિય અપ્પટિહતં અનિવારિતં ઞાણં ગચ્છતિ. તેન યાવતકં આકઙ્ખતિ, તાવતકં અનુસ્સરતિ. **બોધિજ**ન્તિ બોધિયા મૂલે જાતં. **ઞાણં ઉપ્પજ્જતી**તિ ચતુમગ્ગઞાણં ઉપ્પજ્જતિ. **અયમન્તિમા જાતી**તિ તેન ઞાણેન જાતિમૂલસ્સ પહીનત્તા પુન ''અયમન્તિમા જાતિ, નત્થિદાનિ પુનબ્ભવો''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૧) અપરમ્પિ ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ. **ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તઞાણ**ન્તિ એત્થ ઉપરિ ''સત્તાન''ન્તિ પદં ઇધેવ આહરિત્વા સત્તાનં ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તઞાણન્તિ યોજેતબ્બં. પરાનિ ચ અપરાનિ ચ ''પરાપરાની''તિ વત્તબ્બે સન્ધિવસેન **રો**-કારં

કત્વા ‘‘પરોપરાની’’તિ વુચ્ચતિ. પરોપરાનં ભાવો પરોપરિયં, પરોપરિયમેવ પરોપરિયત્તં, વેનેય્યસત્તાનં સદ્ધાદીનં પઞ્ચન્નં ઇન્દ્રિયાનં પરોપરિયત્તં ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તં, ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તસ્સ ઞાણં ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તઞાણં, ઇન્દ્રિયાનં ઉત્તમાનુત્તમભાવઞાણન્તિ અત્થો. ‘‘ઇન્દ્રિયવરોવરિયત્તઞાણ’’ન્તિપિ પાઠો, વરાનિ ચ અવરાનિ ચ વરોવરિયાનિ, વરોવરિયાનં ભાવો વરોવરિયત્તન્તિ યોજેતબ્બં. **અવરિયાની**તિ ચ ઉત્તમાનીતિ અત્થો. અથ વા – પરાનિ ચ ઓપરાનિ ચ પરોપરાનિ, તેસં ભાવો પરોપરિયત્તન્તિ યોજેતબ્બં. **ઓપરાની**તિ ચ ઓરાનીતિ વુત્તં હોતિ, લામકાનીતિ અત્થો ‘‘પરોપરાયસ્સ સમેચ્ચ ધમ્મા’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૫; સુ॰ નિ॰ ૪૭૯) વિય. ‘‘ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તે ઞાણ’’ન્તિ ભુમ્મવચનેનપિ પાઠો (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૬૮).

તથાગતસ્સાતિ યથા વિપસ્સિઆદયો પુબ્બકા ઇસયો આગતા, તથા આગતસ્સ. યથા ચ તે ગતા, તથા ગતસ્સ. **તથાગતબલ**ન્તિ અઞ્ઞેહિ અસાધારણં તથાગતસ્સેવ બલં. યથા વા પુબ્બબુદ્ધાનં બલં પુઞ્ઞુસ્સયસમ્પત્તિયા આગતં, તથા આગતબલન્તિપિ અત્થો. તત્થ દુવિધં તથાગતસ્સ બલં કાયબલઞ્ચ ઞાણબલઞ્ચ. તેસુ કાયબલં હત્થિકુલાનુસારેન વેદિતબ્બં. વુત્તઞ્હેતં પોરાણેહિ –

> ‘‘કાળાવકઞ્ચ ગઙ્ગેય્યં, પણ્ડરં તમ્બપિઙ્ગલં;
> ગન્ધમઙ્ગલહેમઞ્ચ, ઉપોસથછદ્દન્તિમે દસા’’તિ. (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૪૮; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૨૨; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૧૦.૨૧; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૭૬૦; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૭૫; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૪૪);

યદેતં પકતિહત્થિઞ્ઞણનાય હત્થીનં કોટિસહસ્સસ્સ, પુરિસગણનાય દસન્નં પુરિસકોટિસહસ્સાનં બલં હોતિ, ઇદં તાવ તથાગતસ્સ કાયબલં. ઞાણબલં પન મહાસીહનાદે (મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૬ આદયો) આગતં દસબલઞાણં ચતુવેસારજ્જઞાણં અટ્ઠસુ પરિસાસુ અકમ્પનઞાણં ચતુયોનિપરિચ્છેદકઞાણં પઞ્ચગતિપરિચ્છેદકઞાણં સંયુત્તકે (સં॰ નિ॰ ૨.૩૩-૩૪) આગતાનિ તેસત્તતિ ઞાણાનિ સત્તસત્તતિ ઞાણાનીતિ એવં અઞ્ઞાનિપિ અનેકાનિ ઞાણસહસ્સાનિ, એતં ઞાણબલં નામ. ઇધાપિ ઞાણબલમેવ અધિપ્પેતં, ઞાણઞ્હિ અકમ્પિયટ્ઠેન ઉપથમ્ભકટ્ઠેન ચ બલન્તિ (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૪૪) વુત્તં.

સત્તાનં આસયાનુસયે ઞાણન્તિ એત્થ રૂપાદીસુ ખન્ધેસુ છન્દરાગેન સત્તા વિસત્તાતિ સત્તા. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

> ‘‘રૂપે ખો, રાધ, યો છન્દો યો રાગો યા નન્દી યા તણ્હા, તત્ર સત્તો તત્ર વિસત્તો, તસ્મા ‘સત્તો’તિ વુચ્ચતિ . વેદનાય... સઞ્ઞાય... સઙ્ખારેસુ... વિઞ્ઞાણે યો છન્દો યો રાગો યા નન્દી યા તણ્હા, તત્ર સત્તો તત્ર વિસત્તો, તસ્મા ‘સત્તો’તિ વુચ્ચતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૧૬૧; મહાનિ॰ ૭).

અક્ખરચિન્તકા પન અત્થં અવિચારેત્વા ‘‘નામમત્તમેત’’ન્તિ ઇચ્છન્તિ. યેપિ અત્થં વિચારેન્તિ, તે સત્વયોગેન સત્તાતિ ઇચ્છન્તિ. તેસં સત્તાનં આસયન્તિ નિસ્સયન્તિ એત્થાતિ આસયો , મિચ્છાદિટ્ઠિયા સમ્માદિટ્ઠિયા વા કામાદીહિ નેક્ખમ્માદીહિ વા પરિભાવિતસ્સ ચિત્તસન્તાનસ્સેતં અધિવચનં. સત્તસન્તાને અનુસેન્તિ અનુપવત્તન્તીતિ અનુસયા, થામગતાનં કામરાગાદીનં એતં અધિવચનં. આસયો ચ અનુસયો ચ આસયાનુસયો. જાતિગ્ગહણેન ચ દ્વન્દસમાસવસેન ચ એકવચનં વેદિતબ્બં. યસ્મા ચરિતાધિમુત્તિયો આસયાનુસયસઙ્ગહિતા, તસ્મા ઉદ્દેસે ચરિતાધિમુત્તીસુ ઞાણાનિ આસયાનુસયઞાણેનેવ સઙ્ગહેત્વા ‘‘આસયાનુસયે ઞાણ’’ન્તિ વુત્તં.

યમકપાટિહીરે ઞાણન્તિ એત્થ અગ્ગિક્ખન્ધઉદકધારાદીનં અપુબ્બં અચરિમં સકિંયેવ પવત્તિતો યમકં, અસ્સદ્ધિયાદીનં પટિપક્ખધમ્માનં હરણતો પાટિહીરં, યમકઞ્ચ તં પાટિહીરઞ્ચાતિ યમકપાટિહીરં.

મહાકરુણાસમાપત્તિયા ઞાણન્તિ એત્થ પરદુક્ખે સતિ સાધૂનં હદયકમ્પનં કરોતીતિ કરુણા, કિનાતિ વા પરદુક્ખં હિંસતિ વિનાસેતીતિ કરુણા, કિરીયતિ વા દુક્ખિતેસુ ફરણવસેન પસારીયતીતિ કરુણા, ફરણકમ્મવસેન કમ્મગુણવસેન ચ મહતી કરુણા મહાકરુણા, સમાપજ્જન્તિ એતં મહાકારુણિકાતિ સમાપત્તિ, મહાકરુણા ચ સા સમાપત્તિ ચાતિ મહાકરુણાસમાપત્તિ, તસ્સં મહાકરુણાસમાપત્તિયં. તં સમ્પયુત્તં વા ઞાણં.

સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં અનાવરણઞાણન્તિ એત્થ પઞ્ચનેય્યપથપ્પભેદં સબ્બં અઞ્ઞાસીતિ સબ્બઞ્ઞૂ, સબ્બઞ્ઞુસ્સ ભાવો સબ્બઞ્ઞુતા, સબ્બઞ્ઞુતા એવ ઞાણં સબ્બઞ્ઞુતાઞાણન્તિ વત્તબ્બે સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણન્તિ વુત્તં. સઙ્ખતાસઙ્ખતાદિભેદા સબ્બધમ્મા હિ સઙ્ખારો વિકારો લક્ખણં નિબ્બાનં પઞ્ઞત્તીતિ પઞ્ચેવ નેય્યપથા હોન્તિ. આવજ્જનપટિબદ્ધત્તા એવ હિ નત્થિ તસ્સ આવરણન્તિ તદેવ **અનાવરણઞાણન્તિ** વુચ્ચતિ (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૬૮).

સબ્બત્થ અસઙ્ગમપ્પટિહતમનાવરણઞાણન્તિ એત્થ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નેસુ અસઙ્ગં સઙ્ગવિરહિતં અપ્પટિહતં પટિપક્ખવિરહિતં હુત્વા પવત્તં આવરણવિરહિતં ઞાણં.

અનાગતમ્પિ આદિસતીતિ –

''ઇમસ્મિં ભદ્દકે કપ્પે, તયો આસિંસુ નાયકા;
અહમેતરહિ સમ્બુદ્ધો, મેત્તેય્યો ચાપિ હેસ્સતી''તિ. ચ –

''અસીતિવસ્સસહસ્સાયુકેસુ , ભિક્ખવે, મનુસ્સેસુ મેત્તેય્યો નામ ભગવા લોકે ઉપ્પજ્જિસ્સતિ અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો વિજ્જાચરણસમ્પન્નો''તિ ચ (દી॰ નિ॰ ૩.૧૦૭) –

''અથ ખો, ભિક્ખવે, સઙ્ખો નામ રાજા યો સો યૂપો રઞ્ઞા મહાપનાદેન કારાપિતો, તં યૂપં ઉસ્સાપેત્વા અજ્ઝાવસિત્વા તં દત્વા વિસ્સજ્જિત્વા સમણબ્રાહ્મણકપણદ્ધિકવણિબ્બકયાચકાનં દાનં દત્વા મેત્તેય્યસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સન્તિકે કેસમસ્સું ઓહારેત્વા કાસાયાનિ વત્થાનિ અચ્છાદેત્વા અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજિસ્સતી''તિ ચ (દી॰ નિ॰ ૩.૧૦૮) –

''અનાગતે અટ્ઠિસ્સરો નામ પચ્ચેકસમ્બુદ્ધો ભવિસ્સતી''તિ (મિ॰ પ॰ ૪.૧.૩) ચ, ''સુમનિસ્સરો નામ પચ્ચેકસમ્બુદ્ધો ભવિસ્સતી''તિ ચ –

આદિના નયેન દેવદત્તાદીનં અનાગતં આચિક્ખતિ. **પચ્ચુપ્પન્નમ્પિ આદિસતી**તિ ઇદં પાકટમેવ.

૮૨. **વિભૂતરૂપસઞ્ઞિસ્સા**તિ સમતિક્કન્તરૂપસઞ્ઞિસ્સ. **સબ્બકાયપ્પહાયિનો**તિ તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનવસેન સબ્બરૂપકાયપહાયિનો, પહીનરૂપભવપટિસન્ધિકસ્સાતિ અધિપ્પાયો. **નત્થિ કિઞ્ચીતિ પસ્સતો**તિ વિઞ્ઞાણાભાવદસ્સનેન ''નત્થિ કિઞ્ચી''તિ પસ્સતો, આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનલાભિનોતિ વુત્તં હોતિ. **ઞાણં**

સક્કાનુપુચ્છામીતિ સક્કાતિ ભગવન્તં આલપન્તો આહ. તસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઞાણં પુચ્છામિ, કીદિસં ઇચ્છિતબ્બન્તિ. **કથં નેય્યા**તિ કથઞ્ચ સો નેતબ્બો, કથમસ્સ ઉત્તરિઞાણં ઉપ્પાદેતબ્બન્તિ.

કતમા રૂપસઞ્ઞાતિ એત્થ **રૂપસઞ્ઞા**તિ સઞ્ઞાસીસેન વુત્તરૂપાવચરજ્ઝાનઞ્ચેવ તદારમ્મણઞ્ચ. રૂપાવચરજ્ઝાનમ્પિ હિ રૂપન્તિ વુચ્ચતિ ''રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૨૪૮; પટિ॰ મ॰ ૧.૨૦૯). તસ્સ આરમ્મણમ્પિ ''બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાની''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૨૨૩). તસ્મા ઇધ રૂપે સઞ્ઞા રૂપસઞ્ઞાતિ એવં સઞ્ઞાસીસેન રૂપાવચરજ્ઝાનસ્સેતં અધિવચનં. રૂપં સઞ્ઞા અસ્સાતિ રૂપસઞ્ઞા, રૂપમસ્સ નામન્તિ વુત્તં હોતિ. એવં પથવીકસિણાદિભેદસ્સ તદારમ્મણસ્સ ચેતં અધિવચનન્તિ વેદિતબ્બં. ઇધ પન કુસલવિપાકકિરિયવસેન પઞ્ચદસજ્ઝાનસઙ્ખાતા રૂપસઞ્ઞા એવ અધિપ્પેતા . **રૂપાવચરસમાપત્તિં સમાપન્નસ્સ વા**તિ રૂપાવચરકુસલજ્ઝાનસમાપત્તિં સમાપન્નસ્સ. **ઉપપન્નસ્સ વા**તિ વિપાકજ્ઝાનવસેન તસ્મિં ભવે ઉપપન્નસ્સ. **દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારિસ્સ વા**તિ ઇમસ્મિંયેવ અત્તભાવે કિરિયાઝાનં સમાપજ્જિત્વા સુખં ઉપ્પાદેત્વા વિહરન્તસ્સ. **અરૂપસમાપત્તિયો**તિ આકાસાનઞ્ચાયતનાદીનિ. **પટિલદ્ધસ્સા**તિ ઉપ્પાદેત્વા ઠિતસ્સ. **રૂપસઞ્ઞા વિભૂતા હોન્તી**તિ રૂપસઞ્ઞા અપગતા હોન્તિ. **વિગતા**તિ વિનાસિતા. ''અભાવિતા''તિપિ પાઠો, સુન્દરો.

તદઙ્ગસમતિક્કમાતિ તદઙ્ગપ્પહાનવસેન અતિક્કમેન. **વિક્ખમ્ભનપ્પહાનેન પહીનો**તિ અરૂપજ્ઝાનપટિલાભેન વિક્ખમ્ભનેન પહીનો. **તસ્સ રૂપકાયો**તિ તસ્સ અરૂપસમાપત્તિપટિલાભિનો અરૂપપુગ્ગલસ્સ રૂપાવચરકાયો.

આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનન્તિ એત્થ નાસ્સ કિઞ્ચનન્તિ અકિઞ્ચનં, અન્તમસો ભઙ્ગમત્તમ્પિ અસ્સ અવસિટ્ઠં નત્થીતિ વુત્તં હોતિ. અકિઞ્ચનસ્સ ભાવો આકિઞ્ચઞ્ઞં, આકાસાનઞ્ચાયતનવિઞ્ઞાણાપગમસ્સેતં અધિવચનં, તં આકિઞ્ચઞ્ઞં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન ઇમિસ્સા સઞ્ઞાય આયતનન્તિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં, આકાસે પવત્તિતવિઞ્ઞાણાપગમારમ્મણસ્સ ઝાનસ્સેતં અધિવચનં. **વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસમાપત્તિં સતો સમાપજ્જિત્વા**તિ તં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં સતોકારી હુત્વા સમાપજ્જિત્વા. **તતો વુટ્ઠહિત્વા**તિ સતોકારી હુત્વા તાય સમાપત્તિયા વુટ્ઠાય. **તઞ્ઞેવ વિઞ્ઞાણ**ન્તિ તં આકાસે પવત્તિતં મહગ્ગતવિઞ્ઞાણં. **અભાવેતી**તિ વિનાસેતિ. **વિભાવેતી**તિ વિવિધા નાસેતિ. **અન્તરધાપેતી**તિ અદસ્સનં ગમેતિ.

કથં સો નેતબ્બોતિ સો પુગ્ગલો કેનપ્પકારેન જાનિતબ્બો. **વિનેતબ્બો**તિ નાનાવિધેન જાનિતબ્બો. **અનુનેતબ્બો**તિ પુનપ્પુનં ચિત્તેન કથં ગમયિતબ્બો.

ઉપ્પચસ્સ ભગવા તાદિસે પુગ્ગલે અત્તનો અપ્પટિહતઞાણતં પકાસેત્વા તં ઞાણં બ્યાકાતું ગાથમાહ. તત્થ **વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો સબ્બા, અભિજાનં તથાગતો**તિ અભિસઙ્ખારવસેન ચતસ્સો પટિસન્ધિવસેન સત્તાતિ એવં સબ્બા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો અભિજાનન્તો તથાગતો. **તિટ્ઠન્તમેનં જાનાતી**તિ કમ્માભિસઙ્ખારવસેન તિટ્ઠમેતં પુગ્ગલં જાનાતિ – ''આયતિં અયં એવંગતિકો ભવિસ્સતી''તિ. **ધિમુત્ત**ન્તિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનાદીસુ અધિમુત્તં. **તપ્પરાયણ**ન્તિ તમ્મયં.

વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયોતિ પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ ઠાનાનિ સવિઞ્ઞાણકા ખન્ધા એવ. તત્થ **સેય્યથાપી**તિ નિદસ્સનત્થે નિપાતો યથા મનુસ્સાતિ અત્થો. અપરિમાણેસુપિ હિ ચક્કવાળેસુ અપરિમાણાનં મનુસ્સાનં વણ્ણસણ્ઠાનાદિવસેન દ્વેપિ એકસદિસા નત્થિ. યેપિ હિ કત્થચિ યમકભાતરો વણ્ણેન વા સણ્ઠાનેન વા સદિસા હોન્તિ. તેપિ આલોકિતવિલોકિતાદીહિ વિસદિસાવ હોન્તિ. તસ્મા ''**નાનત્તકાયા**''તિ વુત્તા. પટિસન્ધિસઞ્ઞા પન નેસં તિહેતુકાપિ દુહેતુકાપિ અહેતુકાપિ હોતિ. તસ્મા ''**નાનત્તસઞ્ઞિનો**''તિ વુત્તા. **એકચ્ચે ચ દેવા**તિ છ કામાવચરદેવા. તેસુ હિ

કેસઞ્ચિ કાયો નીલો હોતિ, કેસઞ્ચિ પીતકાદિવણ્ણો. સઞ્ઞા પન નેસં તિહેતુકાપિ દુહેતુકાપિ હોતિ, અહેતુકા ન હોતિ. **એકચ્ચે ચ વિનિપાતિકા**તિ ચતુઅપાયવિનિમુત્તા પુનબ્બસુમાતા યક્ખિની પિયઙ્કરમાતા ફુસ્સમિત્તા ધમ્મગુત્તાતિ એવમાદયો અઞ્ઞે ચ વેમાનિકા પેતા. એતેસઞ્હિ ઓદાતકાળમઙ્ગુરચ્છવિસામવણ્ણાદિવસેન ચેવ કિસથૂલરસ્સદીઘવસેન ચ કાયો નાના હોતિ, મનુસ્સાનં વિય તિહેતુકદુહેતુકાહેતુકવસેન સઞ્ઞાપિ. તે પન દેવા વિય ન મહેસક્ખા, કપણમનુસ્સા વિય અપ્પેસક્ખા દુલ્લભઘાસચ્છાદના દુક્ખપીળિતા વિહરન્તિ. એકચ્ચે કાળપક્ખે દુક્ખિતા જુણ્હપક્ખે સુખિતા હોન્તિ, તસ્મા સુખસમુસ્સયતો વિનિપતિતત્તા **વિનિપાતિકા**તિ વુત્તા. યે પનેત્થ તિહેતુકા, તેસં ધમ્માભિસમયોપિ હોતિ પિયઙ્કરમાતાદીનં વિય.

બ્રહ્મકાયિકાતિ બ્રહ્મપારિસજ્જબ્રહ્મપુરોહિતમહાબ્રહ્માનો. **પઠમાભિનિબ્બત્તા**તિ તે સબ્બેપિ પઠમજ્ઝાનેન નિબ્બત્તા. બ્રહ્મપારિસજ્જા પન પરિત્તેન, બ્રહ્મપુરોહિતા મજ્ઝિમેન, કાયોવ નેસં વિપ્ફારિકતરો હોતિ. મહાબ્રહ્માનો પણીતેન, કાયો પન નેસં અતિવિપ્ફારિકતરો હોતિ. ઇતિ તે કાયસ્સ નાનત્તા, પઠમજ્ઝાનવસેન સઞ્ઞાય એકત્તા **નાનત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનો**તિ વુત્તા. યથા ચ તે, એવં ચતૂસુ અપાયેસુ સત્તા. નિરયેસુ હિ કેસઞ્ચિ ગાવુતં, કેસઞ્ચિ અડ્ઢયોજનં, કેસઞ્ચિ તિગાવુતં અત્તભાવો હોતિ, દેવદત્તસ્સ પન યોજનસતિકો જાતો. તિરચ્છાનેસુપિ કેચિ ખુદ્દકા હોન્તિ, કેચિ મહન્તા. પેત્તિવિસયેસુપિ કેચિ સટ્ઠિહત્થા, કેચિ અસીતિહત્થા હોન્તિ, કેચિ સુવણ્ણા, કેચિ દુબ્બણ્ણા. તથા કાલકઞ્ચિકા અસુરા. અપિ ચેત્થ દીઘપિટ્ઠિકપેતા નામ સટ્ઠિયોજનિકાપિ હોન્તિ. સઞ્ઞા પન સબ્બેસમ્પિ અકુસલવિપાકાહેતુકાવ હોતિ. ઇતિ આપાયિકાપિ **નાનત્તકાયા એકત્તસઞ્ઞિનો**તિ સઙ્ખં ગચ્છન્તિ.

આભસ્સરાતિ દણ્ડઉક્કાય અચ્ચિ વિય એતેસં સરીરતો આભા છિજ્જિત્વા છિજ્જિત્વા પતન્તી વિય સરતિ વિસરતીતિ આભસ્સરા. તેસુ પઞ્ચકનયે દુતિયતતિયજ્ઝાનદ્વયં પરિત્તં ભાવેત્વા ઉપપન્ના **પરિત્તાભા** નામ હોન્તિ. મજ્ઝિમં ભાવેત્વા ઉપપન્ના **અપ્પમાણાભા** નામ હોન્તિ. પણીતં ભાવેત્વા ઉપપન્ના આભસ્સરા નામ હોન્તિ. ઇધ પન ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદવસેન સબ્બે ગહિતા. સબ્બેસઞ્હિ તેસં કાયો એકવિપ્ફારોવ હોતિ, સઞ્ઞા પન અવિતક્કવિચારમત્તા ચ અવિતક્કઅવિચારા ચાતિ નાના.

સુભકિણ્હાતિ સુભેન વોકિણ્ણા, સુભેન સરીરપ્પભાવણ્ણેન એકગ્ઘનાતિ અત્થો. એતેસઞ્હિ ન આભસ્સરાનં વિય છિજ્જિત્વા છિજ્જિત્વા પભા ગચ્છતીતિ. ચતુક્કનયે તતિયસ્સ પઞ્ચકનયે ચતુક્કસ્સ પરિત્તમજ્ઝિમપણીતસ્સ ઝાનસ્સ વસેન પરિત્તસુભઅપ્પમાણસુભસુભકિણ્હા નામ હુત્વા નિબ્બત્તન્તિ. ઇતિ સબ્બેપિ તે **એકત્તકાયા** ચેવ ચતુત્થજ્ઝાનસઞ્ઞાય **એકત્તસઞ્ઞિનો** ચાતિ વેદિતબ્બા. **વેહપ્ફલા**પિ ચતુત્થવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિમેવ ભજન્તિ. **અસઞ્ઞસત્તા** વિઞ્ઞાણાભાવા એત્થ સઙ્ગહં ન ગચ્છન્તિ, સત્તાવાસેસુ ગચ્છન્તિ.

સુદ્ધાવાસા વિવટ્ટપક્ખે ઠિતા, ન સબ્બકાલિકા, કપ્પસતસહસ્સમ્પિ અસઙ્ખ્યેય્યમ્પિ બુદ્ધસુઞ્ઞે લોકે ન ઉપ્પજ્જન્તિ. સોળસકપ્પસહસ્સબ્ભન્તરે બુદ્ધેસુ ઉપ્પન્નેસુયેવ ઉપ્પજ્જન્તિ. ધમ્મચક્કપવત્તિસ્સ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૮૧; મહાવ॰ ૧૩; પટિ॰ મ॰ ૨.૩૦) ભગવતો ખન્ધાવારસદિસા હોન્તિ. તસ્મા નેવ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિં, ન ચ સત્તાવાસં ભજન્તિ. મહાસીવત્થેરો પન ''ન ખો પન સો, સારિપુત્ત, આવાસો સુલભરૂપો, યો મયા અનાવુટ્ઠપુબ્બો ઇમિના દીઘેન અદ્ધુના અઞ્ઞત્ર સુદ્ધાવાસેહિ દેવેહીતિ ઇમિના સુત્તેન (મ॰ નિ॰ ૧.૧૬૦) સુદ્ધાવાસાપિ ચતુત્થવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિં ચતુત્થસત્તાવાસઞ્ચ ભજન્તી''તિ વદતિ, તં અપ્પટિબાહિતત્તા સુત્તસ્સ અનુઞ્ઞાતં (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૭.૪૪-૪૫; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨૧).

સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમાતિ એત્થ **સબ્બસો**તિ સબ્બાકારેન, સબ્બાસં વા અનવસેસાનન્તિ અત્થો. **રૂપસઞ્ઞાન**ન્તિ સઞ્ઞાસીસેન વુત્તરૂપાવચરજ્ઝાનાનઞ્ચેવ તદારમ્મણાનઞ્ચ. રૂપાવચરજ્ઝાનમ્પિ હિ રૂપન્તિ વુચ્ચતિ ''રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૨૪૮; પટિ॰ મ॰ ૧.૨૦૯), તસ્સ આરમ્મણમ્પિ ''બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાની''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૨૨૩). તસ્મા ઇધ ''રૂપે સઞ્ઞા રૂપસઞ્ઞા''તિ એવં સઞ્ઞાસીસેન વુત્તરૂપાવચરજ્ઝાનસ્સેતં અધિવચનં. રૂપં સઞ્ઞા અસ્સાતિ રૂપસઞ્ઞા, રૂપમસ્સ નામન્તિ વુત્તં હોતિ. એવં પથવીકસિણાદિભેદસ્સ તદારમ્મણસ્સ ચેતં અધિવચનન્તિ વેદિતબ્બં.

સમતિક્કમાતિ વિરાગા નિરોધા ચ. કિં વુત્તં હોતિ? એતાસં કુસલવિપાકકિરિયવસેન પઞ્ચદસન્નં ઝાનસઙ્ખાતાનં રૂપસઞ્ઞાનં એતેસઞ્ચ પથવીકસિણાદિવસેન અટ્ઠન્નં આરમ્મણસઙ્ખાતાનં રૂપસઞ્ઞાનં સબ્બાકારેન અનવસેસાનં વા વિરાગા ચ નિરોધા ચ વિરાગહેતુ ચેવ નિરોધહેતુ ચ આકાસાનઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. ન હિ સક્કા સબ્બસો અનતિક્કન્તરૂપસઞ્ઞેન એતં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિતુન્તિ. તત્થ યસ્મા આરમ્મણે અવિરત્તસ્સ સઞ્ઞાસમતિક્કમો ન હોતિ, સમતિક્કન્તાસુ ચ સઞ્ઞાસુ આરમ્મણં સમતિક્કન્તમેવ હોતિ. તસ્મા આરમ્મણસમતિક્કમં અવત્વા –

> ''તત્થ કતમા રૂપસઞ્ઞા? રૂપાવચરસમાપત્તિં સમાપન્નસ્સ વા ઉપપન્નસ્સ વા દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારિસ્સ વા સઞ્ઞા સઞ્જાનના સઞ્જાનિતત્તં, ઇમા વુચ્ચન્તિ રૂપસઞ્ઞાયો. ઇમા રૂપસઞ્ઞાયો અતિક્કન્તો હોતિ વીતિક્કન્તો સમતિક્કન્તો, તેન વુચ્ચતિ સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા''તિ –

એવં **વિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૬૦૨) સઞ્ઞાનંયેવ સમતિક્કમો વુત્તો. યસ્મા પન આરમ્મણસમતિક્કમેન પત્તબ્બા એતા સમાપત્તિયો, ન એકસ્મિંયેવ આરમ્મણે પઠમજ્ઝાનાદીનિ વિય, તસ્મા અયં આરમ્મણસમતિક્કમવસેનાપિ અત્થવણ્ણના કતાતિ વેદિતબ્બા.

પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમાતિ ચક્ખાદીનં વત્થૂનં રૂપાદીનં આરમ્મણાનઞ્ચ પટિઘાતેન ઉપ્પન્ના સઞ્ઞા પટિઘસઞ્ઞા, રૂપસઞ્ઞાદીનં એતં અધિવચનં. યથાહ – ''તત્થ કતમા પટિઘસઞ્ઞા? રૂપસઞ્ઞા સદ્દસઞ્ઞા ગન્ધસઞ્ઞા રસસઞ્ઞા ફોટ્ઠબ્બસઞ્ઞા, ઇમા વુચ્ચન્તિ પટિઘસઞ્ઞાયો''તિ (વિભ॰ ૬૦૩). તાસં કુસલવિપાકાનં પઞ્ચન્નં અકુસલવિપાકાનં પઞ્ચન્નન્તિ સબ્બસો દસન્નં પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમા પહાના અસમુપ્પાદા, અપ્પવત્તિં કત્વાતિ વુત્તં હોતિ.

કામઞ્ચેતા પઠમજ્ઝાનાદીનિ સમાપન્નસ્સાપિ ન સન્તિ, ન હિ તસ્મિં સમયે પઞ્ચદ્વારવસેન ચિત્તં પવત્તતિ, એવં સન્તેપિ અઞ્ઞત્થ પહીનાનં સુખદુક્ખાનં ચતુત્થજ્ઝાને વિય સક્કાયદિટ્ઠાદીનં તતિયમગ્ગે વિય ચ ઇમસ્મિંયેવ ઝાને ઉસ્સાહજનનત્થં ઇમસ્સ ઝાનસ્સ પસંસાવસેન એતાસં એત્થ વચનં વેદિતબ્બં. અથ વા – કિઞ્ચાપિ તા રૂપાવચરં સમાપન્નસ્સ ન સન્તિ, અથ ખો ન પહીનત્તા ન સન્તિ, ન હિ રૂપવિરાગાય રૂપાવચરભાવના સંવત્તતિ, રૂપાયત્તા ચ એતાસં પવત્તિ, અયં પન ભાવના રૂપવિરાગાય સંવત્તતિ . તસ્મા તા એત્થ ''પહીના''તિ વત્તું વટ્ટતિ. ન કેવલઞ્ચ વત્તું, એકંસેનેવ એવં ધારેતુમ્પિ વટ્ટતિ. તાસઞ્હિ ઇતો પુબ્બે અપ્પહીનત્તાયેવ ''પઠમજ્ઝાનં સમાપન્નસ્સ સદ્દો કણ્ટકો''તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૭૨) વુત્તો ભગવતા. ઇધ ચ પહીનત્તાયેવ અરૂપસમાપત્તીનં આનેઞ્જતા સન્તવિમોક્ખતા ચ વુત્તા – ''આળારો ચ કાલામો અરૂપં સમાપન્નો પઞ્ચમત્તાનિ સકટસતાનિ નિસ્સાય નિસ્સાય અતિક્કન્તાનિ નેવ અદ્દસ, ન પન સદ્દં અસ્સોસી''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૯૨).

નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારાતિ નાનત્તે ગોચરે પવત્તાનં સઞ્ઞાનં, નાનત્તાનં વા સઞ્ઞાનં. યસ્મા હિ એતા –

> ‘‘તત્થ કતમા નાનત્તસઞ્ઞા? અસમાપન્નસ્સ મનોધાતુસમઙ્ગિસ્સ વા મનોવિઞ્ઞાણધાતુસમઙ્ગિસ્સ વા સઞ્ઞા સઞ્જાનના સઞ્જાનિતત્તં, ઇમા વુચ્ચન્તિ નાનત્તસઞ્ઞાયો’’તિ (વિભ॰ ૬૦૪) –

એવં **વિભઙ્ગે** વિભજિત્વા વુત્તાવ ઇધ અધિપ્પેતા અસમાપન્નસ્સ મનોધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતુસઙ્ગહિતા સઞ્ઞા રૂપસદ્દાદિભેદે નાનત્તે નાનાસભાવે ગોચરે પવત્તન્તિ. યસ્મા ચેતા અટ્ઠ કામાવચરકુસલસઞ્ઞા દ્વાદસ અકુસલસઞ્ઞા એકાદસ કામાવચરકુસલવિપાકસઞ્ઞા દ્વે અકુસલવિપાકસઞ્ઞા એકાદસ કામાવચરકિરિયસઞ્ઞાતિ એવં ચતુચત્તાલીસમ્પિ સઞ્ઞા નાનત્તા નાનાસભાવા અઞ્ઞમઞ્ઞં અસદિસા, તસ્મા ‘‘નાનત્તસઞ્ઞા’’તિ વુત્તા. તાસં સબ્બસો નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા અનાવજ્જના અસમન્નાહારા અપચ્ચવેક્ખણા. યસ્મા તા નાવજ્જતિ ન મનસિકરોતિ ન પચ્ચવેક્ખતિ, તસ્માતિ વુત્તં હોતિ.

યસ્મા ચેત્થ પુરિમા રૂપસઞ્ઞા પટિઘસઞ્ઞા ચ ઇમિના ઝાનેન નિબ્બત્તે ભવેપિ ન વિજ્જન્તિ, પગેવ તસ્મિં ભવે ઇમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરણકાલે, તસ્મા તાસં ‘‘સમતિક્કમા અત્થઙ્ગમા’’તિ દ્વેધાપિ અભાવોયેવ વુત્તો. નાનત્તસઞ્ઞાસુ પન યસ્મા અટ્ઠ કામાવચરકુસલસઞ્ઞા નવ કિરિયસઞ્ઞા દસ અકુસલસઞ્ઞાતિ, ઇમા સત્તવીસતિ સઞ્ઞા ઇમિના ઝાનેન નિબ્બત્તે ભવે વિજ્જન્તિ, તસ્મા તાસં ‘‘અમનસિકારા’’તિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. તત્રાપિ હિ ઇમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરન્તો તાસં અમનસિકારાયેવ ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, તા પન મનસિકરોન્તો અસમાપન્નો હોતીતિ. સઙ્ખેપતો ચેત્થ ‘‘રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા’’તિ ઇમિના સબ્બરૂપાવચરધમ્માનં પહાનં વુત્તં. ‘‘પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમા નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા’’તિ ઇમિના સબ્બેસં કામાવચરચિત્તચેતસિકાનઞ્ચ પહાનં અમનસિકારો ચ વુત્તોતિ વેદિતબ્બો (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૨૧૩).

ઇતિ ભગવા પન્નરસન્નં રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમેન દસન્નં પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમેન ચતુચત્તાલીસાય નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારેનાતિ તીહિ પદેહિ આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિયા વણ્ણં કથેસિ. કિં કારણાતિ ચે? સોતૂનં ઉસ્સાહજનનત્થઞ્ચેવ પલોભનત્થઞ્ચ. સચે હિ કેચિ અપણ્ડિતા વદેય્યું – ‘‘સત્થા આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિં નિબ્બત્તેથાતિ વદતિ, કો નુ ખો એતાય નિબ્બત્તિતાય અત્થો, કો આનિસંસો’’તિ. ‘‘તે એવં વત્તું મા લભન્તૂ’’તિ ઇમેહિ આકારેહિ સમાપત્તિયા વણ્ણં કથેસિ. તઞ્હિ નેસં સુત્વા એવં ભવિસ્સતિ – ‘‘એવં સન્તા કિર અયં સમાપત્તિ એવં પણીતા, નિબ્બત્તેસ્સામ ન’’ન્તિ, અથસ્સા નિબ્બત્તનત્થાય ઉસ્સાહં કરિસ્સન્તીતિ.

પલોભનત્થઞ્ચાપિ તેસં એતિસ્સા વણ્ણં કથેસિ વિસકણ્ટકવાણિજોવિય, વિસકણ્ટકવાણિજો નામ ગુળવાણિજો વુચ્ચતિ. સો કિર ગુળફાણિતખણ્ડસક્કરાદીનિ સકટેન આદાય પચ્ચન્તગામં ગન્ત્વા ‘‘વિસકણ્ટકં ગણ્હથ, વિસકણ્ટકં ગણ્હથા’’તિ ઉગ્ઘોસેસિ. તં સુત્વા ગામિકા ‘‘વિસં નામ કક્ખળં, યો નં ખાદતિ, સો મરતિ, કણ્ટકોપિ વિજ્ઝિત્વા મારેતિ, ઉભોપેતે કક્ખળા, કો એત્થ આનિસંસો’’તિ ગેહદ્વારાનિ થકેસું, દારકે ચ પલાપેસું. તં દિસ્વા વાણિજો ‘‘અવોહારકુસલા ઇમે ગામિકા, હન્દ ને ઉપાયેન ગણ્હાપેમી’’તિ ‘‘અતિમધુરં ગણ્હથ, અતિસાદું ગણ્હથ, ગુળં ફાણિતં સક્કરં સમગ્ઘં લબ્ભતિ, કૂટમાસકકૂટકહાપણાદીહિપિ લબ્ભતી’’તિ ઉગ્ઘોસેસિ. તં સુત્વા ગામિકા હટ્ઠપહટ્ઠા નિક્ખન્તા બહુમ્પિ મૂલં દત્વા ગહેસું.

તત્થ વાણિજસ્સ ‘‘વિસકણ્ટકં ગણ્હથા’’તિ ઉગ્ઘોસનં વિય ભગવતો ‘‘આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિં નિબ્બત્તેથા’’તિ વચનં. ‘‘ઉભોપેતે કક્ખળા, કો એત્થ આનિસંસો’’તિ ગામિકાનં ચિન્તનં વિય ‘‘ભગવા

‘આકાસાનઞ્ચાયતનં નિબ્બત્તેથા’તિ આહ, કો નુ ખો એત્થ આનિસંસો, નાસ્સ ગુણં જાનામા’’તિ સોતૂનં ચિન્તનં. અથસ્સ વાણિજસ્સ ‘‘અતિમધુરં ગણ્હથા’’તિઆદિવચનં વિય ભગવતો રૂપસઞ્ઞાસમતિક્કમનાદિકં આનિસંસપ્પકાસનં. ઇદઞ્હિ સુત્વા તે બહુમ્પિ મૂલં દત્વા ગામિકા વિય ગુળં ‘‘ઇમિના આનિસંસેન પલોભિતચિત્તા મહન્તમ્પિ ઉસ્સાહં કત્વા ઇમં સમાપત્તિં નિબ્બત્તેસ્સન્તી’’તિ ઉસ્સાહજનનત્થં પલોભનત્થઞ્ચ કથેસિ.

આકાસાનઞ્ચાયતનૂપગાતિ એત્થ નાસ્સ અન્તોતિ અનન્તં, આકાસં અનન્તં આકાસાનન્તં, આકાસાનન્તં એવ આકાસાનઞ્ચં, તં આકાસાનઞ્ચં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનમસ્સ સસમ્પયુત્તધમ્મસ્સ ઝાનસ્સ દેવાનં દેવાયતનમિવાતિ આકાસાનઞ્ચાયતનં. કસિણુગ્ઘાટિમાકાસસ્સેતં અધિવચનં. તત્થ ઝાનં નિબ્બત્તેત્વા પટિસન્ધિવસેન આકાસાનઞ્ચાયતનભવં ઉપગતા આકાસાનઞ્ચાયતનૂપગા. ઇતો પરેસુ વિસેસમત્તમેવ વણ્ણયિસ્સામ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૨૬૫, ૧૪૩૬-૭).

આકાસાનઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્માતિ એત્થ તાવ પુબ્બે વુત્તનયેન આકાસાનઞ્ચં આયતનમસ્સ અધિટ્ઠાનટ્ઠેનાતિ ઝાનમ્પિ આકાસાનઞ્ચાયતનં, વુત્તનયેનેવ આરમ્મણમ્પિ. એવમેતં ઝાનઞ્ચ આરમ્મણઞ્ચાતિ ઉભયમ્પિ અપ્પવત્તિકરણેન ચ અમનસિકરણેન ચ સમતિક્કમિત્વાવ યસ્મા ઇદં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિતબ્બં, તસ્મા ઉભયમ્પેતં એકજ્ઝં કત્વા ‘‘આકાસાનઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મા’’તિ ઇદં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનૂપગાતિ એત્થ પન ‘‘અનન્ત’’ન્તિ મનસિકાતબ્બવસેન નાસ્સ અન્તોતિ અનન્તં, અનન્તમેવ આનઞ્ચં, વિઞ્ઞાણં આનઞ્ચં ‘‘વિઞ્ઞાણાનઞ્ચ’’ન્તિ અવત્વા ‘‘વિઞ્ઞાણઞ્ચ’’ન્તિ વુત્તં. અયઞ્હેત્થ રુળ્હીસદ્દો. તદેવ વિઞ્ઞાણઞ્ચં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનન્તિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં. તત્થ ઝાનં નિબ્બત્તેત્વા વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનભવં ઉપગતા વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનૂપગા.

વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્માતિ એત્થપિ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વિઞ્ઞાણઞ્ચં આયતનમસ્સ અધિટ્ઠાનટ્ઠેનાતિ ઝાનમ્પિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં, વુત્તનયેનેવ ચ આરમ્મણમ્પિ. એવમેતં ઝાનઞ્ચ આરમ્મણઞ્ચાતિ ઉભયમ્પિ અપ્પવત્તિકરણેન ચ અમનસિકરણેન ચ સમતિક્કમિત્વાવ યસ્મા ઇદં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિતબ્બં, તસ્મા ઉભયમ્પેતં એકજ્ઝં કત્વા ‘‘વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મા’’તિ ઇદં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનૂપગાતિ એત્થ પન નાસ્સ કિઞ્ચનન્તિ અકિઞ્ચનં, અન્તમસો ભઙ્ગમત્તમ્પિ અસ્સ અવસિટ્ઠં નત્થીતિ વુત્તં હોતિ. અકિઞ્ચનસ્સ ભાવો આકિઞ્ચઞ્ઞં, આકાસાનઞ્ચાયતનવિઞ્ઞાણાપગમસ્સેતં અધિવચનં. તં આકિઞ્ચઞ્ઞં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનન્તિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં. તત્થ ઝાનં નિબ્બત્તેત્વા આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનભવં ઉપગતા આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનૂપગા. **અયં સત્તમવિઞ્ઞાણટ્ઠિતી**તિ ઇમં સત્તમં પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ ઠાનં જાનાતિ . નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં યથેવ સઞ્ઞાય, એવં વિઞ્ઞાણસ્સાપિ સુખુમત્તા નેવ વિઞ્ઞાણં નાવિઞ્ઞાણં, તસ્મા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતીસુ ન વુત્તં.

અભૂતન્તિ અભૂતત્થં ‘‘રૂપં અત્તા’’તિઆદિવચનં. તં વિપલ્લાસભાવતો **અતચ્છં**. દિટ્ઠિનિસ્સયતો **અનત્થસઞ્હિતં**. અથ વા **અભૂત**ન્તિ અસન્તં અવિજ્જમાનં. અચોરસ્સેવ ‘‘ઇદં તે ચોરિકાય આભતં, ન ઇદં તુય્હં ઘરે ધન’’ન્તિઆદિવચનં. **અતચ્છ**ન્તિ અતથાકારં અઞ્ઞથા સન્તં. **અનત્થસઞ્હિત**ન્તિ ન ઇધલોકત્થં વા પરલોકત્થં વા નિસ્સિતં. **ન તં તથાગતો બ્યાકરોતી**તિ તં અનિય્યાનિકકથં તથાગતો ન કથેતિ. **ભૂતં તચ્છં અનત્થસઞ્હિત**ન્તિ રાજકથાદિતિરચ્છાનકથં. **ભૂતં તચ્છં અત્થસઞ્હિત**ન્તિ અરિયસચ્ચસન્નિસ્સિતં. **તત્ર કાલઞ્ઞૂ**

તથાગતો હોતીતિ તસ્મિં તતિયબ્યાકરણે તસ્સ પઞ્હસ્સ બ્યાકરણત્થાય તથાગતો કાલઞ્ઞૂ હોતિ. મહાજનસ્સ આદાનકાલં ગહણકાલં જાનિત્વા સહેતુકં સકારણં કત્વા યુત્તપત્તકાલેયેવ બ્યાકરોતીતિ અત્થો.

યુત્તપત્તકાલે વદતીતિ **કાલવાદી**. ભૂતં સભાવં વદતીતિ **ભૂતવાદી**. પરમત્થં નિબ્બાનં વદતીતિ **અત્થવાદી**. મગ્ગફલધમ્મં વદતીતિ **ધમ્મવાદી**. સંવરાદિવિનયં વદતીતિ **વિનયવાદી**. તત્થ દિટ્ઠન્તિ અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ અપરિમાણાનં સત્તાનં ચક્ખુદ્વારેસુ આપાથં આગચ્છન્તં રૂપારમ્મણં નામ અત્થિ, તં સબ્બાકારતો જાનાતિ પસ્સતિ. એવં જાનતા પસ્સતા ચ તેન તં ઇટ્ઠાનિટ્ઠાદિવસેન વા દિટ્ઠસુતમુતવિઞ્ઞાતેસુ લબ્ભમાનકપદવસેન વા ''કતમં તં રૂપં રૂપાયતનં? યં રૂપં ચતુન્નં મહાભૂતાનં ઉપાદાય વણ્ણનિભા સનિદસ્સનં સપ્પટિઘં નીલં પીતક''ન્તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૬૧૭-૬૧૮) નયેન અનેકેહિ નામેહિ તેરસહિ વારેહિ દ્વિપઞ્ઞાસાય નયેહિ વિભજ્જમાનં તથમેવ હોતિ વિતથં નત્થિ. એસ નયો સોતદ્વારાદીસુપિ. આપાથમાગચ્છન્તેસુ સદ્દાદીસુ તેસં વિવિધં દસ્સેતું "**દિટ્ઠં સુત**"ન્તિ આહ. તત્થ **દિટ્ઠ**ન્તિ રૂપાયતનં. **સુત**ન્તિ સદ્દાયતનં. **મુત**ન્તિ પત્વા ગહેતબ્બતો ગન્ધાયતનં રસાયતનં ફોટ્ઠબ્બાયતનં. **વિઞ્ઞાત**ન્તિ સુખદુક્ખાદિધમ્મારમ્મણં. **પત્ત**ન્તિ પરિયેસિત્વા વા અપરિયેસિત્વા વા પત્તં. **પરિયેસિત**ન્તિ પત્તં વા અપત્તં વા પરિયેસિતં. **અનુવિચરિતં મનસા**તિ ચિત્તેન અનુસઞ્ચરિતં.

તથાગતેન અભિસમ્બુદ્ધન્તિ ઇમિના એતં દસ્સેતિ – યઞ્હિ અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ ઇમસ્સ સદેવકસ્સ લોકસ્સ નીલં પીતકન્તિઆદિ રૂપારમ્મણં ચક્ખુદ્વારે આપાથં આગચ્છતિ, ''અયં સત્તો ઇમસ્મિં ખણે ઇમં નામ રૂપારમ્મણં દિસ્વા સુમનો વા દુમ્મનો વા મજ્ઝત્તો વા જાતો''તિ સબ્બં તં તથાગતસ્સ એવં અભિસમ્બુદ્ધં. તથા યં અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ ઇમસ્સ સદેવકસ્સ લોકસ્સ ભેરિસદ્દો મુદિઙ્ગસદ્દોતિઆદિ સદ્દારમ્મણં સોતદ્વારે આપાથં આગચ્છતિ, મૂલગન્ધો તચગન્ધોતિઆદિ ગન્ધારમ્મણં ઘાનદ્વારે આપાથં આગચ્છતિ, મૂલરસો ખન્ધરસોતિઆદિ રસારમ્મણં જિવ્હાદ્વારે આપાથં આગચ્છતિ, કક્ખળં મુદુકન્તિઆદિ પથવીધાતુતેજોધાતુવાયોધાતુભેદં ફોટ્ઠબ્બારમ્મણં કાયદ્વારે આપાથં આગચ્છતિ, ''અયં સત્તો ઇમસ્મિં ખણે ઇમં નામ ફોટ્ઠબ્બારમ્મણં ફુસિત્વા સુમનો વા દુમ્મનો વા મજ્ઝત્તો વા જાતો''તિ સબ્બં તં તથાગતસ્સ એવં અભિસમ્બુદ્ધં. તથા યં અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ ઇમસ્સ સદેવકસ્સ લોકસ્સ સુખદુક્ખાદિભેદં ધમ્મારમ્મણં મનોદ્વારસ્સ આપાથં આગચ્છતિ, ''અયં સત્તો ઇમસ્મિં ખણે ઇમં નામ ધમ્મારમ્મણં વિજાનિત્વા સુમનો વા દુમ્મનો વા મજ્ઝત્તો વા જાતો''તિ સબ્બં તં તથાગતસ્સ એવં અભિસમ્બુદ્ધં.

યઞ્હિ, ચુન્દ, ઇમેસં સત્તાનં દિટ્ઠં સુતં મુતં વિઞ્ઞાતં, તત્થ તથાગતેન અદિટ્ઠં વા અસુતં વા અમુતં વા અવિઞ્ઞાતં વા નત્થિ, ઇમસ્સ પન મહાજનસ્સ પરિયેસિત્વા અપત્તમ્પિ અત્થિ, અપરિયેસિત્વા અપત્તમ્પિ અત્થિ, પરિયેસિત્વા પત્તમ્પિ અત્થિ, અપરિયેસિત્વા પત્તમ્પિ અત્થિ, સબ્બમ્પિ તથાગતસ્સ અસમ્પત્તં નામ નત્થિ ઞાણેન અસચ્છિકતં. **તસ્મા તથાગતોતિ વુચ્ચતી**તિ યં તથા લોકેન ગતં, તસ્સ તથેવ ગતત્તા તથાગતોતિ વુચ્ચતીતિ. પાળિયં પન ''અભિસમ્બુદ્ધ''ન્તિ વુત્તં, તં ગતસદ્દેન એકત્થં. ઇમિના નયેન સબ્બવારેસુ તથાગતોતિ નિગમસ્સ અત્થો વેદિતબ્બો (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૧૮૮; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪.૨૩).

''યઞ્ચ, ચુન્દ, રત્તિં તથાગતો અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુજ્ઝતિ, યઞ્ચ રત્તિં અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયતિ, યં એતસ્મિં અન્તરે ભાસતિ લપતિ નિદ્દિસતિ, સબ્બં તં તથેવ હોતિ, નો અઞ્ઞથા, તસ્મા તથાગતોતિ વુચ્ચતી''તિ –

એત્થ યં રત્તિં ભગવા બોધિમણ્ડે અપ્પરાજિતપલ્લઙ્કે નિસિન્નો તિણ્ણં મારાનં મત્થકં મદ્દિત્વા અનુત્તરસમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધો, યઞ્ચ રત્તિં યમકસાલાનમન્તરે અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયિ, એત્થન્તરે પઞ્ચચત્તાલીસવસ્સપરિમાણે કાલે પઠમબોધિયાપિ મજ્ઝિમબોધિયાપિ પચ્છિમબોધિયાપિ યં ભગવતા ભાસિતં સુત્તં ગેય્યં...પે॰... વેદલ્લં, તં સબ્બં અત્થતો ચ બ્યઞ્જનતો ચ અનુપવજ્જં અનૂનમનધિકં સબ્બાકારપરિપુણ્ણં રાગમદનિમ્મદનં દોસમોહમદનિમ્મદનં નત્થિ, તત્થ વાળગ્ગમત્તમ્પિ અવક્ખલિતં, સબ્બં તં એકમુદ્દિકાય લઞ્છિતં વિય, એકનાળિયા મિતં વિય, એકતુલાય તુલિતં વિય ચ તથમેવ હોતિ વિતથં નત્થિ. તેનાહ – ''યઞ્ચ, ચુન્દ, રત્તિં તથાગતો...પે॰... સબ્બં તં તથમેવ હોતિ, નો અઞ્ઞથા તસ્મા તથાગતોતિ વુચ્ચતી''તિ. ગદઅત્થો હિ એત્થ ગતસદ્દો.

અપિ ચ – આગદનં આગદો, વચનન્તિ અત્થો. તથો અવિપરીતો આગદો અસ્સાતિ દ-કારસ્સ ત-કારં કત્વા ગતોતિ એવમેતસ્મિં અત્થે પદસિદ્ધિ વેદિતબ્બા.

''યથાવાદી, ચુન્દ...પે॰... વુચ્ચતી''તિ એત્થ ભગવતો વાચાય કાયો અનુલોમેતિ કાયસ્સપિ વાચા, તસ્મા ભગવા યથાવાદી તથાકારી, યથાકારી તથાવાદી ચ હોતિ, એવંભૂતસ્સ ચસ્સ યથા વાચા, કાયોપિ તથા ગતો પવત્તોતિ અત્થો. યથા ચ કાયો, વાચાપિ તથા ગતા પવત્તાતિ તથાગતોતિ એવમેત્થ પદસિદ્ધિ વેદિતબ્બા.

અભિભૂ અનભિભૂતોતિ ઉપરિ ભવગ્ગં હેટ્ઠા અવીચિપરિયન્તં અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ સબ્બસત્તે અભિભવતિ સીલેનપિ સમાધિનાપિ પઞ્ઞાયપિ વિમુત્તિયાપિ ન તસ્સ તુલા વા પમાણં વા અત્થિ. અતુલો અપ્પમેય્યો અનુત્તરો રાજરાજા દેવદેવો સક્કાનં અતિસક્કો બ્રહ્માનં અતિબ્રહ્મા. **અઞ્ઞદત્થૂ**તિ એકંસત્થે નિપાતો. દક્ખતીતિ **દસો**. વસં વત્તેતીતિ વસવત્તી.

તત્રાયં પદસિદ્ધિ વેદિતબ્બા – અગદો વિય અગદો, કો પનેસ? દેસનાવિલાસો ચેવ પુઞ્ઞુસ્સયો ચ. તેન હેસ મહાનુભાવો ભિસક્કો દિબ્બાગદેન સપ્પે વિય સબ્બપરપ્પવાદિનો સદેવકઞ્ચ લોકં અભિભવતિ. ઇતિ સબ્બલોકાભિભવને તથો અવિપરીતો દેસનાવિલાસમયો ચેવ પુઞ્ઞુસ્સયો ચ અગદો અસ્સાતિ દ-કારસ્સ ત-કારં કત્વા તથાગતોતિ વેદિતબ્બો (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭).

ઇધત્થઞ્ઞેવ જાનાતિ કમ્માભિસઙ્ખારવસેનાતિ અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારવસેન ઇધત્થઞ્ઞેવ જાનાતિ. **કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા**તિ ઉપાદિન્નખન્ધભેદા મરણતો પરં. **અપાયન્તિ**આદીસુ વુદ્ધિસઙ્ખાતસુખસાતતો અયા અપેતત્તા અપાયો. દુક્ખસ્સ ગતિ પટિસરણન્તિ **દુગ્ગતિ**. દુક્કરકારિનો એત્થ વિનિપતન્તીતિ **વિનિપાતો**. નિરતિઅટ્ઠેન નિરસ્સાદટ્ઠેન **નિરયો**. તં **અપાયં...પે॰... નિરયં**. **ઉપપજ્જિસ્સતી**તિ પટિસન્ધિવસેન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. **તિરચ્છાનયોનિ**ન્તિ તિરિયં અઞ્ચન્તીતિ તિરચ્છાના, તેસં યોનિ તિરચ્છાનયોનિ, તં તિરચ્છાનયોનિં. **પેત્તિવિસય**ન્તિ પચ્ચભાવં પત્તાનં વિસયોતિ પેત્તિવિસયો, તં પેત્તિવિસયં. મનસો ઉસ્સન્નતાય મનુસ્સા , તેસુ **મનુસ્સેસુ**. ઇતો પરં **કમ્માભિસઙ્ખારવસેના**તિ એત્થ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારવસેન અત્થો ગહેતબ્બો.

આસવાનં ખયાતિ આસવાનં વિનાસેન. **અનાસવં ચેતોવિમુત્તિ**ન્તિ આસવવિરહિતં અરહત્તફલસમાધિં. **પઞ્ઞાવિમુત્તિ**ન્તિ અરહત્તફલપઞ્ઞં. અરહત્તફલસમાધિ રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, અરહત્તફલપઞ્ઞા અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તીતિ વેદિતબ્બા. તણ્હાચરિતેન વા અપ્પનાઝાનબલેન કિલેસે વિક્ખમ્ભેત્વા અધિગતં અરહત્તફલં રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, દિટ્ઠિચરિતેન ઉપચારજ્ઝાનમત્તં નિબ્બત્તેત્વા વિપસ્સિત્વા

અધિગતં અરહત્તફલં અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ. અનાગામિફલં વા કામરાગં સન્ધાય રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, અરહત્તફલં સબ્બપ્પકારતો અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ.

આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ધિમુત્તન્તિ વિમોક્ખેનાતિ કેનટ્ઠેન વિમોક્ખો વેદિતબ્બોતિ? અધિમુચ્ચનટ્ઠેન. કો અયં અધિમુચ્ચનટ્ઠો નામ? પચ્ચનીકધમ્મેહિ ચ સુટ્ઠુ વિમુચ્ચનટ્ઠો, આરમ્મણે ચ અભિરતિવસેન સુટ્ઠુ વિમુચ્ચનટ્ઠો, પિતુ અઙ્કે વિસ્સટ્ઠઅઙ્ગપચ્ચઙ્ગસ્સ દારકસ્સ સયનં વિય અનિગ્ગહિતભાવેન નિરાસઙ્કતાય આરમ્મણે પવત્તીતિ વુત્તં હોતિ. એવરૂપેન વિમોક્ખેન **ધિમુત્ત**ન્તિ. વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં મુઞ્ચિત્વા આકિઞ્ચઞ્ઞાયતને નિરાસઙ્કવસેન ધિમુત્તં અલ્લીનં. **તત્રાધિમુત્ત**ન્તિ તસ્મિં સમાધિમ્હિ અલ્લીનં. **તદધિમુત્ત**ન્તિ તસ્મિં ઝાને અધિમુત્તં. **તદાધિપતેય્ય**ન્તિ તં ઝાનં જેટ્ઠકં. **રૂપાધિમુત્તો**તિઆદીનિ પઞ્ચ કામગુણગરુકવસેન વુત્તાનિ. **કુલાધિમુત્તો**તિઆદીનિ તીણિ ખત્તિયાદિકુલગરુકવસેન વુત્તાનિ. **લાભાધિમુત્તો**તિઆદીનિ અટ્ઠ લોકધમ્મવસેન વુત્તાનિ. **ચીવરાધિમુત્તો**તિઆદીનિ ચત્તારિ પચ્ચયવસેન વુત્તાનિ. **સુત્તન્તાધિમુત્તો**તિઆદીનિ પિટકત્તયવસેન વુત્તાનિ. **આરઞ્ઞકઙ્ગાધિમુત્તો**તિઆદીનિ ધુતઙ્ગસમાદાનવસેન વુત્તાનિ. **પઠમજ્ઝાનાધિમુત્તો**તિઆદીનિ પટિલાભવસેન વુત્તાનિ.

કમ્મપરાયણન્તિ અભિસઙ્ખારવસેન. **વિપાકપરાયણ**ન્તિ પવત્તિવસેન. **કમ્મગરુક**ન્તિ ચેતનાગરુકં. **પટિસન્ધિગરુક**ન્તિ ઉપપત્તિગરુકં.

૮૪. **આકિઞ્ચઞ્ઞાસમ્ભવં ઞત્વા**તિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસમાપત્તિતો વુટ્ઠહિત્વા આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનજનકકમ્માભિસઙ્ખારં ઞત્વા ‘‘કિન્તિ પલિબોધો અય’’ન્તિ. **નન્દિસંયોજનં ઇતી**તિ યા ચતુત્થઅરૂપરાગસઙ્ખાતા નન્દી તઞ્ચ સંયોજનં ઞત્વા. **તતો તત્થ વિપસ્સતી**તિ અથ તત્થ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસમાપત્તિતો વુટ્ઠહિત્વા તં સમાપત્તિં અનિચ્ચાદિવસેન વિપસ્સતિ. **એતં ઞાણં તથં તસ્સા**તિ એતં તસ્સ પુગ્ગલસ્સ એવં વિપસ્સતો અનુક્કમેન ઉપ્પન્નં અરહત્તઞાણં અવિપરીતં. **વુસીમતો**તિ વુસિતવન્તસ્સ. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ, દેસનાપરિયોસાને ચ પુબ્બસદિસો એવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

પોસાલમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૫. મોઘરાજમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૮૫. પન્નરસમે મોઘરાજસુત્તે – **દ્વાહ**ન્તિ દ્વે વારે અહં. સો હિ પુબ્બે અજિતસુત્તસ્સ (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૮ આદયો) ચ તિસ્સમેત્તેય્યસુત્તસ્સ (સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૬ આદયો) ચ અવસાને દ્વિક્ખત્તું ભગવન્તં પુચ્છિ, ભગવા પનસ્સ ઇન્દ્રિયપરિપાકં આગમયમાનો ન બ્યાકાસિ. તેનાહ – ‘‘દ્વાહં સક્કં અપુચ્છિસ્સ’’ન્તિ. **યાવતતિયઞ્ચ દેવીસિ, બ્યાકરોતીતિ મે સુત**ન્તિ યાવતતિયઞ્ચ સહધમ્મિકં પુટ્ઠો વિસુદ્ધિદેવભૂતો ઇસિ ભગવા સમ્માસમ્બુદ્ધો બ્યાકરોતીતિ એવં મે સુતં. ગોધાવરીતીરેયેવ કિર સો એવમસ્સોસિ. તેનાહ – ‘‘બ્યાકરોતીતિ મે સુત’’ન્તિ. ઇમિસ્સા ગાથાય નિદ્દેસે યં વત્તબ્બં સિયા, તં હેટ્ઠા વુત્તનયં એવ.

૮૬. **અયં લોકોતિ** મનુસ્સલોકો. **પરો લોકોતિ** તં ઠપેત્વા અવસેસો. **સદેવકોતિ** બ્રહ્મલોકં ઠપેત્વા અવસેસો ઉપપત્તિદેવસમ્મુતિદેવયુત્તો. ''બ્રહ્મલોકો સદેવકો''તિ એતં વા ''સદેવકો લોકો''તિઆદિનયનિદસ્સનમત્તં. તેન સબ્બોપિ તથાવુત્તપ્પકારલોકો વેદિતબ્બો.

૮૭. **એવં અભિક્કન્તદસ્સાવિન્તિ** એવં અગ્ગદસ્સાવિં, સદેવકસ્સ લોકસ્સ અજ્ઝાસયાધિમુત્તિગતિપરાયણાદીનિ પસ્સિતું સમત્થન્તિ દસ્સેતિ.

૮૮. **સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સૂતિ** અવસિયપવત્તસલ્લક્ખણવસેન વા તુચ્છસઙ્ખારસમનુપસ્સનાવસેન વાતિ દ્વીહાકારેહિ સુઞ્ઞતો લોકં પસ્સ. **અત્તાનુદિટ્ઠિં ઊહચ્ચાતિ** સક્કાયદિટ્ઠિં ઉદ્ધરિત્વા.

લુજ્જતીતિ ભિજ્જતિ. ચક્ખતીતિ **ચક્ખુ**. તદેતં સસમ્ભારચક્ખુનો સેતમણ્ડલપરિક્ખિત્તસ્સ કણ્હમણ્ડલસ્સ મજ્ઝે અભિમુખે ઠિતાનં સરીરસણ્ઠાનુપ્પત્તિદેસભૂતે દિટ્ઠમણ્ડલે ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાનં તિટ્ઠતિ. રૂપયન્તીતિ **રૂપા**, વણ્ણવિકારમાપજ્જન્તા હદયઙ્ગતભાવં પકાસેન્તીતિ અત્થો. ચક્ખુતો પવત્તં વિઞ્ઞાણં , ચક્ખુસ્સ વા ચક્ખુસન્નિસ્સિતં વા વિઞ્ઞાણં **ચક્ખુવિઞ્ઞાણં**. ચક્ખુતો પવત્તો સમ્ફસ્સો **ચક્ખુસમ્ફસ્સો**. **ચક્ખુસમ્ફસ્સપચ્ચયાતિ** ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તફસ્સપચ્ચયા. **વેદયિતન્તિ** વિન્દનં, વેદનાતિ અત્થો. તદેવ સુખયતીતિ **સુખં**, યસ્સ ઉપ્પજ્જતિ, તં સુખિતં કરોતીતિ અત્થો. સુટ્ઠુ વા ખાદતિ, ખનતિ ચ કાયચિત્તાબાધન્તિ **સુખં**. દુક્ખયતીતિ **દુક્ખં**. યસ્સ ઉપ્પજ્જતિ, તં દુક્ખિતં કરોતીતિ અત્થો. ન દુક્ખં ન સુખન્તિ **અદુક્ખમસુખં**. **મ**-કારો સન્ધિપદવસેન વુત્તો. સો પન ચક્ખુસમ્ફસ્સે અત્તના સમ્પયુત્તાય વેદનાય સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકઆહારસમ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન અટ્ઠધા પચ્ચયો હોતિ, સમ્પટિચ્છનસમ્પયુત્તાય અનન્તરસમનન્તરૂપનિસ્સયનત્થિવિગતવસેન પઞ્ચધા, સન્તીરણાદિસમ્પયુત્તાનં ઉપનિસ્સયવસેનેવ પચ્ચયો હોતિ.

સુણાતીતિ **સોતં**, તં સસમ્ભારસોતબિલસ્સ અન્તો તનુતમ્બલોમાચિતે અઙ્ગુલિવેધકસણ્ઠાને પદેસે સોતવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાનં તિટ્ઠતિ. સદ્દીયન્તીતિ **સદ્દા**, ઉદાહરીયન્તીતિ અત્થો. ઘાયતીતિ **ઘાનં**, તં સસમ્ભારઘાનબિલસ્સ અન્તો અજપદસણ્ઠાને પદેસે ઘાનવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાનં તિટ્ઠતિ. ગન્ધિયન્તીતિ **ગન્ધા**, અત્તનો વત્થું સૂચિયન્તીતિ અત્થો. જીવિતં અવ્હાયતીતિ **જિવ્હા**, સાયનટ્ઠેન વા **જિવ્હા**. સા સસમ્ભારજિવ્હાય અતિઅગ્ગમૂલપસ્સાનિ વજ્જેત્વા ઉપરિમતલમજ્ઝે ભિન્નઉપ્પલદલગ્ગસણ્ઠાને પદેસે જિવ્હાવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાના તિટ્ઠતિ. રસન્તિ તે સત્તાતિ **રસા**, અસ્સાદેન્તીતિ અત્થો.

કુચ્છિતાનં આસવધમ્માનં આયોતિ **કાયો**. આયોતિ ઉપ્પત્તિદેસો. સો યાવતા ઇમસ્મિં કાયે ઉપાદિન્નપવત્તિ નામ અત્થિ, તત્થ યેભુય્યેન કાયપ્પસાદો કાયવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાનો તિટ્ઠતિ. ફુસિયન્તીતિ **ફોટ્ઠબ્બા**. મનતીતિ **મનો**, વિજાનાતીતિ અત્થો. અત્તનો લક્ખણં ધારેન્તીતિ **ધમ્મા**. **મનોતિ** સહાવજ્જનભવઙ્ગં. **ધમ્માતિ** નિબ્બાનં મુઞ્ચિત્વા અવસેસા ધમ્મારમ્મણધમ્મા. **મનોવિઞ્ઞાણન્તિ** જવનમનોવિઞ્ઞાણં. **મનોસમ્ફસ્સોતિ** તંસમ્પયુત્તો ફસ્સો, સો સમ્પયુત્તાય વેદનાય વિપાકપચ્ચયવજ્જેહિ સેસેહિ સત્તહિ પચ્ચયેહિ પચ્ચયો હોતિ. અનન્તરાય તેહેવ સેસાનં ઉપનિસ્સયેનેવ પચ્ચયો હોતિ.

અવસિયપવત્તસલ્લક્ખણવસેન વાતિ અવસો હુત્વા પવત્તસઙ્ખારે પસ્સનવસેન ઓલોકનવસેનાતિ અત્થો. **રૂપે વસો ન લબ્ભતી**તિ રૂપસ્મિં વસવત્તિભાવો ઇસ્સરભાવો ન લબ્ભતિ. **વેદના**દીસુપિ એસેવ નયો.

નાયં, ભિક્ખવે, કાયો તુમ્હાકન્તિ અત્તનિ સતિ અત્તનિયં નામ હોતિ, અત્તાયેવ ચ નત્થિ. તસ્મા ''નાયં, ભિક્ખવે, કાયો તુમ્હાક''ન્તિ આહ. **નાપિ અઞ્ઞેસ**ન્તિ અઞ્ઞો નામ પરેસં અત્તા. તસ્મિં સતિ અઞ્ઞેસં નામ સિયા, સોપિ નત્થિ. તસ્મા ''નાપિ અઞ્ઞેસ''ન્તિ આહ. **પુરાણમિદં, ભિક્ખવે, કમ્મ**ન્તિ નયિદં પુરાણકમ્મમેવ, પુરાણકમ્મનિબ્બત્તો પનેસ કાયો. તસ્મા પચ્ચયવોહારેન એવં વુત્તો. **અભિસઙ્ખત**ન્તિઆદિ કમ્મવોહારસ્સેવ વસેન પુરિમલિઙ્ગસભાવતાય વુત્તં. અયં પનેત્થ અત્થો – **અભિસઙ્ખત**ન્તિ પચ્ચયેહિ કતોતિ દટ્ઠબ્બો. **અભિસઞ્ચેતયિત**ન્તિ ચેતનાવત્થુકો, ચેતનામૂલકોતિ દટ્ઠબ્બો. **વેદનિય**ન્તિ વેદનાય વત્થૂતિ દટ્ઠબ્બો.

રૂપે સારો ન લબ્ભતીતિ રૂપસ્મિં નિચ્ચાદિસારો ન લબ્ભતિ. **વેદના**દીસુપિ એસેવ નયો. **રૂપં અસ્સારં નિસ્સાર**ન્તિ રૂપં અસ્સારં સારવિરહિતઞ્ચ. **સારાપગત**ન્તિ સારતો અપગતં. **નિચ્ચસારસારેન વા**તિ ભઙ્ગં અતિક્કમિત્વા પવત્તમાનેન નિચ્ચસારેન વા. કસ્સચિ નિચ્ચસારસ્સ અભાવતો નિચ્ચસારેન સારો નત્થિ. **સુખસારસારેન વા**તિ ઠિતિસુખં અતિક્કમિત્વા પવત્તમાનસ્સ કસ્સચિ સુખસારસ્સ અભાવતો સુખસારસારેન વા. **અત્તસારસારેન વા**તિ અત્તત્તનિયસારસારેન વા. **નિચ્ચેન વા**તિ ભઙ્ગં અતિક્કમિત્વા પવત્તમાનસ્સ કસ્સચિ નિચ્ચસ્સ અભાવતો નિચ્ચેન વા. **ધુવેન વા**તિ વિજ્જમાનકાલેપિ પચ્ચયાયત્તવુત્તિતાય થિરસ્સ કસ્સચિ અભાવતો ધુવેન વા. **સસ્સતેન વા**તિ અબ્બોચ્છિન્નસ્સ સબ્બકાલે વિજ્જમાનસ્સ કસ્સચિ અભાવતો સસ્સતેન વા. **અવિપરિણામધમ્મેન વા**તિ જરાભઙ્ગવસેન અવિપરિણામપકતિકસ્સ કસ્સચિ અભાવતો અવિપરિણામધમ્મેન વા.

ચક્ખુ સુઞ્ઞં અત્તેન વા અત્તનિયેન વાતિ ''કારકો વેદકો સયંવસી''તિ એવં પરિકપ્પિકેન અત્તના વા અત્તાભાવતોયેવ અત્તનો સન્તકેન પરિક્ખારેન ચ સુઞ્ઞં. સબ્બં ચક્ખાદિલોકિયધમ્મજાતં યસ્મા અત્તા ચ એત્થ નત્થિ, અત્તનિયઞ્ચ એત્થ નત્થિ, તસ્મા ''સુઞ્ઞ''ન્તિ વુચ્ચતીતિ અત્થો . લોકુત્તરાપિ ધમ્મા અત્તત્તનિયેહિ સુઞ્ઞાયેવ, સુઞ્ઞાતીતધમ્મા નત્થીતિ વુત્તં હોતિ. તસ્મિં ધમ્મે અત્તત્તનિયસારસ્સ નત્થિભાવો વુત્તો હોતિ. લોકે ચ ''સુઞ્ઞં ઘરં સુઞ્ઞો ઘટો''તિ વુત્તો ઘરસ્સ ઘટસ્સ ચ નત્થિભાવો ન હોતિ, તસ્મિં ઘટે ચ અઞ્ઞસ્સ નત્થિભાવો વુત્તો હોતિ. ભગવતા ચ ઇતિ યમ્પિ કોચિ તત્થ ન હોતિ, તેન તં સુઞ્ઞં. યં પન તત્થ અવસિટ્ઠં હોતિ, તં સન્તં ઇદમત્થીતિ પજાનાતીતિ અયમેવત્થો વુત્તો. તથા **ઞાયગન્થે સદ્દગન્થે** ચ અયમેવત્થો. ઇતિ ઇમસ્મિં સુત્તે અનત્તલક્ખણમેવ કથિતં. **અનિસ્સરિયતો**તિ અત્તનો ઇસ્સરિયે અવસવત્તનતો. **અકામકારિયતો**તિ અત્તનો અકામં અરુચિકરણવસેન. **અપાપુણિયતો**તિ ઠાતું પતિટ્ઠાભાવતો. **અવસવત્તનતો**તિ અત્તનો વસે અવત્તનતો. **પરતો**તિ અનિચ્ચતો પચ્ચયાયત્તવુત્તિતો. **વિવિત્તતો**તિ નિસ્સરતો.

સુદ્ધન્તિ કેવલં ઇસ્સરકાલપકતીહિ વિના કેવલં પચ્ચયાયત્તપવત્તિવસેન પવત્તમાનં સુદ્ધં નામ. અત્તનિયવિરહિતો સુદ્ધધમ્મપુઞ્જોતિ ચ. **સુદ્ધં ધમ્મસમુપ્પાદં, સુદ્ધં સઙ્ખારસન્તતિ**ન્તિ સુદ્ધં પસ્સન્તસ્સ જાનન્તસ્સ સઙ્ખારાનં સન્તતિં અબ્બોચ્છિન્નસઙ્ખારસન્તતિં. તથેવ સુદ્ધં પસ્સન્તસ્સ સઙ્ખારાદીનિ, એકટ્ઠાનિ આદરેન દ્વત્તિક્ખત્તું વુત્તાનિ. એવં પસ્સન્તસ્સ મરણમુખે ભયં ન હોતિ. **ગામણી**તિ આલપનં. **તિણકટ્ઠસમં લોક**ન્તિ ઇમં ઉપાદિન્નક્ખન્ધસઙ્ખાતં લોકં. યદા તિણકટ્ઠસમં પઞ્ઞાય પસ્સતિ. યથા અરઞ્ઞે તિણકટ્ઠાદીસુ ગણ્હન્તેસુ અત્તાનં વા અત્તનિયં વા ગણ્હાતીતિ ન હોતિ, તેસુ વા તિણકટ્ઠાદીસુ સયમેવ નસ્સન્તેસુપિ વિનસ્સન્તેસુપિ અત્તા નસ્સતિ, અત્તનિયો નસ્સતીતિ ન હોતિ. એવં ઇમસ્મિં કાયેપિ નસ્સન્તે વા વિનસ્સન્તે વા અત્તા વા અત્તનિયં વા

ભિજ્જતીતિ અપસ્સન્તો પઞ્ઞાય તિણકટ્ઠસમં પસ્સતીતિ વુચ્ચતિ. **નાઞ્ઞં પત્થયતે કિઞ્ચિ, અઞ્ઞત્રપ્પટિસન્ધિયા**તિ પટિસન્ધિવિરહિતં નિબ્બાનં ઠપેત્વા અઞ્ઞં ભવં વા અત્તભાવં વા ન પત્થેતિ.

રૂપં સમન્નેસતીતિ રૂપસ્સ સારં પરિયેસતિ. **અહન્તિ** વાતિ દિટ્ઠિવસેન. **મમન્તિ** વાતિ તણ્હાવસેન. **અસ્મીતિ** વાતિ માનવસેન. **તમ્પિ તસ્સ ન હોતી**તિ તં તિવિધમ્પિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ ન હોતિ.

ઇધાતિ દેસાપદેસે નિપાતો, સ્વાયં કત્થચિ લોકં ઉપાદાય વુચ્ચતિ. યથાહ – ''ઇધ તથાગતો લોકે ઉપ્પજ્જતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૭૮; અ॰ નિ॰ ૪.૩૩). કત્થચિ સાસનં . યથાહ – ''ઇધેવ, ભિક્ખવે, સમણો, ઇધ દુતિયો સમણો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૯; દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૪). કત્થચિ ઓકાસં. યથાહ –

''ઇધેવ તિટ્ઠમાનસ્સ, દેવભૂતસ્સ મે સતો;
પુનરાયુ ચ મે લદ્ધો, એવં જાનાહિ મારિસા''તિ. (દી॰ નિ॰ ૨.૩૬૯);

કત્થચિ પદપૂરણમત્તમેવ. યથાહ – ''ઇધાહં, ભિક્ખવે, ભુત્તાવી અસ્સં પવારિતો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૦). ઇધ પન લોકં ઉપાદાય વુત્તોતિ વેદિતબ્બો. **અસ્સુતવા પુથુજ્જનો**તિ એત્થ પન આગમાધિગમાભાવા ઞેય્યો ''અસ્સુતવા''ઇતિ. યસ્સ હિ ખન્ધધાતુઆયતનપચ્ચયાકારસતિપટ્ઠાનાદીસુ ઉગ્ગહપરિપુચ્છાવિનિચ્છયરહિતત્તા દિટ્ઠિપટિસેધકો નેવ આગમો, પટિપત્તિયા અધિગન્તબ્બસ્સ અનધિગતત્તા નેવ અધિગમો અત્થિ, સો આગમાધિગમાભાવા ઞેય્યો ''અસ્સુતવા'' ઇતિ. સ્વાયં –

પુથૂનં જનનાદીહિ, કારણેહિ પુથુજ્જનો;
પુથુજ્જનન્તોગધત્તા, પુથુવાયં જનો ઇતિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૫૧; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૧૩૦);

સો હિ પુથૂનં નાનપ્પકારાનં કિલેસાદીનં જનનાદીહિપિ કારણેહિ **પુથુજ્જનો**. યથાહ – પુથુ કિલેસે જનેન્તીતિ પુથુજ્જના , પુથુ અવિહતસક્કાયદિટ્ઠિકાતિ પુથુજ્જના, પુથુ સત્થારાનં મુખુલ્લોકિકાતિ પુથુજ્જના, પુથુ સબ્બગતીહિ અવુટ્ઠિતાતિ પુથુજ્જના, પુથુ નાનાભિસઙ્ખારે અભિસઙ્ખરોન્તીતિ પુથુજ્જના, પુથુ નાનાઓઘેહિ વુય્હન્તીતિ પુથુજ્જના, પુથુ નાનાસન્તાપેહિ સન્તપ્પેન્તીતિ પુથુજ્જના, પુથુ નાનાપરિળાહેહિ પરિડય્હન્તીતિ પુથુજ્જના, પુથુ પઞ્ચસુ કામગુણેસુ રત્તા ગિદ્ધા ગધિતા મુચ્છિતા અજ્ઝોસન્ના લગ્ગા લગ્ગિતા પલિબુદ્ધાતિ પુથુજ્જના, પુથુ પઞ્ચહિ નીવરણેહિ આવુટા નિવુટા ઓવુટા પિહિતા પટિચ્છન્ના પટિકુજ્જિતાતિ પુથુજ્જના (મહાનિ॰ ૫૧, ૯૪), પુથૂનં વા ગણનપથમતીતાનં અરિયધમ્મપરમ્મુખાનં નીચધમ્મસમાચારાનં જનાનં અન્તોગધત્તાપિ પુથુજ્જના, પુથુવ અયં વિસુંયેવ સઙ્ખ્યં ગતો, વિસંસટ્ઠો સીલસુતાદિગુણયુત્તેહિ અરિયેહિ જનોતિપિ પુથુજ્જનો. એવમેતેહિ ''અસ્સુતવા પુથુજ્જનો''તિ દ્વીહિ પદેહિ યે તે –

''દુવે પુથુજ્જના વુત્તા, બુદ્ધેનાદિચ્ચબન્ધુના;
અન્ધો પુથુજ્જનો એકો, કલ્યાણેકો પુથુજ્જનો''તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૬૧; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૫૧; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૧૩૦; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૦૦૭) –

દ્વે પુથુજ્જના વુત્તા, તેસુ અન્ધપુથુજ્જનો વુત્તો હોતીતિ વેદિતબ્બો.

અરિયાનં અદસ્સાવીતિઆદીસુ **અરિયા**તિ આરકત્તા કિલેસેહિ, અનયે ન ઇરિયનતો, અયે ઇરિયનતો, સદેવકેન ચ લોકેન અરણીયતો બુદ્ધા ચ પચ્ચેકબુદ્ધા ચ બુદ્ધસાવકા ચ વુચ્ચન્તિ, બુદ્ધા એવ વા ઇધ અરિયા. યથાહ – ''સદેવકે, ભિક્ખવે, લોકે…પે॰… તથાગતો અરિયોતિ વુચ્ચતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૯૮).

સપ્પુરિસાતિ એત્થ પન પચ્ચેકબુદ્ધા તથાગતસાવકા ચ ''સપ્પુરિસા''તિ વેદિતબ્બા. તે હિ લોકુત્તરગુણયોગેન સોભના પુરિસાતિ સપ્પુરિસા. સબ્બેવ વા એતે દ્વિધાપિ વુત્તા. બુદ્ધાપિ હિ અરિયા ચ સપ્પુરિસા ચ પચ્ચેકબુદ્ધાપિ બુદ્ધસાવકાપિ. યથાહ –

''યો વે કતઞ્ઞૂ કતવેદિ ધીરો, કલ્યાણમિત્તો દળ્હભત્તિ ચ હોતિ;
દુખિતસ્સ સક્કચ્ચ કરોતિ કિચ્ચં, તથાવિધં સપ્પુરિસં વદન્તી''તિ. (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૧૩૦; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૦૦૭);

''કલ્યાણમિત્તો દળ્હભત્તિ ચ હોતી''તિ એત્તાવતા હિ બુદ્ધસાવકો વુત્તો. કતઞ્ઞુતાદીહિ પચ્ચેકબુદ્ધા બુદ્ધાતિ, યો ઇમેસં અરિયાનં અદસ્સનસીલો, ન ચ દસ્સને સાધુકારી, સો **અરિયાનં અદસ્સાવી**તિ વેદિતબ્બો. સો ચક્ખુના અદસ્સાવી, ઞાણેન અદસ્સાવીતિ દુવિધો, તેસુ ઞાણેન અદસ્સાવી ઇધ અધિપ્પેતો. મંસચક્ખુના હિ દિબ્બચક્ખુના વા અરિયા દિટ્ઠાપિ અદિટ્ઠાવ હોન્તિ તેસં ચક્ખુના વણ્ણમત્તગહણતો, ન અરિયભાવગોચરતો. સોણસિઙ્ગાલાદયોપિ ચક્ખુના અરિયે પસ્સન્તિ, ન ચ તે અરિયાનં દસ્સાવિનો.

તત્રિદં વત્થુ – ચિત્તલપબ્બતવાસિનો કિર ખીણાસવત્થેરસ્સ ઉપટ્ઠાકો વુડ્ઢપબ્બજિતો એકદિવસં થેરેન સદ્ધિં પિણ્ડાય ચરિત્વા થેરસ્સ પત્તચીવરં ગહેત્વા પિટ્ઠિતો આગચ્છન્તો થેરં પુચ્છિ – ''અરિયા નામ, ભન્તે, કીદિસા''તિ? થેરો આહ – ''ઇધેકચ્ચો મહલ્લકો અરિયાનં પત્તચીવરં ગહેત્વા વત્તપટિપત્તિં કત્વા સહ ચરન્તોપિ નેવ અરિયે જાનાતિ, એવં દુજ્જાના, આવુસો, અરિયા''તિ. એવં વુત્તેપિ સો નેવ અઞ્ઞાસિ. તસ્મા ચક્ખુના દસ્સનં ન દસ્સનં, ઞાણેન દસ્સનમેવ દસ્સનં. યથાહ – ''અલં તે, વક્કલિ, કિં તે ઇમિના પૂતિકાયેન દિટ્ઠેન, યો ખો, વક્કલિ, ધમ્મં પસ્સતિ, સો મં પસ્સતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૮૭). તસ્મા ચક્ખુના પસ્સન્તોપિ ઞાણેન અરિયેહિ દિટ્ઠં અનિચ્ચાદિલક્ખણં અપસ્સન્તો, અરિયાનં અધિગતઞ્ચ ધમ્મં અનધિગચ્છન્તો, અરિયકરધમ્માનં અરિયભાવસ્સ ચ અદિટ્ઠત્તા ''અરિયાનં અદસ્સાવી''તિ વેદિતબ્બો.

અરિયધમ્મસ્સ અકોવિદોતિ સતિપટ્ઠાનાદિભેદે અરિયધમ્મે અકુસલો. **અરિયધમ્મે અવિનીતો**તિ એત્થ પન –

દુવિધો વિનયો નામ, એકમેકેત્થ પઞ્ચધા;
અભાવતો તસ્સ અયં, ''અવિનીતો''તિ વુચ્ચતિ. (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨; સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ઉરગસુત્તવણ્ણના; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૧૩૦; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૦૦૭);

અયઞ્હિ સંવરવિનયો પહાનવિનયોતિ દુવિધો વિનયો. એત્થ ચ દુવિધેપિ વિનયે એકમેકોપિ વિનયો પઞ્ચધા ભિજ્જતિ. **સંવરવિનયો**પિ હિ સીલસંવરો સતિસંવરો ઞાણસંવરો ખન્તિસંવરો વીરિયસંવરોતિ પઞ્ચવિધો. **પહાનવિનયો**પિ તદઙ્ગપ્પહાનં વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં સમુચ્છેદપ્પહાનં પટિપ્પસ્સદ્ધિપ્પહાનં નિસ્સરણપ્પહાનન્તિ પઞ્ચવિધો.

તત્થ ‘‘ઇમિના પાતિમોક્ખસંવરેન ઉપેતો હોતિ સમુપેતો’’તિ (વિભ॰ ૫૧૧) અયં **સીલસંવરો**. ‘‘રક્ખતિ ચક્ખુન્દ્રિયં, ચક્ખુન્દ્રિયે સંવરં આપજ્જતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૯૫; સં॰ નિ॰ ૪.૨૩૯; અ॰ નિ॰ ૩.૧૬) અયં **સતિસંવરો**.

‘‘યાનિ સોતાનિ લોકસ્મિં, (અજિતાતિ ભગવા,)
સતિ તેસં નિવારણં;
સોતાનં સંવરં બ્રૂમિ, પઞ્ઞાયેતે પિધિય્યરે’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૧; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૪; નેત્તિ॰ ૧૧, ૪૫; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૦૦૭) –

અયં **ઞાણસંવરો**. ‘‘ખમો હોતિ સીતસ્સ ઉણ્હસ્સા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪; અ॰ નિ॰ ૪.૧૧૪; ૬.૫૮) અયં **ખન્તિસંવરો**. ‘‘ઉપ્પન્નં કામવિતક્કં નાધિવાસેતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૬; અ॰ નિ॰ ૪.૧૧૪; ૬.૫૮) અયં **વીરિયસંવરો**. સબ્બોપિ ચાયં સંવરો યથાસકં સંવરિતબ્બાનં વિનેતબ્બાનઞ્ચ કાયદુચ્ચરિતાદીનં સંવરણતો ‘‘સંવરો’’, વિનયનતો ‘‘વિનયો’’તિ વુચ્ચતિ. એવં તાવ સંવરવિનયો પઞ્ચધા ભિજ્જતીતિ વેદિતબ્બો.

તથા યં નામરૂપપરિચ્છેદાદીસુ વિપસ્સનાઞાણેસુ પટિપક્ખભાવતો દીપાલોકેનેવ તમસ્સ, તેન તેન વિપસ્સનાઞાણેન તસ્સ તસ્સ અનત્થસ્સ પહાનં. સેય્યથિદં – નામરૂપવવત્થાનેન સક્કાયદિટ્ઠિયા, પચ્ચયપરિગ્ગહેન અહેતુવિસમહેતુદિટ્ઠીનં, તસ્સેવ અપરભાગેન કઙ્ખાવિતરણેન કથંકથીભાવસ્સ, કલાપસમ્મસનેન ‘‘અહં મમા’’તિ ગાહસ્સ, મગ્ગામગ્ગવવત્થાનેન અમગ્ગે મગ્ગસઞ્ઞાય, ઉદયદસ્સનેન ઉચ્છેદદિટ્ઠિયા, વયદસ્સનેન સસ્સતદિટ્ઠિયા, ભયદસ્સનેન સભયે અભયસઞ્ઞાય, આદીનવદસ્સનેન અસ્સાદસઞ્ઞાય, નિબ્બિદાનુપસ્સનાય અભિરતિસઞ્ઞાય , મુઞ્ચિતુકમ્યતાઞાણેન અમુઞ્ચિતુકામતાય, ઉપેક્ખાઞાણેન અનુપેક્ખાય, અનુલોમેન ધમ્મટ્ઠિતિયં નિબ્બાને ચ પટિલોમભાવસ્સ, ગોત્રભુના સઙ્ખારનિમિત્તગ્ગાહસ્સ પહાનં. એતં **તદઙ્ગપ્પહાનં** નામ.

યં પન ઉપચારપ્પનાભેદેન સમાધિના પવત્તિભાવનિવારણતો ઘટપ્પહારેનેવ ઉદકપિટ્ઠે સેવાલસ્સ તેસં તેસં નીવરણાદિધમ્માનં પહાનં, એતં **વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં** નામ. યં ચતુન્નં અરિયમગ્ગાનં ભાવિતત્તા તંતંમગ્ગવતો અત્તનો અત્તનો સન્તાને ‘‘દિટ્ઠિગતાનં પહાનાયા’’તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૨૭૭; વિભ॰ ૬૨૮) નયેન વુત્તસ્સ સમુદયપક્ખિયસ્સ કિલેસગણસ્સ અચ્ચન્તઅપ્પવત્તિભાવેન પહાનં, ઇદં **સમુચ્છેદપ્પહાનં** નામ. યં પન ફલક્ખણે પટિપ્પસ્સદ્ધત્તં કિલેસાનં, એતં **પટિપ્પસ્સદ્ધિપ્પહાનં** નામ. યં સબ્બસઙ્ખતનિસ્સટત્તા પહીનસબ્બસઙ્ખતં નિબ્બાનં, એતં **નિસ્સરણપ્પહાનં** નામ. સબ્બમ્પિ ચેતં પહાનં યસ્મા ચાગટ્ઠેન પહાનં, વિનયનટ્ઠેન વિનયો, તસ્મા ‘‘પહાનવિનયો’’તિ વુચ્ચતિ. તં તં પહાનવતો વા તસ્સ તસ્સ વિનયસ્સ સમ્ભવતોપેતં ‘‘પહાનવિનયો’’તિ વુચ્ચતિ. એવં પહાનવિનયોપિ પઞ્ચધા ભિજ્જતીતિ વેદિતબ્બો (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨; સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ઉરગસુત્તવણ્ણના; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૧૩૦).

એવમયં સઙ્ખેપતો દુવિધો ભેદતો ચ દસવિધો વિનયો ભિન્નસંવરત્તા, પહાતબ્બસ્સ ચ અપ્પહીનત્તા યસ્મા એતસ્સ અસ્સુતવતો પુથુજ્જનસ્સ નત્થિ, તસ્મા અભાવતો તસ્સ અયં ‘‘અવિનીતો’’તિ વુચ્ચતીતિ. એસેવ નયો **સપ્પુરિસાનં અદસ્સાવી સપ્પુરિસધમ્મસ્સ અકોવિદો, સપ્પુરિસધમ્મે અવિનીતો**તિ એત્થપિ. નિન્નાનાકરણઞ્હિ એતમત્થતો. યથાહ – ‘‘યેવ તે અરિયા, તેવ તે સપ્પુરિસા. યેવ તે સપ્પુરિસા, તેવ તે અરિયા. યો એવ સો

અરિયાનં ધમ્મો, સો એવ સો સપ્પુરિસાનં ધમ્મો. યો એવ સો સપ્પુરિસાનં ધમ્મો, સો એવ સો અરિયાનં ધમ્મો. યેવ તે અરિયવિનયા, તેવ તે સપ્પુરિસવિનયા. યેવ તે સપ્પુરિસવિનયા, તેવ તે અરિયવિનયા. અરિયેતિ વા, સપ્પુરિસેતિ વા, અરિયધમ્મેતિ વા, સપ્પુરિસધમ્મેતિ વા, અરિયવિનયેતિ વા, સપ્પુરિસવિનયેતિ વા એસેસે એકે એકટ્ઠે સમે સમભાગે તજ્જાતે તઞ્ઞેવાતિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૦૦૭; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧.૧૩૦).

રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતીતિ ઇધેકચ્ચો રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, ''યં રૂપં, સો અહં, યો અહં, તં રૂપ''ન્તિ રૂપઞ્ચ અત્તાનઞ્ચ અદ્વયં સમનુપસ્સતિ. સેય્યથાપિ તેલપ્પદીપસ્સ ઝાયતો ''યા અચ્ચિ, સો વણ્ણો. યો વણ્ણો, સા અચ્ચી''તિ અચ્ચિઞ્ચ વણ્ણઞ્ચ અદ્વયં સમનુપસ્સતિ, એવમેવ ઇધેકચ્ચો રૂપં અત્તતો...પે॰... સમનુપસ્સતીતિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૩૦-૧૩૧) એવં રૂપં ''અત્તા''તિ દિટ્ઠિપસ્સનાય પસ્સતિ. **રૂપવન્તં વા અત્તાન**ન્તિ અરૂપં ''અત્તા''તિ ગહેત્વા છાયાવન્તં રુક્ખં વિય તં રૂપવન્તં ''અત્તા''તિ સમનુપસ્સતિ. **અત્તનિ વા રૂપ**ન્તિ અરૂપમેવ ''અત્તા''તિ ગહેત્વા પુપ્ફસ્મિં ગન્ધં વિય અત્તનિ રૂપં સમનુપસ્સતિ. **રૂપસ્મિં વા અત્તાન**ન્તિ અરૂપમેવ ''અત્તા''તિ ગહેત્વા કરણ્ડકે મણિં વિય તં અત્તાનં રૂપસ્મિં સમનુપસ્સતિ. **વેદના**દીસુપિ એસેવ નયો.

તત્થ ''રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી''તિ સુદ્ધરૂપંયેવ ''અત્તા''તિ કથિતં. ''રૂપવન્તં વા અત્તાનં, અત્તનિ વા રૂપં, રૂપસ્મિં વા અત્તાનં. વેદનં અત્તતો... સઞ્ઞં... સઙ્ખારે... વિઞ્ઞાણં અત્તતો સમનુપસ્સતી''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૩૧) ઇમેસુ સત્તસુ ઠાનેસુ અરૂપં ''અત્તા''તિ કથિતં, ''વેદનાવન્તં વા અત્તાનં, અત્તનિ વા વેદના, વેદનાય વા અત્તાન''ન્તિ એવં ચતૂસુ ખન્ધેસુ તિણ્ણં તિણ્ણં વસેન દ્વાદસસુ ઠાનેસુ રૂપારૂપમિસ્સકો અત્તા કથિતો. તત્થ રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ. વેદનં... સઞ્ઞં... સઙ્ખારે... વિઞ્ઞાણં અત્તતો સમનુપસ્સતીતિ પઞ્ચસુ ઠાનેસુ ઉચ્છેદદિટ્ઠિ કથિતા. અવસેસેસુ સસ્સતદિટ્ઠિ. એવમેત્થ પન્નરસ ભવદિટ્ઠિયો પઞ્ચ વિભવદિટ્ઠિયો હોન્તિ. તા સબ્બાપિ મગ્ગાવરણા, ન સગ્ગાવરણા, પઠમમગ્ગવજ્ઝાતિ વેદિતબ્બા.

આરઞ્ઞિકોતિ અરઞ્ઞે નિવાસં. **પવને**તિ મહન્તે ગમ્ભીરવને. **ચરમાનો**તિ તહિં તહિં વિચરમાનો. **વિસ્સત્થો ગચ્છતી**તિ નિબ્ભયો નિરાસઙ્કો ચરતિ. **અનાપાથગતો લુદ્દસ્સા**તિ મિગલુદ્દસ્સ પરમ્મુખગતો. **અન્તમકાસિ માર**ન્તિ કિલેસમારં વા દેવપુત્તમારં વા અન્તં અકાસિ. **અપદં વધિત્વા**તિ કિલેસપદં હન્ત્વા નાસેત્વા. **મારચક્ખું અદસ્સનં ગતો**તિ મારસ્સ અદસ્સનવિસયં પત્તો. **અનાપાથગતો**તિ મારસ્સ પરમ્મુખં પત્તો. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

એવં ભગવા ઇદમ્પિ સુત્તં અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ, દેસનાપરિયોસાને ચ વુત્તસદિસોયેવ ધમ્માભિસમયો અહોસીતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

મોઘરાજમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૬. પિઙ્ગિયમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૮૯. સોળસમે પિઙ્ગિયસુત્તનિદ્દેસે – **જિણ્ણોહમસ્મિ અબલો વીતવણ્ણો**તિ સો કિર બ્રાહ્મણો જરાભિભૂતો વીસવસ્સસતિકો જાતિયા, દુબ્બલો ચ ''ઇધ પાદં કરિસ્સામી''તિ અઞ્ઞત્રેવ કરોતિ, વિનટ્ઠપુરિમછવિવણ્ણો ચ. તેનાહ – ''જિણ્ણોહમસ્મિ અબલો વીતવણ્ણો''તિ. **માહં નસ્સં મોમુહો અન્તરાવા**તિ માહં તુય્હં ધમ્મં અસચ્છિકત્વા

અન્તરા એવ અવિદ્ધા હુત્વા અનસ્સિં. **જાતિજરાય ઇધ વિપ્પહાનન્તિ** ઇધેવ તવ પાદમૂલે પાસાણકે ચેતિયે વા જાતિજરાય વિપ્પહાનં નિબ્બાનં ધમ્મરસં અહં વિજઞ્ઞં, તં મે આચિક્ખ.

અબલોતિ બલવિરહિતો. **દુબ્બલો**તિ દુબ્બલબલો. **અપ્પબલો**તિ પરિત્તબલો. **અપ્પથામો**તિ પરિત્તવીરિયો. **વીતવણ્ણો**તિ પરિવત્તિતછવિવણ્ણો. **વિગતવણ્ણો**તિ અપગતછવિવણ્ણો. **વિગચ્છિતવણ્ણો**તિ દૂરીભૂતછવિવણ્ણો. **યા સા પુરિમા સુભા વણ્ણનિભા**તિ યા સા સુભા સુન્દરા પુરિમકાલે સતિ, સા વણ્ણનિભા એતરહિ અન્તરહિતા વિગતા. **આદીનવો પાતુભૂતો**તિ ઉપદ્દવો પાતુરહોસિ. ''યા સા પુરિમા સુભા વણ્ણનિભા''તિ પાઠં ઠપેત્વા ''યા સુભા અસ્સા''તિ એકે વણ્ણયન્તિ.

અસુદ્ધાતિ પટલાદીહિ અસુદ્ધા. **અવિસુદ્ધા**તિ તિમિરાદીહિ અવિસુદ્ધા. **અપરિસુદ્ધા**તિ સમન્તતો ફ્રોટપટલાદીહિ પરિયોનદ્ધત્તા અપરિસુદ્ધા. **અવોદાતા**તિ નપ્પસન્ના પસન્નસદિસા. **નો તથા ચક્ખુના રૂપે પસ્સામી**તિ યથા પોરાણચક્ખુના રૂપારમ્મણં પસ્સામિ ઓલોકેમિ, તથા તેન પકારેન ઇદાનિ ન પસ્સામિ. **સોતં અસુદ્ધન્તિ**આદીસુપિ એસેવ નયો. **માહં નસ્સન્તિ** અહં મા વિનસ્સં.

૯૦. ઇદાનિ યસ્મા પિઙ્ગિયો કાયે સાપેક્ખતાય ''જિણ્ણોહમસ્મી''તિઆદિમાહ . તેનસ્સ ભગવા કાયે સિનેહપ્પહાનત્થં ''**દિસ્વાન રૂપેસુ વિહઞ્ઞમાને**''તિ ગાથમાહ. તત્થ **રૂપેસૂ**તિ રૂપહેતુ રૂપપચ્ચયા. **વિહઞ્ઞમાને**તિ કમ્મકારણાદીહિ ઉપહઞ્ઞમાને. **રુપ્પન્તિ રૂપેસૂ**તિ ચક્ખુરોગાદીહિ ચ રૂપહેતુયેવ જના રુપ્પન્તિ બાધિયન્તિ.

હઞ્ઞન્તીતિ ઘટીયન્તિ. **વિહઞ્ઞન્તી**તિ વિહેસિયન્તિ. **ઉપવિહઞ્ઞન્તી**તિ હત્થપાદચ્છેદાદિં લભન્તિ. **ઉપઘાતિયન્તી**તિ મરણં લભન્તિ. **કુપ્પન્તી**તિ પરિવત્તન્તિ. **પીળયન્તી**તિ વિઘાતં આપજ્જન્તિ. **ઘટ્ટયન્તી**તિ ઘટ્ટનં પાપુણન્તિ. **બ્યાધિતા**તિ ભીતા. **દોમનસ્સિતા**તિ ચિત્તવિઘાતં પત્તા. **વેમાને**તિ નસ્સમાને.

૯૧. એવં ભગવતા યાવ અરહત્તં, તાવ કથિતં પટિપત્તિં સુત્વા પિઙ્ગિયો જરાદુબ્બલતાય વિસેસં અનધિગન્ત્વા ચ પુન ''**દિસા ચતસ્સો**''તિ ઇમાય ગાથાય ભગવન્તં થોમેન્તો દેસનં યાચતિ.

૯૨. અથસ્સ ભગવા પુનપિ યાવ અરહત્તં, તાવ પટિપદં દસ્સેન્તો ''**તણ્હાધિપન્ને**''તિ ગાથમાહ.

તણ્હાધિપન્નેતિ તણ્હાય વિમુચ્ચિત્વા ઠિતે. **તણ્હાનુગે**તિ તણ્હાય સહ ગચ્છન્તે. **તણ્હાનુગતે**તિ તણ્હાય અનુબન્ધન્તે. **તણ્હાનુસટે**તિ તણ્હાય સહ ધાવન્તે. **તણ્હાય પન્ને**તિ તણ્હાય નિમુગ્ગે. **પટિપન્ને**તિ તણ્હાય અવત્થટે. **અભિભૂતે**તિ મદ્દિતે. **પરિયાદિન્નચિત્તે**તિ પરિયાદિયિત્વા ગહિતકુસલચિત્તે.

સન્તાપજાતેતિ સઞ્જાતચિત્તસન્તાપે. **ઈતિજાતે**તિ રોગુપ્પન્ને. **ઉપદ્દવજાતે**તિ આદીનવજાતે. **ઉપસગ્ગજાતે**તિ ઉપ્પન્નદુક્ખજાતે.

વિરજં વીતમલન્તિ એત્થ **વિરજન્તિ** વિગતરાગાદિરજં. **વીતમલન્તિ** વીતરાગાદિમલં. રાગાદયો હિ અજ્ઝોત્થરણટ્ઠેન રજો નામ, દૂસકટ્ઠેન મલં નામ. **ધમ્મચક્ખુન્તિ** કત્થચિ પઠમમગ્ગઞાણં , કત્થચિ આદીનિ તીણિ મગ્ગઞાણાનિ, કત્થચિ ચતુત્થમગ્ગઞાણમ્પિ. ઇધ પન જટિલસહસ્સસ્સ ચતુત્થમગ્ગઞાણં. પિઙ્ગિયસ્સ તતિયમગ્ગઞાણમેવ. **યં કિઞ્ચિ સમુદયધમ્મં, સબ્બં તં નિરોધધમ્મન્તિ** વિપસ્સનાવસેન એવં પવત્તસ્સ ધમ્મચક્ખું ઉદપાદીતિ અત્થો. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

એવં ઇદમ્પિ સુત્તં ભગવા અરહત્તનિકૂટેનેવ દેસેસિ, દેસનાપરિયોસાને ચ પિઙ્ગિયો અનાગામિફલે પતિટ્ઠાસિ. સો કિર અન્તરન્તરા ચિન્તેસિ – ''એવં વિચિત્રપટિભાનં નામ દેસનં ન લભતિ મય્હં માતુલો બાવરી સવનાયા''તિ. તેન સિનેહવિક્ખેપેન અરહત્તં પાપુણિતું નાસક્ખિ. અન્તેવાસિકા પનસ્સ સહસ્સજટિલા અરહત્તં પાપુણિંસુ. સબ્બેવ ઇદ્ધિમયપત્તચીવરધરા એહિભિક્ખુનો અહેસુન્તિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

પિઙ્ગિયમાણવસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૭. પારાયનત્થુતિગાથાનિદ્દેસવણ્ણના

૯૩. ઇતો પરં સઙ્ગીતિકારા દેસનં થોમેન્તા **''ઇદમવોચ ભગવા''**તિઆદિમાહંસુ. તત્થ **ઇદમવોચા**તિ ઇદં પારાયનં અવોચ. **પરિચારકસોળસાનન્તિ** બાવરિસ્સ પરિચારકેન પિઙ્ગિયેન સહ સોળસાનં, બુદ્ધસ્સ વા ભગવતો પરિચારકાનં સોળસાનન્તિ પરિચારકસોળસાનં. તે એવ ચ બ્રાહ્મણા તત્થ સોળસસુ દિસાસુ પુરતો ચ પચ્છતો ચ વામપસ્સતો ચ દક્ખિણપસ્સતો ચ છ છ યોજના નિસિન્ના ઉજુકેન દ્વાદસયોજનિકા અહોસિ. **અજ્ઝિટ્ઠો**તિ યાચિતો.

૯૪-૯૭. **અત્થમઞ્ઞાયા**તિ પાળિઅત્થમઞ્ઞાય. **ધમ્મમઞ્ઞાયા**તિ પાળિમઞ્ઞાય. **પારાયનન્તિ** એવં ઇમસ્સ ધમ્મપરિયાયસ્સ અધિવચનં આરોપેત્વા તેસં બ્રાહ્મણાનં નામાનિ કિત્તયન્તો **''અજિતો...પે॰... બુદ્ધસેટ્ઠમુપાગમુ''**ન્તિ આહંસુ. તત્થ **સમ્પન્નચરણ**ન્તિ નિબ્બાનપદટ્ઠાનભૂતેન પાતિમોક્ખસીલાદિના સમ્પન્નં. **ઇસિ**ન્તિ મહેસિં.

નિદ્દેસે **ઉપાગમિંસૂ**તિ સમીપં ગમિંસુ. **ઉપસઙ્કમિંસૂ**તિ અવિદૂરટ્ઠાનં ગમિંસુ. **પયિરુપાસિંસૂ**તિ સમીપે નિસીદિંસુ. **પરિપુચ્છિંસૂ**તિ પરિપુચ્છં આહરિંસુ. **પરિગણ્હિંસૂ**તિ તુલયિંસુ. ''ચોદયિંસૂ''તિ કેચિ.

સીલાચારનિબ્બત્તીતિ ઉત્તમસીલાચારનિબ્બત્તિ, મગ્ગેન નિપ્ફન્નસીલન્તિ અત્થો.

ગમ્ભીરેતિ ઉત્તાનભાવપટિક્ખેપવચનં. **દુદ્દસે**તિ ગમ્ભીરત્તા દુદ્દસે, દુક્ખેન દટ્ઠબ્બે, ન સક્કા સુખેન દટ્ઠું. દુદ્દસત્તાવ **દુરનુબોધે**, દુક્ખેન અવબુજ્ઝિતબ્બે, ન સક્કા સુખેન અવબુજ્ઝિતું. **સન્તે**તિ નિબ્બુતે. **પણીતે**તિ અતપ્પકે. ઇદં દ્વયં લોકુત્તરમેવ સન્ધાય વુત્તં. **અતક્કાવચરે**તિ તક્કેન ન અવચરિતબ્બે ન ઓગાહિતબ્બે ઞાણેનેવ અવચરિતબ્બે. **નિપુણે**તિ સણ્હે. **પણ્ડિતવેદનીયે**તિ સમ્મા પટિપન્નેહિ પણ્ડિતેહિ વેદિતબ્બે.

૯૮. **તોસેસી**તિ તુટ્ઠિં આપાદેસિ. **વિતોસેસી**તિ વિવિધા તેસં સોમનસ્સં ઉપ્પાદેસિ. **પસાદેસી**તિ તેસં ચિત્તપ્પસાદં અકાસિ . **આરાધેસી**તિ આરાધયિ સિદ્ધિં પાપેસિ. **અત્તમને અકાસી**તિ સોમનસ્સવસેન સકમને અકાસિ.

૯૯. તતો પરં **બ્રહ્મચરિયમચરિંસૂ**તિ મગ્ગબ્રહ્મચરિયં અચરિંસુ.

૧૦૧. **તસ્મા પારાયનન્તિ** તસ્સ પારભૂતસ્સ નિબ્બાનસ્સ આયતનન્તિ વુત્તં હોતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

પારાયનત્થુતિગાથાનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૮. પારાયનાનુગીતિગાથાનિદ્દેસવણ્ણના

૧૦૨. પારાયનમનુગાયિસ્સન્તિ અસ્સ અયં સમ્બન્ધો – ભગવતા હિ પારાયને દેસિતે સોળસસહસ્સજટિલા અરહત્તં પાપુણિંસુ, અવસેસાનઞ્ચ ચુદ્દસકોટિસઙ્ખાનં દેવમનુસ્સાનં ધમ્માભિસમયો અહોસિ. વુત્તઞ્હેતં પોરાણેહિ –

> ‘‘તતો પાસાણકે રમ્મે, પારાયનસમાગમે;
> અમતં પાપયી બુદ્ધો, ચુદ્દસ પાણકોટિયો’’તિ. (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૧૩૮);

નિટ્ઠિતાય પન ધમ્મદેસનાય તતો તતો આગતા મનુસ્સા ભગવતો આનુભાવેન અત્તનો અત્તનો ગામનિગમાદીસ્વેવ પાતુરહેસું. ભગવાપિ સાવત્થિમેવ અગમાસિ પરિચારકસોળસાદીહિ અનેકેહિ ભિક્ખુસહસ્સેહિ પરિવુતો. તત્થ પિઙ્ગિયો ભગવન્તં વન્દિત્વા આહ – ‘‘ગચ્છામહં, ભન્તે, બાવરિસ્સ બુદ્ધુપ્પાદં આરોચેતું, પટિસ્સુતઞ્હિ તસ્સેવ મયા’’તિ. અથ ભગવતા અનુઞ્ઞાતો ઞાણગમનેનેવ ગોધાવરીતીરં ગન્ત્વા પાદગમનેન અસ્સમાભિમુખો અગમાસિ. તમેનં બાવરી બ્રાહ્મણો મગ્ગં ઓલોકેન્તો નિસિન્નો દૂરતોવ તં ખારિજટાદિવિરહિતં ભિક્ખુવેસેનાગચ્છન્તં દિસ્વા ‘‘બુદ્ધો લોકે ઉપ્પન્નો’’તિ નિટ્ઠમગમાસિ. સમ્પત્તઞ્ચાપિ નં પુચ્છિ – ‘‘કિં, પિઙ્ગિય, બુદ્ધો લોકે ઉપ્પન્નો’’તિ? ‘‘આમ, બ્રાહ્મણ, ઉપ્પન્નો, પાસાણકે ચેતિયે નિસિન્નો અમ્હાકં ધમ્મં દેસેસિ, તમહં તુય્હં દેસેસ્સામી’’તિ. તતો બાવરી મહતા સક્કારેન સપરિસો તં પૂજેત્વા આસનં પઞ્ઞાપેસિ. તત્થ નિસીદિત્વા પિઙ્ગિયો ‘‘**પારાયનમનુગાયિસ્સ**’’ન્તિઆદિમાહ.

તત્થ **અનુગાયિસ્સ**ન્તિ ભગવતો ગીતં અનુગાયિસ્સં. **યથાદક્ખી**તિ યથા સામં સચ્ચાભિસમ્બોધેન અસાધારણઞાણેન ચ અદ્દક્ખિ. **નિક્કામો**તિ પહીનકામો. ‘‘નિક્કમો’’તિપિ પાઠો, વીરિયવાતિ અત્થો. નિક્ખન્તો વા અકુસલપક્ખા. **નિબ્બનો**તિ કિલેસવનવિરહિતો, તણ્હાવિરહિતો એવ વા. **કિસ્સ હેતુ મુસા ભણે**તિ યેહિ કિલેસેહિ મુસા ભણેય્ય, એતે તસ્સ પહીનાતિ દસ્સેતિ. એતેન બ્રાહ્મણસ્સ સવને ઉસ્સાહં જનેતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૧૩૮).

અમલોતિ કિલેસમલવિરહિતો. **વિમલો**તિ વિગતકિલેસમલો. **નિમ્મલો**તિ કિલેસમલસુદ્ધો. **મલાપગતો**તિ કિલેસમલા દૂરીભૂતો હુત્વા ચરતિ. **મલવિપ્પહીનો**તિ કિલેસમલપ્પહીનો. **મલવિમુત્તો**તિ કિલેસેહિ વિમુત્તો. **સબ્બમલવીતિવત્તો**તિ વાસનાદિસબ્બકિલેસમલં અતિક્કન્તો. **તે વના**તિ એતે વુત્તપ્પકારા કિલેસા.

૧૦૩. વણ્ણૂપસંહિતન્તિ ગુણૂપસંહિતં.

૧૦૪. સચ્ચવ્હયોતિ બુદ્ધો હિ સચ્ચેનેવ અવ્હાનેન નામેન યુત્તો. **બ્રહ્મે**તિ તં બ્રાહ્મણં આલપતિ.

તત્થ **લોકો**તિ લુજ્જનટ્ઠેન લોકો. **એકો લોકો ભવલોકો**તિ તેભૂમકવિપાકો. સો હિ ભવતીતિ ભવો, ભવો એવ લોકો ભવલોકો. **ભવલોકો ચ સમ્ભવલોકો ચા**તિ એત્થ એકેકો દ્વે દ્વે હોતિ. ભવલોકો હિ સમ્પત્તિભવવિપત્તિભવવસેન દુવિધો. સમ્ભવલોકોપિ સમ્પત્તિસમ્ભવવિપત્તિસમ્ભવવસેન દુવિધો. તત્થ **સમ્પત્તિભવલોકો**તિ સુગતિલોકો. સો હિ ઇટ્ઠફલત્તા સુન્દરો લોકોતિ સમ્પત્તિ, ભવતીતિ ભવો, સમ્પત્તિ એવ ભવો સમ્પત્તિભવો, સો એવ લોકો સમ્પત્તિભવલોકો. **સમ્પત્તિસમ્ભવલોકો**તિ સુગતૂપગં કમ્મં. તઞ્હિ સમ્ભવતિ એતસ્મા ફલન્તિ સમ્ભવો, સમ્પત્તિયા સમ્ભવો સમ્પત્તિસમ્ભવો, સમ્પત્તિસમ્ભવો એવ લોકો સમ્પત્તિસમ્ભવલોકોતિ.

વિપત્તિભવલોકોતિ અપાયલોકો. સો હિ અનિટ્ઠફલત્તા વિરૂપો લોકોતિ વિપત્તિ, ભવતીતિ ભવો, વિપત્તિ એવ ભવો વિપત્તિભવો, વિપત્તિભવો એવ લોકો વિપત્તિભવલોકો. **વિપત્તિસમ્ભવલોકો**તિ અપાયૂપગં કમ્મં. તઞ્હિ સમ્ભવતિ એતસ્મા ફલન્તિ સમ્ભવો, વિપત્તિયા સમ્ભવો વિપત્તિસમ્ભવો, વિપત્તિસમ્ભવો એવ લોકો વિપત્તિસમ્ભવલોકોતિ. **તિસ્સો વેદના**તિ સુખા વેદના, દુક્ખા વેદના, અદુક્ખમસુખા વેદના લોકિયા એવ. **આહારા**તિ પચ્ચયા. પચ્ચયા હિ અત્તનો ફલં આહરન્તીતિ આહારા. કબળીકારાહારો ફસ્સાહારો મનોસઞ્ચેતનાહારો વિઞ્ઞાણાહારોતિ ચત્તારો. વત્થુવસેન કબળીકત્તબ્બત્તા કબળીકારો, અજ્ઝોહરિતબ્બત્તા આહારો, ઓદનકુમ્માસાદિવત્થુકાય ઓજાયેતં નામં. સા હિ ઓજટ્ઠમકરૂપાનિ આહરતીતિ આહારો. ચક્ખુસમ્ફસ્સાદિકો છબ્બિધો ફસ્સો તિસ્સો વેદના આહરતીતિ આહારો. મનસો સઞ્ચેતના ન સત્તસ્સાતિ મનોસઞ્ચેતના યથા ચિત્તેકગ્ગતા, મનસા વા સમ્પયુત્તા સઞ્ચેતના મનોસઞ્ચેતના યથા આજઞ્ઞરથો, તેભૂમકકુસલાકુસલચેતના. સા હિ તયો ભવે આહરતીતિ આહારો. વિઞ્ઞાણન્તિ એકૂનવીસતિભેદં પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણં. તઞ્હિ પટિસન્ધિનામરૂપં આહરતીતિ આહારો.

ઉપાદાનક્ખન્ધાતિ ઉપાદાનગોચરા ખન્ધા ઉપાદાનક્ખન્ધા, મજ્ઝે પદલોપો દટ્ઠબ્બો. ઉપાદાનસમ્ભૂતા વા ખન્ધા ઉપાદાનક્ખન્ધા યથા તિણગ્ગિ, થુસગ્ગિ. ઉપાદાનવિધેય્યા વા ખન્ધા ઉપાદાનક્ખન્ધા યથા રાજપુરિસો. ઉપાદાનપ્પભવા વા ખન્ધા ઉપાદાનક્ખન્ધા યથા પુપ્ફરુક્ખો, ફલરુક્ખો. ઉપાદાનાનિ પન કામુપાદાનં દિટ્ઠુપાદાનં સીલબ્બતુપાદાનં અત્તવાદુપાદાનન્તિ ચત્તારિ. અત્થતો પન ભુસં આદાનન્તિ ઉપાદાનં. રૂપુપાદાનક્ખન્ધો, વેદનુપાદાનક્ખન્ધો, સઞ્ઞુપાદાનક્ખન્ધો, સઙ્ખારુપાદાનક્ખન્ધો, વિઞ્ઞાણુપાદાનક્ખન્ધોતિ પઞ્ચ. **છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાની**તિ ચક્ખાયતનં, સોતાયતનં, ઘાનાયતનં, જિવ્હાયતનં, કાયાયતનં, મનાયતનં. **સત્ત વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો** વુત્તનયા એવ. તથા **અટ્ઠ લોકધમ્મા**. અપિ ચ – લાભો, અલાભો, યસો, અયસો, નિન્દા, પસંસા, સુખં, દુક્ખન્તિ ઇમે અટ્ઠ લોકપ્પવત્તિયા સતિ અનુપરિવત્તનધમ્મકત્તા લોકસ્સ ધમ્માતિ લોકધમ્મા. એતેહિ મુત્તો સત્તો નામ નત્થિ, બુદ્ધાનમ્પિ હોન્તિયેવ. યથાહ –

> ‘‘અટ્ઠિમે, ભિક્ખવે, લોકધમ્મા લોકં અનુપરિવત્તન્તિ, લોકો ચ અટ્ઠ લોકધમ્મે અનુપરિવત્તતિ. કતમે અટ્ઠ? લાભો ચ અલાભો ચ…પે॰… સુખઞ્ચ દુક્ખઞ્ચ. ઇમે ખો, ભિક્ખવે, અટ્ઠ લોકધમ્મા લોકં અનુપરિવત્તન્તિ, લોકો ચ ઇમે અટ્ઠ લોકધમ્મે અનુપરિવત્તતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૬).

તત્થ **અનુપરિવત્તન્તી**તિ અનુબન્ધન્તિ નપ્પજહન્તિ, લોકતો ન નિવત્તન્તીતિ અત્થો. **લાભો**તિ પબ્બજિતસ્સ ચીવરાદિ, ગહટ્ઠસ્સ ધનધઞ્ઞાદિલાભો. સોયેવ અલબ્ભમાનો લાભો અલાભો ન લાભો **અલાભો**તિ વુચ્ચતિ, નો ચ અત્તાભાવપ્પત્તિતો પરિઞ્ઞેય્યો સિયા. **યસો**તિ પરિવારો. સોયેવ અલબ્ભમાનો યસો **અયસો**. **નિન્દા**તિ અવણ્ણભણનં. **પસંસા**તિ વણ્ણભણનં. **સુખ**ન્તિ કામાવચરકાયિકચેતસિકં. **દુક્ખ**ન્તિ પુથુજ્જનસોતાપન્નસકદાગામીનં કાયિકચેતસિકં, અનાગામિઅરહન્તાનં કાયિકમેવ. **સત્તાવાસા**તિ સત્તાનં આવાસા, વસનટ્ઠાનાનીતિ અત્થો. તાનિ પન તથા પકાસિતા ખન્ધા એવ. સત્તસુ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતીસુ અસઞ્ઞસત્તેન ચ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનેન ચ સદ્ધિં નવ સત્તાવાસા. **દસાયતનાની**તિ ચક્ખાયતનં, રૂપાયતનં, સોતાયતનં, સદ્દાયતનં, ઘાનાયતનં, ગન્ધાયતનં, જિવ્હાયતનં, રસાયતનં, કાયાયતનં, ફોટ્ઠબ્બાયતનન્તિ એવં દસ. **દ્વાદસાયતનાની**તિ મનાયતનધમ્માયતનેહિ સદ્ધિં એવં દ્વાદસ. **અટ્ઠારસ ધાતુયો**તિ ચક્ખુધાતુ, રૂપધાતુ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ…પે॰… મનોધાતુ, ધમ્મધાતુ, મનોવિઞ્ઞાણધાતૂતિ એકેકસ્મિં તીણિ તીણિ કત્વા અટ્ઠારસ ધાતુયો.

સદિસનામોતિ તેસં સદિસનામો એકગુણવણ્ણનામો. **સદિસવ્હયો**તિ એકગુણવણ્ણનામેન અવ્હાયનો. **સચ્ચસદિસવ્હયો**તિ અવિતથએકગુણવણ્ણનામેન અવિપરીતેન અવ્હાયનો.

આસિતોતિ ઉપસઙ્કમિતો. **ઉપાસિતો**તિ ઉપગન્ત્વા સેવિતો. **પયિરુપાસિતો**તિ ભત્તિવસેન અતીવ સેવિતો.

૧૦૫. કુબ્બનકન્તિ પરિત્તવનં. **બહુપ્ફલં કાનનમાવસેય્યા**તિ અનેકફલાદિવિકતિભરિતકાનનં આગમ્મ વસેય્ય. **અપ્પદસ્સે**તિ બાવરિપ્પભુતિકે પરિત્તપઞ્ઞે. **મહોદધિ**ન્તિ અનોતત્તાદિં મહન્તં ઉદકરાસિં.

અપ્પદસ્સાતિ મન્દદસ્સિનો. **પરિત્તદસ્સા**તિ અતિમન્દદસ્સિનો. **થોકદસ્સા**તિ પરિત્તતોપિ અતિપરિત્તદસ્સિનો. **ઓમકદસ્સા**તિ હેટ્ઠિમદસ્સિનો. **લામકદસ્સા**તિ અપ્પધાનદસ્સિનો. **છતુક્કદસ્સા**તિ ન ઉત્તમદસ્સિનો. **અપ્પમાણદસ્સ**ન્તિ પમાણં અતિક્કમિત્વા અપ્પમાણં નિબ્બાનદસ્સં. **અગ્ગદસ્સ**ન્તિ ''અગ્ગતો વે પસન્નાન''ન્તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ઇતિવુ॰ ૯૦) નયેન અગ્ગધમ્મદસ્સં. **સેટ્ઠદસ્સ**ન્તિ સમ્બુદ્ધો દ્વિપદસેટ્ઠોતિ સેટ્ઠદસ્સં. **વિસેટ્ઠદસ્સ**ન્તિઆદીનિ ચત્તારિ ઉપસગ્ગેન વડ્ઢિતાનિ. **અસમ**ન્તિ ન સમં અસમં સબ્બઞ્ઞું. **અસમસમ**ન્તિ અસમેહિ અતીતબુદ્ધેહિ સમં અસમસમં. **અપ્પટિસમ**ન્તિ અત્તનો સદિસવિરહિતં. **અપ્પટિભાગ**ન્તિ અત્તનો પટિબિમ્બવિરહિતં. **અપ્પટિપુગ્ગલ**ન્તિ પટિમલ્લપુગ્ગલવિરહિતં. **દેવાતિદેવ**ન્તિ વિસુદ્ધિદેવાનમ્પિ અતિદેવં. અભિમઙ્ગલસમ્મતટ્ઠેન **ઉસભં**. અછમ્ભિતટ્ઠેન **પુરિસસીહં**. નિદ્દોસટ્ઠેન **પુરિસનાગં**. ઉત્તમટ્ઠેન **પુરિસાજઞ્ઞં**. અટ્ઠપરિસપથવિં ઉપ્પીળેત્વા સદેવકે લોકે કેનચિ પચ્ચત્થિકેન પચ્ચામિત્તેન અકમ્પિયે અચલટ્ઠાને તિટ્ઠનટ્ઠેન **પુરિસનિસભં**. ધમ્મદેસનાધુરવહનટ્ઠેન **પુરિસધોરય્હં**.

માનસકં વા સરન્તિ મનસા ચિન્તેત્વા કતં પલ્લં વા નામમેવ વા. **અનોતત્તં વા દહ**ન્તિ ચન્દિમસૂરિયા દક્ખિણેન વા ઉત્તરેન વા ગચ્છન્તા પબ્બતન્તરેન તં ઓભાસેન્તિ, ઉજું ગચ્છન્તા ન ઓભાસેન્તિ, તેનેવસ્સ ''અનોતત્ત''ન્તિ સઞ્ઞા ઉદપાદિ. એવરૂપં અનોતત્તં વા દહં. **અક્ખોભં અમિતોદક**ન્તિ ચાલેતું અસક્કુણેય્યં અપરિમિતં ઉદકજલરાસિં. **એવમેવા**તિ ઓપમ્મસંસન્દનં, બુદ્ધં ભગવન્તં અક્ખોભં આસભં ઠાનટ્ઠાનેન ચાલેતું અસક્કુણેય્યં. **અમિતતેજ**ન્તિ અપરિમિતઞાણતેજં. **પભિન્નઞાણ**ન્તિ દસબલઞાણાદિવસેન પભેદગતઞાણં. **વિવટચક્ખુ**ન્તિ સમન્તચક્ખું.

પઞ્ઞાપભેદકુસલન્તિ ''યા પઞ્ઞા પજાનના વિચયો પવિચયો''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૬; વિભ॰ ૫૨૫) નયેન પઞ્ઞાય પભેદજાનને છેકં. **અધિગતપટિસમ્ભિદ**ન્તિ પટિલદ્ધચતુપટિસમ્ભિદં. **ચતુવેસારજ્જપ્પત્ત**ન્તિ ''સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તે પટિજાનતો ઇમે ધમ્મા અનભિસમ્બુદ્ધા''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૧૫૦; અ॰ નિ॰ ૪.૮) નયેન વુત્તેસુ ચતૂસુ ઠાનેસુ વિસારદભાવપ્પત્તં. **સદ્ધાધિમુત્ત**ન્તિ પરિસુદ્ધે ફલસમાપત્તિચિત્તે અધિમુત્તં, તત્થ પવિટ્ઠં. **સેતપચ્ચત્ત**ન્તિ વાસનાય વિપ્પહીનત્તા પરિસુદ્ધં આવેણિકઅત્તભાવં. **અદ્વયભાણિ**ન્તિ પરિચ્છિન્નવચનત્તા દ્વિવચનવિરહિતં. **તાદિ**ન્તિ તાદિસં, ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ અકમ્પનં વા. તથા પટિઞ્ઞા અસ્સાતિ **તથાપટિઞ્ઞો**, તં. **અપરિત્ત**ન્તિ ન ખુદ્દકં. **મહન્ત**ન્તિ તેધાતું અતિક્કમિત્વા મહન્તપ્પત્તં.

ગમ્ભીરન્તિ અઞ્ઞેસં દુપ્પવેસં. **અપ્પમેય્ય**ન્તિ અતુલટ્ઠેન અપ્પમેય્યં. **દુપ્પરિયોગાહ**ન્તિ પરિયોગાહિતું દુક્ખપ્પવેસં. **પહૂતરતન**ન્તિ સદ્ધાદિરતનેહિ પહૂતરતનં. **સાગરસમ**ન્તિ રતનાકરતો સમુદ્દસદિસં. **છળઙ્ગુપેક્ખાય સમન્નાગત**ન્તિ ''ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા નેવ સુમનો હોતિ ન દુમ્મનો''તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧) વુત્તનયેન છળઙ્ગુપેક્ખાય પરિપુણ્ણં. **અતુલ**ન્તિ તુલવિરહિતં, તુલયિતું અસક્કુણેય્યં. **વિપુલ**ન્તિ અતિમહન્તં. **અપ્પમેય્ય**ન્તિ પમેતું

અસક્કુણેય્યં. **તં તાદિસ**ન્તિ તં ભગવન્તં તાદિગુણસમ્પન્નં. **પવદતં મગ્ગવાદિન**ન્તિ પવદન્તાનં કથેન્તાનં ઉત્તમં કથયન્તં વદન્તં અધિગચ્છિન્તિ સમ્બન્ધો. **મેરુમિવ નગાન**ન્તિ પબ્બતાનં અન્તરે સિનેરું વિય. **ગરુળમિવ દિજાન**ન્તિ પક્ખિજાતાનં અન્તરે સુપણ્ણં વિય. **સીહમિવ મિગાન**ન્તિ ચતુપ્પદાનમન્તરે સીહં વિય. **ઉદધિમિવ અણ્ણવાન**ન્તિ વિત્થિણ્ણઅણ્ણવાનં અન્તરે સમુદ્દં વિય અધિગચ્છિં. **જિનપવર**ન્તિ બુદ્ધુત્તમં.

૧૦૬. **યેમે પુબ્બે**તિ યે ઇમે પુબ્બે.

૧૦૭. **તમોનુદાસીનો**તિ તમોનુદો આસીનો. **ભૂરિપઞ્ઞાણો**તિ ઞાણદ્ધજો. **ભૂરિમેધસો**તિ વિપુલપઞ્ઞો.

નિદ્દેસે **પભઙ્કરો**તિ તેજંકરો. **આલોકકરો**તિ અનન્ધકારકરો. **ઓભાસકરો**તિ ઓભાસં જોતિં કરોતીતિ ઓભાસકરો. દીપસદિસં આલોકં કરોતીતિ **દીપઙ્કરો**. પદીપસદિસં આલોકં કરોતીતિ **પદીપકરો**. **ઉજ્જોતકરો**તિ પતાપકરો. **પજ્જોતકરો**તિ દિસાવિદિસા પતાપકરો.

ભૂરિપઞ્ઞાણોતિ પુથુલઞાણો. **ઞાણપઞ્ઞાણો**તિ ઞાણેન પાકટો. **પઞ્ઞાધજો**તિ ઉસ્સિતટ્ઠેન પઞ્ઞાવ ધજો અસ્સાતિ પઞ્ઞાધજો, ધજો રથસ્સ પઞ્ઞાણન્તિઆદીસુ (જા॰ ૨.૨૨.૧૮૪૧; ચૂળનિ॰ પારાયનાનુગીતિગાથાનિદ્દેસ ૧૦૭) વિય. **વિભૂતવિહારી**તિ પાકટવિહારો.

૧૦૮. **સન્દિટ્ઠિકમકાલિક**ન્તિ સામં પસ્સિતબ્બં ફલં, ન ચ કાલન્તરે પત્તબ્બફલં. **અનીતિક**ન્તિ કિલેસાદિઈતિવિરહિતં.

સન્દિટ્ઠિકન્તિ લોકુત્તરધમ્મો યેન અધિગતો હોતિ, તેન પરસદ્ધાય ગન્તબ્બતં હિત્વા પચ્ચવેક્ખણઞાણેન સયં દટ્ઠબ્બોતિ સન્દિટ્ઠિકો, તં સન્દિટ્ઠિકં. અત્તનો ફલંદાનં સન્ધાય નાસ્સ કાલોતિ અકાલો, અકાલોયેવ અકાલિકો. યો એત્થ અરિયમગ્ગધમ્મો, સો અત્તનો સમનન્તરમેવ ફલં દેતીતિ અત્થો, તં **અકાલિકં**. એહિ પસ્સ ઇમં ધમ્મન્તિ એવં પવત્તં એહિપસ્સવિધિં અરહતીતિ એહિપસ્સિકો, તં **એહિપસ્સિકં**. આદિત્તં ચેલં વા સીસં વા અજ્ઝુપેક્ખિત્વાપિ અત્તનો ચિત્તે ઉપનયં અરહતીતિ ઓપનેય્યિકો, તં **ઓપનેય્યિકં**. સબ્બેહિપિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂઆદીહિ ''ભાવિતો મે મગ્ગો, અધિગતં ફલં, સચ્છિકતો નિરોધો''તિ અત્તનિ અત્તનિ વેદિતબ્બન્તિ **પચ્ચત્તં વેદિતબ્બં વિઞ્ઞૂહિ**.

૧૦૯. અથ નં બાવરી આહ ''**કિં નુ તમ્હા**''તિ દ્વે ગાથા.

મુહુત્તમ્પીતિ થોકમ્પિ. **ખણમ્પી**તિ ન બહુકમ્પિ. **લયમ્પી**તિ મનમ્પિ. **વયમ્પી**તિ કોટ્ઠાસમ્પિ. **અદ્ધમ્પી**તિ દિવસમ્પિ.

૧૧૧-૧૧૩. તતો પિઙ્ગિયો ભગવતો સન્તિકા અવિપ્પવાસમેવ દીપેન્તો ''**નાહં તમ્હા**''તિઆદિમાહ. **નાહં યો મે...પે॰... પસ્સામિ નં મનસા ચક્ખુનાવા**તિ તં બુદ્ધં મંસચક્ખુના વિય મનસા પસ્સામિ. **નમસ્સમાનો વિવસેમિ રત્તિ**ન્તિ નમસ્સમાનોવ રત્તિં અતિનામેમિ.

૧૧૪. તેન **તેનેવ નતો**તિ યેન યેન દિસાભાગેન બુદ્ધો, તેન તેનેવાહમ્પિ નતો, તન્નિન્નો તપ્પોણોતિ દસ્સેતિ.

૧૧૫. દુબ્બલથામકસ્સાતિ અપ્પથામકસ્સ. અથ વા દુબ્બલસ્સ દુત્થામકસ્સ ચ, બલવીરિયહીનસ્સાપીતિ વુત્તં હોતિ. **તેનેવ કાયો ન પલેતી**તિ તેનેવ દુબ્બલત્થામકત્તેન કાયો ન ગચ્છતિ, યેન બુદ્ધો, ન તેન ગચ્છતિ. ''ન પરેતી''તિપિ પાઠો, સો એવત્થો. **તત્થા**તિ બુદ્ધસ્સ સન્તિકે. **સઙ્કપ્પયન્તાયા**તિ સઙ્કપ્પગમનેન. **તેન યુત્તો**તિ યેન બુદ્ધો, તેન યુત્તો પયુત્તો અનુયુત્તોતિ દસ્સેતિ.

યેન બુદ્ધોતિ યેન દિસાભાગેન બુદ્ધો ઉપસઙ્કમિતબ્બો, તેન દિસાભાગેન ન પલેતિ. અથ વા ભુમ્મત્થે કરણવચનં. યત્થ બુદ્ધો તત્થ ન પલેતિ ન ગચ્છતિ. **ન વજતી**તિ પુરતો ન યાતિ. **ન ગચ્છતી**તિ નિવત્તતિ. **નાતિક્કમતી**તિ ન ઉપસઙ્કમતિ.

૧૧૬. પઙ્કે સયાનોતિ કામકદ્દમે સયમાનો. **દીપા દીપં ઉપલ્લવિ**ન્તિ સત્થારાદિતો સત્થારાદિં અધિગચ્છિં. **અથદ્દસાસિં સમ્બુદ્ધ**ન્તિ સોહં એવં દુદિટ્ઠિં ગહેત્વા અન્વાહિણ્ડન્તો અથ પાસાણકચેતિયે બુદ્ધમદ્દક્ખિં.

તત્થ **સેમાનો**તિ નિસજ્જમાનો. **સયમાનો**તિ સેય્યં કપ્પયમાનો. **આવસમાનો**તિ વસમાનો. **પરિવસમાનો**તિ નિચ્ચં વસમાનો.

પલ્લવિન્તિ ઉગ્ગમિં. **ઉપલ્લવિ**ન્તિ ઉત્તરિં , **સમ્પલ્લવિ**ન્તિ ઉપસગ્ગેન પદં વડ્ઢિતં. **અદ્દસ**ન્તિ નિદ્દેસસ્સ ઉદ્દેસપદં. **અદ્દસ**ન્તિ પસ્સિં. **અદ્દક્ખિ**ન્તિ ઓલોકેસિં. **અપસ્સિ**ન્તિ એસિં. **પટિવિજ્ઝિ**ન્તિ વિનિવિજ્ઝિં.

૧૧૭. ઇમિસ્સા ગાથાય અવસાને પિઙ્ગિયસ્સ ચ બાવરિસ્સ ચ ઇન્દ્રિયપરિપાકં વિદિત્વા ભગવા સાવત્થિયં ઠિતોયેવ સુવણ્ણોભાસં મુઞ્ચિ. પિઙ્ગિયો બાવરિસ્સ બુદ્ધગુણે વણ્ણયન્તો નિસિન્નો એવ તં ઓભાસં દિસ્વા ''કિં ઇદ''ન્તિ ઓલોકેન્તો ભગવન્તં અત્તનો પુરતો ઠિતં વિય દિસ્વા બાવરિબ્રાહ્મણસ્સ ''બુદ્ધો આગતો''તિ આરોચેસિ. બ્રાહ્મણો ઉટ્ઠાયાસના અઞ્જલિં પગ્ગહેત્વા અટ્ઠાસિ. ભગવાપિ ઓભાસં ફરિત્વા બ્રાહ્મણસ્સ અત્તાનં દસ્સેન્તો ઉભિન્નમ્પિ સપ્પાયં વિદિત્વા પિઙ્ગિયમેવ આલપમાનો ''**યથા અહૂ, વક્કલી**''તિ ઇમં ગાથમભાસિ.

તસ્સત્થો – **યથા વક્કલિ**ત્થેરો સદ્ધાધિમુત્તો અહોસિ, સદ્ધાધુરેનેવ અરહત્તં પાપુણિ, યથા ચ સોળસન્નં એકો **ભદ્રાવુધો** નામ, યથા ચ **આળવિગોતમો ચ. એવમેવ ત્વમ્પિ પમુઞ્ચસ્સુ સદ્ધં** , તતો સદ્ધાય અધિમુચ્ચન્તો ''સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા''તિઆદિના (ધ॰ પ॰ ૨૭૭; થેરગા॰ ૬૭૬; પટિ॰ મ॰ ૧.૩૧; કથા॰ ૭૫૩) નયેન વિપસ્સનં આરભિત્વા **મચ્ચુધેય્યસ્સ પારં** નિબ્બાનં ગમિસ્સસીતિ અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠાપેસિ, દેસનાપરિયોસાને પિઙ્ગિયો અરહત્તે, બાવરી અનાગામિફલે પતિટ્ઠહિ, બાવરિબ્રાહ્મણસ્સ સિસ્સા પન પઞ્ચસતા સોતાપન્ના અહેસું.

તત્થ **મુઞ્ચસ્સૂ**તિ મોચસ્સુ. **પમુઞ્ચસ્સૂ**તિ મોચેહિ. **અધિમુઞ્ચસ્સૂ**તિ તત્થ અધિમોક્ખં કરસ્સુ. **ઓકપ્પેહી**તિ બહુમાનં ઉપ્પાદેહીતિ. **સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા**તિ હુત્વા અભાવટ્ઠેન. **સબ્બે સઙ્ખારા દુક્ખા**તિ દુક્ખમટ્ઠેન. **સબ્બે ધમ્મા અનત્તા**તિ અવસવત્તનટ્ઠેન.

૧૧૮. ઇદાનિ પિઙ્ગિયો અત્તનો પસાદં નિવેદેન્તો ''**એસ ભિય્યો**તિઆદિમાહ. તત્થ **પટિભાનવા**તિ પટિભાનપ્પટિસમ્ભિદાય ઉપેતો.

ભિય્યો ભિય્યોતિ ઉપરૂપરિ.

૧૧૯. અધિદેવે અભિઞ્ઞાયાતિ અધિદેવકરે ધમ્મે ઞત્વા. **પરોપર**ન્તિ હીનપણીતં, અત્તનો ચ પરસ્સ ચ અધિદેવત્તકરં સબ્બધમ્મજાતં અવેદીતિ વુત્તં હોતિ. **કઙ્ખીનં પટિજાનત**ન્તિ કઙ્ખીનંયેવ સતં ''નિક્કઙ્ખમ્હા''તિ પટિજાનન્તાનં.

નિદ્દેસે **પારાયનિકપઞ્હાન**ન્તિ પારાયનિકબ્રાહ્મણાનં પુચ્છાનં. અવસાનં કરોતીતિ **અન્તકરો**. કોટિં કરોતીતિ **પરિયન્તકરો**. સીમં મરિયાદં કરોતીતિ **પરિચ્છેદકરો**. નિગમં કરોતીતિ **પરિવટુમકરો. સભિયપઞ્હાન**ન્તિ ન કેવલં પારાયનિકબ્રાહ્મણાનં પઞ્હાનં એવ, અથ ખો સભિયપરિબ્બાજકાદીનમ્પિ પઞ્હાનં અન્તં કરોતીતિ દસ્સેતું ''**સભિયપઞ્હાન**''ન્તિઆદિમાહ.

૧૨૦. અસંહીરન્તિ રાગાદીહિ અસંહારિયં. **અસઙ્કુપ્પ**ન્તિ અસઙ્કુપ્પં અવિપરિણામધમ્મં. દ્વીહિપિ પદેહિ નિબ્બાનં ભણતિ. **અદ્ધા ગમિસ્સામી**તિ એકંસેનેવ તં અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતું ગમિસ્સામિ. **ન મેત્થ કઙ્ખા**તિ નત્થિ મે એત્થ નિબ્બાને કઙ્ખા. **એવં મં ધારેહિ અધિમુત્તચિત્ત**ન્તિ પિઙ્ગિયો ''એવમેવ ત્વમ્પિ પમુઞ્ચસ્સુ સદ્ધ''ન્તિ ઇમિના ભગવતો ઓવાદેન અત્તનિ સદ્ધં ઉપ્પાદેત્વા સદ્ધાધુરેનેવ ચ વિમુચ્ચિત્વા તં સદ્ધાધિમુત્તિં પકાસેન્તો ભગવન્તં આહ – ''એવં મં ધારેહિ અધિમુત્તચિત્ત''ન્તિ. અયઞ્હેત્થ અધિપ્પાયો ''યથા મં ત્વં અવચ, એવમેવ મં અધિમુત્તચિત્તં ધારેહી''તિ.

ન સંહરિયતીતિ ગહેત્વા સંહરિતું ન સક્કા. **નિયોગવચન**ન્તિ યુત્તવચનં. **અવત્થાપનવચન**ન્તિ સન્નિટ્ઠાનવચનં. ઇમસ્મિં પારાયનવગ્ગે યં અન્તરન્તરા ન વુત્તં, તં હેટ્ઠા વુત્તનયેન ગહેતબ્બં. સેસં સબ્બત્થ પાકટમેવ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

પારાયનાનુગીતિગાથાનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પારાયનવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ખગ્ગવિસાણસુત્તનિદ્દેસો

ખગ્ગવિસાણસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના

૧. પઠમવગ્ગવણ્ણના

૧૨૧. ઇતો પરં ખગ્ગવિસાણસુત્તનિદ્દેસવણ્ણનાય ઓકાસો અનુપ્પત્તો. તત્થ ''સબ્બેસુ ભૂતેસુ નિધાય દણ્ડ''ન્તિ ઇતો પરં અતિરેકપદમત્તમેવ વણ્ણયિસ્સામ. તત્થ **સબ્બેસૂ**તિ અનવસેસેસુ. **ભૂતેસૂ**તિ સત્તેસુ. એત્થ ભૂતેસૂતિ કિઞ્ચાપિ ભૂતસદ્દો ''ભૂતસ્મિં પાચિત્તિય''ન્તિ એવમાદીસુ (પાચિ॰ ૬૯) વિજ્જમાને, ''ભૂતમિદં, સારિપુત્ત, સમનુપસ્સસી''તિ એવમાદીસુ ખન્ધપઞ્ચકે, ''ચત્તારો ખો, ભિક્ખુ, મહાભૂતા હેતૂ''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૮૬) ચતુબ્બિધે પથવીધાત્વાદિરૂપે, ''યો ચ કાલઘસો ભૂતો''તિ એવમાદીસુ (જા॰ ૧.૨.૧૯૦) ખીણાસવે, ''સબ્બેવ નિક્ખિપિસ્સન્તિ, ભૂતા લોકે સમુસ્સય''ન્તિ એવમાદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૨૦) સબ્બસત્તે, ''ભૂતગામપાતબ્યતાયા''તિ એવમાદીસુ (પાચિ॰ ૯૦) રુક્ખાદિકે, ''ભૂતં ભૂતતો પજાનાતી''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩) ચાતુમહારાજિકાનં હેટ્ઠા સત્તનિકાયં ઉપાદાય વત્તતિ. ઇધ પન અવિસેસતો પથવીપબ્બતાદીસુ જાતા સત્તા ભૂતાતિ વેદિતબ્બા. તેસુ ભૂતેસુ. **નિધાયા**તિ નિક્ખિપિત્વા.

દણ્ડન્તિ કાયવચીમનોદણ્ડં, કાયદુચ્ચરિતાદીનમેતં અધિવચનં. કાયદુચ્ચરિતઞ્હિ દણ્ડયતીતિ દણ્ડો, બાધેતિ અનયબ્યસનં પાપેતીતિ વુત્તં હોતિ. એવં વચીદુચ્ચરિતઞ્ચ મનોદુચ્ચરિતઞ્ચ. પહરણદણ્ડો એવ વા દણ્ડો, તં નિધાયાતિપિ વુત્તં હોતિ. **અવિહેઠય**ન્તિ અવિહેઠયન્તો. **અઞ્ઞતરમ્પી**તિ યં કિઞ્ચિ એકમ્પિ. **તેસમ્પી**તિ તેસં સબ્બભૂતાનં. **ન પુત્તમિચ્છેય્યા**તિ અત્રજો ખેત્તજો દિન્નકો અન્તેવાસિકોતિ ઇમેસુ ચતૂસુ પુત્તેસુ યં કિઞ્ચિ પુત્તં ન ઇચ્છેય્ય. **કુતો સહાય**ન્તિ સહાયં પન ઇચ્છેય્યાતિ કુતો એવ એતં.

એકોતિ પબ્બજ્જાસઙ્ખાતેન એકો, અદુતિયટ્ઠેન એકો, તણ્હાપહાનટ્ઠેન એકો, એકન્તવિગતકિલેસોતિ એકો, એકો પચ્ચેકસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધોતિ એકો. સમણસહસ્સસ્સપિ હિ મજ્ઝે વત્તમાનો ગિહિસઞ્ઞોજનસ્સ છિન્નત્તા એકો, એવં **પબ્બજ્જાસઙ્ખાતેન** એકો . એકો તિટ્ઠતિ, એકો ગચ્છતિ, એકો નિસીદતિ, એકો સેય્યં કપ્પેતિ, એકો ઇરિયતિ વત્તતીતિ એકો. એવં **અદુતિયટ્ઠેન** એકો.

''તણ્હાદુતિયો પુરિસો, દીઘમદ્ધાન સંસરં;
ઇત્થભાવઞ્ઞથાભાવં, સંસારં નાતિવત્તતિ.

''એવમાદીનવં ઞત્વા, તણ્હં દુક્ખસ્સ સમ્ભવં;
વીતતણ્હો અનાદાનો, સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે''તિ. (ઇતિવુ॰ ૧૫, ૧૦૫; મહાનિ॰ ૧૯૧; ચૂળનિ॰ પારાયનાનુગીતિગાથાનિદ્દેસ ૧૦૭) –

એવં **તણ્હાપહાનટ્ઠેન** એકો. સબ્બકિલેસાસ્સ પહીના ઉચ્છિન્નમૂલા તાલાવત્થુકતા અનભાવંકતા આયતિં અનુપ્પાદધમ્માતિ એવં **એકન્તવિગતકિલેસો**તિ એકો. અનાચરિયકો હુત્વા સયમ્ભૂ સામઞ્ઞેવ પચ્ચેકસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધોતિ એવં **એકો પચ્ચેકસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધો**તિ એકો.

ચરેતિ યા ઇમા અટ્ઠ ચરિયાયો. સેય્યથિદં – યા પણિધિસમ્પન્નાનં ચતૂસુ ઇરિયાપથેસુ ઇરિયાપથચરિયા, ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારાનં અજ્ઝત્તિકાયતનેસુ આયતનચરિયા, અપ્પમાદવિહારીનં ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ સતિચરિયા, અધિચિત્તમનુયુત્તાનં ચતૂસુ ઝાનેસુ સમાધિચરિયા, બુદ્ધિસમ્પન્નાનં ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ ઞાણચરિયા, સમ્મા પટિપન્નાનં ચતૂસુ અરિયમગ્ગેસુ મગ્ગચરિયા, અધિગતફલાનં ચતૂસુ સામઞ્ઞફલેસુ પટિપત્તિચરિયા, તિણ્ણં બુદ્ધાનં સબ્બસત્તેસુ લોકત્થચરિયા, તત્થ પદેસતો પચ્ચેકબુદ્ધસાવકાનન્તિ. યથાહ – ''ચરિયાતિ અટ્ઠ ચરિયાયો યા ઇરિયાપથચરિયા''તિ (ચૂળનિ॰ ખગ્ગવિસાણસુત્તનિદ્દેસ ૧૨૧; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૯૭; ૩.૨૮) વિત્થારો. તાહિ ચરિયાહિ સમન્નાગતો ભવેય્યાતિ અત્થો. અથ વા યા ઇમા ''અધિમુચ્ચન્તો સદ્ધાય ચરતિ, પગ્ગણ્હન્તો વીરિયેન ચરતિ, ઉપટ્ઠહન્તો સતિયા ચરતિ, અવિક્ખિત્તો સમાધિના ચરતિ, પજાનન્તો પઞ્ઞાય ચરતિ, વિજાનન્તો વિઞ્ઞાણેન ચરતિ, એવં પટિપન્નસ્સ કુસલા ધમ્મા આયાપેન્તીતિ આયતનચરિયાય ચરતિ, એવં પટિપન્નો વિસેસમધિગચ્છતીતિ વિસેસચરિયાય ચરતી''તિ (ચૂળનિ॰ ખગ્ગવિસાણસુત્તનિદ્દેસ ૧૨૧; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૯૭; ૩.૨૯) એવં અપરાપિ અટ્ઠ ચરિયા વુત્તા. તાહિ સમન્નાગતો ભવેય્યાતિ અત્થો. **ખગ્ગવિસાણકપ્પો**તિ ખગ્ગવિસાણો નામ ખગ્ગમિગસિઙ્ગં.

કપ્પ -સદ્દો પનાયં અભિસદ્દહનવોહારકાલપઞ્ઞત્તિચ્છેદવિકપ્પલેસસમન્તભાવસદિસાદિઅનેકત્થો. તથા હિસ્સ ''ઓકપ્પનીયમેતં ભોતો ગોતમસ્સ. યથા તં અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સા''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૮૭) અભિસદ્દહનત્થો. ''અનુજાનામિ, ભિક્ખવે, પઞ્ચહિ સમણકપ્પેહિ ફલં પરિભુઞ્જિતુ''ન્તિ એવમાદીસુ (ચૂળવ॰ ૨૫૦) વોહારો. ''યેન સુદં નિચ્ચકપ્પં વિહરામી''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૮૭) કાલો. ''ઇચ્ચાયસ્મા કપ્પો''તિ એવમાદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૧૦૯૮; ચૂળનિ॰ કપ્પમાણવપુચ્છા ૧૧૭, કપ્પમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૬૧) પઞ્ઞત્તિ. ''અલઙ્કતો કપ્પિતકેસમસ્સૂ''તિ એવમાદીસુ (જા॰ ૨.૨૨.૧૩૬૮) છેદનં. ''કપ્પતિ દ્વઙ્ગુલકપ્પો''તિ એવમાદીસુ (ચૂળવ॰ ૪૪૬) વિકપ્પો. ''અત્થિ કપ્પો નિપજ્જિતુ''ન્તિ એવમાદીસુ (અ॰ નિ॰ ૮.૮૦) લેસો. ''કેવલકપ્પં વેળુવનં ઓભાસેત્વા''તિ એવમાદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૯૪) સમન્તભાવો. ''સત્થુકપ્પેન વત કિર, ભો, સાવકેન સદ્ધિં મન્તયમાના ન જાનિમ્હા''તિ એવમાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૬૦) સદિસો, પટિભાગોતિ અત્થો. ઇધ પનસ્સ સદિસો પટિભાગોતિ અત્થો વેદિતબ્બો, ખગ્ગવિસાણસદિસોતિ વુત્તં હોતિ. અયં તાવેત્થ પદતો અત્થવણ્ણના.

અધિપ્પાયાનુસન્ધિતો પન એવં વેદિતબ્બો – ય્વાયં વુત્તપ્પકારો દણ્ડો ભૂતેસુ પવત્તિયમાનો અહિતો હોતિ, તં તેસુ અપ્પવત્તિયમાનેસુ તપ્પટિપક્ખભૂતાય મેત્તાય હિતૂપસંહારેન ચ સબ્બેસુ ભૂતેસુ નિધાય દણ્ડં, નિહિતદણ્ડત્તા એવ ચ યથા અનિહિતદણ્ડા સત્તા ભૂતાનિ દણ્ડેન વા સત્થેન વા પાણિના વા લેડ્ડુના વા વિહેઠેન્તિ, તથા અવિહેઠયં, અઞ્ઞતરમ્પિ તેસં ઇમં મેત્તાકમ્મટ્ઠાનમાગમ્મ યદેવ તત્થ વેદનાગતં સઞ્ઞાસઙ્ખારવિઞ્ઞાણગતં તઞ્ચ તદનુસારેનેવ તદઞ્ઞઞ્ચ સઙ્ખારગતં વિપસ્સિત્વા ઇમં પચ્ચેકબોધિં અધિગતોમ્હી''તિ અયં તાવ અધિપ્પાયો.

અયં પન અનુસન્ધિ – એવં વુત્તે તે અમચ્ચા આહંસુ – ''ઇદાનિ, ભન્તે, કુહિં ગચ્છથા''તિ? તતો તેન ''પુબ્બપચ્ચેકસમ્બુદ્ધા કત્થ વસન્તી''તિ આવજ્જેત્વા ઞત્વા ''ગન્ધમાદનપબ્બતે''તિ વુત્તે પુનાહંસુ – ''અમ્હે દાનિ, ભન્તે, પજહથ, ન ઇચ્છથા''તિ. અથ પચ્ચેકબુદ્ધો આહ – ''ન પુત્તમિચ્છેય્યા''તિ સબ્બં. તત્રાયં અધિપ્પાયો – અહં ઇદાનિ અત્રજાદીસુ યં કિઞ્ચિ પુત્તમ્પિ ન ઇચ્છેય્યં, કુતો પન તુમ્હાદિસં સહાયં. તસ્મા તુમ્હેસુપિ યો મયા સદ્ધિં ગન્તુકામો માદિસો વા હોતું ઇચ્છતિ, સો એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પો. અથ વા તેહિ ''અમ્હે દાનિ, ભન્તે, પજહથ, ન ઇચ્છથા''તિ વુત્તે સો પચ્ચેકસમ્બુદ્ધો ''ન પુત્તમિચ્છેય્ય, કુતો સહાય''ન્તિ વત્વા અત્તનો યથાવુત્તેનટ્ઠેન એકચરિયાય ગુણં દિસ્વા પમુદિતો પીતિસોમનસ્સજાતો ઇમં ઉદાનં ઉદાનેસિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૫).

તત્થ **તસા**તિ વિપાસકિરિયા. **થાવરા**તિ ખીણાસવા. **ભયભેરવા**તિ ખુદ્દાનુખુદ્દકા ચિત્તુત્રાસા. **નિધાયા**તિ છડ્ડેત્વા. **નિદહિત્વા**તિ ઠપેત્વા. **ઓરોપયિત્વા**તિ અધોકરિત્વા. **સમોરોપયિત્વા**તિ અધોગતં વિસ્સજ્જેત્વા. **નિક્ખિપિત્વા**તિ તતો અપનેત્વા. **પટિપ્પસ્સમ્ભિત્વા**તિ સન્નિસીદાપેત્વા.

આલપનન્તિ આદિતો લપનં. **સલ્લપન**ન્તિ સમ્મા લપનં. **ઉલ્લપન**ન્તિ ઉદ્ધં કત્વા લપનં. **સમુલ્લપન**ન્તિ પુનપ્પુનં ઉદ્ધં કત્વા લપનં.

ઇરિયાપથચરિયાતિ ઇરિયાપથાનં ચરિયા, પવત્તનન્તિ અત્થો. સેસેસુપિ એસેવ નયો. આયતનચરિયા પન આયતનેસુ સતિસમ્પજઞ્ઞાનં ચરિયા. **પત્તી**તિ ફલાનિ. તાનિ હિ પાપુણીયન્તીતિ ''પત્તી''તિ વુત્તાનિ. સત્તલોકસ્સ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકા અત્થા **લોકત્થા**તિ અયં વિસેસો.

ઇદાનિ તાસં ચરિયાનં ભૂમિં દસ્સેન્તો ''**ચતૂસુ ઇરિયાપથેસૂ**''તિઆદિમાહ . **સતિપટ્ઠાનેસૂ**તિ આરમ્મણસતિપટ્ઠાનેસુપિ વુચ્ચમાનેસુ સતિતો અનઞ્ઞાનિ, વોહારવસેન પન અઞ્ઞાનિ વિય કત્વા વુત્તં. **અરિયસચ્ચેસૂ**તિ પુબ્બભાગે લોકિયસચ્ચઞાણેન વિસું વિસું સચ્ચપરિગ્ગહવસેન વુત્તં. **અરિયમગ્ગેસુ સામઞ્ઞફલેસૂ**તિ ચ વોહારવસેનેવ વુત્તં. **પદેસતો**તિ લોકત્થચરિયાય એકદેસે. નિપ્પદેસતો હિ લોકત્થચરિયં બુદ્ધા એવ કરોન્તિ. પુન તા એવ ચરિયાયો કારકપુગ્ગલવસેન દસ્સેન્તો ''**પણિધિસમ્પન્નાન**''ન્તિઆદિમાહ. તત્થ પણિધિસમ્પન્ના નામ ઇરિયાપથાનં સન્તત્તા ઇરિયાપથાવ ઠિતિયા સમ્પન્ના અકમ્પિતઇરિયાપથા ભિક્ખુભાવાનુરૂપેન સન્તેન ઇરિયાપથેન સમ્પન્ના.

ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારાનન્તિ ચક્ખાદીસુ છસુ ઇન્દ્રિયેસુ અત્તનો અત્તનો વિસયે પવત્તં એકેકદ્વારવસેન ગુત્તં દ્વારં એતેસન્તિ ગુત્તદ્વારા, તેસં ગુત્તદ્વારાનં. દ્વારન્તિ ચેત્થ ઉપ્પત્તિદ્વારવસેન ચક્ખાદયો એવ. **અપ્પમાદવિહારીન**ન્તિ સીલાદીસુ અપ્પમાદવિહારવતં. **અધિચિત્તમનુયુત્તાન**ન્તિ વિપસ્સનાય પાદકભાવેન અધિચિત્તસઙ્ખાતં સમાધિં અનુયુત્તાનં. **બુદ્ધિસમ્પન્નાન**ન્તિ નામરૂપવવત્થાનં આદિં કત્વા યાવ ગોત્રભુ, તાવ પવત્તેન ઞાણેન સમ્પન્નાનં . **સમ્મા પટિપન્નાન**ન્તિ ચતુમગ્ગક્ખણે. **અધિગતફલાન**ન્તિ ચતુફલક્ખણે. **તથાગતાન**ન્તિ તથા આગતાનં. **અરહન્તાન**ન્તિ દૂરકિલેસાનં. **સમ્માસમ્બુદ્ધાન**ન્તિ સમ્મા સામઞ્ચ સબ્બધમ્મબુદ્ધાનં. ઇમેસં પદાનં અત્થો હેટ્ઠા પકાસિતો એવ.

પદેસતો પચ્ચેકબુદ્ધાનન્તિ પચ્ચેકસમ્બુદ્ધાનં એકદેસતો. **સાવકાન**ન્તિ સાવકાનમ્પિ એકદેસતો. **અધિમુચ્ચન્તો**તિ અધિમોક્ખં કરોન્તો. **સદ્ધાય ચરતી**તિ સદ્ધાવસેન પવત્તતિ. **પગ્ગણ્હન્તો**તિ ચતુસમ્મપ્પધાનવીરિયેન પદહન્તો. **ઉપટ્ઠપેન્તો**તિ સતિયા આરમ્મણં ઉપટ્ઠપેન્તો. **અવિક્ખેપં કરોન્તો**તિ સમાધિવસેન વિક્ખેપં અકરોન્તો. **પજાનન્તો**તિ ચતુસચ્ચજાનનપઞ્ઞાય પકારેન જાનન્તો. **વિજાનન્તો**તિ ઇન્દ્રિયસમ્પયુત્તજવનપુબ્બઙ્ગમેન આવજ્જનવિઞ્ઞાણેન આરમ્મણં વિજાનન્તો. **વિઞ્ઞાણચરિયાયા**તિ આવજ્જનવિઞ્ઞાણચરિયાવસેન. **એવં પટિપન્નસ્સા**તિ સહાવજ્જનાય ઇન્દ્રિયચરિયાય પટિપન્નસ્સ. **કુસલા ધમ્મા આયાપેન્તી**તિ સમથવિપસ્સનાવસેન પવત્તા કુસલા ધમ્મા ભુસં યાપેન્તિ, પવત્તન્તીતિ અત્થો. **આયતનચરિયાયા**તિ કુસલાનં ધમ્માનં ભુસં યતનચરિયાય, પવત્તનચરિયાયાતિ વુત્તં હોતિ. **વિસેસમધિગચ્છતી**તિ વિક્ખમ્ભનતદઙ્ગસમુચ્છેદપટિપ્પસ્સદ્ધિવસેન વિસેસં અધિગચ્છતિ.

દસ્સનચરિયા ચ સમ્માદિટ્ઠિયાતિઆદીસુ સમ્મા પસ્સતિ, સમ્મા વા તાય પસ્સન્તિ, પસટ્ઠા સુન્દરા વા દિટ્ઠીતિ **સમ્માદિટ્ઠિ**, તસ્સા સમ્માદિટ્ઠિયા નિબ્બાનપચ્ચક્ખકરણેન દસ્સનચરિયા. સમ્મા સઙ્કપ્પેતિ, સમ્મા વા તેન સઙ્કપ્પેન્તિ, પસટ્ઠો સુન્દરો વા સઙ્કપ્પોતિ **સમ્માસઙ્કપ્પો**. તસ્સ આરમ્મણે ચિત્તસ્સ અભિનિરોપનચરિયા. સમ્મા વદતિ, સમ્મા વા તાય વદન્તિ, પસટ્ઠા સુન્દરા વા વાચાતિ **સમ્માવાચા**, મિચ્છાવાચાવિરતિયા એતં નામં. તસ્સા ચતુબ્બિધવચીસંવરપરિગ્ગહચરિયા. સમ્મા કરોતિ, સમ્મા વા તેન કરોન્તિ, પસટ્ઠં સુન્દરં વા **કમ્મન્તિ સમ્માકમ્મં**, સમ્માકમ્મમેવ **સમ્માકમ્મન્તો**, મિચ્છાકમ્મન્તવિરતિયા એતં નામં. તસ્સ તિવિધકાયસંવરસમુટ્ઠાનચરિયા. સમ્મા આજીવતિ, સમ્મા વા તેન આજીવન્તિ, પસટ્ઠો સુન્દરો વા આજીવોતિ **સમ્માઆજીવો**, મિચ્છાઆજીવવિરતિયા એતં નામં. તસ્સ વોદાનચરિયા પરિસુદ્ધચરિયા. સમ્મા વાયમતિ, સમ્મા વા તેન વાયમન્તિ, પસટ્ઠો સુન્દરો વા વાયામોતિ **સમ્માવાયામો**, તસ્સ પગ્ગહચરિયા. સમ્મા સરતિ, સમ્મા વા તાય સરન્તિ, પસટ્ઠા સુન્દરા વા સતીતિ **સમ્માસતિ**, તસ્સા ઉપટ્ઠાનચરિયા. સમ્મા સમાધિયતિ, સમ્મા વા તેન સમાધિયન્તિ, પસટ્ઠો સુન્દરો વા સમાધીતિ **સમ્માસમાધિ**, તસ્સ અવિક્ખેપચરિયા.

તક્કપ્પોતિ તેન કપ્પો, એવરૂપોતિ અત્થો. **તસ્સદિસો**તિ તેન સદિસો, ''તસ્સદિકો''તિ વા પાઠો. **તપ્પટિભાગો**તિ તેન પટિભાગો તપ્પટિભાગો, એદિસોતિ અત્થો. સાદુરસં અતિક્કન્તં લોણં **અતિલોણં**. **લોણકપ્પો**તિ લોણસદિસોતિ વુચ્ચતિ. **અતિતિત્તક**ન્તિ અતિક્કન્તતિત્તકં, પુચિમન્દાદિકપ્પો તિત્તકસદિસોતિ વુચ્ચતિ. **અતિમધુર**ન્તિ ખીરપાયાસાદિકં. **હિમકપ્પો**તિ હિમોદકસદિસો. **સત્થુકપ્પો**તિ સત્થુના બુદ્ધેન સદિસો. **એવમેવા**તિ ઓપમ્મસમ્પટિપાદનં.

તત્રાયં એતસ્સ પચ્ચેકબુદ્ધસ્સ સઙ્ખેપેન વિપસ્સનાઆચિક્ખનવિધિં દસ્સેત્વા ગમિસ્સામ. તત્થ નામરૂપપરિગ્ગહં કાતુકામો પચ્ચેકબોધિસત્તો રૂપારૂપઅટ્ઠસમાપત્તીસુ યં કિઞ્ચિ ઝાનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય વિતક્કાદીનિ ઝાનઙ્ગાનિ ચ તંસમ્પયુત્તે ચ ફસ્સાદયો ધમ્મે લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનપદટ્ઠાનવસેન પરિચ્છિન્દિત્વા ''સબ્બમ્પેતં આરમ્મણાભિમુખં નમનતો નમનટ્ઠેન નામ''ન્તિ વવત્થપેતિ. તતો તસ્સ પચ્ચયં પરિયેસન્તો ''હદયવત્થું નિસ્સાય પવત્તતી''તિ પસ્સતિ. પુન વત્થુસ્સ પચ્ચયભૂતાનિ ચ ઉપાદારૂપાનિ ચ પસ્સિત્વા ''ઇદં સબ્બં રુપ્પનતો રૂપ''ન્તિ પરિગ્ગણ્હાતિ. પુન તદુભયં ''નમનલક્ખણં નામં, રુપ્પનલક્ખણં રૂપ''ન્તિ એવં સઙ્ખેપતો નામરૂપં વવત્થપેતિ. સમથયાનિકવસેનેતં વુત્તં. વિપસ્સનાયાનિકો પન ચતુધાતુવવત્થાનમુખેન ભૂતુપાદાયરૂપાનિ પરિચ્છિન્દિત્વા ''સબ્બમ્પેતં રુપ્પનતો રૂપ''ન્તિ પસ્સતિ. તતો એવં પરિચ્છિન્નરૂપસ્સ ચક્ખાદીનિ નિસ્સાય પવત્તમાના અરૂપધમ્મા આપાથમાગચ્છન્તિ. તતો સબ્બેપિ તે અરૂપધમ્મે નમનલક્ખણેન એકતો કત્વા ''ઇદં નામ''ન્તિ પસ્સતિ, સો ''ઇદં નામં, ઇદં રૂપ''ન્તિ દ્વેધા વવત્થપેતિ. એવં વવત્થપેત્વા ''નામરૂપતો ઉદ્ધં અઞ્ઞો સત્તો વા પુગ્ગલો વા દેવો વા બ્રહ્મા વા નત્થી''તિ પસ્સતિ.

યથા હિ અઙ્ગસમ્ભારા, હોતિ સદ્દો રથો ઇતિ;
એવં ખન્ધેસુ સન્તેસુ, હોતિ ''સત્તો''તિ સમ્મુતિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૧; મિ॰ પ॰ ૨.૧.૧; કથા॰ ૨૩૩);

એવમેવ પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ સન્તેસુ ''સત્તો પુગ્ગલો''તિ વોહારમત્તં હોતીતિ એવમાદિના નયેન નામરૂપાનં યાથાવદસ્સનસઙ્ખાતેન દિટ્ઠિવિસુદ્ધિભૂતેન ઞાણેન નામરૂપં પરિગ્ગહેત્વા પુન તસ્સ પચ્ચયમ્પિ પરિગ્ગણ્હન્તો વુત્તનયેન નામરૂપં પરિગ્ગહેત્વા ''કો નુ ખો ઇમસ્સ હેતૂ''તિ પરિયેસન્તો અહેતુવાદવિસમહેતુવાદેસુ દોસં દિસ્વા રોગં દિસ્વા તસ્સ નિદાનં સમુટ્ઠાનમ્પિ પરિયેસન્તો વેજ્જો વિય તસ્સ હેતુઞ્ચ પચ્ચયઞ્ચ પરિયેસન્તો

અવિજ્જા તણ્હા ઉપાદાનં કમ્મન્તિ ઇમે ચત્તારો ધમ્મે નામરૂપસ્સ ઉપ્પાદપચ્ચયત્તા ''હેતૂ''તિ . આહારં ઉપત્થમ્ભનપચ્ચયત્તા ''પચ્ચયો''તિ ચ પસ્સતિ. ઇમસ્સ હિ કાયસ્સ અવિજ્જાદયો તયો ધમ્મા માતા વિય દારકસ્સ ઉપનિસ્સયા હોન્તિ, કમ્મં પિતા વિય પુત્તસ્સ જનકં, આહારો ધાતિ વિય દારકસ્સ સન્ધારકોતિ. એવં રૂપકાયસ્સ પચ્ચયપરિગ્ગહં કત્વા પુન ''ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણ''ન્તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૪.૬૦; કથા॰ ૪૬૫) નયેન નામકાયસ્સપિ પચ્ચયં પરિગ્ગણ્હાતિ, એવં પરિગ્ગણ્હન્તો ''અતીતાનાગતાપિ ધમ્મા એવમેવ વત્તન્તી''તિ સન્નિટ્ઠાનં કરોતિ.

તસ્સ યા સા પુબ્બન્તં આરબ્ભ ''અહોસિં નુ ખો અહં અતીતમદ્ધાનં, ન નુ ખો અહોસિં, કિં નુ ખો, કથં નુ ખો, કિં હુત્વા કિં અહોસિં નુ ખો અહં અતીતમદ્ધાન''ન્તિ પઞ્ચવિધા વિચિકિચ્છા વુત્તા.

યાપિ અપરન્તં આરબ્ભ ''ભવિસ્સામિ નુ ખો અહં અનાગતમદ્ધાનં, ન નુ ખો ભવિસ્સામિ, કિં નુ ખો ભવિસ્સામિ, કથં નુ ખો ભવિસ્સામિ, કિં હુત્વા કિં ભવિસ્સામિ નુ ખો અહં અનાગતમદ્ધાન''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮; સં॰ નિ॰ ૨.૨૦) પઞ્ચવિધા વિચિકિચ્છા વુત્તા.

યાપિ એતરહિ વા પન પચ્ચુપ્પન્નં અદ્ધાનં આરબ્ભ કથંકથી હોતિ ''અહં નુ ખોસ્મિ, નો નુ ખોસ્મિ, કિં નુ ખોસ્મિ, કથં નુ ખોસ્મિ, અયં નુ ખો સત્તો કુતો આગતો, સો કુહિં ગામી ભવિસ્સતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮; સં॰ નિ॰ ૨.૨૦) છબ્બિધા વિચિકિચ્છા વુત્તા, સા સબ્બાપિ પહિય્યતિ. એવં પચ્ચયપરિગ્ગહણેન તીસુ અદ્ધાસુ કઙ્ખં વિતરિત્વા ઠિતં ઞાણં ''કઙ્ખાવિતરણવિસુદ્ધી''તિપિ ''ધમ્મટ્ઠિતિઞાણ''ન્તિપિ ''યથાભૂતઞાણ''ન્તિપિ ''સમ્માદસ્સન''ન્તિપિ વુચ્ચતિ.

એત્થ પન તિસ્સો હિ લોકિયપરિઞ્ઞા ઞાતપરિઞ્ઞા તીરણપરિઞ્ઞા પહાનપરિઞ્ઞાતિ. તત્થ ''રુપ્પનલક્ખણં રૂપં, વેદયિતલક્ખણા વેદના''તિ એવં તેસં તેસં ધમ્માનં પચ્ચત્તલક્ખણસલ્લક્ખણવસેન પવત્તા પઞ્ઞા ઞાતપરિઞ્ઞા નામ. ''રૂપં અનિચ્ચં, વેદના અનિચ્ચા''તિઆદિના પન નયેન તેસંયેવ ધમ્માનં સામઞ્ઞલક્ખણં આરોપેત્વા પવત્તા લક્ખણારમ્મણિકવિપસ્સનાપઞ્ઞા તીરણપરિઞ્ઞા નામ. તેસુ એવ પન ધમ્મેસુ નિચ્ચસઞ્ઞાદિપજહનવસેન પવત્તા લક્ખણારમ્મણિકવિપસ્સનાવ પઞ્ઞા પહાનપરિઞ્ઞા નામ.

તત્થ સઙ્ખારપરિચ્છેદતો પટ્ઠાય યાવ પચ્ચયપરિગ્ગહા ઞાતપરિઞ્ઞાય ભૂમિ. એતસ્મિઞ્હિ અન્તરે ધમ્માનં પચ્ચત્તલક્ખણપટિવેધસ્સેવ આધિપચ્ચં હોતિ. કલાપસમ્મસનતો પટ્ઠાય યાવ ઉદયબ્બયાનુપસ્સના તીરણપરિઞ્ઞાય ભૂમિ. એતસ્મિઞ્હિ અન્તરે સામઞ્ઞલક્ખણપટિવેધસ્સેવ આધિપચ્ચં હોતિ. ભઙ્ગાનુપસ્સનતો પટ્ઠાય ઉપરિ પહાનપરિઞ્ઞાય ભૂમિ. તતો ચ પટ્ઠાય હિ અનિચ્ચતો અનુપસ્સન્તો નિચ્ચસઞ્ઞં પજહતિ, દુક્ખતો અનુપસ્સન્તો સુખસઞ્ઞં, અનત્તતો અનુપસ્સન્તો અત્તસઞ્ઞં, નિબ્બિન્દન્તો નન્દિં, વિરજ્જન્તો રાગં, નિરોધેન્તો સમુદયં, પટિનિસ્સજ્જન્તો આદાનં પજહતીતિ એવં નિચ્ચસઞ્ઞાદિપહાનસાધિકાનં સત્તન્નં અનુપસ્સનાનં આધિપચ્ચં. ઇતિ ઇમાસુ તીસુ પરિઞ્ઞાસુ સઙ્ખારપરિચ્છેદસ્સ ચેવ પચ્ચયપરિગ્ગહસ્સ ચ સાધિતત્તા ઇમિના યોગિના ઞાતપરિઞ્ઞાવ અધિગતા.

પુન ''યં કિઞ્ચિ રૂપં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં અજ્ઝત્તં વા બહિદ્ધા વા...પે॰... યં દૂરે સન્તિકે વા, સબ્બં રૂપં હુત્વા અભાવતો અનિચ્ચં, ઉદયબ્બયપટિપીળિતત્તા દુક્ખં, અવસવત્તિત્તા અનત્તા. યા કાચિ વેદના... સઞ્ઞા... યે કેચિ સઙ્ખારા ... યં કિઞ્ચિ વિઞ્ઞાણં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં અજ્ઝત્તં વા બહિદ્ધા વા ઓળારિકં વા સુખુમં વા હીનં

વા પણીતં વા યં દૂરે સન્તિકે વા, સબ્બં વિઞ્ઞાણં હુત્વા અભાવતો અનિચ્ચં, ઉદયબ્બયપટિપીળિતત્તા દુક્ખં, અવસવત્તિત્તા અનત્તા''તિ એવમાદિના (સં॰ નિ॰ ૩.૪૮; પટિ॰ મ॰ ૧.૪૮) નયેન કલાપસમ્મસનં કરોતિ. ઇદં સન્ધાય વુત્તં ''તિલક્ખણં આરોપેત્વા''તિ.

એવં સઙ્ખારે અનિચ્ચદુક્ખાનત્તવસેન કલાપસમ્મસનં કત્વા પુન સઙ્ખારાનં ઉદયબ્બયમેવ પસ્સતિ. કથં ? ''અવિજ્જાસમુદયા રૂપસમુદયો, તણ્હાકમ્મઆહારસમુદયા રૂપસમુદયો''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૫૦). એવં રૂપક્ખન્ધસ્સ પચ્ચયાયત્તતાદસ્સનેન રૂપક્ખન્ધસ્સ ઉદયં પસ્સતિ, નિબ્બત્તિલક્ખણં પસ્સન્તોપિ રૂપક્ખન્ધસ્સ ઉદયં પસ્સતિ. એવં પઞ્ચહાકારેહિ રૂપક્ખન્ધસ્સ ઉદયં પસ્સતિ. ''અવિજ્જાનિરોધા રૂપનિરોધો, તણ્હાકમ્મઆહારનિરોધા રૂપનિરોધો''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૫૦) પચ્ચયનિરોધદસ્સનેન રૂપક્ખન્ધસ્સ વયં પસ્સતિ, વિપરિણામલક્ખણં પસ્સન્તોપિ રૂપક્ખન્ધસ્સ વયં પસ્સતીતિ એવં પઞ્ચહાકારેહિ રૂપક્ખન્ધસ્સ વયં પસ્સતિ.

તથા ''અવિજ્જાસમુદયા વેદનાસમુદયો, તણ્હાકમ્મફસ્સસમુદયા વેદનાસમુદયો''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૫૦) પચ્ચયાયત્તતાદસ્સનેન વેદનાક્ખન્ધસ્સ ઉદયં પસ્સતિ, નિબ્બત્તિલક્ખણં પસ્સન્તોપિ વેદનાક્ખન્ધસ્સ ઉદયં પસ્સતિ. ''અવિજ્જાનિરોધા વેદનાનિરોધો, તણ્હાકમ્મફસ્સનિરોધા વેદનાનિરોધો''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૫૦) પચ્ચયનિરોધદસ્સનેન વેદનાક્ખન્ધસ્સ વયં પસ્સતિ, વિપરિણામલક્ખણં પસ્સન્તોપિ વેદનાક્ખન્ધસ્સ વયં પસ્સતિ. એવં સઞ્ઞાક્ખન્ધાદીસુપિ.

અયં પન વિસેસો – વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ ફસ્સટ્ઠાને ''નામરૂપસમુદયા, નામરૂપનિરોધા''તિ યોજેતબ્બં. એવં એકેકસ્મિં ખન્ધે પચ્ચયસમુદયવસેન ચ નિબ્બત્તિલક્ખણવસેન ચ પચ્ચયનિરોધવસેન ચ વિપરિણામલક્ખણવસેન ચ ઉદયબ્બયદસ્સનેન ચ દસ દસ કત્વા પઞ્ઞાસ લક્ખણાનિ વુત્તાનિ. તેસં વસેન ''એવમ્પિ રૂપસ્સ ઉદયો, એવમ્પિ રૂપસ્સ વયો''તિ પચ્ચયતો ચેવ ખણતો ચ વિત્થારેન મનસિકારં કરોતિ.

તસ્સેવં કરોતો ''ઇતિ કિર ઇમે ધમ્મા અહુત્વા સમ્ભોન્તિ, હુત્વા પટિવેન્તી''તિ ઞાણં વિસદં હોતિ. ''એવં કિર ઇમે ધમ્મા અનુપ્પન્ના ઉપ્પજ્જન્તિ, ઉપ્પન્ના નિરુજ્ઝન્તી''તિ નિચ્ચનવા હુત્વા સઙ્ખારા ઉપટ્ઠહન્તિ. ન કેવલઞ્ચ નિચ્ચનવા, સૂરિયુગ્ગમને ઉસ્સાવબિન્દુ વિય ઉદકબુબ્બુળો વિય ઉદકે દણ્ડરાજિ વિય આરગ્ગે સાસપો વિય વિજ્જુપ્પાદો વિય ચ પરિત્તટ્ઠાયિનો, માયામરીચિસુપિનાલાતચક્કગન્ધબ્બનગરફેણકદલિઆદયો વિય અસારા નિસ્સારા વિય હુત્વા ઉપટ્ઠહન્તિ. એત્તાવતા ચ પન અનેન ''વયધમ્મમેવ ઉપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્નઞ્ચ વયં ઉપેતી''તિ ઇમિના આકારેન સમ્મસનપઞ્ઞાય લક્ખણાનિ પટિવિજ્ઝિત્વા ઠિતં **ઉદયબ્બયાનુપસ્સનં** નામ પઠમં તરુણવિપસ્સનાઞાણં અધિગતં હોતિ. યસ્સાધિગમા ''આરદ્ધવિપસ્સકો''તિ સઙ્ખં ગચ્છતિ.

અથસ્સ આરદ્ધવિપસ્સકસ્સ કુલપુત્તસ્સ ઓભાસો ઞાણં પીતિ પસ્સદ્ધિ સુખં અધિમોક્ખો પગ્ગહો ઉપટ્ઠાનં ઉપેક્ખા નિકન્તીતિ દસ વિપસ્સનુપક્કિલેસા ઉપ્પજ્જન્તિ. એત્થ **ઓભાસો** નામ વિપસ્સનક્ખણે ઞાણસ્સ બલવત્તા લોહિતં સન્નિસીદતિ, તેન ચ ચિત્તોભાસો નિબ્બત્તતિ. તં દિસ્વા અકુસલો યોગી ''મગ્ગો મે પત્તો''તિ તમેવ ઓભાસં અસ્સાદેતિ. **ઞાણ**મ્પિ વિપસ્સનાઞાણમેવ. તં સઙ્ખારે સમ્મસન્તસ્સ સુદ્ધં પસન્નં હુત્વા પવત્તતિ. તં દિસ્વા પુબ્બે વિય ''મગ્ગો''તિ અસ્સાદેતિ. **પીતિ**પિ વિપસ્સનાપીતિ એવ. તસ્સ હિ તસ્મિં ખણે પઞ્ચવિધા પીતિ ઉપ્પજ્જતિ. **પસ્સદ્ધી**તિ વિપસ્સનાપસ્સદ્ધિ. તસ્મિં સમયે નેવ કાયચિત્તાનં દરથો, ન ગારવં, ન કક્ખળતા, ન

અકમ્મઞ્ઞતા, ન ગેલઞ્ઞતા, ન વઙ્કતા હોતિ. **સુખમ્પિ** વિપસ્સનાસુખમેવ. તસ્સ કિર તસ્મિં સમયે સકલસરીરં અભિસન્દયમાનં અતિપણીતં સુખં ઉપ્પજ્જતિ.

અધિમોક્ખો નામ વિપસ્સનક્ખણે પવત્તા સદ્ધા. તસ્મિઞ્હિ ખણે ચિત્તચેતસિકાનં અતિવિય પસાદભૂતા બલવતી સદ્ધા ઉપ્પજ્જતિ. **પગ્ગહો** નામ વિપસ્સનાસમ્પયુત્તં વીરિયં. તસ્મિઞ્હિ ખણે અસિથિલં અનચ્ચારદ્ધં સુપગ્ગહિતં વીરિયં ઉપ્પજ્જતિ. **ઉપટ્ઠાનન્તિ** વિપસ્સનાસમ્પયુત્તા સતિ. તસ્મિઞ્હિ ખણે સુપટ્ઠિતા સતિ ઉપ્પજ્જતિ. **ઉપેક્ખા** દુવિધા વિપસ્સનાવજ્જનવસેન. તસ્મિઞ્હિ ખણે સબ્બસઙ્ખારગહણે મજ્ઝત્તભૂતં વિપસ્સનુપેક્ખાસઙ્ખાતં ઞાણં બલવન્તં હુત્વા ઉપ્પજ્જતિ મનોદ્વારાવજ્જનુપેક્ખા ચ. સા ચ તં તં ઠાનં આવજ્જન્તસ્સ સૂરા તિખિણા હુત્વા વહતિ. **નિકન્તી**તિ વિપસ્સનાનિકન્તિ. ઓભાસાદીસુ હિ આલયં કુરુમાના સુખુમા સન્તાકારા નિકન્તિ ઉપ્પજ્જતિ. એત્થ ઓભાસાદયો કિલેસવત્થુતાય ‘‘ઉપક્કિલેસા’’તિ વુત્તા ન અકુસલત્તા. નિકન્તિ પન ઉપક્કિલેસો ચેવ કિલેસવત્થુ ચ.

પણ્ડિતો પન ભિક્ખુ ઓભાસાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ વિક્ખેપં અગચ્છન્તો ‘‘ઓભાસાદયો ધમ્મા ન મગ્ગો, ઉપક્કિલેસવિમુત્તં પન વીથિપટિપન્નં વિપસ્સનાઞાણં મગ્ગો’’તિ મગ્ગઞ્ચ અમગ્ગઞ્ચ વવત્થપેતિ. તસ્સેવં ‘‘અયં મગ્ગો, અયં ન મગ્ગો’’તિ ઞત્વા ઠિતં ઞાણં **મગ્ગામગ્ગઞાણદસ્સનવિસુદ્ધી**તિ વુચ્ચતિ. ઇતો પટ્ઠાય અટ્ઠન્નં વિપસ્સનાઞાણાનં વસેન સિખાપત્તવિપસ્સનાઞાણં નવમઞ્ચ સચ્ચાનુલોમિકં ઞાણન્તિ અયં **પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ** નામ હોતિ. ઉદયબ્બયાનુપસ્સનાઞાણં ભઙ્ગાનુપસ્સનાઞાણં ભયતુપટ્ઠાનઞાણં આદીનવાનુપસ્સનાઞાણં નિબ્બિદાનુપસ્સનાઞાણં મુઞ્ચિતુકમ્યતાઞાણં પટિસઙ્ખાનુપસ્સનાઞાણં સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણન્તિ ઇમાનિ અટ્ઠ ઞાણાનિ નામ. નવમં સચ્ચાનુલોમિકં ઞાણન્તિ અનુલોમસ્સેતં નામં.

તસ્મા તં સમ્પાદેતુકામેન ઉપક્કિલેસવિમુત્તં ઉદયબ્બયઞાણં આદિં કત્વા એતેસુ ઞાણેસુ યોગો કરણીયો. ઉદયબ્બયં પસ્સન્તસ્સ હિ અનિચ્ચલક્ખણં યથાભૂતં ઉપટ્ઠાતિ, ઉદયબ્બયપટિપીળનં પસ્સતો દુક્ખલક્ખણઞ્ચ, ‘‘દુક્ખમેવ હિ સમ્ભોતિ, દુક્ખં તિટ્ઠતિ વેતિ ચા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૧; કથા॰ ૨૩૩) પસ્સતો અનત્તલક્ખણઞ્ચ.

એત્થ ચ અનિચ્ચં અનિચ્ચલક્ખણં દુક્ખં દુક્ખલક્ખણં અનત્તા અનત્તલક્ખણન્તિ અયં વિભાગો વેદિતબ્બો. તત્થ **અનિચ્ચન્તિ** ખન્ધપઞ્ચકં. કસ્મા? ઉપ્પાદવયઞ્ઞથત્તભાવા, હુત્વા અભાવતો વા. અઞ્ઞથત્તં નામ જરા. ઉપ્પાદવયઞ્ઞથત્તં **અનિચ્ચલક્ખણં**, હુત્વા અભાવસઙ્ખાતો વા આકારવિકારો. ‘‘યદનિચ્ચં, તં દુક્ખ’’ન્તિ વચનતો તદેવ ખન્ધપઞ્ચકં **દુક્ખં**. કસ્મા? અભિણ્હં પટિપીળનતો. અભિણ્હં પટિપીળનાકારો **દુક્ખલક્ખણં**. ‘‘યં દુક્ખં, તદનત્તા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૧૫-૧૬) વચનતો તદેવ ખન્ધપઞ્ચકં **અનત્તા**. કસ્મા? અવસવત્તનતો . અવસવત્તનાકારો **અનત્તલક્ખણં**. ઇમાનિ તીણિપિ લક્ખણાનિ ઉદયબ્બયં પસ્સન્તસ્સેવ આરમ્મણાનિ હોન્તિ.

પુનપિ સો રૂપારૂપધમ્મે ‘‘એવં અનિચ્ચા’’તિઆદિના વિપસ્સતિ, તસ્સ સઙ્ખારા લહું લહું આપાથં આગચ્છન્તિ, તતો ઉપ્પાદં વા ઠિતિં વા પવત્તં વા નિમિત્તં વા આરમ્મણં અકત્વા તેસં ખયવયનિરોધે એવ સતિ સન્તિટ્ઠતિ, ઇદં **ભઙ્ગઞાણં** નામ. ઇમસ્સ ઉપ્પાદતો પટ્ઠાય અયં યોગી ‘‘યથા ઇમે સઙ્ખારા ભિજ્જન્તિ નિરુજ્ઝન્તિ, એવં અતીતેપિ સઙ્ખારગતં ભિજ્જિ, અનાગતેપિ ભિજ્જિસ્સતી’’તિ નિરોધમેવ પસ્સન્તો તિટ્ઠતિ. તસ્સ ભઙ્ગાનુપસ્સનાઞાણં આસેવન્તસ્સ બહુલીકરોન્તસ્સ સબ્બભવયોનિ ગતિટ્ઠિતિ સત્તાવાસેસુ પભેદકા સઙ્ખારા જલિતઅઙ્ગારકાસુઆદયો વિય મહાભયં હુત્વા ઉપટ્ઠહન્તિ. એતં **ભયતુપટ્ઠાનઞાણં** નામ.

તસ્સ તં ભયતુપટ્ઠાનઞાણં આસેવન્તસ્સ સબ્બે ભવાદયો આદિત્તઙ્ગારં વિય સમુસ્સિતખગ્ગો વિય પચ્ચત્થિકો અપ્પટિસરણા સાદીનવા હુત્વા ઉપટ્ઠહન્તિ. ઇદં **આદીનવાનુપસ્સનાઞાણં** નામ. તસ્સ એવં સઙ્ખારે આદીનવતો પસ્સન્તસ્સ ભવાદીસુપિ સઙ્ખારાનં આદીનવત્તા સઙ્ખારેસુ ઉક્કણ્ઠના અનભિરતિ ઉપ્પજ્જતિ, ઇદં **નિબ્બિદાનુપસ્સનાઞાણં** નામ.

સબ્બસઙ્ખારેસુ નિબ્બિન્દન્તસ્સ ઉક્કણ્ઠન્તસ્સ તસ્મા સઙ્ખારગતા મુઞ્ચિતુકામતા નિસ્સરિતુકામતા હોતિ. ઇદં **મુઞ્ચિતુકમ્યતાઞાણં** નામ. પુન તસ્મા સઙ્ખારગતા મુઞ્ચિતું પન તે એવ સઙ્ખારે પટિસઙ્ખાનુપસ્સનાઞાણેન તિલક્ખણં આરોપેત્વા તીરણં **પટિસઙ્ખાનુપસ્સનાઞાણં** નામ.

સો એવં તિલક્ખણં આરોપેત્વા સઙ્ખારે પરિગ્ગણ્હન્તો તેસુ અનત્તલક્ખણસ્સ સુદિટ્ઠત્તા ''અત્તા''તિ વા ''અત્તનિય''ન્તિ વા અગણ્હન્તો સઙ્ખારેસુ ભયઞ્ચ નન્દિઞ્ચ પહાય સઙ્ખારેસુ ઉદાસીનો હોતિ મજ્ઝત્તો, ''અહ''ન્તિ વા ''મમ''ન્તિ વા ન ગણ્હાતિ, તીસુ ભવેસુ ઉપેક્ખકો, ઇદં **સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણં** નામ.

તં પનેસ ચે સન્તિપદં નિબ્બાનં સન્તતો પસ્સતિ, સબ્બસઙ્ખારપવત્તં વિસ્સજ્જેત્વા નિબ્બાનનિન્નં પક્ખન્દં હોતિ. નો ચે નિબ્બાનં સન્તતો પસ્સતિ, પુનપ્પુનં ''અનિચ્ચ''ન્તિ વા ''દુક્ખ''ન્તિ વા ''અનત્તા''તિ વા તિવિધાનુપસ્સનાવસેન સઙ્ખારારમ્મણમેવ હુત્વા પવત્તતિ. એવં તિટ્ઠમાનઞ્ચ એતં તિવિધવિમોક્ખમુખભાવં આપજ્જિત્વા તિટ્ઠતિ. તિસ્સો હિ અનુપસ્સના ''તીણિ વિમોક્ખમુખાની''તિ વુચ્ચન્તિ. એવં અનિચ્ચતો મનસિકરોન્તો અધિમોક્ખબહુલો **અનિમિત્તં વિમોક્ખં** પટિલભતિ, દુક્ખતો મનસિકરોન્તો પસ્સદ્ધિબહુલો **અપ્પણિહિતં વિમોક્ખં** પટિલભતિ, અનત્તતો મનસિકરોન્તો વેદબહુલો **સુઞ્ઞતં વિમોક્ખં** પટિલભતિ.

એત્થ ચ અનિમિત્તો વિમોક્ખોતિ અનિમિત્તાકારેન નિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વા પવત્તો અરિયમગ્ગો. સો હિ અનિમિત્તાય ધાતુયા ઉપ્પન્નત્તા અનિમિત્તો, કિલેસેહિ ચ વિમુત્તત્તા વિમોક્ખો. એતેનેવ નયેન અપ્પણિહિતાકારેન નિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વા પવત્તો અપ્પણિહિતો, સુઞ્ઞતાકારેન નિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વા પવત્તો સુઞ્ઞતોતિ વેદિતબ્બો.

એવં અધિગતસઙ્ખારુપેક્ખસ્સ કુલપુત્તસ્સ વિપસ્સના સિખાપ્પત્તા હોતિ. વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાતિ એતદેવ. અસ્સ તં સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણં આસેવન્તસ્સ તિક્ખતરા સઙ્ખારુપેક્ખા ઉપ્પજ્જતિ. તસ્સ ''ઇદાનિ મગ્ગો ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ સઙ્ખારે ''અનિચ્ચા''તિ વા ''દુક્ખા''તિ વા ''અનત્તા''તિ વા સમ્મસિત્વા ભવઙ્ગં ઓતરતિ, ભવઙ્ગાનન્તરં સઙ્ખારુપેક્ખાય કથિતનયેનેવ અનિચ્ચાદિઆકારેન મનસિકરિત્વા ઉપ્પજ્જતિ મનોદ્વારાવજ્જનં, તથેવ મનસિકરોતો પઠમં જવનચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યં પરિકમ્મન્તિ વુચ્ચતિ, તદનન્તરં તદેવ દુતિયજવનચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યં ઉપચારન્તિ વુચ્ચતિ, તદનન્તરમ્પિ તદેવ ઉપ્પજ્જતિ તતિયં જવનચિત્તં. યં અનુલોમન્તિ વુચ્ચતિ, ઇદં તેસં પાટિએક્કં નામ.

અવિસેસેન પન તિવિધમ્પેતં ''આસેવન''ન્તિપિ ''પરિકમ્મ''ન્તિપિ ''ઉપચાર''ન્તિપિ ''અનુલોમ''ન્તિપિ વુચ્ચતિ. ઇદં પન અનુલોમઞાણં સઙ્ખારારમ્મણાય વુટ્ઠાનગામિનિયા વિપસ્સનાય પરિયોસાનં હોતિ, નિપ્પરિયાયેન પન ગોત્રભુઞાણમેવ વિપસ્સનાય પરિયોસાનન્તિ વુચ્ચતિ. તતો પરં નિબ્બાનં આરમ્મણં કુરુમાનં પુથુજ્જનગોત્તં અતિક્કમમાનં અરિયગોત્તં ઓક્કમમાનં નિબ્બાનારમ્મણે પઠમસમન્નાહારભૂતં અપુનરાવટ્ટકં ગોત્રભુઞાણં ઉપ્પજ્જતિ. ઇદં પન ઞાણં પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિઞ્ચ ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિઞ્ચ ન ભજતિ. અન્તરા

અબ્બોહારિકમેવ હોતિ. વિપસ્સનાસોતે પતિતત્તા ‘‘પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધી’’તિ વા ‘‘વિપસ્સના’’તિ વા સઙ્ખં ગચ્છતિ. નિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વા ગોત્રભુઞાણે નિરુદ્ધે તેન દિન્નસઞ્ઞાય નિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વા દિટ્ઠિસંયોજનં સીલબ્બતપરામાસસંયોજનં વિચિકિચ્છાસંયોજનન્તિ તીણિ સંયોજનાનિ વિદ્ધંસેન્તો સોતાપત્તિમગ્ગો ઉપ્પજ્જતિ, તદનન્તરં તસ્સેવ વિપાકભૂતાનિ દ્વે તીણિ વા ફલચિત્તાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ અનન્તરવિપાકત્તા લોકુત્તરકુસલાનં, ફલપરિયોસાને પનસ્સ ઉપ્પન્નભવઙ્ગં વિચ્છિન્દિત્વા પચ્ચવેક્ખણત્થાય મનોદ્વારાવજ્જનં ઉપ્પજ્જતિ. સો હિ ‘‘ઇમિના વતાહં મગ્ગેન આગતો’’તિ મગ્ગં પચ્ચવેક્ખતિ. તતો ‘‘મે અયં આનિસંસો લદ્ધો’’તિ ફલં પચ્ચવેક્ખતિ. તતો ‘‘ઇમે નામ કિલેસા પહીના’’તિ પહીનકિલેસે પચ્ચવેક્ખતિ. તતો ‘‘ઇમે નામ કિલેસા અવસિટ્ઠા’’તિ ઉપરિમગ્ગત્તયવજ્ઝકિલેસે પચ્ચવેક્ખતિ. અવસાને ચ ‘‘અયં ધમ્મો મયા પટિવિદ્ધો’’તિ અમતં નિબ્બાનં પચ્ચવેક્ખતિ. ઇતિ સોતાપન્નસ્સ અરિયસાવકસ્સ પઞ્ચ પચ્ચવેક્ખણાનિ હોન્તિ. તથા સકદાગામિઅનાગામિફલાવસાને. અરહત્તફલાવસાને અવસિટ્ઠકિલેસપચ્ચવેક્ખણં નામ નત્થિ. એવં સબ્બાનિપિ એકૂનવીસતિપચ્ચવેક્ખણાનિ હોન્તિ.

એવં પચ્ચવેક્ખિત્વા સો યોગાવચરો તસ્મિંયેવ આસને નિસિન્નો વુત્તનયેન વિપસ્સિત્વા કામરાગબ્યાપાદાનં તનુભાવં કરોન્તો દુતિયમગ્ગં પાપુણાતિ, તદનન્તરં વુત્તનયેનેવ ફલઞ્ચ. તતો વુત્તનયેન વિપસ્સિત્વા કામરાગબ્યાપાદાનં અનવસેસપ્પહાનં કરોન્તો તતિયમગ્ગં પાપુણાતિ, વુત્તનયેન ફલઞ્ચ. તતો તસ્મિંયેવાસને વુત્તનયેન વિપસ્સિત્વા રૂપરાગારૂપરાગમાનુદ્ધચ્ચાવિજ્જાનં અનવસેસપ્પહાનં કરોન્તો ચતુત્થમગ્ગં પાપુણાતિ, વુત્તનયેન ફલઞ્ચ. એત્તાવતા ચેસ હોતિ અરહા મહાખીણાસવો પચ્ચેકબુદ્ધો. ઇતિ ઇમેસુ ચતૂસુ મગ્ગેસુ ઞાણં **ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ** નામ.

એત્તાવતા ‘‘સબ્બેસુ ભૂતેસુ નિધાય દણ્ડં અવિહેઠયં અઞ્ઞતરમ્પિ તેસ’’ન્તિ એતેન પાતિમોક્ખસંવરાદિસીલસ્સ વુત્તત્તા સીલવિસુદ્ધિ. ‘‘ન પુત્તમિચ્છેય્ય કુતો સહાય’’ન્તિ એતેન પટિઘાનુનયવિવજ્જનવસેન મેત્તાદીનં વુત્તત્તા ચિત્તવિસુદ્ધિ. ‘‘એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પો’’તિ ઇમિના પન નામરૂપપરિગ્ગહાદીનં વુત્તત્તા દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ કઙ્ખાવિતરણવિસુદ્ધિ મગ્ગામગ્ગઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ પટિપદાઞાણદસ્સનવિસુદ્ધિ ઞાણદસ્સનવિસુદ્ધીતિ સત્ત વિસુદ્ધિયો વુત્તા હોન્તિ. અયમેત્થ મુખમત્તનિદસ્સનં, વિત્થારં પન ઇચ્છન્તેન વિસુદ્ધિમગ્ગં (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૬૨, ૬૭૮, ૬૯૨, ૭૩૭, ૮૦૬ આદયો) ઓલોકેત્વા ગહેતબ્બં. એત્તાવતા ચેસો પચ્ચેકબુદ્ધો –

> ‘‘ચાતુદ્દિસો અપ્પટિઘો ચ હોતિ, સન્તુસ્સમાનો ઇતરીતરેન;
> પરિસ્સયાનં સહિતા અછમ્ભી, એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પો’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૪૨; ચૂળનિ॰ ખગ્ગવિસાણસુત્તનિદ્દેસ ૧૨૮) –

પસંસિયાદિભાવં આપજ્જિત્વા ગન્ધમાદનપબ્બતં ઉપસોભયમાનો વિહાસિન્તિ એવં સબ્બત્થ.

પઠમગાથાનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૨૨. દુતિયે **સંસગ્ગજાતસ્સા**તિ જાતસંસગ્ગસ્સ. તત્થ દસ્સનસવનકાયસમુલ્લપનસમ્ભોગવસેન પઞ્ચવિધો સંસગ્ગો. તત્થ અઞ્ઞમઞ્ઞં દિસ્વા ચક્ખુવિઞ્ઞાણવીથિવસેન ઉપ્પન્નરાગો **દસ્સનસંસગ્ગો** નામ. તત્થ સીહળદીપે કાળદીઘવાપીગામે પિણ્ડાય ચરન્તં કલ્યાણવિહારવાસિં દહરભિક્ખું દિસ્વા પટિબદ્ધચિત્તા કેનચિ ઉપાયેન તં

અલભિત્વા કાલકતા કુટુમ્બિયધીતા તસ્સા નિવાસનચોળક્ખણ્ડં દિસ્વા ‘‘એવરૂપાય વત્થધારિનિયા નામ સદ્ધિં સંવાસં નાલત્થ’’ન્તિ હદયં ફાલેત્વા કાલકતો સો એવ ચ દહરો નિદસ્સનં.

પરેહિ પન કથિયમાનં રૂપાદિસમ્પત્તિં અત્તના વા હસિતલપિતગીતસદ્દં સુત્વા સોતવિઞ્ઞાણવીથિવસેન ઉપ્પન્નો રાગો **સવનસંસગ્ગો** નામ. તત્રાપિ ગિરિગામવાસીકમ્મારધીતાય પઞ્ચહિ કુમારીહિ સદ્ધિં પદુમસ્સરં ગન્ત્વા ન્હાયિત્વા માલં સીસે આરોપેત્વા ઉચ્ચાસદ્દેન ગાયન્તિયા આકાસેન ગચ્છન્તો સદ્દં સુત્વા કામરાગેન ઝાના પરિહાયિત્વા અનયબ્યસનં પત્તો પઞ્ચગ્ગળલેણવાસી તિસ્સદહરો નિદસ્સનં.

અઞ્ઞમઞ્ઞં અઙ્ગપરામસનેન ઉપ્પન્નરાગો **કાયસંસગ્ગો** નામ. ધમ્મગાયનદહરભિક્ખુ ચેત્થ નિદસ્સનં. મહાવિહારે કિર દહરભિક્ખુ ધમ્મં ભાસતિ, તત્થ મહાજને આગતે રાજાપિ અગમાસિ સદ્ધિં અન્તેપુરેન. તતો રાજધીતાય તસ્સ રૂપઞ્ચ સદ્દઞ્ચ આગમ્મ બલવરાગો ઉપ્પન્નો તસ્સ ચ દહરસ્સાપિ. તં દિસ્વા રાજા સલ્લક્ખેત્વા સાણિપાકારેન પરિક્ખિપાપેસિ, તે અઞ્ઞમઞ્ઞં પરામસિત્વા આલિઙ્ગિંસુ. પુન સાણિપાકારં અપનેત્વા પસ્સન્તા દ્વેપિ કાલકતેયેવ અદ્દસંસૂતિ.

અઞ્ઞમઞ્ઞં આલપનસમુલ્લપને ઉપ્પન્નરાગો પન **સમુલ્લપનસંસગ્ગો** નામ. ભિક્ખુભિક્ખુનીહિ સદ્ધિં પરિભોગકરણે ઉપ્પન્નરાગો **સમ્ભોગસંસગ્ગો** નામ. દ્વીસુપિ ચ એતેસુ મરિચવટ્ટિવિહારે ભિક્ખુ ચ ભિક્ખુની ચ નિદસ્સનં. મરિચવટ્ટિમહાવિહારમહે કિર દુટ્ઠગામણિ અભયમહારાજા મહાદાનં પટિયાદેત્વા ઉભતોસઙ્ઘં પરિવિસતિ. તત્થ ઉણ્હયાગુયા દિન્નાય સઙ્ઘનવકસામણેરી અનાધારકસ્સ સત્તવસ્સિકસઙ્ઘનવકસામણેરસ્સ દન્તવલયં દત્વા સમુલ્લાપં અકાસિ, તે ઉભોપિ ઉપસમ્પજ્જિત્વા સટ્ઠિવસ્સા હુત્વા પરતીરં ગતા અઞ્ઞમઞ્ઞં સમુલ્લાપેન પુબ્બસઞ્ઞં પટિલભિત્વા તાવદેવ જાતસિનેહા સિક્ખાપદાનિ વીતિક્કમિત્વા પારાજિકા અહેસુન્તિ.

એવં પઞ્ચવિધે સંસગ્ગે યેન કેનચિ સંસગ્ગેન જાતસંસગ્ગસ્સ **ભવન્તિ સ્નેહા**, પુરિમરાગપચ્ચયા બલવરાગો ઉપ્પજ્જતિ. તતો **સ્નેહન્વયં દુક્ખમિદં પહોતી**તિ તમેવ સ્નેહં અનુગચ્છન્તં સન્દિટ્ઠિકસમ્પરાયિકસોકપરિદેવાદિનાનપ્પકારકં દુક્ખમિદં પહોતિ નિબ્બત્તતિ ભવતિ જાયતિ. અપરે પન ‘‘આરમ્મણે ચિત્તવોસગ્ગો સંસગ્ગો’’તિ ભણન્તિ. તતો સ્નેહો સ્નેહદુક્ખન્તિ.

એવમત્થપ્પભેદં ઇમં અડ્ઢગાથં વત્વા સો પચ્ચેકબુદ્ધો આહ – ‘‘સ્વાહં યમિદં સ્નેહન્વયં સોકાદિદુક્ખં પહોતિ, તસ્સ દુક્ખસ્સ મૂલં ખનન્તો પચ્ચેકસમ્બોધિં અધિગતો’’તિ. એવં વુત્તે તે અમચ્ચા આહંસુ – ‘‘અમ્હેહિ દાનિ, ભન્તે, કિં કત્તબ્બ’’ન્તિ? તતો સો આહ – ‘‘તુમ્હે વા અઞ્ઞે વા યો ઇમમ્હા દુક્ખા મુચ્ચિતુકામો, સો સબ્બોપિ **આદીનવં સ્નેહજં પેક્ખમાનો, એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પો**તિ. એત્થ ચ યં તં ‘‘સ્નેહન્વયં દુક્ખમિદં પહોતી’’તિ વુત્તં, તદેવ સન્ધાય ‘‘આદીનવં સ્નેહજં પેક્ખમાનો’’તિ ઇદં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. અથ વા યથાવુત્તેન સંસગ્ગેન **સંસગ્ગજાતસ્સ ભવન્તિ સ્નેહા, સ્નેહન્વયં દુક્ખમિદં પહોતિ**, એવં યથાભૂતં આદીનવં સ્નેહજં પેક્ખમાનો અહં અધિગતોતિ એવમ્પિ અભિસમ્બન્ધિત્વા ચતુત્થપાદો પુબ્બે વુત્તનયેનેવ ઉદાનવસેન વુત્તોતિ વેદિતબ્બો. તતો પરં સબ્બં પુરિમગાથાય વુત્તસદિસમેવાતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૬).

નિદ્દેસે **અનુપ્પાદેતી**તિ રૂપસ્મિં અનુબ્યઞ્જનં દિસ્વા અલ્લીયતિ. **અનુબન્ધતી**તિ રૂપસ્મિં સ્નેહવસેન બન્ધતિ. **ભવન્તી**તિ હોન્તિ. **જાયન્તી**તિ ઉપ્પજ્જન્તિ. **નિબ્બત્તન્તી**તિ વત્તન્તિ. **પાતુભવન્તી**તિ પાકટા હોન્તિ. **સમ્ભવન્તિ**

સઞ્જાયન્તિ અભિનિબ્બત્તન્તીતિ તીણિ ઉપસગ્ગેન વડ્ઢિતાનિ. ઇતો પરં અટ્ઠકવગ્ગે (મહાનિ॰ ૧ આદયો) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

દુતિયગાથાનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૨૩. તતિયે મેત્તાયનવસેન **મિત્તા**. સુહદભાવેન **સુહજ્જા**. કેચિ હિ એકન્તહિતકામતાય મિત્તાવ હોન્તિ, ન સુહજ્જા. કેચિ ગમનાગમનટ્ઠાનનિસજ્જાસમુલ્લાપાદીસુ હદયસુખજનનેન સુહજ્જાવ હોન્તિ, ન મિત્તા. કેચિ તદુભયવસેન સુહજ્જા ચેવ મિત્તા ચ. તે દુવિધા હોન્તિ અગારિયા ચ અનગારિયા ચ. તત્થ અગારિયા તિવિધા હોન્તિ ઉપકારા સમાનસુખદુક્ખા અનુકમ્પકાતિ. અનગારિયા વિસેસેન અત્થક્ખાયિનો . એવં તે ચતૂહિ ચતૂહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતા હોન્તિ.

યથાહ –

> ‘‘ચતૂહિ ખો, ગહપતિપુત્ત, ઠાનેહિ ઉપકારો મિત્તો સુહદો વેદિતબ્બો. પમત્તં રક્ખતિ, પમત્તસ્સ સાપતેય્યં રક્ખતિ, ભીતસ્સ સરણં હોતિ, ઉપ્પન્નેસુ કિચ્ચકરણીયેસુ તદ્દિગુણં ભોગં અનુપ્પદેતિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૬૧).

તથા –

> ‘‘ચતૂહિ ખો, ગહપતિપુત્ત, ઠાનેહિ સમાનસુખદુક્ખો મિત્તો સુહદો વેદિતબ્બો. ગુય્હમસ્સ આચિક્ખતિ, ગુય્હમસ્સ પરિગૂહતિ, આપદાસુ ન વિજહતિ, જીવિતમ્પિસ્સ અત્થાય પરિચ્ચત્તં હોતિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૬૨).

તથા –

> ‘‘ચતૂહિ ખો, ગહપતિપુત્ત, ઠાનેહિ અનુકમ્પકો મિત્તો સુહદો વેદિતબ્બો. અભવેનસ્સ ન નન્દતિ, ભવેનસ્સ નન્દતિ, અવણ્ણં ભણમાનં નિવારેતિ, વણ્ણં ભણમાનં પસંસતિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૬૪).

તથા –

> ‘‘ચતૂહિ ખો, ગહપતિપુત્ત, ઠાનેહિ અત્થક્ખાયી મિત્તો સુહદો વેદિતબ્બો. પાપા નિવારેતિ, કલ્યાણે નિવેસેતિ, અસ્સુતં સાવેતિ, સગ્ગસ્સ મગ્ગં આચિક્ખતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૨૬૩).

તેસુ ઇધ અગારિયા અધિપ્પેતા, અત્થતો પન સબ્બેપિ યુજ્જન્તિ. તે મિત્તે સુહજ્જે. **અનુકમ્પમાનો**તિ અનુદયમાનો, તેસં સુખં ઉપસંહરિતુકામો દુક્ખં અપહરિતુકામો.

હાપેતિ અત્થન્તિ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થવસેન તિવિધં, તથા અત્તત્થપરત્થઉભયત્થવસેનાપિ તિવિધં અત્થં લદ્ધવિનાસનેન અલદ્ધાનુપ્પાદનેનાતિ દ્વિધાપિ હાપેતિ વિનાસેતિ. **પટિબદ્ધચિત્તો**તિ ‘‘અહં ઇમં વિના ન જીવામિ, એસો મે ગતિ, એસો મે પરાયણ’’ન્તિ એવં અત્તાનં નીચે ઠાને ઠપેન્તોપિ પટિબદ્ધચિત્તો હોતિ. ‘‘ઇમે મં વિના ન જીવન્તિ, અહં તેસં ગતિ, અહં તેસં પરાયણ’’ન્તિ એવં અત્તાનં ઉચ્ચે ઠાને ઠપેન્તોપિ પટિબદ્ધચિત્તો હોતિ. ઇધ પન એવં પટિબદ્ધચિત્તો અધિપ્પેતો.

એતં ભયન્તિ એતં અત્થહાપનભયં, અત્તનો સમાપત્તિહાનિં સન્ધાય ભણતિ. **સન્થવે**તિ તિવિધો સન્થવો તણ્હાદિટ્ઠિમિત્તસન્થવવસેન. તત્થ અટ્ઠસતપ્પભેદાપિ તણ્હા તણ્હાસન્થવો, દ્વાસટ્ઠિપ્પભેદાપિ દિટ્ઠિ દિટ્ઠિસન્થવો, પટિબદ્ધચિત્તતાય મિત્તાનુકમ્પના મિત્તસન્થવો. સો ઇધ અધિપ્પેતો . તેન હિસ્સ સમાપત્તિ પરિહીના. તેનાહ – ''એતં ભયં સન્થવે પેક્ખમાનો''તિ. સેસં પુબ્બસદિસમેવાતિ વેદિતબ્બં. નિદ્દેસે વત્તબ્બં નત્થિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૭; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૯૩-૯૪).

તતિયગાથાનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૨૪. ચતુત્થે **વંસો**તિ વેળુ. **વિસાલો**તિ વિત્થિણ્ણો. **વ**-કારો અવધારણત્થો, એવકારો વા અયં. સન્ધિવસેનેત્થ **એ**-કારો નટ્ઠો. તસ્સ પરપદેન સમ્બન્ધો, તં પચ્છા યોજેસ્સામ. **યથા**તિ પટિભાગે. **વિસત્તો**તિ લગ્ગો જટિતો સંસિબ્બિતો. **પુત્તેસુ દારેસુ ચા**તિ પુત્તધીતુભરિયાસુ. **યા અપેક્ખા**તિ યા તણ્હા યો સ્નેહો . **વંસક્કળીરોવ અસજ્જમાનો**તિ વંસકળીરો વિય અલગ્ગમાનો. કિં વુત્તં હોતિ? યથા વંસો વિસાલો વિસત્તો એવ હોતિ, પુત્તેસુ ચ દારેસુ ચ યા અપેક્ખા, સાપિ એવં તાનિ વત્થૂનિ સંસિબ્બિત્વા ઠિતત્તા વિસત્તા એવ. સ્વાહં તાય અપેક્ખાય અપેક્ખવા વિસાલો વંસો વિય વિસત્તોતિ એવં અપેક્ખાય આદીનવં દિસ્વા તં અપેક્ખં મગ્ગઞાણેન છિન્દન્તો અયં વંસકળીરોવ રૂપાદીસુ વા દિટ્ઠાદીસુ વા લાભાદીસુ વા કામભવાદીસુ વા તણ્હામાનદિટ્ઠિવસેન અસજ્જમાનો પચ્ચેકસમ્બોધિં અધિગતોતિ. સેસં પુરિમનયેનેવ વેદિતબ્બં. ઇમાયપિ નિદ્દેસે અતિરેકં નત્થિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૮).

ચતુત્થગાથાનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૨૫. પઞ્ચમે **મિગો**તિ સબ્બેસં આરઞ્ઞિકચતુપ્પદાનં એવ એતં અધિવચનં. ઇધ પન પસદમિગો અધિપ્પેતો. **અરઞ્ઞમ્હી**તિ ગામઞ્ચ ગામૂપચારઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસં અરઞ્ઞં, ઇધ પન ઉય્યાનં અધિપ્પેતં, તસ્મા ''ઉય્યાનમ્હી''તિ વુત્તં હોતિ. **યથા**તિ પટિભાગે. **અબદ્ધો**તિ રજ્જુબન્ધનાદીસુ યેન કેનચિ અબદ્ધો. એતેન વિસ્સટ્ઠચરિયં દીપેતિ. **યેનિચ્છકં ગચ્છતિ ગોચરાયા**તિ યેન દિસાભાગેન ગન્તું ઇચ્છતિ, તેન ગોચરત્થં ગચ્છતિ. તસ્મા તત્થ યત્તકં ઇચ્છતિ ગન્તું, તત્તકં ગચ્છતિ. યં ઇચ્છતિ ખાદિતું, તં ખાદતીતિ દીપેતિ. **વિઞ્ઞૂ નરો**તિ પણ્ડિતપુરિસો. **સેરિતન્તિ** સચ્છન્દવુત્તિતં અપરાયત્તભાવં. **પેક્ખમાનો**તિ પઞ્ઞાચક્ખુના ઓલોકયમાનો. અથ વા ધમ્મસેરિતં પુગ્ગલસેરિતઞ્ચ. લોકુત્તરધમ્મા હિ કિલેસવસં અગમનતો સેરિનો તેહિ સમન્નાગતા પુગ્ગલા ચ, તેસં ભાવનિદ્દેસો સેરિતં પેક્ખમાનોતિ. કિં વુત્તં હોતિ? **મિગો અરઞ્ઞમ્હિ યથા અબદ્ધો, યેનિચ્છકં ગચ્છતિ ગોચરાય**. કદા નુ ખો અહમ્પિ તણ્હાબન્ધનં છિન્દિત્વા એવં ગચ્છેય્યન્તિ ઇતિ મે તુમ્હેહિ ઇતો ચિતો ચ પરિવારેત્વા ઠિતેહિ બદ્ધસ્સ યેનિચ્છકં ગન્તું અલભન્તસ્સ તસ્મિં યેનિચ્છકગમનાભાવે આદીનવં યેનિચ્છકગમને આનિસંસં દિસ્વા અનુક્કમેન સમથવિપસ્સનાપારિપૂરિં અગમિં. તતો પચ્ચેકબોધિં અધિગતોમ્હિ. તસ્મા અઞ્ઞોપિ વિઞ્ઞૂ **નરો સેરિતં પેક્ખમાનો, એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પો**તિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૯ આદયો).

પઞ્ચમગાથાનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૨૬. છટ્ઠે અયં પિણ્ડત્થો – **સહાયમજ્ઝે** ઠિતસ્સ દિવાસેય્યસઙ્ખાતે **વાસે** ચ મહાઉપટ્ઠાનસઙ્ખાતે **ઠાને** ચ ઉય્યાનગમનસઙ્ખાતે **ગમને** ચ જનપદચારિકસઙ્ખાતાય **ચારિકાય** ચ ''ઇદં મે સુણ, ઇદં મે દેહી''તિઆદિના નયેન તથા તથા આમન્તના હોતિ, તસ્મા અહં તત્થ તત્થ નિબ્બિજ્જિત્વા યાયં અરિયજનસેવિતા અનેકાનિસંસા

એકન્તસુખા, એવં સન્તેપિ લોભાભિભૂતેહિ સબ્બકાપુરિસેહિ અનભિજ્ઝિતા અપત્થિતા પબ્બજ્જા, તં **અનભિજ્ઝિતં** પરેસં અવસવત્તનેન ભબ્બપુગ્ગલવસેનેવ ચ **સેરિતં પેક્ખમાનો** વિપસ્સનં આરભિત્વા અનુક્કમેન પચ્ચેકસમ્બોધિં અધિગતોતિ. સેસં વુત્તનયમેવ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૯-૪૨).

છટ્ઠગાથાનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૨૭. સત્તમે **ખિડ્ડા**તિ કીળના. સા દુવિધા હોતિ કાયિકા ચ વાચસિકા ચ. તત્થ કાયિકા નામ હત્થીહિપિ કીળન્તિ, અસ્સેહિપિ રથેહિપિ ધનૂહિપિ થરૂહિપીતિ એવમાદિ. વાચસિકા નામ ગીતં સિલોકભણનં મુખભેરિકન્તિ એવમાદિ. **રતી**તિ પઞ્ચકામગુણરતિ. **વિપુલ**ન્તિ યાવ અટ્ઠિમિઞ્જં આહચ્ચ ઠાનેન સકલત્તભાવબ્યાપકં. સેસં પાકટમેવ. અનુસન્ધિયોજનાપિ ચેત્થ સંસગ્ગગાથાય વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૧).

સત્તમગાથાનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૨૮. અટ્ઠમે **ચાતુદ્દિસો**તિ ચતૂસુ દિસાસુ યથાસુખવિહારી, ''એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતી''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૫૫૬; ૩.૩૦૮; અ॰ નિ॰ ૪.૧૨૫; વિભ॰ ૬૪૩; ચૂળનિ॰ ખગ્ગવિસાણસુત્તનિદ્દેસ ૧૨૮) વા નયેન બ્રહ્મવિહારભાવનાફરિતા ચતસ્સો દિસા અસ્સ સન્તીતિપિ ચાતુદ્દિસો. તાસુ દિસાસુ કત્થચિ સત્તે વા સઙ્ખારે વા ભયેન ન પટિહઞ્ઞતીતિ **અપ્પટિઘો. સન્તુસ્સમાનો**તિ દ્વાદસવિધસ્સ સન્તોસસ્સ વસેન સન્તુસ્સકો. **ઇતરીતરેના**તિ ઉચ્ચાવચેન પચ્ચયેન. **પરિસ્સયાનં સહિતા અછમ્ભી**તિ એત્થ પરિસ્સયન્તિ કાયચિત્તાનિ, પરિહાપેન્તિ વા તેસં સમ્પત્તિં, તાનિ વા પટિચ્ચ સયન્તીતિ પરિસ્સયા, બાહિરાનં સીહબ્યગ્ઘાદીનં અબ્ભન્તરાનઞ્ચ કામચ્છન્દાદીનં કાયચિત્તુપદ્દવાનં એતં અધિવચનં. તે પરિસ્સયે અધિવાસનખન્તિયા ચ વીરિયાદીહિ ચ ધમ્મેહિ સહતીતિ **પરિસ્સયાનં સહિતા**. થદ્ધભાવકરભયાભાવેન **અછમ્ભી**. કિં વુત્તં હોતિ? યથા તે ચત્તારો સમણા, એવં ઇતરીતરેન પચ્ચયેન સન્તુસ્સમાનો એત્થ પટિપત્તિપદટ્ઠાને સન્તોસે ઠિતો ચતૂસુ દિસાસુ મેત્તાદિભાવનાય ચાતુદ્દિસો, સત્તસઙ્ખારેસુ પટિહનનકરભયાભાવેન અપ્પટિઘો ચ હોતિ. સો ચાતુદ્દિસત્તા વુત્તપ્પકારાનં પરિસ્સયાનં સહિતા, અપ્પટિઘત્તા અછમ્ભી ચ હોતીતિ એતં પટિપત્તિગુણં દિસ્વા યોનિસો પટિપજ્જિત્વા પચ્ચેકસમ્બોધિં અધિગતોમ્હીતિ.

અથ વા તે સમણા વિય સન્તુસ્સમાનો ઇતરીતરેન વુત્તનયેનેવ ચાતુદ્દિસો હોતીતિ ઞત્વા એવં ચાતુદ્દિસભાવં પત્થયન્તો યોનિસો પટિપજ્જિત્વા અધિગતોમ્હિ. તસ્મા અઞ્ઞોપિ ઈદિસં ઠાનં પત્થયમાનો ચાતુદ્દિસતાય પરિસ્સયાનં સહિતા અપ્પટિઘતાય ચ અછમ્ભી હુત્વા એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પોતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૨).

નિદ્દેસે **મેત્તા**તિ અત્થતો તાવ મિજ્જતીતિ મેત્તા, સિનેહતીતિ અત્થો. મિત્તે વા ભવા, મિત્તસ્સ વા એસા પવત્તીતિપિ મેત્તા. **મેત્તાસહગતેના**તિ મેત્તાય સમન્નાગતેન. **ચેતસા**તિ ચિત્તેન. **એકં દિસ**ન્તિ એકિસ્સા દિસાય પઠમપરિગ્ગહિતં સત્તં ઉપાદાય એકં દિસં પરિયાપન્નસત્તફરણવસેન વુત્તં. **ફરિત્વા**તિ ફુસિત્વા આરમ્મણં કત્વા. **વિહરતી**તિ બ્રહ્મવિહારાધિટ્ઠિતં ઇરિયાપથવિહારં પવત્તેતિ. **તથા દુતિય**ન્તિ યથા પુરત્થિમાદીસુ દિસાસુ યં કિઞ્ચિ એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતિ, તથેવ તદનન્તરં દુતિયં તતિયં ચતુત્થઞ્ચાતિ અત્થો.

ઇતિ ઉદ્ધન્તિ એતેનેવ ચ નયેન ઉપરિમં દિસન્તિ વુત્તં હોતિ. **અધો તિરિય**ન્તિ અધોદિસમ્પિ તિરિયં દિસમ્પિ એવમેવ. તત્થ ચ **અધો**તિ હેટ્ઠા. **તિરિય**ન્તિ અનુદિસા. એવં સબ્બદિસાસુ અસ્સમણ્ડલે અસ્સમિવ મેત્તાસહગતં

ચિત્તં સારેતિપિ પચ્ચાસારેતિપીતિ. એત્તાવતા એકમેકં દિસં પરિગ્ગહેત્વા ઓધિસો મેત્તાફરણં દસ્સિતં. **સબ્બધી**તિઆદિ પન અનોધિસો દસ્સનત્થં વુત્તં. તત્થ **સબ્બધી**તિ સબ્બત્થ. **સબ્બત્તતાયા**તિ સબ્બેસુ હીનમજ્ઝિમઉક્કટ્ઠમિત્તસપત્તમજ્ઝત્તાનિપ્પભેદેસુ અત્તતાય, ''અયં પરસત્તો''તિ વિભાગં અકત્વા અત્તસમતાયાતિ વુત્તં હોતિ.

અથ વા **સબ્બત્તતાયા**તિ સબ્બેન ચિત્તભાવેન, ઈસકમ્પિ બહિ અવિક્ખિપમાનોતિ વુત્તં હોતિ. **સબ્બાવન્ત**ન્તિ સબ્બસત્તવન્તં, સબ્બસત્તયુત્તન્તિ અત્થો. **લોક**ન્તિ સત્તલોકં. **વિપુલેના**તિ એવમાદિપરિયાયદસ્સનતો પનેત્થ પુન ''**મેત્તાસહગતેના**''તિ વુત્તં. યસ્મા વા એત્થ ઓધિસો ફરણે વિય પુન તથા-સદ્દો ઇતિ-સદ્દો વા ન વુત્તો, તસ્મા પુન ''મેત્તાસહગતેન ચેતસા''તિ વુત્તં. નિગમનવસેન વા એતં વુત્તં. વિપુલેનાતિ એત્થ ચ ફરણવસેન વિપુલતા દટ્ઠબ્બા. ભૂમિવસેન પન તં **મહગ્ગતં**. પગુણવસેન અપ્પમાણસત્તારમ્મણવસેન ચ **અપ્પમાણં**. બ્યાપાદપચ્ચત્થિકપ્પહાનેન **અવેરં**. દોમનસ્સપ્પહાનેન **અબ્યાપજ્જં**. નિદ્દુક્ખન્તિ વુત્તં હોતિ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૨૫૪). **કરુણા** હેટ્ઠા વુત્તત્થાયેવ. મોદન્તિ તાય તંસમઙ્ગિનો, સયં વા મોદતિ, મોદનમત્તમેવ વા સાતિ **મુદિતા**. ''અવેરા હોન્તૂ''તિઆદિબ્યાપાદપ્પહાનેન મજ્ઝત્તભાવૂપગમનેન ચ ઉપેક્ખતીતિ **ઉપેક્ખા**.

લક્ખણાદિતો પનેત્થ હિતાકારપ્પવત્તિલક્ખણા મેત્તા, હિતૂપસંહારરસા , આઘાતવિનયપચ્ચુપટ્ઠાના, સત્તાનં મનાપભાવદસ્સનપદટ્ઠાના. બ્યાપાદૂપસમો એતિસ્સા સમ્પત્તિ, સિનેહસમ્ભવો વિપત્તિ. દુક્ખાપનયનાકારપ્પવત્તિલક્ખણા કરુણા, પરદુક્ખાસહનરસા, અવિહિંસાપચ્ચુપટ્ઠાના, દુક્ખાભિભૂતાનં અનાથભાવદસ્સનપદટ્ઠાના. વિહિંસૂપસમો તસ્સા સમ્પત્તિ, સોકસમ્ભવો વિપત્તિ. પમોદલક્ખણા મુદિતા, અનિસ્સાયનરસા, અરતિવિઘાતપચ્ચુપટ્ઠાના, સત્તાનં સમ્પત્તિદસ્સનપદટ્ઠાના. અરતિવૂપસમો તસ્સા સમ્પત્તિ, પહાનસમ્ભવો વિપત્તિ. સત્તેસુ મજ્ઝત્તાકારપ્પવત્તિલક્ખણા ઉપેક્ખા, સત્તેસુ સમભાવદસ્સનરસા, પટિઘાનુનયવૂપસમપચ્ચુપટ્ઠાના , ''કમ્મસ્સકા સત્તા, તે કસ્સ રુચિયા સુખિતા વા ભવિસ્સન્તિ, દુક્ખતો વા મુચ્ચિસ્સન્તિ, પત્તસમ્પત્તિતો વા ન પરિહાયિસ્સન્તી''તિ એવં પવત્તકમ્મસ્સકતાદસ્સનપદટ્ઠાના. પટિઘાનુનયવૂપસમો તસ્સા સમ્પત્તિ, ગેહસ્સિતાય અઞ્ઞાણુપેક્ખાય સમ્ભવો વિપત્તિ.

તત્થ **સન્તુટ્ઠો હોતી**તિ પચ્ચયસન્તોસવસેન સન્તુટ્ઠો હોતિ. **ઇતરીતરેન ચીવરેના**તિ ન થૂલસુખુમલૂખપણીતથિરજિણ્ણાનં યેન કેનચિ ચીવરેન, અથ ખો યથાલદ્ધાનં ઇતરીતરેન યેન કેનચિ સન્તુટ્ઠો હોતીતિ અત્થો. ચીવરસ્મિઞ્હિ તયો સન્તોસા – યથાલાભસન્તોસો, યથાબલસન્તોસો, યથાસારુપ્પસન્તોસોતિ. પિણ્ડપાતાદીસુપિ એસેવ નયો. ઇતિ ઇમે તયો સન્તોસે સન્ધાય ''સન્તુટ્ઠો હોતિ ઇતરીતરેન ચીવરેન. યથાલદ્ધાદીસુ યેન કેનચિ ચીવરેન સન્તુટ્ઠો હોતી''તિ વુત્તં.

એત્થ ચ ચીવરં જાનિતબ્બં, ચીવરખેત્તં જાનિતબ્બં, પંસુકૂલં જાનિતબ્બં, ચીવરસન્તોસો જાનિતબ્બો, ચીવરપટિસંયુત્તાનિ ધુતઙ્ગાનિ જાનિતબ્બાનિ. તત્થ **ચીવરં જાનિતબ્બ**ન્તિ ખોમાદીનિ છ ચીવરાનિ દુકૂલાદીનિ છ અનુલોમચીવરાનિપિ જાનિતબ્બાનિ. ઇમાનિ દ્વાદસ કપ્પિયચીવરાનિ. કુસચીરં વાકચીરં ફલકચીરં કેસકમ્બલં વાળકમ્બલં પોત્થકો ચમ્મં ઉલૂકપક્ખં રુક્ખદુસ્સં લતાદુસ્સં એરકદુસ્સં કદલિદુસ્સં વેળુદુસ્સન્તિ એવમાદીનિ પન અકપ્પિયચીવરાનિ.

ચીવરખેત્તન્તિ ''સઙ્ઘતો વા ગણતો વા ઞાતિતો વા મિત્તતો વા અત્તનો વા ધનેન પંસુકૂલં વા''તિ એવં ઉપ્પજ્જનતો છ ખેત્તાનિ, અટ્ઠન્નઞ્ચ માતિકાનં વસેન અટ્ઠ ખેત્તાનિ જાનિતબ્બાનિ.

પંસુકૂલન્તિ સોસાનિકં પાપણિકં રથિયં સઙ્કારકૂટં સોત્થિયં સિનાનં તિત્થં ગતપચ્ચાગતં અગ્ગિડડ્ઢં ગોખાયિતં ઉપચિકાખાયિતં ઉન્દૂરખાયિતં અન્તચ્છિન્નં દસચ્છિન્નં ધજાહટં થૂપં સમણચીવરં સામુદ્દિયં આભિસેકિયં પન્થિકં વાતાહટં ઇદ્ધિમયં દેવદત્તિયન્તિ તેવીસતિ પંસુકૂલાનિ વેદિતબ્બાનિ. એત્થ ચ **સોત્થિય**ન્તિ ગબ્ભમલહરણં. **ગતપચ્ચાગત**ન્તિ મતકસરીરં પારુપિત્વા સુસાનં નેત્વા આનીતચીવરં. **ધજાહટ**ન્તિ ધજં ઉસ્સાપેત્વા તતો આનીતં. **થૂપ**ન્તિ વમ્મિકે પૂજિતચીવરં. **સામુદ્દિય**ન્તિ સમુદ્દવીચીહિ થલં પાપિતં. **પન્થિક**ન્તિ પન્થં ગચ્છન્તેહિ ચોરભયેન પાસાણેહિ કોટ્ટેત્વા પારુતચીવરં. **ઇદ્ધિમય**ન્તિ એહિભિક્ખુચીવરં. સેસં પાકટમેવ.

ચીવરસન્તોસોતિ વીસતિ ચીવરસન્તોસા – ચીવરે વિતક્કસન્તોસો ગમનસન્તોસો પરિયેસનસન્તોસો પટિલાભસન્તોસો મત્તપટિગ્ગહણસન્તોસો લોલુપ્પવિવજ્જનસન્તોસો યથાલાભસન્તોસો યથાબલસન્તોસો યથાસારુપ્પસન્તોસો ઉદકસન્તોસો ધોવનસન્તોસો કરણસન્તોસો પરિમાણસન્તોસો સુત્તસન્તોસો સિબ્બનસન્તોસો રજનસન્તોસો કપ્પસન્તોસો પરિભોગસન્તોસો સન્નિધિપરિવજ્જનસન્તોસો વિસ્સજ્જનસન્તોસોતિ. તત્થ સાદકભિક્ખુનો તેમાસં નિબદ્ધવાસં વસિત્વા એકમાસમત્તં વિતક્કિતું વટ્ટતિ. સો હિ પવારેત્વા ચીવરમાસે ચીવરં કરોતિ. પંસુકૂલિકો અદ્ધમાસેનેવ કરોતિ. ઇદં માસદ્ધમાસમત્તં વિતક્કનં **વિતક્કસન્તોસો**. ચીવરત્થાય ગચ્છન્તસ્સ પન ''કત્થ લભિસ્સામી''તિ અચિન્તેત્વા કમ્મટ્ઠાનસીસેનેવ ગમનં **ગમનસન્તોસો** નામ. પરિયેસન્તસ્સ પન યેન વા તેન વા સદ્ધિં અપરિયેસિત્વા લજ્જિં પેસલભિક્ખું ગહેત્વા પરિયેસનં **પરિયેસનસન્તોસો** નામ. એવં પરિયેસન્તસ્સ આહરિયમાનં ચીવરં દૂરતોવ દિસ્વા ''એતં મનાપં ભવિસ્સતિ, એતં અમનાપ''ન્તિ એવં અવિતક્કેત્વા થૂલસુખુમાદીસુ યથાલદ્ધેનેવ સન્તુસ્સનં **પટિલાભસન્તોસો** નામ. એવં લદ્ધં ગણ્હન્તસ્સાપિ ''એત્તકં દુપટ્ટસ્સ ભવિસ્સતિ, એત્તકં એકપટ્ટસ્સા''તિ અત્તનો પહોનકમત્તેનેવ સન્તુસ્સનં **મત્તપટિગ્ગહણસન્તોસો** નામ. ચીવરં પરિયેસન્તસ્સ પન ''અસુકસ્સ ઘરદ્વારે મનાપં લભિસ્સામી''તિ અચિન્તેત્વા દ્વારપટિપાટિયા ચરણં **લોલુપ્પવિવજ્જનસન્તોસો** નામ.

લૂખપણીતેસુ યેન કેનચિ યાપેતું સક્કોન્તસ્સ યથાલદ્ધેનેવ યાપનં **યથાલાભસન્તોસો** નામ. અત્તનો થામં જાનિત્વા યેન યાપેતું સક્કોતિ, તેન યાપનં **યથાબલસન્તોસો** નામ. મનાપં અઞ્ઞસ્સ દત્વા અત્તના યેન કેનચિ યાપનં **યથાસારુપ્પસન્તોસો** નામ. ''કત્થ ઉદકં મનાપં, કત્થ અમનાપ''ન્તિ અવિચારેત્વા યેન કેનચિ ધોવનુપગેન ઉદકેન ધોવનં **ઉદકસન્તોસો** નામ. તથા પણ્ડુમત્તિકગેરુકપૂતિપણ્ણરસકિલિટ્ઠાનિ પન ઉદકાનિ વજ્જેતું વટ્ટતિ. ધોવન્તસ્સ પન મુગ્ગરાદીહિ અપહરિત્વા હત્થેહિ મદ્દિત્વા ધોવનં **ધોવનસન્તોસો** નામ. તથા અસુજ્ઝન્તં પણ્ણાનિ પક્ખિપિત્વા તાપિતઉદકેનાપિ ધોવિતું વટ્ટતિ. એવં ધોવિત્વા કરોન્તસ્સ ''ઇદં થૂલં, ઇદં સુખુમ''ન્તિ અકોપેત્વા પહોનકનીહારેનેવ કરણં **કરણસન્તોસો** નામ. તિમણ્ડલપટિચ્છાદનમત્તસ્સેવ કરણં **પરિમાણસન્તોસો** નામ. ચીવરકરણત્થાય પન ''મનાપં સુત્તં પરિયેસિસ્સામી''તિ અવિચારેત્વા રથિકાદીસુ વા દેવટ્ઠાને વા આહરિત્વા પાદમૂલે વા ઠપિતં યં કિઞ્ચિદેવ સુત્તં ગહેત્વા કરણં **સુત્તસન્તોસો** નામ.

કુસિબન્ધનકાલે પન અઙ્ગુલિમત્તે સત્તવારે ન વિજ્ઝિતબ્બં. એવં કરોન્તસ્સ હિ યો ભિક્ખુ સહાયો ન હોતિ, તસ્સ વત્તભેદોપિ નત્થિ. તિવઙ્ગુલમત્તે પન સત્તવારે વિજ્ઝિતબ્બં. એવં કરોન્તસ્સ મગ્ગપટિપન્નેનાપિ સહાયેન ભવિતબ્બં. યો ન હોતિ, તસ્સ વત્તભેદો. અયં **સિબ્બનસન્તોસો** નામ. રજન્તેન પન કાળકચ્છકાદીનિ

પરિયેસન્તેન ન રજિતબ્બં, સોમવક્કલાદીસુ યં લભતિ, તેન રજિતબ્બં. અલભન્તેન પન મનુસ્સેહિ અરઞ્ઞે વાકં ગહેત્વા છડ્ડિતરજનં વા ભિક્ખૂહિ પચિત્વા છડ્ડિતકસટં વા ગહેત્વા રજિતબ્બં. અયં **રજનસન્તોસો** નામ. નીલકદ્દમકાળસામેસુ યં કિઞ્ચિ ગહેત્વા હત્થિપિટ્ઠે નિસિન્નસ્સ પઞ્ઞાયમાનકપ્પકરણં **કપ્પસન્તોસો** નામ.

હિરિકોપીનપટિચ્છાદનમત્તવસેન પરિભુઞ્જનં **પરિભોગસન્તોસો** નામ. દુસ્સં પન લભિત્વા સુત્તં વા સૂચિં વા કારકં વા અલભન્તેન ઠપેતું વટ્ટતિ, લભન્તેન ન વટ્ટતિ. કતમ્પિ ચે અન્તેવાસિકાદીનં દાતુકામો હોતિ, તે ચ અસન્નિહિતા, યાવ આગમના ઠપેતું વટ્ટતિ, આગતમત્તેસુ તેસુ દાતબ્બં. દાતું અસક્કોન્તેન અધિટ્ઠાતબ્બં. અઞ્ઞસ્મિં ચીવરે સતિ પચ્ચત્થરણમ્પિ અધિટ્ઠાતું વટ્ટતિ. અનધિટ્ઠિતમેવ હિ સન્નિધિ હોતિ. અધિટ્ઠિતં ન હોતીતિ મહાસીવત્થેરો આહ. અયં **સન્નિધિપરિવજ્જનસન્તોસો** નામ. વિસ્સજ્જેન્તેન પન મુખં ઓલોકેત્વા ન દાતબ્બં, સારણીયધમ્મે ઠત્વાવ વિસ્સજ્જેતબ્બન્તિ અયં **વિસ્સજ્જનસન્તોસો** નામ.

ચીવરપટિસંયુત્તાનિ ધુતઙ્ગાનિ નામ પંસુકૂલિકઙ્ગઞ્ચેવ તેચીવરિકઙ્ગઞ્ચ. ઇતિ ચીવરસન્તોસમહાઅરિયવંસં પૂરયમાનો પચ્ચેકસમ્બુદ્ધો ઇમાનિ દ્વે ધુતઙ્ગાનિ ગોપેતિ, ઇમાનિ ગોપેન્તો ચીવરસન્તોસમહાઅરિયવંસવસેન સન્તુટ્ઠો હોતિ.

વણ્ણવાદીતિ એકો સન્તુટ્ઠો હોતિ, સન્તોસસ્સ વણ્ણં ન કથેતિ. એકો ન સન્તુટ્ઠો હોતિ, સન્તોસસ્સ વણ્ણં કથેતિ . એકો નેવ સન્તુટ્ઠો હોતિ, ન સન્તોસસ્સ વણ્ણં કથેતિ. એકો સન્તુટ્ઠો ચ હોતિ, સન્તોસસ્સ ચ વણ્ણં કથેતિ. તથારૂપો સો પચ્ચેકસમ્બુદ્ધો તં દસ્સેતું “**ઇતરીતરચીવરસન્તુટ્ઠિયા ચ વણ્ણવાદી**”તિ વુત્તં.

અનેસનન્તિ દૂતેય્યપહિણગમનાનુયોગપ્પભેદં નાનપ્પકારં અનેસનં. **અપ્પતિરૂપ**ન્તિ અયુત્તં. **અલદ્ધા ચા**તિ અલભિત્વા. યથા એકચ્ચો ‘‘કથં નુ ખો ચીવરં લભિસ્સામી’’તિ પુઞ્ઞવન્તેહિ ભિક્ખૂહિ સદ્ધિં એકતો હુત્વા કોહઞ્ઞં કરોન્તો ઉત્તસતિ પરિતસ્સતિ, પચ્ચેકસમ્બુદ્ધો એવં અલદ્ધા ચ ચીવરં ન પરિતસ્સતિ. **લદ્ધા ચા**તિ ધમ્મેન સમેન લભિત્વા. **અધિગતો**તિ વિગતલોભગિદ્ધો. **અમુચ્છિતો**તિ અધિમત્તતણ્હાય મુચ્છનં અનાપન્નો. **અનજ્ઝાપન્નો**તિ તણ્હાય અનોત્થટો અપરિયોનદ્ધો. **આદીનવદસ્સાવી**તિ અનેસનાપત્તિયઞ્ચ ગધિતપરિભોગે ચ આદીનવં પસ્સમાનો. **નિસ્સરણપઞ્ઞો**તિ ‘‘યાવદેવ સીતસ્સ પટિઘાતાયા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩; અ॰ નિ॰ ૬.૫૮) વુત્તં નિસ્સરણમેવ પજાનન્તો.

ઇતરીતરચીવરસન્તુટ્ઠિયાતિ યેન કેનચિ ચીવરેન સન્તુટ્ઠિયા. **નેવત્તાનુક્કંસેતી**તિ યથા પનિધેકચ્ચો ‘‘અહં પંસુકૂલિકો, મયા ઉપસમ્પદમાળેયેવ પંસુકૂલિકઙ્ગં ગહિતં, કો મયા સદિસો અત્થી’’તિ અત્તુક્કંસનં કરોતિ. એવં સો અત્તુક્કંસનં ન કરોતિ. **ન પરં વમ્ભેતી**તિ ‘‘ઇમે પનઞ્ઞે ભિક્ખૂ ન પંસુકૂલિકાતિ વા પંસુકૂલિકમત્તમ્પિ એતેસં નત્થી’’તિ વા એવં પરં ન વમ્ભેતિ. **યો હિ તત્થ દક્ખો**તિ યો તસ્મિં ચીવરસન્તોસે વણ્ણવાદી. તાસુ વા દક્ખો છેકો બ્યત્તો. **અનલસો**તિ સાતચ્ચકિરિયાય આલસિયવિરહિતો. **સમ્પજાનો પતિસ્સતો**તિ સમ્પજાનપઞ્ઞાય ચેવ સતિયા ચ યુત્તો. **અરિયવંસે ઠિતો**તિ અરિયવંસે પતિટ્ઠિતો.

ઇતરીતરેન પિણ્ડપાતેનાતિ યેન કેનચિ પિણ્ડપાતેન. એત્થપિ પિણ્ડપાતો જાનિતબ્બો, પિણ્ડપાતખેત્તં જાનિતબ્બં, પિણ્ડપાતસન્તોસો જાનિતબ્બો, પિણ્ડપાતપટિસંયુત્તં ધુતઙ્ગં જાનિતબ્બં. તત્થ **પિણ્ડપાતો**તિ ઓદનો કુમ્માસો સત્તુ મચ્છો મંસં ખીરં દધિ સપ્પિ નવનીતં તેલં મધુ ફાણિતં યાગુ ખાદનીયં સાયનીયં લેહનીયન્તિ સોળસ પિણ્ડપાતા.

પિણ્ડપાતખેત્તન્તિ સઙ્ઘભત્તં ઉદ્દેસભત્તં નિમન્તનં સલાકભત્તં પક્ખિકં ઉપોસથિકં પાટિપદિકં આગન્તુકભત્તં ગમિકભત્તં ગિલાનભત્તં ગિલાનુપટ્ઠાકભત્તં ધુરભત્તં કુટિભત્તં વારભત્તં વિહારભત્તન્તિ પન્નરસ પિણ્ડપાતખેત્તાનિ.

પિણ્ડપાતસન્તોસોતિ પિણ્ડપાતે વિતક્કસન્તોસો ગમનસન્તોસો પરિયેસનસન્તોસો પટિલાભસન્તોસો પટિગ્ગહણસન્તોસો મત્તપટિગ્ગહણસન્તોસો લોલુપ્પવિવજ્જનસન્તોસો યથાલાભસન્તોસો યથાબલસન્તોસો યથાસારુપ્પસન્તોસો ઉપકારસન્તોસો પરિમાણસન્તોસો પરિભોગસન્તોસો સન્નિધિપરિવજ્જનસન્તોસો વિસ્સજ્જનસન્તોસોતિ પન્નરસ સન્તોસા. તત્થ સાદકો ભિક્ખુ મુખં ધોવિત્વા વિતક્કેતિ. પિણ્ડપાતિકેન પન ગણેન સદ્ધિં ચરતા સાયં થેરુપટ્ઠાનકાલે ''સ્વે કત્થ પિણ્ડાય ચરિસ્સામા''તિ ''અસુકગામે, ભન્તે''તિ એત્તકં ચિન્તેત્વા તતો પટ્ઠાય ન વિતક્કેતબ્બં. એકચારિકેન વિતક્કમાળકે ઠત્વા વિતક્કેતબ્બં. તતો પટ્ઠાય વિતક્કેન્તો પન અરિયવંસા ચુતો હોતિ પરિબાહિરો. અયં **વિતક્કસન્તોસો** નામ. પિણ્ડાય પવિસન્તેન પન ''કુહિં લભિસ્સામી''તિ અચિન્તેત્વા કમ્મટ્ઠાનસીસેન ગન્તબ્બં. અયં **ગમનસન્તોસો** નામ. પરિયેસન્તેન યં વા તં વા અગ્ગહેત્વા લજ્જિં પેસલમેવ ગહેત્વા પરિયેસિતબ્બં. અયં **પરિયેસનસન્તોસો** નામ. દૂરતોવ આહરિયમાનં દિસ્વા ''એતં મનાપં, એતં અમનાપ''ન્તિ ચિત્તં ન ઉપ્પાદેતબ્બં. અયં **પટિલાભસન્તોસો** નામ. ''ઇદં મનાપં ગણ્હિસ્સામિ, ઇદં અમનાપં ન ગણ્હિસ્સામી''તિ અચિન્તેત્વા યં કિઞ્ચિ યાપનમત્તં ગહેતબ્બમેવ. અયં **પટિગ્ગહણસન્તોસો** નામ.

એત્થ પન દેય્યધમ્મો બહુ, દાયકો અપ્પં દાતુકામો, અપ્પં ગહેતબ્બં. દેય્યધમ્મો બહુ, દાયકોપિ બહુદાતુકામો, પમાણેનેવ ગહેતબ્બં. દેય્યધમ્મોપિ ન બહુ, દાયકોપિ અપ્પં દાતુકામો, અપ્પં ગહેતબ્બં. દેય્યધમ્મો ન બહુ, દાયકો પન બહુદાતુકામો, પમાણેન ગહેતબ્બં. પટિગ્ગહણસ્મિઞ્હિ મત્તં અજાનન્તો મનુસ્સાનં પસાદં મક્ખેતિ, સદ્ધાદેય્યં વિનિપાતેતિ, સાસનં ન કરોતિ. વિજાતમાતુયાપિસ્સ ચિત્તં ગહેતું ન સક્કોતિ. ઇતિ મત્તં જાનિત્વાવ પટિગ્ગહેતબ્બન્તિ અયં **મત્તપટિગ્ગહણસન્તોસો** નામ. અડ્ઢકુલાનિયેવ અગન્ત્વા દ્વારપટિપાટિયા ગન્તબ્બં. અયં **લોલુપ્પવિવજ્જનસન્તોસો** નામ. **યથાલાભસન્તોસા**દયો ચીવરે વુત્તનયા એવ.

પિણ્ડપાતં પરિભુઞ્જિત્વા ''સમણધમ્મં અનુપાલેસ્સામી''તિ એવં ઉપકારં ઞત્વા પરિભુઞ્જનં **ઉપકારસન્તોસો** નામ. પત્તં પૂરેત્વા આનીતં ન પટિગ્ગહેતબ્બં. અનુપસમ્પન્ને સતિ તેન ગાહાપેતબ્બં, અસતિ આહરાપેત્વા પટિગ્ગહણપરિમાણમત્તં ગહેતબ્બં. અયં **પરિમાણસન્તોસો** નામ. જિઘચ્છાય પટિવિનોદનં ''ન ઇદમેત્થ નિસ્સરણ''ન્તિ એવં પરિભુઞ્જનં **પરિભોગસન્તોસો** નામ. નિદહિત્વા ન પરિભુઞ્જિતબ્બં. અયં **સન્નિધિપરિવજ્જનસન્તોસો** નામ. મુખં અનોલોકેત્વા સારણીયધમ્મે ઠિતેન વિસ્સજ્જેતબ્બં. અયં **વિસ્સજ્જનસન્તોસો** નામ.

પિણ્ડપાતપટિસંયુત્તાનિ પન **પઞ્ચ ધુતઙ્ગાનિ** પિણ્ડપાતિકઙ્ગં સપદાનચારિકઙ્ગં એકાસનિકઙ્ગં પત્તપિણ્ડિકઙ્ગં ખલુપચ્છાભત્તિકઙ્ગન્તિ. ઇતિ પિણ્ડપાતસન્તોસમહાઅરિયવંસં પૂરયમાનો પચ્ચેકસમ્બુદ્ધો ઇમાનિ પઞ્ચ ધુતઙ્ગાનિ ગોપેતિ, ઇમાનિ ગોપેન્તો પિણ્ડપાતસન્તોસમહાઅરિયવંસવસેન સન્તુટ્ઠો હોતિ. **વણ્ણવાદી**તિઆદીનિ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાનિ.

સેનાસનાનીતિ ઇધ સેનાસનં જાનિતબ્બં, સેનાસનખેત્તં જાનિતબ્બં, સેનાસનસન્તોસો જાનિતબ્બો, સેનાસનપટિસંયુત્તધુતઙ્ગં જાનિતબ્બં. તત્થ **સેનાસનન્તિ** મઞ્ચો પીઠં ભિસિ બિમ્બોહનં વિહારો અડ્ઢયોગો પાસાદો

હમ્મિયં ગુહા લેણં અટ્ટો માળો વેળુગુમ્બો રુક્ખમૂલં યત્થ વા પન ભિક્ખૂ પટિક્કમન્તીતિ ઇમાનિ પન્નરસ સેનાસનાનિ.

સેનાસનખેત્તન્તિ સઙ્ઘતો વા ગણતો વા ઞાતિતો વા મિત્તતો વા અત્તનો વા ધનેન પંસુકૂલં વાતિ છ ખેત્તાનિ.

સેનાસનસન્તોસોતિ સેનાસને વિતક્કસન્તોસાદયો પન્નરસ સન્તોસા. તે પિણ્ડપાતે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા. **સેનાસનપટિસંયુત્તાનિ** પન **પઞ્ચ ધુતઙ્ગાનિ** આરઞ્ઞિકઙ્ગં રુક્ખમૂલિકઙ્ગં અબ્ભોકાસિકઙ્ગં સોસાનિકઙ્ગં યથાસન્થતિકઙ્ગન્તિ. ઇતિ સેનાસનસન્તોસં મહાઅરિયવંસં પૂરયમાનો પચ્ચેકસમ્બુદ્ધો ઇમાનિ પઞ્ચ ધુતઙ્ગાનિ ગોપેતિ, ઇમાનિ ગોપેન્તો સેનાસનસન્તોસમહાઅરિયવંસવસેન સન્તુટ્ઠો હોતિ.

ઇતિ આયસ્મા ધમ્મસેનાપતિ સારિપુત્તત્થેરો પથવિં પત્થરમાનો વિય સાગરકુચ્છિં પૂરયમાનો વિય આકાસં વિત્થારયમાનો વિય ચ પઠમં ચીવરસન્તોસં અરિયવંસં કથેત્વા ચન્દં ઉટ્ઠાપેન્તો વિય સૂરિયં ઉલ્લઙ્ઘેન્તો વિય ચ દુતિયપિણ્ડપાતસન્તોસં કથેત્વા સિનેરું ઉક્ખિપેન્તો વિય તતિયં સેનાસનસન્તોસં અરિયવંસં કથેત્વા ઇદાનિ ગિલાનપચ્ચયસન્તોસં અરિયવંસં કથેતું "**સન્તુટ્ઠો હોતિ ઇતરીતરેન ગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારેના**"તિઆદિમાહ. તં પિણ્ડપાતગતિકમેવ. તત્થ યથાલાભયથાબલયથાસારુપ્પસન્તોસેનેવ સન્તુસ્સિતબ્બં. ભાવનારામઅરિયવંસો પન ઇધ અનાગતો, નેસજ્જિકઙ્ગં ભાવનારામઅરિયવંસં ભજતિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૩૦૯; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪.૨૮). વુત્તમ્પિ ચેતં –

> ''પઞ્ચ સેનાસને વુત્તા, પઞ્ચ આહારનિસ્સિતા;
> એકો વીરિયસંયુત્તો, દ્વે ચ ચીવરનિસ્સિતા''તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૩૦૯; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪.૨૮);

પોરાણે અગ્ગઞ્ઞે અરિયવંસે ઠિતોતિ એત્થ **પોરાણે**તિ ન અધુનુપ્પત્તિકે. **અગ્ગઞ્ઞે**તિ અગ્ગેહિ જાનિતબ્બે. **અરિયવંસે**તિ અરિયાનં વંસે. યથા હિ ખત્તિયવંસો બ્રાહ્મણવંસો વેસ્સવંસો સુદ્દવંસો સમણવંસો કુલવંસો રાજવંસો, એવમયમ્પિ અટ્ઠમો અરિયવંસો, અરિયતન્તિ અરિયપવેણિ નામ હોતિ. સો ખો પનાયં વંસો ઇમેસં વંસાનં મૂલગન્ધાદીનં કાલાનુસારિગન્ધાદયો વિય અગ્ગમક્ખાયતિ. કે પન તે અરિયા, યેસં એસો વંસોતિ? અરિયા વુચ્ચન્તિ બુદ્ધા ચ પચ્ચેકબુદ્ધા ચ તથાગતસાવકા ચ, એતેસં અરિયાનં વંસોતિ અરિયવંસો. ઇતો પુબ્બે હિ સતસહસ્સકપ્પાધિકાનં ચતુન્નં અસઙ્ખ્યેય્યાનં મત્થકે તણ્હઙ્કરો મેધઙ્કરો સરણઙ્કરો દીપઙ્કરોતિ ચત્તારો બુદ્ધા ઉપ્પન્ના, તે અરિયા, તેસં અરિયાનં વંસોતિ અરિયવંસો. તેસં બુદ્ધાનં પરિનિબ્બાનતો અપરભાગે અસઙ્ખ્યેય્યં અતિક્કમિત્વા કોણ્ડઞ્ઞો નામ બુદ્ધો ઉપ્પન્નો...પે॰... ઇમસ્મિં કપ્પે કકુસન્ધો કોણાગમનો કસ્સપો અમ્હાકં ભગવા ગોતમોતિ ચત્તારો બુદ્ધા ઉપ્પન્ના, તેસં અરિયાનં વંસોતિ અરિયવંસો. અપિ ચ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં સબ્બબુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધબુદ્ધસાવકાનં અરિયાનં વંસોતિ અરિયવંસો, તસ્મિં અરિયવંસે (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪.૨૮). **ઠિતો**તિ પતિટ્ઠિતો. સેસં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

અટ્ઠમગાથાનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૨૯. નવમે અયં યોજના – **દુસ્સઙ્ગહા પબ્બજિતાપિ એકે**, યે અસન્તોસાભિભૂતા, તથાવિધા એવ ચ **અથો ગહટ્ઠા ઘરમાવસન્તા**. એતમહં દુસ્સઙ્ગહભાવં જિગુચ્છન્તો વિપસ્સનં આરભિત્વા પચ્ચેકબોધિં અધિગતોમ્હીતિ. સેસં પુરિમનયેનેવ વેદિતબ્બં.

નિદ્દેસે **અનસ્સવા**તિ વચનં અસ્સવનકા. **અવચનકરા**તિ દુબ્બચા. **પટિલોમવુત્તિનો**તિ પચ્ચનીકં કથનસીલા, પટિમલ્લા હુત્વા પવત્તન્તીતિ અત્થો. **અઞ્ઞેનેવ મુખં કરોન્તી**તિ ઓવાદદાયકે દિસ્વા મુખં પરિવત્તેત્વા અઞ્ઞં દિસાભાગં ઓલોકેન્તિ. **અબ્યાવટો હુત્વા**તિ અવાવટો હુત્વા. **અનપેક્ખો હુત્વા**તિ અનલ્લીનો હુત્વા.

નવમગાથાનિદ્દેસવણ્ણના.

૧૩૦. દસમે **ઓરોપયિત્વા**તિ અપનેત્વા. **ગિહિબ્યઞ્જનાની**તિ કેસમસ્સુઓદાતવત્થાલઙ્કારમાલાગન્ધવિલેપનઇત્થિપુત્તદાસિદાસાદીનિ. એતાનિ ગિહિભાવં બ્યઞ્જયન્તિ, તસ્મા ‘‘ગિહિબ્યઞ્જનાની’’તિ વુચ્ચન્તિ. **સઞ્છિન્નપત્તો**તિ પતિતપત્તો. **છેત્વાના**તિ મગ્ગઞાણેન છિન્દિત્વા. **વીરો**તિ મગ્ગવીરિયસમન્નાગતો. **ગિહિબન્ધનાની**તિ કામબન્ધનાનિ. કામા હિ ગિહીનં બન્ધનાનિ. અયં તાવ પદત્થો.

અયં પન અધિપ્પાયો – ‘‘અહો વતાહમ્પિ ઓરોપયિત્વા ગિહિબ્યઞ્જનાનિ સઞ્છિન્નપત્તો યથા કોવિળારો ભવેય્ય’’ન્તિ એવઞ્હિ ચિન્તયમાનો વિપસ્સનં આરભિત્વા પચ્ચેકબોધિં અધિગતોમ્હીતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૪). સેસં પુરિમનયેનેવ જાનિતબ્બં.

નિદ્દેસે **સારાસનઞ્ચા**તિ સારં આસનં. **છિન્નાની**તિ ગળિતાનિ. **સઞ્છિન્નાની**તિ નિપણ્ણાનિ. **પતિતાની**તિ વણ્ટતો મુત્તાનિ. **પરિપતિતાની**તિ ભૂમિયં પતિતાનિ.

દસમગાથાનિદ્દેસવણ્ણના.

પઠમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. દુતિયવગ્ગવણ્ણના

૧૩૧-૨. દુતિયવગ્ગસ્સ પઠમદ્વયે **નિપક**ન્તિ પકતિનિપુણં પણ્ડિતં કસિણપરિકમ્માદીસુ કુસલં. **સાધુવિહારિ**ન્તિ અપ્પનાવિહારેન વા ઉપચારેન વા સમન્નાગતં. **ધીર**ન્તિ ધિતિસમ્પન્નં. તત્થ નિપકત્તેન ધિતિસમ્પદા વુત્તા. ઇધ પન ધિતિસમ્પન્નમેવાતિ અત્થો. ધિતિ નામ અસિથિલપરક્કમતા, ‘‘કામં તચો ચ ન્હારુ ચા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮૪; અ॰ નિ॰ ૨.૫; મહાનિ॰ ૧૯૬) એવં પવત્તવીરિયસ્સેતં અધિવચનં. અપિ ચ ધિક્કતપાપોતિપિ ધીરો. **રાજાવ રટ્ઠં વિજિતં પહાયા**તિ યથા પટિરાજા ‘‘વિજિતં રટ્ઠં અનત્થાવહ’’ન્તિ ઞત્વા રજ્જં પહાય એકો ચરતિ એવં બાલસહાયં પહાય એકો ચરે. અથ વા **રાજાવ રટ્ઠ**ન્તિ યથા સુતસોમો રાજા વિજિતં રટ્ઠં પહાય એકો ચરિ, યથા ચ મહાજનકો એવં એકોવ ચરેતિ અયમ્પિ એતસ્સત્થો. સેસં વુત્તાનુસારેન સક્કા જાનિતુન્તિ ન વિત્થારિતં (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૫-૪૬). નિદ્દેસે વત્તબ્બં નત્થિ.

પઠમદ્વયં.

૧૩૩. તતિયગાથા પદત્થતો ઉત્તાના એવ. કેવલઞ્ચ પન **સહાયસમ્પદ**ન્તિ એત્થ અસેક્ખેહિ સીલાદિક્ખન્ધેહિ સમ્પન્ના સહાયા એવ ‘‘સહાયસમ્પદા’’તિ વેદિતબ્બા. અયં પનેત્થ યોજના – યા અયં વુત્તા સહાયસમ્પદા, તં સહાયસમ્પદં **અદ્ધા પસંસામ**, એકંસેનેવ થોમેમાતિ વુત્તં હોતિ. કથં? **સેટ્ઠા સમાસેવિતબ્બા સહાયા**તિ. કસ્મા? અત્તનો સીલાદીહિ સેટ્ઠે સેવમાનસ્સ સીલાદયો ધમ્મા અનુપ્પન્ના ઉપ્પજ્જન્તિ, ઉપ્પન્ના વુદ્ધિં વિરૂળ્હિં વેપુલ્લં

પાપુણન્તિ. સમે સેવમાનસ્સ અઞ્ઞમઞ્ઞસમધારણેન કુક્કુચ્ચવિનોદનેન ચ લદ્ધા ન પરિહાયન્તિ . એતે પન સહાયકે સેટ્ઠે ચ સમે ચ અલદ્ધા કુહનાદિમિચ્છાજીવં વજ્જેત્વા ધમ્મેન સમેન ઉપ્પન્નં ભોજનં ભુઞ્જન્તો તત્થ ચ પટિઘાનુનયં અનુપ્પાદેન્તો અનવજ્જભોજી હુત્વા અત્થકામો કુલપુત્તો એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પો. અહમ્પિ હિ એવં ચરન્તો ઇમં સમ્પત્તિં અધિગતોમ્હીતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૭). નિદ્દેસો વુત્તનયો એવ.

તતિયં.

૧૩૪. ચતુત્થે **દિસ્વા**તિ ઓલોકેત્વા. **સુવણ્ણસ્સા**તિ કઞ્ચનસ્સ. ‘‘વલયાની’’તિ પાઠસેસો. સાવસેસપાઠો હિ અયં અત્થો. **પભસ્સરાની**તિ પભાસનસીલાનિ, જુતિમન્તાનીતિ વુત્તં હોતિ. સેસં ઉત્તાનપદત્થમેવ. અયં પન યોજના – દિસ્વા ભુજસ્મિં સુવણ્ણસ્સ વલયાનિ ‘‘ગણવાસે સતિ સઙ્ઘટ્ટના, એકવાસે સતિ અઘટ્ટના’’તિ એવં ચિન્તેન્તો વિપસ્સનં આરભિત્વા પચ્ચેકબોધિં અધિગતોમ્હીતિ. સેસં વુત્તનયમેવાતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૮). **નૂપુરાની**તિ વલયાનિ. ‘‘નિયુરા’’તિ કેચિ વદન્તિ. **ઘટ્ટેન્તી**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞં હનન્તિ.

ચતુત્થં.

૧૩૫. પઞ્ચમગાથા પદત્થતો ઉત્તાના એવ. અયં પન એત્થ અધિપ્પાયો – ય્વાયં એતેન **દુતીયેન** કુમારેન સીતુણ્હાદીનિ નિવેદેન્તેન સહવાસેન તં સઞ્ઞાપેન્તસ્સ મમ વાચાભિલાપો, તસ્મિં સિનેહવસેન **અભિસજ્જના વા** જાતા. સચે અહં ઇમં ન પરિચ્ચજામિ, તતો **આયતિ**મ્પિ તથેવ હેસ્સતિ. યથા ઇદાનિ, **એવં દુતીયેન સહ મમસ્સ, વાચાભિલાપો અભિસજ્જના વા**. ઉભયમ્પિ ચેતં અન્તરાયકરં વિસેસાધિગમસ્સાતિ **એતં ભયં આયતિં પેક્ખમાનો** તં છડ્ડેત્વા યોનિસો પટિપજ્જિત્વા પચ્ચેકબોધિં અધિગતોમ્હીતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૯). સેસં વુત્તનયમેવ.

પઞ્ચમં.

૧૩૬. છટ્ઠે **કામા**તિ દ્વે કામા વત્થુકામા ચ કિલેસકામા ચ. તત્થ વત્થુકામા મનાપિયા રૂપાદયો ધમ્મા, કિલેસકામા છન્દાદયો સબ્બેપિ રાગપ્પભેદા. ઇધ પન વત્થુકામા અધિપ્પેતા . રૂપાદિઅનેકપ્પકારેન **ચિત્રા**. લોકસ્સાદવસેન **મધુરા**. બાલપુથુજ્જનાનં મનં રમેન્તીતિ **મનોરમા**. **વિરૂપરૂપેના**તિ વિરૂપેન રૂપેન, અનેકવિધેન સભાવેનાતિ વુત્તં હોતિ. તે હિ રૂપાદિવસેન ચિત્રા, રૂપાદીસુપિ નીલાદિવસેન વિવિધરૂપા. એવં તેન વિરૂપરૂપેન તથા તથા અસ્સાદં દસ્સેત્વા **મથેન્તિ ચિત્તં**, પબ્બજ્જાય અભિરમિતું ન દેન્તીતિ. સેસમેત્થ પાકટમેવ. નિગમનમ્પિ દ્વીહિ તીહિ વા પદેહિ યોજેત્વા પુરિમગાથાસુ વુત્તનયેન વેદિતબ્બં (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૦).

કામગુણાતિ કામયિતબ્બટ્ઠેન કામા. બન્ધનટ્ઠેન ગુણા. ‘‘અનુજાનામિ, ભિક્ખવે, અહતાનં વત્થાનં દિગુણં સઙ્ઘાટિ’’ન્તિ (મહાવ॰ ૩૪૮) એત્થ પટલટ્ઠો ગુણટ્ઠો. ‘‘અચ્ચેન્તિ કાલા તરયન્તિ રત્તિયો, વયોગુણા અનુપુબ્બં જહન્તી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૪) એત્થ રાસટ્ઠો ગુણટ્ઠો. ‘‘સતગુણા દક્ખિણા પાટિકઙ્ખિતબ્બા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૭૯) એત્થ આનિસંસટ્ઠો ગુણટ્ઠો. ‘‘અન્તં અન્તગુણં (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૭; મ॰ નિ॰ ૧.૧૧૦; ખુ॰ પા॰ ૩.દ્વત્તિંસાકાર), કયિરા માલાગુણે બહૂ’’તિ એત્થ બન્ધનટ્ઠો ગુણટ્ઠો. ઇધાપિ એસેવ અધિપ્પેતો, તેન વુત્તં – ‘‘બન્ધનટ્ઠેન ગુણા’’તિ. **ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યા**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન પસ્સિતબ્બા. એતેનુપાયેન **સોતવિઞ્ઞેય્યા**દીસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો. **ઇટ્ઠા**તિ પરિયિટ્ઠા વા હોન્તુ, મા વા, ઇટ્ઠારમ્મણભૂતાતિ અત્થો. **કન્તા**તિ કામનીયા. **મનાપા**તિ મનવડ્ઢનકા. **પિયરૂપા**તિ

પિયજાતિકા. **કામૂપસંહિતા**તિ આરમ્મણં કત્વા ઉપ્પજ્જમાનેન કામેન ઉપસંહિતા. **રજનીયા**તિ રજ્જનિયા, રાગુપ્પત્તિકારણભૂતાતિ અત્થો.

યદિ મુદ્દાયાતિઆદીસુ **મુદ્દા**તિ અઙ્ગુલિપબ્બેસુ સઞ્ઞં ઠપેત્વા હત્થમુદ્દા. **ગણના**તિ અચ્છિદ્દગણના. **સઙ્ખાન**ન્તિ પિણ્ડગણના. યાય ખેત્તં ઓલોકેત્વા ''ઇધ એત્તકા વીહી ભવિસ્સન્તિ'', રુક્ખં ઓલોકેત્વા ''ઇધ એત્તકાનિ ફલાનિ ભવિસ્સન્તિ'', આકાસં ઓલોકેત્વા ''ઇમે આકાસે સકુણા એત્તકા નામ ભવિસ્સન્તી''તિ જાનન્તિ. **કસી**તિ કસિકમ્મં. **વણિજ્જા**તિ જઙ્ઘવણિજ્જથલવણિજ્જાદિવણિપ્પથો. **ગોરક્ખ**ન્તિ અત્તનો વા પરેસં વા ગાવો રક્ખિત્વા પઞ્ચગોરસવિક્કયેન જીવનકમ્મં. **ઇસ્સત્થો** વુચ્ચતિ આવુધં ગહેત્વા ઉપટ્ઠાનકમ્મં. **રાજપોરિસ**ન્તિ વિના આવુધેન રાજકમ્મં કત્વા રાજુપટ્ઠાનં. **સિપ્પઞ્ઞતર**ન્તિ ગહિતાવસેસહત્થિઅસ્સસિપ્પાદિ.

સીતસ્સ પુરક્ખતોતિ લક્ખં વિય સરસ્સ સીતસ્સ પુરતો ઠિતો, સીતેન બાધિયમાનોતિ અત્થો. ઉણ્હેપિ એસેવ નયો. **ડંસા**દીસુ **ડંસા**તિ પિઙ્ગલમક્ખિકા. **મકસા**તિ સબ્બમક્ખિકા. **સરીસપા**તિ યે કેચિ સરિત્વા ગચ્છન્તિ. **રિસ્સમાનો**તિ પીળિયમાનો રુપ્પમાનો ઘટ્ટિયમાનો. **મીયમાનો**તિ મરમાનો. **અયં, ભિક્ખવે**તિ ભિક્ખવે, અયં મુદ્દાદીહિ જીવિકકપ્પનં આગમ્મ સીતાદિપચ્ચયો આબાધો. **કામાનં આદીનવો**તિ કામેસુ ઉપદ્દવો, ઉપસગ્ગોતિ અત્થો. **સન્દિટ્ઠિકો**તિ પચ્ચક્ખો સામં પસ્સિતબ્બો. **દુક્ખક્ખન્ધો**તિ દુક્ખરાસિ. **કામહેતૂ**તિઆદીસુ પચ્ચયટ્ઠેન કામા અસ્સ હેતૂતિ **કામહેતુ**. મૂલટ્ઠેન કામા નિદાનમસ્સાતિ **કામનિદાનો**. લિઙ્ગવિપલ્લાસેન પન ''કામનિદાન''ન્તિ વુત્તો. કારણટ્ઠેન કામા અધિકરણં અસ્સાતિ **કામાધિકરણો**. લિઙ્ગવિપલ્લાસેનેવ પન ''કામાધિકરણ''ન્તિ વુત્તો. **કામાનમેવ હેતૂ**તિ ઇદં નિયમવચનં કામપચ્ચયા ઉપ્પજ્જતિયેવાતિ અત્થો.

ઉટ્ઠહતોતિ આજીવસમુટ્ઠાપકવીરિયેન ઉટ્ઠહન્તસ્સ. **ઘટતો**તિ તં વીરિયં પુબ્બેનાપરં ઘટેન્તસ્સ. **વાયમતો**તિ વાયામં પરક્કમં પયોગં કરોન્તસ્સ. **નાભિનિપ્ફજ્જન્તી**તિ ન નિપ્ફજ્જન્તિ, હત્થં નાભિરુહન્તિ. **સોચતી**તિ ચિત્તે ઉપ્પન્નબલવસોકેન સોચતિ. **કિલમતી**તિ કાયે ઉપ્પન્નદુક્ખેન કિલમતિ. **પરિદેવતી**તિ વાચાય પરિદેવતિ. **ઉરત્તાળિ**ન્તિ ઉરં તાળેત્વા. **કન્દતી**તિ રોદતિ. **સમ્મોહં આપજ્જતી**તિ વિસઞ્ઞી વિય સમ્મૂળ્હો હોતિ. **મોઘ**ન્તિ તુચ્છં. **અફલો**તિ નિપ્ફલો.

આરક્ખાધિકરણન્તિ આરક્ખકારણા. **કિન્તિ મે**તિ કેન નુ ખો મે ઉપાયેન. **યમ્પિ મે**તિ યમ્પિ મય્હં કસિકમ્માદીનિ કત્વા ઉપ્પાદિતં ધનં અહોસિ. **તમ્પિ નો નત્થી**તિ તમ્પિ અમ્હાકં ઇદાનિ નત્થિ.

પુન ચપરં, ભિક્ખવે, કામહેતૂતિઆદિનાપિ કારણં દસ્સેત્વાવ આદીનવં દીપેતિ. તત્થ **કામહેતૂ**તિ કામપચ્ચયા **રાજાનોપિ રાજૂહિ વિવદન્તી**તિ અત્થો. **કામનિદાન**ન્તિ ભાવનપુંસકં, કામે નિદાનં કત્વા વિવદન્તીતિ અત્થો. **કામાધિકરણ**ન્તિપિ ભાવનપુંસકમેવ, કામે અધિકરણં કત્વા વિવદન્તીતિ અત્થો. **કામાનમેવ હેતૂ**તિ ગામનિગમસેનાપતિપુરોહિતટ્ઠાનન્તરાદીનં કામાનંયેવ હેતુ વિવદન્તીતિ અત્થો. **ઉપક્કમન્તી**તિ પહરન્તિ.

અસિચમ્મન્તિ અસિઞ્ચેવ ખેટકફલકાદીનિ ચ.

ધનુકલાપં સન્નય્હિત્વાતિ ધનું ગહેત્વા સરકલાપં સન્નય્હિત્વા. **ઉભતોબ્યૂળ્હ**ન્તિ ઉભતોરાસિભૂતં. **પક્ખન્દન્તી**તિ પવિસન્તિ. **ઉસૂસૂ**તિ કણ્ડેસુ. **વિજ્જોતલન્તેસૂ**તિ પરિવત્તમાનેસુ. **તે તત્થા**તિ તે તસ્મિં સઙ્ગામે.

અદ્દાવલેપના ઉપકારિયોતિ ચેત્થ મનુસ્સા પાકારપાદં અસ્સખુરસણ્ઠાનેન ઇટ્ઠકાહિ ચિનિત્વા ઉપરિ સુધાય લિમ્પન્તિ. એવં કતપાકારપાદા ''ઉપકારિયો''તિ વુચ્ચન્તિ. તા તિન્તેન કલલેન સિત્તા અદ્દાવલેપના નામ હોન્તિ. **પક્ખન્દન્તી**તિ તાસં હેટ્ઠા તિખિણઅયસૂલરુક્ખસૂલાદીહિ વિજ્ઝિયમાના પાકારસ્સ પિચ્છિલ્લભાવેન આરોહિતું અસક્કોન્તાપિ ઉપધાવન્તિયેવ. **છકણકાયા**તિ કુથિતગોમયેન. **અભિવગ્ગેના**તિ સતદન્તેન. તં અટ્ઠદન્તાકારેન કત્વા ''નગરદ્વારં ભિન્દિત્વા પવિસિસ્સામા''તિ આગતે ઉપરિદ્વારે ઠિતા તસ્સ બન્ધનયોત્તાનિ છિન્દિત્વા તેન અભિવગ્ગેન ઓમદ્દન્તિ.

સન્ધિમ્પિ છિન્દન્તીતિ ઘરસન્ધિમ્પિ. **નિલ્લોપ**ન્તિ ગામે પહરિત્વા મહાવિલોપં કરોન્તિ. **એકાગારિક**ન્તિ પણ્ણાસમત્તાપિ સટ્ઠિમત્તાપિ પરિવારેત્વા જીવગ્ગાહં ગહેત્વા ધનં આહરાપેન્તિ. **પરિપન્થેપિ તિટ્ઠન્તી**તિ પન્થદૂહનકમ્મં કરોન્તિ. **અડ્ઢદણ્ડકેહી**તિ મુગ્ગરેહિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૬૯). સેસં વુત્તત્થમેવ.

છટ્ઠં.

૧૩૭. સત્તમે એતીતિ **ઈતિ**, આગન્તુકાનં અકુસલભાગિયાનં બ્યસનહેતૂનં એતં અધિવચનં. તસ્મા કામગુણાપિ એતે અનેકબ્યસનાવહટ્ઠેન દળ્હસન્નિપાતટ્ઠેન ચ ઈતિ. ગણ્ડોપિ અસુચિં પગ્ઘરતિ, ઉદ્ધુમાતપરિપક્કપરિભિન્નો હોતિ. તસ્મા એતે કિલેસા અસુચિપગ્ઘરણતો ઉપ્પાદજરાભઙ્ગેહિ ઉદ્ધુમાતપરિપક્કપરિભિન્નભાવતો ચ **ગણ્ડો**. ઉપદ્દવતીતિ **ઉપદ્દવો**, અનત્થં જનેન્તો અભિભવતિ અજ્ઝોત્થરતીતિ અત્થો, રાગગણ્ડાદીનમેતં અધિવચનં. તસ્મા કામગુણાપેતે અવિદિતનિબ્બાનત્થાવહહેતુતાય સબ્બુપદ્દવવત્થુતાય ચ ઉપદ્દવો. યસ્મા પનેતે કિલેસાતુરભાવં જનેન્તા સીલસઙ્ખાતમારોગ્યં લોલુપ્પં વા ઉપ્પાદેન્તા પાકતિકમેવ આરોગ્યં વિલુમ્પન્તિ, તસ્મા ઇમિના આરોગ્યવિલુમ્પનટ્ઠેન **રોગો**. અબ્ભન્તરમનુપવિટ્ઠટ્ઠેન પન અન્તોતુદનટ્ઠેન દુન્નીહરણીયટ્ઠેન ચ **સલ્લં**. દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકભયાવહનતો **ભયં**. **મેત**ન્તિ એતં સેસમેત્થ પાકટમેવ. નિગમનમ્પિ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૧).

કામરાગરત્તાયન્તિ કામરાગેન રત્તો અયં. **છન્દરાગવિનિબદ્ધો**તિ છન્દરાગેન સ્નેહેન બદ્ધો. **દિટ્ઠધમ્મિકાપિ ગબ્ભા**તિ ઇમસ્મિં અત્તભાવે વત્તમાનસળાયતનગબ્ભા. **સમ્પરાયિકાપિ ગબ્ભા**તિ પરલોકેપિ સળાયતનગબ્ભા. **ન પરિમુચ્ચતી**તિ પરિમુચ્ચિતું ન સક્કોતિ. **ઓતિણ્ણો સાતરૂપેના**તિ મધુરસભાવેન રાગેન ઓતિણ્ણો ઓગાહિતો. **પલિપથ**ન્તિ કામકલલમગ્ગં. **દુગ્ગ**ન્તિ દુગ્ગમં.

સત્તમં.

૧૩૮. અટ્ઠમે **સીતં** દુબ્બિધં અબ્ભન્તરધાતુક્ખોભપચ્ચયઞ્ચ બાહિરધાતુક્ખોભપચ્ચયઞ્ચ. તથા **ઉણ્હં**. તત્થ **ડંસા**તિ પિઙ્ગલમક્ખિકા. **સરીસપે**તિ યે કેચિ દીઘજાતિકા સરિત્વા ગચ્છન્તિ. સેસં પાકટમેવ. નિગમનમ્પિ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

અટ્ઠમં.

૧૩૯. નવમગાથા પદત્થતો પાકટા એવ. અયં પનેત્થ અધિપ્પાયયોજના – સા ચ ખો યુત્તિવસેન, ન અનુસ્સવવસેન. યથા અયં હત્થી મનુસ્સકન્તેસુ સીલેસુ દન્તત્તા અદન્તભૂમિં નાગચ્છતીતિ વા, સરીરમહન્તતાય

વા **નાગો**. એવં કુદાસ્સુ નામાહમ્પિ અરિયકન્તેસુ સીલેસુ દન્તત્તા અદન્તભૂમિં નાગમનેન, આગું અકરણેન, પુન ઇત્થત્તં અનાગમનેન ચ ગુણસરીરમહન્તતાય વા નાગો ભવેય્યં. યથા ચેસ **યૂથાનિ વિવજ્જયિત્વા** એકચરિયસુખેન **યથાભિરન્તં વિહરે અરઞ્ઞે, એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પો**, કુદાસ્સુ નામાહમ્પિ એવં ગણં વિવજ્જયિત્વા એકત્તાભિરતિસુખેન ઝાનસુખેન યથાભિરન્તં અરઞ્ઞે અત્તનો યથા યથા સુખં, તથા તથા યત્તકં વા ઇચ્છામિ, તત્તકં અરઞ્ઞે નિવાસં એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પો એકો ચરેય્યન્તિ અત્થો. યથા ચેસ સુસણ્ઠિતક્ખન્ધમહન્તતાય **સઞ્જાતક્ખન્ધો**, કુદાસ્સુ નામાહમ્પિ એવં અસેક્ખસીલક્ખન્ધમહન્તતાય સઞ્જાતક્ખન્ધો ભવેય્યં. યથા ચેસ પદુમસદિસગત્તતાય વા, પદુમકુલે ઉપ્પન્નતાય વા **પદુમી**, કુદાસ્સુ નામાહમ્પિ એવં પદુમસદિસબોજ્ઝઙ્ગમહન્તતાય વા, અરિયજાતિપદુમે ઉપ્પન્નતાય વા પદુમી ભવેય્યં. યથા ચેસ થામબલજવાદીહિ **ઉળારો**, કુદાસ્સુ નામાહમ્પિ એવં પરિસુદ્ધકાયસમાચારતાદીહિ સીલસમાધિનિબ્બેધિકપઞ્ઞાદીહિ વા ઉળારો ભવેય્યન્તિ એવં ચિન્તેન્તો વિપસ્સનં આરભિત્વા પચ્ચેકબોધિં અધિગતોમ્હીતિ.

નવમં.

૧૪૦. દસમે **અટ્ઠાનતન્તિ** અટ્ઠાનં તં, અકારણં તન્તિ વુત્તં હોતિ. અનુનાસિકસ્સ લોપો કતો ''અરિયસચ્ચાન દસ્સન''ન્તિઆદીસુ (ખુ॰ પા॰ ૫.૧૧; સુ॰ નિ॰ ૨૭૦) વિય. **સઙ્ગણિકારતસ્સા**તિ ગણાભિરતસ્સ. **યન્તિ** કારણવચનમેતં ''યં હિરીયતિ હિરીયિતબ્બેના''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૩૦) વિય. **ફસ્સયે**તિ અધિગચ્છે. **સામયિકં વિમુત્તિન્તિ** લોકિયસમાપત્તિં. સા હિ અપ્પિતપ્પિતસમયે એવ પચ્ચનીકેહિ વિમુચ્ચનતો ''સામયિકા વિમુત્તી''તિ વુચ્ચતિ. તં સામયિકં વિમુત્તિં. ''અટ્ઠાનં તં, ન તં કારણં વિજ્જતિ સઙ્ગણિકારતસ્સ, યેન કારણેન ફસ્સયે ઇતિ એતં આદિચ્ચબન્ધુસ્સ પચ્ચેકબુદ્ધસ્સ વચો નિસમ્મ સઙ્ગણિકારતિં પહાય યોનિસો પટિપજ્જન્તો અધિગતોમ્હી''તિ આહ. સેસં વુત્તનયમેવ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૪; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૧૦).

નિદ્દેસે **નેક્ખમ્મસુખન્તિ** પબ્બજ્જાસુખં. **પવિવેકસુખન્તિ** કાયચિત્તઉપધિવિવેકે સુખં. **ઉપસમસુખન્તિ** કિલેસુપસમં ફલસમાપત્તિસુખં. **સમ્બોધિસુખન્તિ** મગ્ગસુખં. **નિકામલાભી**તિ અત્તનો રુચિવસેન યથાકામલાભી. **અકિચ્છલાભી**તિ અદુક્ખલાભી. **અકસિરલાભી**તિ વિપુલલાભી. **અસામયિકન્તિ** લોકુત્તરં. **અકુપ્પન્તિ** કુપ્પવિરહિતં અચલિતં લોકુત્તરમગ્ગં.

દસમં.

દુતિયવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. તતિયવગ્ગવણ્ણના

૧૪૧. તતિયવગ્ગસ્સ પઠમે **દિટ્ઠીવિસૂકાની**તિ દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતાનિ. તાનિ હિ મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિયા વિસૂકટ્ઠેન વિજ્ઝનટ્ઠેન વિલોમટ્ઠેન ચ વિસૂકાનિ. એવં દિટ્ઠિયા વિસૂકાનીતિ દિટ્ઠિવિસૂકાનિ, દિટ્ઠિયો એવ વા વિસૂકાનિ દિટ્ઠિવિસૂકાનિ. **ઉપાતિવત્તો**તિ દસ્સનમગ્ગેન અતિક્કન્તો. **પત્તો નિયામન્તિ** અવિનિપાતધમ્મતાય સમ્બોધિપરાયનતાય ચ નિયતભાવં અધિગતો, સમ્મત્તનિયામસઙ્ખાતં વા પઠમમગ્ગન્તિ. એત્તાવતા પઠમમગ્ગકિચ્ચનિપ્ફત્તિ ચ તસ્સ પટિલાભો ચ વુત્તો. ઇદાનિ **પટિલદ્ધમગ્ગો**તિ ઇમિના સેસમગ્ગપટિલાભં દસ્સેતિ. **ઉપ્પન્નઞાણોમ્હી**તિ ઉપ્પન્નપચ્ચેકબોધિઞાણો અમ્હિ. એતેન ફલં દસ્સેતિ. **અનઞ્ઞનેય્યો**તિ અઞ્ઞેહિ ''ઇદં સચ્ચં

ઇદં સચ્ચ''ન્તિ નનેતબ્બો. એતેન સયમ્ભુતં દીપેતિ. પત્તે વા પચ્ચેકબોધિઞાણે અઞ્ઞનેય્યતાય અભાવા સયંવસિતં. સમથવિપસ્સનાય વા દિટ્ઠિવિસૂકાનિ ઉપાતિવત્તો, આદિમગ્ગેન પત્તો નિયામં, સેસેહિ પટિલદ્ધમગ્ગો, ફલઞાણેન ઉપ્પન્નઞાણો, તં સબ્બં અત્તનાવ અધિગતોતિ અનઞ્ઞનેય્યો. સેસં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૪; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૧૧).

ન પરનેય્યોતિ ન અઞ્ઞેહિ નેતબ્બો. **ન પરપ્પત્તિયો**તિ પચ્ચક્ખધમ્મત્તા ન અઞ્ઞેહિ સદ્દહાપેતબ્બો. **ન પરપ્પચ્ચયો**તિ ન અસ્સ પરો પચ્ચયો, ન પરસ્સ સદ્ધાય વત્તતીતિ ન પરપ્પચ્ચયો. **ન પરપટિબદ્ધગૂ**તિ ન અઞ્ઞેસં પટિબદ્ધઞાણગમનો.

પઠમં.

૧૪૨. દુતિયે **નિલ્લોલુપો**તિ અલોલુપો. યો હિ રસતણ્હાભિભૂતો હોતિ, સો ભુસં લુપ્પતિ પુનપ્પુનઞ્ચ લુપ્પતિ, તેન ''લોલુપો''તિ વુચ્ચતિ. તસ્મા એસ તં પટિક્ખિપન્તો આહ ''નિલ્લોલુપો''તિ. **નિક્કુહો**તિ એત્થ કિઞ્ચાપિ યસ્સ તિવિધકુહનવત્થુ નત્થિ, સો ''નિક્કુહો''તિ વુચ્ચતિ, ઇમિસ્સા પન ગાથાય મનુઞ્ઞભોજનાદીસુ વિમ્હયમનાપજ્જનતો નિક્કુહોતિ અયમધિપ્પાયો. **નિપ્પિપાસો**તિ એત્થ પાતુમિચ્છા પિપાસા, તસ્સા અભાવેન નિપ્પિપાસો, સાદુરસલોભેન ભોત્તુકમ્યતાવિરહિતોતિ અત્થો. **નિમ્મક્ખો**તિ એત્થ પરગુણવિનાસનલક્ખણો મક્ખો, તસ્સ અભાવેન નિમ્મક્ખો. અત્તનો ગહટ્ઠકાલે સૂદસ્સ ગુણમક્ખનાભાવં સન્ધાય આહ. **નિદ્ધન્તકસાવમોહો**તિ એત્થ રાગાદયો તયો કાયદુચ્ચરિતાદીનિ ચ તીણીતિ છ ધમ્મા યથાસમ્ભવં અપ્પસન્નટ્ઠેન સકભાવં વિજહાપેત્વા પરભાવં ગણ્હાપનટ્ઠેન કસટટ્ઠેન ચ ''કસાવા''તિ વેદિતબ્બા. યથાહ –

> ''તત્થ કતમે તયો કસાવા? રાગકસાવો દોસકસાવો મોહકસાવો, ઇમે તયો કસાવા. તત્થ કતમે અપરેપિ તયો કસાવા? કાયકસાવો વચીકસાવો મનોકસાવો''તિ (વિભ॰ ૯૨૪).

તેસુ મોહં ઠપેત્વા પઞ્ચન્નં કસાવાનં તેસઞ્ચ સબ્બેસં મૂલભૂતસ્સ મોહસ્સ નિદ્ધન્તત્તા નિદ્ધન્તકસાવમોહો, તિણ્ણં એવ વા કાયવચીમનોકસાવાનં મોહસ્સ ચ નિદ્ધન્તત્તા નિદ્ધન્તકસાવમોહો. ઇતરેસુ નિલ્લોલુપતાદીહિ રાગકસાવસ્સ, નિમ્મક્ખતાય દોસકસાવસ્સ નિદ્ધન્તભાવો સિદ્ધો એવ. **નિરાસસો**તિ નિત્તણ્હો. **સબ્બલોકે**તિ સકલલોકે, તીસુ ભવેસુ દ્વાદસસુ વા આયતનેસુ ભવવિભવતણ્હાવિરહિતો હુત્વાતિ અત્થો. સેસં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં . અથ વા તયોપિ પાદે વત્વા **એકો ચરે**તિ એકો ચરિતું સક્કુણેય્યાતિ એવમ્પિ એત્થ સમ્બન્ધો કાતબ્બો (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૯૬).

દુતિયં.

૧૪૩. તતિયે અયં સઙ્ખેપત્થો – ય્વાયં દસવત્થુકાય પાપદિટ્ઠિયા સમન્નાગતત્તા **પાપો**. પરેસમ્પિ અનત્થં દસ્સેતીતિ **અનત્થદસ્સી**. કાયદુચ્ચરિતાદિમ્હિ ચ **વિસમે નિવિટ્ઠો**. તં અત્થકામો કુલપુત્તો **પાપં સહાયં પરિવજ્જયેથ, અનત્થદસ્સિં વિસમે નિવિટ્ઠં. સયં ન સેવે**તિ અત્તનો વસેન તં ન સેવેય્ય. યદિ પન પરવસો હોતિ, કિં સક્કા કાતુન્તિ વુત્તં હોતિ. **પસુતન્તિ** પસટં, દિટ્ઠિવસેન તત્થ તત્થ લગ્ગન્તિ અત્થો. **પમત્તન્તિ** કામગુણેસુ વોસ્સટ્ઠચિત્તં, કુસલભાવનારહિતં વા. તં એવરૂપં ન સેવે ન ભજે ન પયિરુપાસે, અઞ્ઞદત્થુ એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પોતિ.

નિદ્દેસે **સયં ન સેવેય્યા**તિ સામં ન ઉપસઙ્કમેય્ય. **સામં ન સેવેય્યા**તિ ચિત્તેનપિ ન ઉપસઙ્કમેય્ય. **ન સેવેય્યા**તિ ન ભજેય્ય. **ન નિસેવેય્યા**તિ સમીપમ્પિ ન ગચ્છેય્ય. **ન સંસેવેય્યા**તિ દૂરે ભવેય્ય. **ન પરિસંસેવેય્યા**તિ પટિક્કમેય્ય.

તતિયં.

૧૪૪. ચતુત્થે અયં સઙ્ખેપત્થો – **બહુસ્સુત**ન્તિ દુવિધો બહુસ્સુતો તીસુ પિટકેસુ અત્થતો નિખિલો પરિયત્તિબહુસ્સુતો ચ મગ્ગફલવિજ્જાભિઞ્ઞાનં પટિવિદ્ધત્તા પટિવેધબહુસ્સુતો ચ. આગતાગમો **ધમ્મધરો**. ઉળારેહિ પન કાયવચીમનોકમ્મેહિ સમન્નાગતો **ઉળારો**. યુત્તપટિભાનો ચ મુત્તપટિભાનો ચ યુત્તમુત્તપટિભાનો ચ **પટિભાનવા**. પરિયત્તિપરિપુચ્છાધિગમવસેન વા તિધા પટિભાનવા વેદિતબ્બો. યસ્સ હિ પરિયત્તિ પટિભાતિ, સો પરિયત્તિપટિભાનવા. યસ્સ અત્થઞ્ચ ઞાયઞ્ચ લક્ખણઞ્ચ ઠાનાટ્ઠાનઞ્ચ પરિપુચ્છન્તસ્સ પરિપુચ્છા પટિભાતિ, સો પરિપુચ્છાપટિભાનવા. યેન મગ્ગાદયો પટિવિદ્ધા હોન્તિ, સો અધિગમપટિભાનવા. તં એવરૂપં **બહુસ્સુતં ધમ્મધરં ભજેથ, મિત્તં ઉળારં પટિભાનવન્તં**. તતો તસ્સાનુભાવેન અત્તત્થપરત્થઉભયત્થભેદતો વા દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થભેદતો વા અનેકપ્પકારાનિ **અઞ્ઞાય અત્થાનિ**, તતો ''અહોસિં નુ ખો અહં અતીતમદ્ધાન''ન્તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮; સં॰ નિ॰ ૨.૨૦; મહાનિ॰ ૧૭૪) કઙ્ખાટ્ઠાનેસુ **વિનેય્ય કઙ્ખં** વિચિકિચ્છં વિનેત્વા વિનાસેત્વા એવં કતસબ્બકિચ્ચો એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પોતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૮).

ચતુત્થં.

૧૪૫. પઞ્ચમે **ખિડ્ડા** ચ **રતિ** ચ પુબ્બે વુત્તાવ. **કામસુખ**ન્તિ વત્થુકામસુખં. વત્થુકામાપિ હિ સુખસ્સ વિસયાદિભાવેન સુખન્તિ વુચ્ચન્તિ. યથાહ – ''અત્થિ રૂપં સુખં સુખાનુપતિત''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૬૦). એવમેતં ખિડ્ડં રતિં કામસુખઞ્ચ ઇમસ્મિં ઓકાસલોકે **અનલઙ્કરિત્વા** અલન્તિ અકત્વા ''એતં તપ્પક''ન્તિ વા ''સારભૂત''ન્તિ વા એવં અગ્ગહેત્વા. **અનપેક્ખમાનો**તિ તેન અનલઙ્કરણેન અનપેક્ખનસીલો અપિહાલુકો નિત્તણ્હો. **વિભૂસટ્ઠાનાવિરતો સચ્ચવાદી** એકો ચરેતિ. તત્થ વિભૂસા દુવિધા અગારિકવિભૂસા ચ અનગારિકવિભૂસા ચ. તત્થ અગારિકવિભૂસા સાકટવેઠનમાલાગન્ધાદિ, અનગારિકવિભૂસા ચ પત્તમણ્ડનાદિ. વિભૂસા એવ **વિભૂસટ્ઠાનં**, તસ્મા વિભૂસટ્ઠાના તિવિધાયપિ વિરતિયા **વિરતો**. અવિતથવચનતો **સચ્ચવાદી**તિ એવમત્થો દટ્ઠબ્બો (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૫૯).

પઞ્ચમં.

૧૪૬. છટ્ઠે **ધનાની**તિ મુત્તામણિવેળુરિયસઙ્ખસિલાપવાળરજતજાતરૂપાદીનિ રતનાનિ. **ધઞ્ઞાની**તિ સાલિવીહિયવગોધુમકઙ્ગુવરકકુદ્રૂસકપ્પભેદાનિ સત્ત સેસાપરણ્ણાનિ ચ. **બન્ધવાની**તિ ઞાતિબન્ધુ, ગોત્તબન્ધુ, મિત્તબન્ધુ, સિપ્પબન્ધુવસેન ચતુબ્બિધબન્ધવે. **યથોધિકાની**તિ સકસકઓધિવસેન ઠિતાનિયેવ. સેસં વુત્તનયમેવાતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૦).

છટ્ઠં.

૧૪૭. સત્તમે **સઙ્ગો એસો**તિ અત્તનો ઉપભોગં નિદ્દિસતિ. સો હિ સજ્જન્તિ તત્થ પાણિનો કદ્દમે પવિટ્ઠો હત્થી વિયાતિ **સઙ્ગો**. **પરિત્તમેત્થ સોખ્ય**ન્તિ એત્થ પઞ્ચકામગુણૂપભોગકાલે વિપરીતસઞ્ઞાય ઉપ્પાદેતબ્બતો

કામાવચરધમ્મપરિયાપન્નતો વા લામકટ્ઠેન સોખ્યં પરિત્તં, વિજ્જુપ્પભાય ઓભાસિતનચ્ચદસ્સનસુખં વિય ઇત્તરં, તાવકાલિકન્તિ વુત્તં હોતિ. **અપ્પસ્સાદો દુક્ખમેત્થ ભિય્યો**તિ એત્થ ચ ય્વાયં ‘‘યં ખો, ભિક્ખવે, ઇમે પઞ્ચ કામગુણે પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ સુખં સોમનસ્સં, અયં કામાનં અસ્સાદો’’તિ વુત્તો, સો યમિદં ‘‘કો ચ, ભિક્ખવે, કામાનં આદીનવો, ઇધ, ભિક્ખવે, કુલપુત્તો યેન સિપ્પટ્ઠાનેન જીવિકં કપ્પેતિ યદિ મુદ્દાય યદિ ગણનાયા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૬૨) એવમાદિના નયેનેત્થ દુક્ખં વુત્તં, તં ઉપનિધાય અપ્પોદકબિન્દુમત્તો હોતિ, અથ ખો દુક્ખમેવ ભિય્યો બહુ, ચતૂસુ સમુદ્દેસુ ઉદકસદિસો હોતિ. તેન વુત્તં – ‘‘અપ્પસ્સાદો દુક્ખમેત્થ ભિય્યો’’તિ. **ગળો એસો**તિ અસ્સાદં દસ્સેત્વા આકડ્ઢનવસેન બળિસો વિય એસો, યદિદં પઞ્ચ કામગુણા. **ઇતિ ઞત્વા મતિમા**તિ એવં ઞત્વા બુદ્ધિમા પણ્ડિતો પુરિસો સબ્બમ્પેતં પહાય એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પોતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૧).

સત્તમં.

૧૪૮. અટ્ઠમગાથાય દુતિયપાદે **જાલન્તિ** સુત્તમયં વુચ્ચતિ. **અમ્બૂ**તિ ઉદકં, તત્થ ચરતીતિ **અમ્બુચારી**, મચ્છસ્સેતં અધિવચનં. સલિલે અમ્બુચારી **સલિલમ્બુચારી**. તસ્મિં નદીસલિલે જાલં ભેત્વા ગતઅમ્બુચારીવાતિ વુત્તં હોતિ. તતિયપાદે **દડ્ઢન્તિ** દડ્ઢટ્ઠાનં વુચ્ચતિ. યથા અગ્ગિ દડ્ઢટ્ઠાનં પુન ન નિવત્તતિ, ન તત્થ ભિય્યો આગચ્છતિ, એવં મગ્ગઞાણગ્ગિના દડ્ઢં કામગુણટ્ઠાનં અનિવત્તમાનો, તત્થ ભિય્યો અનાગચ્છન્તોતિ વુત્તં હોતિ. સેસં વુત્તનયમેવાતિ.

સંયોજનાનીતિ યસ્સ સંવિજ્જન્તિ, તં પુગ્ગલં વટ્ટસ્મિં સંયોજેન્તિ બન્ધન્તીતિ સંયોજનાનિ. ઇમાનિ પન સંયોજનાનિ કિલેસપટિપાટિયાપિ આહરિતું વટ્ટતિ મગ્ગપટિપાટિયાપિ. કામરાગપટિઘસંયોજનાનિ અનાગામિમગ્ગેન પહીયન્તિ, માનસંયોજનં અરહત્તમગ્ગેન, દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસીલબ્બતપરામાસા સોતાપત્તિમગ્ગેન, ભવરાગસંયોજનં અરહત્તમગ્ગેન, ઇસ્સામચ્છરિયાનિ સોતાપત્તિમગ્ગેન, અવિજ્જા અરહત્તમગ્ગેન. મગ્ગપટિપાટિયા દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસીલબ્બતપરામાસઇસ્સામચ્છરિયા સોતાપત્તિમગ્ગેન પહીયન્તિ, કામરાગપટિઘા અનાગામિમગ્ગેન, માનભવરાગઅવિજ્જા અરહત્તમગ્ગેનાતિ. **ભિન્દિત્વા**તિ ભેદં પાપેત્વા. **પભિન્દિત્વા**તિ છિન્દં કત્વા. **દાલયિત્વા**તિ ફાલેત્વા. **પદાલયિત્વા**તિ હીરેત્વા. **સમ્પદાલયિત્વા**તિ ઉપસગ્ગેન પદં વડ્ઢિતં.

અટ્ઠમં.

૧૪૯. નવમે **ઓક્ખિત્તચક્ખૂ**તિ હેટ્ઠાખિત્તચક્ખુ, સત્ત ગીવટ્ઠીનિ પટિપાટિયા ઠપેત્વા પરિવજ્જનપહાતબ્બદસ્સનત્થં યુગમત્તં પેક્ખમાનોતિ વુત્તં હોતિ. ન તુ હનુકટ્ઠિના હદયટ્ઠિં સઙ્ઘટ્ટેન્તો. એવઞ્હિ ઓક્ખિત્તચક્ખુતા ન સમણસારુપ્પા હોતિ. **ન ચ પાદલોલો**તિ એકસ્સ દુતિયો દ્વિન્નં તતિયોતિ એવં ગણમજ્ઝં, પવિસિતુકામતાય કણ્ડૂયમાનપાદો વિય અભવન્તો, દીઘચારિકઅનવટ્ઠિતચારિકવિરતો વા. **ગુત્તિન્દ્રિયો**તિ છસુ ઇન્દ્રિયેસુ ઇધ મનિન્દ્રિયસ્સ વિસું વુત્તત્તા વુત્તાવસેસવસેન ગોપિતિન્દ્રિયો. **રક્ખિતમાનસાનો**તિ માનસંયેવ માનસાનં, તં રક્ખિતમસ્સાતિ રક્ખિતમાનસાનો. યથા કિલેસેતિ ન વિલુપ્પતિ, એવં રક્ખિતચિત્તોતિ વુત્તં હોતિ. **અનવસ્સુતો**તિ ઇમાય પટિપત્તિયા તેસુ તેસુ આરમ્મણેસુ કિલેસઅન્વાસ્સવવિરહિતો. **અપરિડય્હમાનો**તિ એવં અન્વાસ્સવવિરહિતા એવ કિલેસગ્ગીહિ અપરિડય્હમાનો, બહિદ્ધા વા અનવસ્સુતો, અજ્ઝત્તં અપરિડય્હમાનો. સેસં વુત્તનયમેવાતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૩).

ચક્ખુના રૂપં દિસ્વાતિ કારણવસેન ‘‘ચક્ખૂ’’તિ લદ્ધવોહારેન રૂપદસ્સનસમત્થેન ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન રૂપં દિસ્વા. પોરાણા પનાહુ –

‘‘ચક્ખુ રૂપં ન પસ્સતિ અચિત્તકત્તા, ચિત્તં ન પસ્સતિ અચક્ખુકત્તા, દ્વારારમ્મણસઙ્ઘટ્ટને પન પસાદવત્થુકેન ચિત્તેન પસ્સતિ. ઈદિસી પનેસા ‘ધનુના વિજ્ઝતી’તિઆદીસુ વિય સસમ્ભારકથા નામ હોતિ, તસ્મા ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન રૂપં દિસ્વાતિ અયમેવેત્થ અત્થો’’તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૫; ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૩૫૨).

નિમિત્તગ્ગાહીતિ ઇત્થિપુરિસનિમિત્તં વા સુભનિમિત્તાદિકં વા કિલેસવત્થુભૂતં નિમિત્તં છન્દરાગવસેન ગણ્હાતિ, દિટ્ઠમત્તવસેન ન સણ્ઠાતિ. **અનુબ્યઞ્જનગ્ગાહી**તિ કિલેસાનં અનુબ્યઞ્જનતો પાકટભાવકરણતો ‘‘અનુબ્યઞ્જન’’ન્તિ લદ્ધવોહારં હત્થપાદહસિતલપિતવિલોકિતાદિભેદં આકારં ગણ્હાતિ.

યત્વાધિકરણમેનન્તિઆદિમ્હિ યંકારણા યસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયાસંવરસ્સ હેતુ. એતં પુગ્ગલં સતિકવાટેન **ચક્ખુન્દ્રિયં અસંવુતં** અપિહિતચક્ખુદ્વારં હુત્વા **વિહરન્તં** એતે અભિજ્ઝાદયો **ધમ્મા અન્વાસ્સવેય્યું. તસ્સ સંવરાય ન પટિપજ્જતી**તિ તસ્સ ચક્ખુન્દ્રિયસ્સ સતિકવાટેન પિદહનત્થાય ન પટિપજ્જતિ. એવંભૂતોયેવ ચ ‘‘**ન રક્ખતિ ચક્ખુન્દ્રિયં. ન ચક્ખુન્દ્રિયે સંવરં આપજ્જતી**’’તિપિ વુચ્ચતિ.

તત્થ કિઞ્ચાપિ ચક્ખુન્દ્રિયે સંવરો વા અસંવરો વા નત્થિ. ન હિ ચક્ખુપસાદં નિસ્સાય સતિ વા મુટ્ઠસ્સચ્ચં વા ઉપ્પજ્જતિ, અપિ ચ યદા રૂપારમ્મણં ચક્ખુસ્સ આપાથં આગચ્છતિ, તદા ભવઙ્ગે દ્વિક્ખત્તું ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધે કિરિયમનોધાતુ આવજ્જનકિચ્ચં સાધયમાના ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝતિ, તતો ચક્ખુવિઞ્ઞાણં દસ્સનકિચ્ચં તતો વિપાકમનોધાતુ સમ્પટિચ્છનકિચ્ચં તતો વિપાકાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુ સન્તીરણકિચ્ચં તતો કિરિયાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુ વોટ્ઠપનકિચ્ચં સાધયમાના ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝતિ, તદનન્તરં જવનં જવતિ. તત્રાપિ નેવ ભવઙ્ગસમયે, ન આવજ્જનાદીનં અઞ્ઞતરસમયે સંવરો વા અસંવરો વા અત્થિ, જવનક્ખણે પન સચે દુસ્સીલ્યં વા મુટ્ઠસ્સચ્ચં વા અઞ્ઞાણં વા અક્ખન્તિ વા કોસજ્જં વા ઉપ્પજ્જતિ, અસંવરો હોતિ. એવં હોન્તો પન સો ચક્ખુન્દ્રિયે અસંવરોતિ વુચ્ચતિ. કસ્મા? યસ્મા તસ્મિં સતિ દ્વારમ્પિ અગુત્તં હોતિ ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિ વીથિચિત્તાનિપિ. યથા કિં? યથા નગરે ચતૂસુ દ્વારેસુ અસંવુતેસુ કિઞ્ચાપિ અન્તોઘરદ્વારકોટ્ઠકગબ્ભાદયો સુસંવુતા, તથાપિ અન્તોનગરે સબ્બં ભણ્ડં અરક્ખિતં અગોપિતમેવ હોતિ. નગરદ્વારેન હિ પવિસિત્વા ચોરા યદિચ્છન્તિ, તં હરેય્યું. એવમેવ જવને દુસ્સીલ્યાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ તસ્મિં અસંવરે સતિ દ્વારમ્પિ અગુત્તં હોતિ ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિ વીથિચિત્તાનિપીતિ.

ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા ન નિમિત્તગ્ગાહી હોતીતિઆદીસુ **ન નિમિત્તગ્ગાહી હોતી**તિ છન્દરાગવસેન વુત્તપ્પકારં નિમિત્તં ન ગણ્હાતિ. એવં સેસપદાનિપિ વુત્તપટિક્ખેપેન વેદિતબ્બાનિ. યથા ચ હેટ્ઠા ‘‘જવને દુસ્સીલ્યાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ તસ્મિં અસંવરે સતિ દ્વારમ્પિ અગુત્તં હોતિ ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિ વીથિચિત્તાનિપી’’તિ વુત્તં, એવમિધ તસ્મિં સીલાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ દ્વારમ્પિ ગુત્તં હોતિ ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિ વીથિચિત્તાનિપિ. યથા કિં? યથા નગરદ્વારેસુ સંવુતેસુ કિઞ્ચાપિ અન્તોઘરાદયો અસંવુતા હોન્તિ. તથાપિ અન્તોનગરે સબ્બં ભણ્ડં સુરક્ખિતં સુગોપિતમેવ હોતિ. નગરદ્વારેસુ પિહિતેસુ ચોરાનં પવેસો નત્થિ. એવમેવ જવને સીલાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ દ્વારમ્પિ ગુત્તં હોતિ ભવઙ્ગમ્પિ આવજ્જનાદીનિ વીથિચિત્તાનિપિ. તસ્મા જવનક્ખણે ઉપ્પજ્જમાનોપિ ચક્ખુન્દ્રિયે સંવરોતિ વુત્તો (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૩૫૨; વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૫).

અવસ્સુતપરિયાયઞ્ચાતિ કિલેસેહિ તિન્તકારણઞ્ચ. **અનવસ્સુતપરિયાયઞ્ચા**તિ કિલેસેહિ અતિન્તકારણઞ્ચ.

પિયરૂપે રૂપેતિ ઇટ્ઠજાતિકે રૂપારમ્મણે. **અપ્પિયરૂપે રૂપે**તિ અનિટ્ઠસભાવે રૂપારમ્મણે. **બ્યાપજ્જતી**તિ દોસવસેન પૂતિભાવમાપજ્જતિ. **ઓતારન્તિ** છિદ્દં અન્તરં. **આરમ્મણન્તિ** પચ્ચયં.

અધિભંસૂતિ મદ્દંસુ. **ન અધિભોસી**તિ ન મદ્દિ. **બહલમત્તિકા**તિ પુનપ્પુનં દાનવસેન ઉદ્ધમાયિકા બહલમત્તિકા. **અદ્ધાવલેપના**તિ અસુક્ખમત્તિકદાના. સેસમેત્થ ઉત્તાનં.

નવમં.

૧૫૦. દસમે **કાસાયવત્થો અભિનિક્ખમિત્વા**તિ ઇમસ્સ પાદસ્સ ગેહા અભિનિક્ખમિત્વા કાસાયવત્થો હુત્વાતિ એવમત્થો વેદિતબ્બો. સેસં વુત્તનયેનેવ સક્કા જાનિતુન્તિ ન વિત્થારિતન્તિ.

દસમં.

તતિયવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. ચતુત્થવગ્ગવણ્ણના

૧૫૧. ચતુત્થવગ્ગસ્સ પઠમે **રસેસૂ**તિ અમ્બિલમધુરતિત્તકકટુકલોણિકખારિકકસાવાદિભેદેસુ સાયનીયેસુ. **ગેધં અકરન્તિ** ગિદ્ધિં અકરોન્તો, તણ્હં અનુપ્પાદેન્તોતિ વુત્તં હોતિ. **અલોલો**તિ ''ઇદં સાયિસ્સામિ, ઇદં સાયિસ્સામી''તિ એવં રસવિસેસેસુ અનાકુલો. **અનઞ્ઞપોસી**તિ પોસેતબ્બકસદ્ધિવિહારિકાદિવિરહિતો, કાયસન્ધારણમત્તેન સન્તુટ્ઠોતિ વુત્તં હોતિ. યથા વા પુબ્બે ઉય્યાને રસેસુ ગેધકરણલોલો હુત્વા અઞ્ઞપોસી આસિં, એવં અહુત્વા યાય તણ્હાય લોલો હુત્વા રસેસુ ગેધં કરોતિ, તં તણ્હં હિત્વા આયતિં તણ્હામૂલકસ્સ અઞ્ઞસ્સ અત્તભાવસ્સ અનિબ્બત્તનેન અનઞ્ઞપોસીતિ દસ્સેતિ. અથ વા અત્થભઞ્જનકટ્ઠેન કિલેસા ''અઞ્ઞે''તિ વુચ્ચન્તિ, તેસં અપોસનેન અનઞ્ઞપોસીતિ અયમેત્થ અત્થો. **સપદાનચારી**તિ અવોક્કમ્મચારી અનુપુબ્બચારી, ઘરપટિપાટિં અછડ્ડેત્વા અડ્ઢકુલઞ્ચ દલિદ્દકુલઞ્ચ નિરન્તરં પિણ્ડાય પવિસમાનોતિ અત્થો. **કુલે કુલે અપ્પટિબદ્ધચિત્તો**તિ ખત્તિયકુલાદીસુ યત્થ કત્થચિ કિલેસવસેન અલગ્ગચિત્તો, ચન્દૂપમો નિચ્ચનવકો હુત્વાતિ અત્થો. સેસં વુત્તનયમેવાતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૫; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૨૧).

પઠમં.

૧૫૨. દુતિયે **આવરણાની**તિ નીવરણાનેવ, તાનિ અત્થતો ઉરગસુત્તે (સુ॰ નિ॰ ૧ આદયો) વુત્તાનિ. તાનિ પન યસ્મા અબ્ભાદયો વિય ચન્દં સૂરિયં વા ચેતો આવરન્તિ, તસ્મા ''આવરણાનિ ચેતસો''તિ વુત્તાનિ. તાનિ ઉપચારેન વા અપ્પનાય વા **પહાય**. **ઉપક્કિલેસે**તિ ઉપગમ્મ ચિત્તં વિબાધેન્તે અકુસલે ધમ્મે, **વત્થોપમાદીસુ** (મ॰ નિ॰ ૧.૭૦ આદયો) વુત્તે અભિજ્ઝાદયો વા. **બ્યપનુજ્જા**તિ પનુદિત્વા વિનાસેત્વા, વિપસ્સનામગ્ગેન પજહિત્વાતિ અત્થો . **સબ્બે**તિ અનવસેસે. એવં સમથવિપસ્સનાસમ્પન્નો પઠમમગ્ગેન દિટ્ઠિનિસ્સયસ્સ પહીનત્તા **અનિસ્સિતો**. સેસમગ્ગેહિ છેત્વા તેધાતુકગતં **સિનેહદોસં**, તણ્હારાગન્તિ વુત્તં હોતિ. સિનેહો એવ હિ ગુણપટિપક્ખતો સિનેહદોસોતિ વુત્તો. સેસં વુત્તનયમેવ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૬).

દુતિયં.

૧૫૩. તતિયે **વિપિટ્ઠિકત્વાના**તિ પિટ્ઠિતો કત્વા, છડ્ડેત્વા જહિત્વાતિ અત્થો. **સુખં દુખઞ્ચા**તિ કાયિકં સાતાસાતં. **સોમનસ્સદોમનસ્સ**ન્તિ ચેતસિકં સાતાસાતં. **ઉપેક્ખ**ન્તિ ચતુત્થજ્ઝાનુપેક્ખં. **સમથ**ન્તિ ચતુત્થજ્ઝાનસમથમેવ. **વિસુદ્ધ**ન્તિ પઞ્ચનીવરણવિતક્કવિચારપીતિસુખસઙ્ખાતેહિ નવહિ પચ્ચનીકધમ્મેહિ વિમુત્તત્તા અતિસુદ્ધં, નિદ્ધન્તસુવણ્ણમિવ વિગતૂપક્કિલેસન્તિ અત્થો.

અયં પન યોજના – વિપિટ્ઠિકત્વાન સુખં દુક્ખઞ્ચ પુબ્બેવ, પઠમજ્ઝાનૂપચારભૂમિયંયેવ દુક્ખં, તતિયજ્ઝાનૂપચારભૂમિયઞ્ચ સુખન્તિ અધિપ્પાયો. પુન આદિતો વુત્તં **ચ**-કારં પરતો નેત્વા ‘‘સોમનસ્સં દોમનસ્સઞ્ચ વિપિટ્ઠિકત્વાન પુબ્બેવા’’તિ અધિકારો. તેન સોમનસ્સં ચતુત્થજ્ઝાનૂપચારે, દોમનસ્સઞ્ચ દુતિયજ્ઝાનૂપચારેયેવાતિ દીપેતિ. એતાનિ હિ એતેસં પરિયાયતો પહાનટ્ઠાનાનિ. નિપ્પરિયાયતો પન દુક્ખસ્સ પઠમજ્ઝાનં, દોમનસ્સસ્સ દુતિયજ્ઝાનં, સુખસ્સ તતિયજ્ઝાનં, સોમનસ્સસ્સ ચતુત્થજ્ઝાનં પહાનટ્ઠાનં. યથાહ – ‘‘પઠમજ્ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ એત્થુપ્પન્નં દુક્ખિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતી’’તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૫.૫૧૦). તં સબ્બં હેટ્ઠા વુત્તનયેન ગહેતબ્બં. પરતો **પુબ્બેવા**તિ તીસુ પઠમજ્ઝાનદીસુ દુક્ખદોમનસ્સસુખાનિ વિપિટ્ઠિકત્વા એત્થેવ ચ ચતુત્થજ્ઝાને સોમનસ્સં વિપિટ્ઠિકત્વા ઇમાય પટિપદાય **લદ્ધાનુપેક્ખં સમથં વિસુદ્ધં એકો ચરે** ઇતિ. સેસં વુત્તનયમેવાતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૭; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૨૩).

તતિયં.

૧૫૪. ચતુત્થે આરદ્ધં વીરિયં અસ્સાતિ **આરદ્ધવિરિયો**. એતેન અત્તનો વીરિયારમ્ભં આદિવીરિયં દસ્સેતિ. પરમત્થો વુચ્ચતિ નિબ્બાનં, તત્થ પત્તિયા **પરમત્થપત્તિયા**. એતેન વીરિયારમ્ભેન પત્તબ્બફલં દસ્સેતિ. **અલીનચિત્તો**તિ એતેન વીરિયુપત્થમ્ભાનં ચિત્તચેતસિકાનં અલીનતં દસ્સેતિ. **અકુસીતવુત્તી**તિ એતેન ઠાનાસનચઙ્કમાદીસુ કાયસ્સ અનવસીદનં. **દળ્હનિક્કમો**તિ એતેન ‘‘કામં તચો ચ ન્હારુ ચા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૪; સં॰ નિ॰ ૨.૨૨; અ॰ નિ॰ ૨.૫; મહાનિ॰ ૧૯૬) એવં પવત્તં પદહનવીરિયં દસ્સેતિ. યં તં અનુપુબ્બસિક્ખાદીસુ પદહન્તો ‘‘કાયેન ચેવ પરમત્થસચ્ચં સચ્છિકરોતિ, પઞ્ઞાય ચ નં અતિવિજ્ઝ પસ્સતી’’તિ વુચ્ચતિ. અથ વા એતેન મગ્ગસમ્પયુત્તવીરિયં દસ્સેતિ. તઞ્હિ દળ્હઞ્ચ ભાવનાપારિપૂરિગતત્તા, નિક્કમો ચ સબ્બસો પટિપક્ખા નિક્ખન્તત્તા, તસ્મા તંસમઙ્ગીપુગ્ગલોપિ દળ્હો નિક્કમો અસ્સાતિ ‘‘દળ્હનિક્કમો’’તિ વુચ્ચતિ. **થામબલૂપપન્નો**તિ મગ્ગક્ખણે કાયથામેન ઞાણબલેન ચ ઉપપન્નો. અથ વા થામભૂતેન બલેન ઉપપન્નોતિ **થામબલૂપપન્નો**, થિરઞાણબલૂપપન્નોતિ વુત્તં હોતિ. એતેન તસ્સ વીરિયસ્સ વિપસ્સનાઞાણસમ્પયોગં દીપેન્તો યોનિસો પદહનભાવં સાધેતિ. પુબ્બભાગમજ્ઝિમઉક્કટ્ઠવીરિયવસેન વા તયોપિ પાદા યોજેતબ્બા. સેસં વુત્તનયમેવાતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૮).

ચતુત્થં.

૧૫૫. પઞ્ચમે **પટિસલ્લાન**ન્તિ તેહિ તેહિ સત્તસઙ્ખારેહિ પટિનિવત્તિત્વા સલ્લીનં, એકત્તસેવિતા એકીભાવો કાયવિવેકોતિ અત્થો. **ઝાન**ન્તિ પચ્ચનીકઝાપનતો આરમ્મણલક્ખણૂપનિજ્ઝાનતો ચ ચિત્તવિવેકો વુચ્ચતિ. તત્થ અટ્ઠ સમાપત્તિયો નીવરણાદિપચ્ચનીકઝાપનતો કસિણાદિઆરમ્મણૂપનિજ્ઝાનતો ચ ‘‘ઝાન’’ન્તિ વુચ્ચતિ. વિપસ્સનામગ્ગફલાનિ સત્તસઞ્ઞાદિપચ્ચનીકઝાપનતો લક્ખણૂપનિજ્ઝાનતો ચ ‘‘ઝાન’’ન્તિ વુચ્ચતિ. ઇધ પન

આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનમેવ અધિપ્પેતં . એવમેતં પટિસલ્લાનઞ્ચ ઝાનઞ્ચ **અરિઞ્ચમાનો**તિ અજહમાનો અનિસ્સજ્જમાનો. **ધમ્મેસૂ**તિ વિપસ્સનુપગેસુ પઞ્ચક્ખન્ધાદિધમ્મેસુ. **નિચ્ચ**ન્તિ સતતં સમિતં અબ્બોકિણ્ણં. **અનુધમ્મચારી**તિ તે ધમ્મે આરબ્ભ પવત્તમાનેન અનુગતં વિપસ્સનાધમ્મં ચરમાનો. અથ વા **ધમ્મેસૂતિ** એત્થ **ધમ્મા**તિ નવ લોકુત્તરધમ્મા, તેસં ધમ્માનં અનુલોમો ધમ્મોતિ અનુધમ્મો, વિપસ્સનાયેતં અધિવચનં. તત્થ ''ધમ્માનં નિચ્ચં અનુધમ્મચારી''તિ વત્તબ્બે ગાથાબન્ધસુખત્થં વિભત્તિબ્યત્તયેન ''ધમ્મેસૂ''તિ વુત્તં સિયા. **આદીનવં સમ્મસિતા ભવેસૂ**તિ તાય અનુધમ્મચારિતાસઙ્ખાતાય વિપસ્સનાય અનિચ્ચાકારાદિદોસં તીસુ ભવેસુ સમનુપસ્સન્તો એવં ઇમાય કાયવિવેકચિત્તવિવેકં અરિઞ્ચમાનો સિખાપ્પત્તવિપસ્સનાસઙ્ખાતાય પટિપદાય અધિગતોતિ વત્તબ્બો **એકો ચરે**તિ એવં યોજના વેદિતબ્બા (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૯; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૨૫).

પઞ્ચમં.

૧૫૬. છટ્ઠે **તણ્હક્ખય**ન્તિ નિબ્બાનં, એવં દિટ્ઠાદીનવાય તણ્હાય એવ અપ્પવત્તિં. **અપ્પમત્તો**તિ સાતચ્ચકારી. **અનેળમૂગો**તિ અલાલામુખો. અથ વા અનેળો ચ અમૂગો ચ, પણ્ડિતો બ્યત્તોતિ વુત્તં હોતિ. હિતસુખસમ્પાપકં સુતમસ્સ અત્થીતિ **સુતવા**, આગમસમ્પન્નોતિ વુત્તં હોતિ. **સતીમા**તિ ચિરકતાદીનં અનુસ્સરિતા. **સઙ્ખાતધમ્મો**તિ ધમ્મૂપપરિક્ખાય પરિઞ્ઞાતધમ્મો. **નિયતો**તિ અરિયમગ્ગેન નિયામં પત્તો. **પધાનવા**તિ સમ્મપ્પધાનવીરિયસમ્પન્નો. ઉપ્પટિપાટિયા એસ પાઠો યોજેતબ્બો. એવમેતેહિ અપ્પમાદાદીહિ સમન્નાગતો નિયામસમ્પાપકેન પધાનેન પધાનવા, તેન પધાનેન પત્તનિયામત્તા નિયતો, તતો અરહત્તપ્પત્તિયા સઙ્ખાતધમ્મો. અરહા હિ પુન સઙ્ખાતબ્બાભાવતો ''સઙ્ખાતધમ્મો''તિ વુચ્ચતિ. યથાહ – ''યે ચ સઙ્ખાતધમ્માસે, યે ચ સેક્ખા પુથૂ ઇધા''તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૩૧; સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૪; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છા ૬૩, અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૭; નેત્તિ॰ ૧૪; પેટકો॰ ૪૫). સેસં વુત્તનયમેવાતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૦).

છટ્ઠં.

૧૫૭. સત્તમે **સીહો**તિ ચત્તારો સીહા – તિણસીહો, પણ્ડુસીહો, કાળસીહો, કેસરસીહોતિ. તેસં કેસરસીહો અગ્ગમક્ખાયતિ, એસો ઇધ અધિપ્પેતો. **વાતો** પુરત્થિમાદિવસેન અનેકવિધો. **પદુમં** રત્તસેતાદિવસેન. તેસુ યો કોચિ વાતો યં કિઞ્ચિ પદુમં વટ્ટતિયેવ. તત્થ યસ્મા સન્તાસો અત્તસિનેહેન હોતિ, અત્તસિનેહો ચ તણ્હાલેપો, સોપિ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તેન વા દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તેન વા લોભેન હોતિ, સોપિ ચ તણ્હાયેવ. સજ્જનં પન તત્થ ઉપપરિક્ખાવિરહિતસ્સ મોહેન હોતિ, મોહો ચ અવિજ્જા. તત્થ સમથેન તણ્હાય પહાનં હોતિ, વિપસ્સનાય અવિજ્જાય. તસ્મા સમથેન અત્તસિનેહં પહાય **સીહો વિય સદ્દેસુ** અનિચ્ચદુક્ખાદીસુ**અસન્તસન્તો**, વિપસ્સનાય મોહં પહાય **વાતોવ જાલમ્હિ** ખન્ધાયતનાદીસુ **અસજ્જમાનો**, સમથેનેવ લોભં, લોભસમ્પયુત્તં એવ દિટ્ઠિઞ્ચ પહાય, **પદુમંવ તોયેન** સબ્બભવભોગલોભેન **અલિપ્પમાનો**.

એત્થ ચ સમથસ્સ સીલં પદટ્ઠાનં, સમથો સમાધિ, વિપસ્સના પઞ્ઞાતિ એવં તેસુ દ્વીસુ ધમ્મેસુ સિદ્ધેસુ તયોપિ ખન્ધા સિદ્ધા હોન્તિ. તત્થ સીલક્ખન્ધેન સુરતો હોતિ, સો સીહોવ સદ્દેસુ આઘાતવત્થૂસુ અકુજ્ઝિતુકામતાય ન સન્તસતિ, પઞ્ઞાક્ખન્ધેન પટિવિદ્ધસભાવો વાતોવ જાલમ્હિ ખન્ધાદિધમ્મભેદે ન સજ્જતિ, સમાધિક્ખન્ધેન વીતરાગો પદુમંવ તોયેન રાગેન ન લિપ્પતિ. એવં સમથવિપસ્સનાહિ સીલસમાધિપઞ્ઞાક્ખન્ધેહિ ચ યથાસમ્ભવં

અવિજ્જાતણ્હાનં, તિણ્ણઞ્ચ અકુસલમૂલાનં પહાનવસેન અસન્તસન્તો અસજ્જમાનો અલિપ્પમાનો ચ વેદિતબ્બો. સેસં વુત્તનયમેવાતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૧; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૨૭).

સત્તમં.

૧૫૮. અટ્ઠમે સહના ચ હનના ચ સીઘજવત્તા ચ **સીહો**. કેસરસીહોવ ઇધ અધિપ્પેતો. દાઠા બલમસ્સ અત્થીતિ **દાઠબલી**. **પસય્હ અભિભુય્યા**તિ ઉભયં **ચારી**સદ્દેન સહ યોજેતબ્બં **પસય્હચારી અભિભુય્યચારી**તિ. તત્થ પસય્હ નિગ્ગય્હ પવાહેત્વા ચરણેન પસય્હચારી . અભિભવિત્વા સન્તાસેત્વા વસીકત્વા ચરણેન અભિભુય્હચારી. સ્વાયં કાયબલેન પસય્હચારી, તેજસા અભિભુય્યચારી. તત્થ સચે કોચિ વદેય્ય ''કિં પસય્હ અભિભુય્યચારી''તિ. તતો **મિગાનન્તિ** સામિવચનં ઉપયોગત્થે કત્વા ''મિગે પસય્હ અભિભુય્યચારી''તિ પટિવત્તબ્બં. **પન્તાની**તિ દૂરાનિ. **સેનાસનાની**તિ વસનટ્ઠાનાનિ. સેસં પુબ્બે વુત્તનયેનેવ સક્કા જાનિતુન્તિ ન વિત્થારિતં (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૨).

અટ્ઠમં.

૧૫૯. નવમે ''સબ્બે સત્તા સુખિતા ભવન્તૂ''તિઆદિના નયેન હિતસુખૂપનયનકામતા **મેત્તા**. ''અહો વત ઇમમ્હા દુક્ખા વિમુચ્ચેય્યુ''ન્તિઆદિના નયેન અહિતદુક્ખાપનયનકામતા **કરુણા**. ''મોદન્તિ વત ભોન્તો સત્તા, મોદન્તિ સાધુ સુટ્ઠૂ''તિઆદિના નયેન હિતસુખાવિપ્પયોગકામતા **મુદિતા**. ''પઞ્ઞાયિસ્સન્તિ સકેન કમ્મેના''તિ સુખદુક્ખેસુ અજ્ઝુપેક્ખનતા **ઉપેક્ખા**. ગાથાબન્ધસુખત્થં પન ઉપ્પટિપાટિયા મેત્તં વત્વા ઉપેક્ખા વુત્તા, મુદિતા ચ પચ્છા. **વિમુત્તિ**ન્તિ ચતસ્સોપિ હિ વિમુત્તી. એતા અત્તનો પચ્ચનીકધમ્મેહિ વિમુત્તત્તા વિમુત્તિયો. તેન વુત્તં – ''મેત્તં ઉપેક્ખં કરુણં વિમુત્તિં, આસેવમાનો મુદિતઞ્ચ કાલે''તિ.

તત્થ **આસેવમાનો**તિ તિસ્સો તિકચતુક્કજ્ઝાનવસેન ભાવયમાનો, ઉપેક્ખં ચતુત્થજ્ઝાનવસેન ભાવયમાનો. **કાલે**તિ મેત્તં આસેવિત્વા તતો વુટ્ઠાય કરુણં, તતો વુટ્ઠાય મુદિતં, તતો ઇતરતો વા નિપ્પીતિકજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય ઉપેક્ખં આસેવમાનોવ ''કાલે આસેવમાનો''તિ વુચ્ચતિ, આસેવિતું ફાસુકાલે વા. **સબ્બેન લોકેન અવિરુજ્ઝમાનો**તિ દસસુ દિસાસુ સબ્બેન સત્તલોકેન અવિરુજ્ઝમાનો. મેત્તાદીનઞ્હિ ભાવિતત્તા સત્તા અપ્પટિક્કૂલા હોન્તિ, સત્તેસુપિ વિરોધભૂતો પટિઘો વૂપસમ્મતિ. તેન વુત્તં – ''સબ્બેન લોકેન અવિરુજ્ઝમાનો''તિ. સેસં વુત્તસદિસમેવાતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૩).

નવમં.

૧૬૦. દસમે **સંયોજનાની**તિ દસ સંયોજનાનિ, તાનિ ચ તેન તેન મગ્ગેન **સન્દાલયિત્વાન**. **અસન્તસં જીવિતસઙ્ખયમ્હી**તિ જીવિતસઙ્ખયો વુચ્ચતિ ચુતિચિત્તસ્સ પરિભેદો, તસ્મિઞ્ચ જીવિતસઙ્ખયે જીવિતનિકન્તિયા પહીનત્તા અસન્તસન્તિ. એત્તાવતા સઉપાદિસેસનિબ્બાનધાતું અત્તનો દસ્સેત્વા ગાથાપરિયોસાને અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાયીતિ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૪).

દસમં.

૧૬૧. એકાદસમે **ભજન્તી**તિ સરીરેન અલ્લીયિત્વા પયિરુપાસન્તિ. **સેવન્તી**તિ અઞ્જલિકમ્માદીહિ કિંકારપટિસ્સાવિતાય ચ પરિચરન્તિ. કારણં અત્થો એતેસન્તિ **કારણત્થા**, ભજનાય સેવનાય ચ નાઞ્ઞં કારણમત્થિ, અત્થો એવ તેસં કારણં, અત્થહેતુ સેવન્તીતિ વુત્તં હોતિ. **નિક્કારણા દુલ્લભા અજ્જ મિત્તા**તિ ''ઇતો કિઞ્ચિ લચ્છામા''તિ એવં અત્તપટિલાભકારણેન નિક્કારણા, કેવલં –

> ''ઉપકારો ચ યો મિત્તો, સુખે દુક્ખે ચ યો સખા;
> અત્થક્ખાયી ચ યો મિત્તો, યો ચ મિત્તાનુકમ્પકો''તિ. (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૫; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૩૧; દી॰ નિ॰ ૩.૨૬૫) –

એવં વુત્તેન અરિયેન મિત્તભાવેન સમન્નાગતા દુલ્લભા અજ્જ મિત્તા. અત્તનિ ઠિતા એતેસં પઞ્ઞા, અત્તાનંયેવ ઓલોકેન્તિ, ન અઞ્ઞન્તિ **અત્તટ્ઠપઞ્ઞા**. ''દિટ્ઠત્થપઞ્ઞા''તિ અયમ્પિ કિર પોરાણપાઠો . સમ્પતિ દિટ્ઠેયેવ અત્થે એતેસં પઞ્ઞા, આયતિં ન પેક્ખન્તીતિ વુત્તં હોતિ. **અસુચી**તિ અસુચિના અનરિયેન કાયવચીમનોકમ્મેન સમન્નાગતાતિ. સેસં પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. યં અન્તરન્તરા અતિવિત્થારભયેન ન વુત્તં, તં સબ્બં પાઠાનુસારેનેવ વેદિતબ્બં (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૫; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૩૧). એકાદસમં.

ચતુત્થવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથાય

ખગ્ગવિસાણસુત્તનિદ્દેસવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિગમનકથા

યો સો સુગતપુત્તાનં, અધિપતિભૂતેન હિતરતિના;
થેરેન થિરગુણવતા, સુવિભત્તો **મહાનિદ્દેસો**.

તસ્સત્થવણ્ણના યા, પુબ્બટ્ઠકથાનયં તથા;
યુત્તિં નિસ્સાય મયારદ્ધા, નિટ્ઠાનમુપગતા એસા.

યં પુરં પુરુત્તમં, **અનુરાધપુરવ્હયં**;
યો તસ્સ દક્ખિણે ભાગે, મહાવિહારો પતિટ્ઠિતો.

યો તસ્સ તિલકો ભૂતો, મહાથૂપો સિલુચ્ચયો;
યં તસ્સ પચ્છિમે ભાગે, લેખો કથિકસઞ્ઞિતો.

કિત્તિસેનોતિ નામેન, સજીવો રાજસમ્મતો;
સુચિચારિત્તસમ્પન્નો, લેખો કુસલકમ્મિકો.

સીતચ્છાયતરુપેતં, સલિલાસયસમ્પદં;
ચારુપાકારસઞ્ચિતં, પરિવેણમકારયિ.

ઉપસેનો મહાથેરો, મહાપરિવેણવાસિયો;
તસ્સાદાસિ પરિવેણં, લેખો કુસલકમ્મિકો.

વસન્તેનેત્થ થેરેન, થિરસીલેન તાદિના;
ઉપસેનવ્હયેન સા, કતા સદ્ધમ્મજોતિકા.

રઞ્ઞો સિરિનિવાસસ્સ, સિરિસઙ્ઘસ્સ બોધિનો;
છબ્બીસતિમ્હિ વસ્સમ્હિ, નિટ્ઠિતા **નિદ્દેસવણ્ણના**.

સમયં અનુલોમેન્તી, થેરાનં થેરવંસદીપાનં;
નિટ્ઠં ગતા યથાયં, અટ્ઠકથા લોકહિતજનની.

સદ્ધમ્મં અનુલોમેન્તા, અત્તહિતં પરહિતઞ્ચ સાધેન્તા;
નિટ્ઠં ગચ્છન્તુ તથા, મનોરથા સબ્બસત્તાનં.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકાય, અટ્ઠકથાયેત્થ ગણિતકુસલેહિ;
ગણિતા તુ ભાણવારા, ઞેય્યાતિરેકચત્તારિસા.

આનુટ્ઠુભેન અસ્સા, છન્દો બદ્ધેન ગણિયમાના તુ;
અતિરેકદસસહસ્સ-સઙ્ખા ગાથાતિ વિઞ્ઞેય્યા.

સાસનચિરટ્ઠિતત્થં, લોકહિતત્થઞ્ચ સાદરેન મયા;
પુઞ્ઞં ઇમં રચયતા, યં પત્તમનપ્પકં વિપુલં.

પુઞ્ઞેન તેન લોકો, સદ્ધમ્મરસાયનં દસબલસ્સ;
ઉપભુઞ્જિત્વા વિમલં, પપ્પોતુ સુખં સુખેનેવાતિ.

સદ્ધમ્મપ્પજ્જોતિકા નામ

ચૂળનિદ્દેસ-અટ્ઠકથા નિટ્ઠિતા.